

KADİR HAS ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SANAT VE TASARIM ANABİLİM DALI

**GEDİK AHMET PAŞA'NIN VAKIF YAPILARININ
KORUMA BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ**

GÜLŞEN HAZAL ÇATALBAŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İSTANBUL, ARALIK, 2020

Gülşen Hazal Çatalbaş

Yüksek Lisans Tezi

2020

GEDİK AHMED PAŞA VAKFI YAPILARININ KORUMA BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

GÜLŞEN HAZAL ÇATALBAŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sanat ve Tasarım Anabilim Dalı Kültür Varlıklarını Koruma Programı'nda Yüksek Lisans derecesi için gerekli kısmi şartların yerine getirilmesi amacıyla Kadir Has Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'ne teslim edilmiştir.

İSTANBUL, ARALIK, 2020

ARAŞTIRMA ETİĞİ VE
YAYIN YÖNTEMLERİ BİLDİRİMİ

Ben, GÜLŞEN HAZAL ÇATALBAŞ;

- hazırladığım bu Yüksek Lisans Tezi/Projesinin/Doktora Tezinin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve başka çalışmalardan yaptığım alıntıların kaynaklarını kurallara uygun biçimde tez içerisinde belirttiğimi;
- bu Yüksek Lisans Tezinin başka bir eğitim kurumunda bir derece veya diplomaya sunulan veya kabul edilen herhangi bir materyal içermediğini;
- "Yükseköğretim Kurulu Etik Davranış İlkeleri" uyarınca hazırlanan "Kadir Has Üniversitesi Akademik Etik İlkeleri"ni takip ettiğimi onaylıyorum.

Buna ek olarak, bu çalışma ile ilgili ortaya çıkabilecek herhangi bir haksız iddianın, üniversite mevzuatına uygun olarak disiplin işlemi ile sonuçlanacağını kabul ediyorum.

Ayrıca, çalışmalarımın hem basılı hem de elektronik kopyaları, aşağıda belirtilen şartlar çerçevesinde Kadir Has Bilgi Merkezi'nde saklanacaktır

Tezimin/projemin 1 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/projemin tamamı erişime açılabilir.

GÜLŞEN HAZAL ÇATALBAŞ

TARİH VE İMZA

KADİR HAS ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

KABUL VE ONAY

GÜLŞEN HAZAL ÇATALBAŞ tarafından hazırlanan **GEDİK AHMED PAŞA VAKFI YAPILARININ KORUMA BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ** başlıklı bu çalışma **SAVUNMA SINAVI TARİHİ** tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

ONAYLAYANLAR:

Dr. Öğretim Üyesi Mustafa Çağhan Keskin
Danışman
İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr Füsun Alioğlu)
(Eş-Danışman)
Kadir Has Üniversitesi

Prof. Dr. Yonca Kösebay Erkan
Kadir Has Üniversitesi

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

(Unvanı, Adı ve Soyadı)

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ONAY TARİHİ: (02/12/2020)

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
ABSTRACT	i
ÖZET	iii
TEŞEKKÜRLER	v
İTHAF	vi
KISALTMALAR	vii
TABLolar LİSTESİ	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ	ix
1. GİRİŞ	15
2. GEDİK AHMED PAŞA ve VAKFI	18
2.1 Gedik Ahmed Paşa'nın Kimliği ve Siyasi Askeri Faaliyetleri	18
2.2 Vakıf Nedir	30
2.2.1 Vakıfların Tarihçesi	30
2.2.2 Vakıfların Hizmetleri	31
2.2.3 Gedik Ahmed Paşa'yı Vakıf Kurmaya Teşvik Edici Sebepler	32
2.3 Gedik Ahmed Paşa Vakfı	34
2.3.1 Vakfiye'de geçen karşılıksız dini- sosyal hizmet gören yapılar ve vakfa gelir getiren iktisadi yapılar	39
3. GEDİK AHMED PAŞA VAKFI YAPI KATALOĞU	43
3.1 Karşılıksız Dini -Sosyal Hizmet Veren Yapılar	43
3.1.1 Çok işlevli yapılar imaretler-tabhaneli camiler	44
3.1.1.1 Gedik Ahmed Paşa (İmaret) Cami (Afyonkarahisar)	45
3.1.2 Bağımsız ibadethanler; mescitler	57
3.1.2.1 Denizli'de mescit	57
3.1.3 Eğitim yapıları: Mektepler / Medreseler/ Kütüphaneler	58
3.1.3.1 Gedik Ahmed Paşa Medresesi (Afyonkarahisar)	60
3.1.3.2 Gedik Ahmed Paşa Mektebi (Afyonkarahisar)	68
3.1.3.3 Beküş Köyü Mektebi (Kütahya)	71
3.1.3.4 Gedik Ahmed Paşa Kütüphanesi (Afyonkarahisar)	71

3.1.4 Mutfak yapıları (imarethane- aşevi).....	72
3.1.4.1 Gedik Ahmed Paşa İmaretı (Afyonkarahisar).....	73
3.1.5 Türbeler.....	73
3.1.5.1 Fahriye Hanım Türbesi (Kütahya).....	73
3.1.6 Zaviyeler.....	74
3.1.6.1 Çarşamba Köyü Ahmed Paşa Zaviyesi (Denizli).....	74
3.1.7 Köprüler.....	75
3.1.7.1 Denizli’de köprü.....	75
3.2 Vakfa Gelir Getiren İktisadi Yapılar.....	76
3.2.1 Hamamlar.....	76
3.2.1.1 Gedik Ahmed Paşa Hamamı (Afyonkarahisar).....	79
3.2.1.2 Gedikpaşa Hamamı (İstanbul).....	87
3.2.1.3 Ağalar Hamamı (Denizli).....	91
3.2.2 Ticari yapılar; han, bedesten, dükkân.....	99
3.2.2.1 İmaret Hanı (Afyonkarahisar).....	101
3.2.2.2 Büyük Bedesten (Gedik Ahmed Paşa Bedesteni) (Kütahya).....	101
3.2.2.3 Denizli Bedesteni.....	107
3.2.2.4 Dükkânlar (İstanbul, Afyonkarahisar, Kütahya).....	109
3.2.3 Değirmenler.....	110
3.2.3.1 Denizli, Kütahya ve Afyonkarahisar’da değirmenler.....	111
3.3 Çeşitli Kaynaklarda Gedik Ahmed Paşa’ya Atfedilen Yapılar.....	114
3.3.1 Kaleler.....	114
3.3.1.1 Karaman Kalesi.....	115
3.3.1.2 Otranto Kalesi (İtalya).....	120
3.3.2. Cami ve tekkeler.....	121
3.3.2.1 Serez Gedik Ahmed Paşa Cami (Yunanistan).....	121
3.3.2.2 İvranye’de cami (Sırbistan).....	122
3.3.2.3 Karaman’da cami.....	122
3.3.2.4 Konya’da Mevlevi tekkesi.....	123
4. GEDİK AHMED PAŞA VAKFI YAPILARININ KORUMA DURUMLARI.124	
4.1 Yapıların Geçirdiği Onarımlar.....	124
4.1.1 Gedik Ahmed Paşa Vakfından günümüze ulaşan yapılar.....	125

4.1.1.1 Gedik Ahmed Paşa Cami onarımları (Afyonkarahisar).....	126
4.1.1.2 Gedik Ahmed Paşa Medresesi onarımları (Afyonkarahisar)	130
4.1.1.3 Gedik Ahmed Paşa Hamamı onarımları	138
4.1.1.4 Gedikpaşa Hamamı onarımları (İstanbul).....	140
4.1.1.5 Ağalar Hamamı onarımları (Denizli).....	149
4.1.1.6 Büyük Bedesten onarımları (Kütahya)	152
4.1.2 Gedik Ahmed Paşa Vakfından günümüze ulaşamayan yapılar	160
4.1.2.1 Denizli’de mescit onarımları.....	160
4.1.2.2 Gedik Ahmed Paşa Mektebi onarımları.....	160
4.1.2.3 Kütahya Beküş Köyü Mektebi onarımları	161
4.1.2.4 Gedik Ahmed Paşa Kütüphanesi onarımları	161
4.1.2.5 Gedik Ahmed Paşa İmaretİ onarımları.....	161
4.1.2.6 Fahriye Hanım Türbesi onarımları.....	162
4.1.2.7 Çarşamba Köyü Ahmed Paşa Zaviyesi onarımları	162
4.1.2.8 Denizli’de Köprü onarımları	163
4.1.2.9 Afyonkarahisar İmaret Hanı onarımları	164
4.1.2.10 Denizli Bedesteni onarımları	165
4.1.2.11 Afyonkarahisar, İstanbul ve Kütahya’daki dükkânların onarımları	166
4.1.2.12 Denizli, Kütahya ve Afyonkarahisar’daki değİrmenlerin onarımları	167
4.2 Vakıf Yapılarının Korunmasına ve Tahrip Edilmesine Sebep Olan Etkenler ..	167
4.2.1 Vakıf yapılarının korunmasını mümkün kılan unsurlar	168
4.2.1.1 Vakıf sisteminin korumaya katkısı	170
4.2.1.2 Dini değİr yargıları	176
4.2.1.3 Yapının kullanım değİri	179
4.2.2 Tahribatın sebepleri.....	180
4.2.2.1 Doğal sebepler	181
4.2.2.2 İnsan kaynaklı sebepler.....	186
5. SONUÇ.....	205
KAYNAKÇA	211
Ek 1: Belgeler Aracılığı ile Tespit Edilen Onarımlar	233

Ek 2: Günümüze Ulaşan Yapıların Mülkiyet Durumları	234
Ek 3: Günümüze Ulaşan Yapılarda İşlev Değişikliği	235
Ek 4: Günümüze Ulaşan Yapıların Yapısal Ve İşlevsel Özgünlük Durumları	236
Ek 5: Gedik Ahmed Paşa Cami.....	238
Ek 6: Gedik Ahmed Paşa Medresesi.....	239
Ek 7: Büyük Bedesten.....	240
Ek 8: Gedikpaşa Hamamı	241
Ek 8: Gedik Ahmed Paşa Hamamı.....	242
Ek 10: Ağalar Hamamı.....	243

EVALUATION OF GEDIK AHMET PASHA'S FOUNDATION STRUCTURES IN THE CONTEXT OF CONSERVATION

ABSTRACT

A vast majority of the architectural cultural assets that have survived from the Ottoman period were produced through foundations. Architectural productions carried out through foundations have had a very important role in the development of cities. One other issue which is as important as the construction of foundation institutions has been the continuation of these facilities directed to public services for long years and the protection of the buildings where the services are performed. The architectural productions of Gedik Ahmed Pasha, one of the influential political figures during the period of Mehmed II (1451-1481), spread through Kütahya and its surroundings, provide a good example on the role of foundations in the formation and development of cities. The aim of this study is to determine the changes that the Gedik Ahmed Pasha Foundation buildings have undergone from the time they were built until the present day together with their causes, and to evaluate the conservation problems of the structures within the framework of the understanding and mechanism of conservation both in its era and today.

In order to develop a historical background, information about the identity of Gedik Ahmed Pasha and his political military career were included in the study, and the establishment of Gedik Ahmed Pasha Foundation was examined within the framework of political, economic, cultural and architectural environment of the 15th century. Since matters such as the functioning, management and supervision of foundations are directly related to the conservation mechanisms of foundations, they have been discussed in detail. Gedik Ahmed Pasha's architectural productions were determined by using the translation of the copy of the foundation certificate no. 2088, which is registered in the General Directorate of Foundations. In line with this information, a catalog section was formed, which contains general definitions about building types and architectural definitions of buildings that have survived.

The next section of the study seeks answers to questions about why and how foundation works are protected or not. While trying to answer these questions, a general framework was drawn regarding the conservation approaches of foundations during the Ottoman and Republican eras. The role of the foundation institution on the conservation and restoration activities is discussed with examples through Gedik Ahmed Pasha Foundation.

The changes and restorations that the buildings that have ceased to exist from the time they were built or that survive today have been identified. The economic and social processes that led to changes and restorations were examined through accessible documents and resources on the subject and with a chronological narrative. With this approach, efforts were made to reveal how the conservation of foundation structures is handled, in correlation with local or global dynamics and historical processes. In the last section, the authenticity and conservation problems concerning six surviving structures belonging to the foundation which was examined on site, a mosque, a madrasa, three baths and a covered bazaar, were determined based on observation and various suggestions have been presented

Keywords: Ottoman architecture, II. Mehmed Period, Gedik Ahmed Pasha Foundation
Architectural Conservation

GEDİK AHMET PAŞA VAKIF YAPILARININ KORUMA BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

ÖZET

Osmanlı Dönemi'nden günümüze ulaşan mimari kültür varlıklarının çok büyük kısmı vakıflar yoluyla meydana getirilmiştir. Vakıflar aracılığı ile gerçekleştirilen mimari üretimler kentlerin imar edilmesinde çok önemli bir role sahip olmuşlardır. Vakıf kuruluşlarının inşa edilmesi kadar önem taşıyan bir diğer konu; kamu hizmetlerine yöneltilmiş olan bu tesislerin uzun yıllar devam edebilmesi ve hizmetlerin yerine getirildiği binaların korunmaları konusudur. II. Mehmed Dönemi'nin (1451-1481) etkin siyasi figürlerinden biri olan Gedik Ahmed Paşa'nın Kütahya ve çevresine dağıldığı gözlenen vakfi aracılığı ile gerçekleştirdiği mimari üretimleri kentlerin oluşumunda ve gelişiminde vakıfların rolü üzerine güzel bir örnek oluşturmaktadır. Bu çalışma Gedik Ahmed Paşa Vakfı yapılarının inşa edildikleri dönemden günümüze değin geçirdiği değişimleri nedenleriyle birlikte tespit etmeyi, yapıların korunma sorunlarını hem çağının hem günümüzün koruma anlayışı ve mekanizması içerisinde değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Çalışmada tarihi arka plan oluşturmak için Gedik Ahmed Paşa'nın kimliği, siyasi askeri kariyeri ile ilgili bilgilere yer verilmiş, Gedik Ahmed Paşa Vakfı'nın kuruluşu XV. yüzyıl siyasi, ekonomik, kültürel ve mimari ortamı çerçevesinde irdelenmiştir. Vakıfların işleyişi, yönetimi ve denetimi gibi başlıklar vakıfların koruma mekanizmaları ile doğrudan ilişkili olduğundan, detaylı olarak ele alınmıştır. Gedik Ahmed Paşa'nın mimari üretimleri Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Kayıtlar Müdürlüğü'nde kayıtlı 2088 numaralı vakfiye suretinin çevirisinden yararlanılarak tespit edilmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda yapı türleri hakkında genel tanımlarını ve günümüze kadar ulaşmış yapıların mimari tanımlarını içeren bir katalog bölümü oluşturulmuştur.

Çalışmanın sonraki bölümü, vakıf eserlerin neden ve nasıl korunduğu veya korunamadığı sorularına cevap aramaktadır. Bu sorular cevaplandırılmaya çalışılırken Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi'nde vakıflara ilişkin koruma yaklaşımları konusunda

genel çerçeve çizilmiştir. Vakıf kurumunun koruma ve onarım faaliyetleri üzerindeki rolü Gedik Ahmed Paşa Vakfı üzerinden örneklerle tartışılmıştır.

Yapıların inşa edildikleri dönemden yok oldukları veya günümüze ulaştıkları döneme kadar geçirdikleri değişim ve onarımlar tespit edilmiştir. Değişimlere ve onarımlara yol açan ekonomik, toplumsal süreçler, konuyla ilgili ulaşılabilen belgeler ve kaynaklar aracılığıyla ve kronolojik bir anlatımla incelenmiştir. Bu yaklaşımla vakıf yapılarının korunması konusunun nasıl ele alındığı yerel veya küresel dinamiklerle bağlantılı ve tarihi süreçlere eklenmiş olarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Son bölümde yerinde incelenen vakfa ait günümüze ulaşmış bir cami, bir medrese, üç hamam ve bir bedesten olmak üzere altı yapının özgünlükleri, koruma sorunları gözleme dayalı olarak tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Osmanlı Mimarisi, II. Mehmed Dönemi, Gedik Ahmed Paşa, Vakfı, Mimari Koruma

TEŞEKKÜRLER

Bu çalışmanın konusu büyük oranda Danışman Hocam Dr. Öğretim Üyesi Mustafa Çağhan Keskin'in önerileri doğrultusunda belirlendi. Dolayısıyla öncelikle araştırmaktan keyif aldığım bir konu üzerinde çalışma imkânı tanıdığı için kendisine teşekkür ederim. Yönlendirmeleri ve motive edici konuşmalarıyla çalışmada en çok emeği geçen kişi oldu. Kadir Has Üniversitesi Kültür Varlıkları Koruma Programı hocaları, Prof. Dr. Füsun Alioğlu ve Prof. Dr. Yonca Kösebay Erkan'a çeşitli aşamalarda eleştirileri ve sorularıyla tezin olgunlaşmasını sağladıkları için minnettarım.

Araştırma süresince bolca vakit geçirdiğim Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nin güleryüzlü çalışanlarına, arşivlerini kullanmama izin veren Kütahya Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne, tezin zenginleşmesine katkısı olan belgelere ulaşmamı sağlayan sevgili iş arkadaşım Sena Durmaz Aktaş'a, yapıları yerinde incelemek için yapmam gereken uzun yolculuklarda bana eşlik eden sevgili arkadaşım Murat Can'a katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Sanırım en büyük teşekkürü aileme ve arkadaşlarıma borçluyum. Tezin yolunda gitmediğini düşünüp umutsuzluğa kapıldığım ya da ilerleme kaydettiğimi düşünüp bunun heyecanı ile sadece tezden bahsettiğim zamanlar oldu. Her iki durumda da ilgilerini ve desteklerini hiç esirgemediler. Son olarak sevgili babam Erdal Çatalbaş'a ayrıca teşekkür etmem gerekiyor. Onun teşviği ile başladığım tezimi sonsuz destekleri sayesinde tamamlıyorum.

babama...

KISALTMALAR

438 TD	: 438 Numaralı Tahrir Defteri
A.Ş.S	: Afyonkarahisar Şerriye Sicilleri
Bkz.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivleri
EV.HMH.	: Evkâf Tasnifi Evkaf-1 Haremeyn Muhasebeciliği
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Dü.	: Düzenleyen
Haz.	: Hazırlayan
ICOMOS	: International Council on Monuments and Sites (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi)
KTVKK	: Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu
s.	: Sayfa
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TKGMA	: Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi
TK, KKA	: Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Kuyūd-1 Kadime Arşivi
TSA	: Topkapı Sarayı Arşivi
UNESCO	: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi)
VGMA	: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
vb.	: ve benzerleri
Yy.	: yüzyıl

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 2.1 Vakıf Personelleri ve Ücretleri.....	38
Tablo 2.2 Vakfedilen Köyler ve Zirai Alanlar	41
Tablo 3.1 Karşılıksız Dini- Sosyal Hizmet Gören Yapılar.....	44
Tablo 3.2 Vakfa Gelir Getiren İktisadi Yapılar.....	76
Tablo 3.3 Kaynaklarda Gedik Ahmed Paşa'ya atfedilen yapılar.	114
Tablo 4.1 1703 Tarihli keşif kaydında belirlenen masraflar.	127

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1 Gedik Ahmed Paşa'nın askeri siyasi faaliyetleri ve mimari üretimleri.....	29
Şekil 2.2 Gedik Ahmed Paşa'nın siyasi olarak faal olduğu yıllar	29
Şekil 2.3 Vakıf gayrimülklerinin dağıldığı bölgeler. (B.O.A 438 numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri,1530)	42
Şekil 3.1 Gedik Ahmed Paşa Cami Planı (Ayverdi, 1989).....	46
Şekil 3.2 Gedik Ahmed Paşa Cami son cemaat yeri (Çatalbaş, 2018).....	47
Şekil 3.3 Gedik Ahmed Paşa Cami taçkapı (Çatalbaş, 2018)	48
Şekil 3.4 Gedik Ahmed Paşa Cami solda taçkapı yan kanatlarında niş ve köşe sütunçeleri, sağda taçkapının harime bakan iç yüzü (Çatalbaş, 2018).....	49
Şekil 3.5 Gedik Ahmed Paşa Cami iç mekan (Çatalbaş, 2018).....	50
Şekil 3.6 Gedik Ahmed Paşa Cami mihrap önü eyvanları (Çatalbaş, 2018)	51
Şekil 3.7 Gedik Ahmed Paşa Cami mihrabı (Çatalbaş, 2018)	52
Şekil 3.8 Gedik Ahmed Paşa Cami güney dış cephe (Çatalbaş, 2018).....	52
Şekil 3.9 Gedik Ahmed Paşa Cami minberi (Çatalbaş, 2018).....	53
Şekil 3.10 Gedik Ahmed Paşa Cami doğu yöndeki tabhane mekanları ve eyvan (Çatalbaş, 2018)	54
Şekil 3.11 Gedik Ahmed Paşa Cami kuzeybatı yönündeki tabhane iç mekanı (Çatalbaş, 2018)	55
Şekil 3.12 Gedik Ahmed Paşa Cami doğu cephesinde pencere düzeni (Kuban, 2007)	56
Şekil 3.13 Minare (Çatalbaş, 2018)	56
Şekil 3.14 Bozhüyük Köyü (Google Maps).....	58
Şekil 3.15 Gedik Gedik Ahmed Paşa Medresesi Plan (Ayverdi, 1989).....	62
Şekil 3.16 Gedik Ahmed Paşa Medresesi, revaklar (Çatalbaş, 2018).....	63
Şekil 3.17 Gedik Ahmed Paşa Medresesi yazlık dersane (Çatalbaş, 2018).....	63
Şekil 3.18 Gedik Ahmed Paşa Medresesi, oda giriş kapıları (Çatalbaş, 2018).....	64
Şekil 3.19 Gedik Ahmed Paşa Medresesi taçkapısı (Çatalbaş, 2018).....	65
Şekil 3.20 Gedik Ahmed Paşa Medresesi kuzey cephedeki pencere (Çatalbaş, 2018)...	66
Şekil 3.21 Gedik Ahmed Paşa Medresesi, kuzey kanadın avluya bakan cephesi (Çatalbaş, 2018)	67

Şekil 3.22 Gedik Ahmed Paşa Medresesi kuzeybatı köşede cepheden taşan mekan (anonim)	67
Şekil 3.23 Gedik Ahmed Paşa Medresesi kuzeybatı köşede cepheden taşan mekan (Karazeybek vd., 2005)	68
Şekil 3.24 Gedik Ahmed Paşa Mektebi (Ayverdi, 1989).....	69
Şekil 3.25 Gedik Ahmed Paşa Medresesi, birleştirilen iki öğrenci hücresi (Çatalbaş, 2018)	70
Şekil 3.26 Gedik Ahmed Paşa Hamamı (Karaman,2013).....	80
Şekil 3.27 Gedik Ahmed Paşa Hamamı taçkapısı (Çatalbaş, 2018)	81
Şekil 3.28 Gedik Ahmed Paşa Hamamı, erkekler hamamı doğu cephe (Aslanapa, 1986)	81
Şekil 3.29 Gedik Ahmed Paşa Hamamı, erkekler soyunmalık (Çatalbaş, 2018).....	82
Şekil 3.30 Gedik Ahmed Paşa Hamamı, Erkekler ılıkılık (Çatalbaş, 2018).....	83
Şekil 3.31 Gedik Ahmed Paşa Hamamı, sıcaklık eyvanlar (Çatalbaş, 2018)	83
Şekil 3.32 Gedik Ahmed Paşa Hamamı, sıcaklık bölümü kuzey cephe (Çatalbaş, 2018)	84
Şekil 3.33 Gedik Ahmed Paşa Hamamı, adınlar hamamı giriş kapısı (Çatalbaş, 2018).85	
Şekil 3.34 Gedik Ahmed Paşa Hamamı soyunmalık bölümü, solda k asma kat, sağda havuz (Çatalbaş, 2018).....	85
Şekil 3.35 Gedik Ahmed Paşa Hamamı ılıkılık bölümü (Çatalbaş, 2018).....	86
Şekil 3.36 Gedik Ahmed Paşa Hamamı sıcaklık bölümü (Çatalbaş, 2018).....	87
Şekil 3.37 Gedikpaşa Hamamı planı (Ayverdi, 1989)	88
Şekil 3.38 Gedikpaşa Hamamı erkekler hamamı, soyunmalık (Çatalbaş, 2018).....	89
Şekil 3.39 Gedikpaşa Hamamı erkekler hamamı sıcaklık bölümü (https://www.gedikpasahamami.com/)	90
Şekil 3.40 Gedikpaşa Hamamı kadınlar hamamı sıcaklık bölümü (Çatalbaş, 2019).....	91
Şekil 3.41 Ağalar Hamamı uydu görüntüsü (https://adres.denizli.bel.tr/sorumluluk/) ...	92
Şekil 3.42 Ağalar Hamamı planı (Çakmak, 2001a)	93
Şekil 3.43 Ağalar Hamamı aralık mekanı (Çatalbaş, 2020)	93
Şekil 3.44 Ağalar Hamamı, ılıkılık bölümünün batısındaki mekan (Çatalbaş, 2020)	94
Şekil 3.45 Ağalar Hamamı, sıcaklık orta mekanı ve eyvanlar (Çatalbaş, 2020).....	95
Şekil 3.46 Ağalar Hamamı, sıcaklığın merkezinde şadırvan parçası(Çatalbaş, 2020)....	95

Şekil 3.47 Ağalar Hamamı, sıcaklık bölümünde duvar örülerek kapatılan eyvan (Çatalbaş, 2020)	96
Şekil 3.48 Ağalar Hamamı, sıcaklık bölümü kuzeydoğu yönündeki halvet hücresi (Çatalbaş, 2020)	97
Şekil 3.49 Ağalar Hamamı, doğu cepheden görünüm (Çatalbaş, 2020).....	98
Şekil 3.50 Kütahyaa Büyük Bedesten planı (Ayverdi, 1973).....	102
Şekil 3.51 Büyük Bedesten üst örtüsü (Kütahya Belediyesi Arşivi)	103
Şekil 3.52 Büyük Bedesten, kuzeyde Kavaflar Çarşına açılan kapı (Çatalbaş, 2020)	104
Şekil 3.53 Büyük Bedesten, batı iç cephede Çemberciler Sokağa açılan kapı (Kütahya Belediyesi Arşivi).....	105
Şekil 3.54 Büyük Bedesten, restorasyon sonrası bedesten içinden görünüm (Kütahya Belediyesi Arşivi).....	106
Şekil 3.56 Osmanlı'da Porsuk Çayı kenarında bir su değirmeni. (Matrakçı Nasuh Beyan-ı Menazil-i Sefer i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han, Eskişehir Minyatürü, 1536)	111
Şekil 3.56 Değirmenlerin dağıldığı bölgeler (Google maps).....	112
Şekil 3.57 Denizli, Afyonkarahisar ve Kütahya'da bulunan akarsular (Akşaner ve Büyüşahin'den (2015) işlenerek).....	113
Şekil 3.58 Karaman Kalesi I. Kademe Burç Kesitleri Anahtar Planı 1/200 (Işık Proje Hizmetleri İnş. Sanayi ve Ticaret Ltd.Şt, 2012).....	116
Şekil 3.59 Karaman Kalesi doğu ve batı cephede devşirme malzemeler (Işık Proje Hizmetleri İnş. Sanayi ve Ticaret Ltd.Şti, 2012).....	117
Şekil 3.60 Karaman Kalesi'nin kazı çalışmaları tamamlandıktan sonra günümüzdeki durumu. http://www.selcuklumirasi.com/architecture-detail/karaman-kalesi	118
Şekil 3.61 1480 senesinde Otranto'da Osmanlı işgalini anlatan tasvir (Forésti, 1483?)	121
Şekil 4.1 XVII. yüzyıl Anadolu'da çıkan Celali ayaklanmaları görüldüğü bölgeler (Anonim).....	192
Şekil 4.2 Gedik Ahmed Paşa Cami onarım kitabesi (Çatalbaş 2018).....	128
Şekil 4.3 Gedik Ahmed Paş Cami avlusunda Yunan askerleri (1919, http://www.medyaafyon.com/fotograflar-album--25-68.html).....	129

Şekil 4.4 Vali ve Müze Müdürü müzenin açılışında (Gedik Ahmed Paşa Medresesi) (1933) http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=33966&start=15	132
Şekil 4.5 Afyon Gedik Ahmed Paşa Medresesi planı (Demiralp, 1999)	133
Şekil 4.6 Gedik Ahmed Paşa Medresesi müze olarak kullanılırken avluda taş eserler ve duvar örülerek kapatılan yazlık derslane görülebiliyor (Ayverdi, 1989)	134
Şekil: 4.7 Gedik Ahmed Paşa Medresesi, Halk eğitim merkezi işleviyle birlikte atölyeye çevrilen öğrenci hücreleri (Çatalbaş, 2018).....	135
Şekil 4.8 Gedik Ahmed Paşa Medresesi, 2010 senesindeki restorasyondan önce medrese avlusu (Kütahya VGM Raporu, 2008).....	136
Şekil 4.9 Gedik Ahmed Paşa Medresesi 2010 senesindeki restorasyon sonra eyvandan görünüm (Çatalbaş, 2018).....	136
Şekil 4.10 Gedik Ahmed Paşa Medresesi, câmekanlarla kapatılan revaklar (Çatalbaş, 2018)	137
Şekil 4.11 Gedik Ahmed Paşa Medresesi avlusu (Çatalbaş, 2018)	137
Şekil 4.12 Gedik Ahmed Paşa Hamamında 1967 yılında devam eden onarım çalışmaları (Aslanapa, 1986)	139
Şekil 4.13 Gedik ahmed Paşa Hamamı, planda traşlık bölümünün sıcaklıkla ilişkisi görülüyor (Ayverdi, 1989)	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
Şekil 4.14 Gedik Ahmed Paşa Hamamı, yenilenen sıcaklık ve ılıklik üst örtüsü (Çatalbaş, 2018)	140
Şekil 4.15 Hocapaşa yangının yayılması (Çelik'ten (1986) işlenerek).....	141
Şekil 4.16 Günümüzde Gedikpaşa Hamamı erkekler hamamın cephesinde dükkân sıraları (Çatalbaş, 2019)	142
Şekil 4.17 6 numaralı Gedikpaşa, Emin Sinan Mahallesi haritası Gedikpaşa Hamamı (Pervititch, 1923) https://archives.saltresearch	143
Şekil 4.18 Gedikpaşa hamamı uydu görüntüsü (2020, https://gis.fatih.bel.tr/webgis/)	143
Şekil 4.19 Gedik Paşa Hamamı , Solda Kadınlar hamamı girişi, sağda erkekler hamamı girişi (Çatalbaş, 2019)	144
Şekil 4.20 Gedikpaşa Hamamı kadınlar hamamı soyunmalık bölümü (İstanbul 4 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, Yerinde İnceleme Raporu, 2010).....	145

Şekil 4.21 Geidkpaşa Hamamı günümüzde kadınlar hamamı soyunmalık bölülmü (Çatalbaş, 2019)	146
Şekil 4.22 Gedikpaşa Hamamı solda erkekler hamamında (https://www.gedikpasahamami.com/) sağda kadınlar hamamında bulunan saunalar (Çatalbaş, 2019)	146
Şekil 4.23 Gedikpaşa Hamamı, solda kadınlar hamamı havuzu (Çatalbaş, 2019), sağda erkekler hamamı havuzu (https://www.gedikpasahamami.com/).....	147
Şekil 4.24 Gedikpaşa Hamamı, üst örtüde bitkilenme (https://www.flickr.com/photos/chdphd/33738418680)	148
Şekil 5.25 Gedikpaşa Hamamı, Külhanın üst örtüsünde görülen bostan (Çatalbaş, 2019)	148
Şekil 4.26 Gedikpaşa Hamamı, Külhanın üst örtüsünde görülen bostan (Haskan, 1995)	149
Şekil 4.27 Işıklı Ağalar Hamamı, sağda hamamın cephesine bitişik ahır yapısı görünebiliyor (Karaçağ, 1992)	150
Şekil 4.28 Işıklı Ağalar Hamamının solda Doğudan genel görünüş sağda Güneybatı genel görünüş (Çakmak, 2001a)	150
Şekil 4.29 Işıklı Ağalar Hamamın günümüzdeki durumu (Çatalbaş, 2020).....	151
Şekil 4.30 Işıklı Ağalar Hamamı, içi moloz ve çöple dolu sıcaklık hücresi (Çatalbaş, 2020)	152
Şekil 4.31 Büyük Bedestenin bulunduğu çarşı bölgesinin XIX. yüzyıldaki durumu (Anadolu-i Şahane Menazırı Albümü, www.eskiturkiye.net).....	153
Şekil 4.32 Büyük Bedestenin 1930'lardaki onarımdan bir fotoğraf, Çemberciler Sokağı yönü (Kalyon, 2000)	153
Şekil 4.33 Büyük Bedestende değiştirilen iki dükkân ve açılan kapı (Kütahya Belediyesi Arşivi)	154
Şekil 4.34 Büyük Bedesten Sorunları Röleve (Kütahya Belediyesi Arşivi, 2008).....	155
Şekil 4.35 2008 yılındaki restorasyondan önce, Büyük Bedesten meyve-sebze hali olarak kullanılırken (Kütahya Belediyesi Arşivi)	155
Şekil 4.36 Büyük Bedestenin restorasyon sonrası iç mekan görünümü (Kütahya Belediyesi Arşivi, 2008).....	156

Şekil 4.37 Büyük Bedestenin restorasyon öncesi ve sonrası, üstte Hürriyet Caddesine açılan doğu cephe, altta Çemberciler Sokağa açılan batı cephe (ÇEKÜL, 2010).....	157
Şekil 4.38 Büyük Bedestenin Kütahya El Sanatları Merkezi olarak işlevlendirildikten sonraki görünümü (2010, (http://www.sehiralem.com/Kutahya/Kutahya_Merkez/Gezilecek_Yerler/2186/Kutahya-Buyuk-Bedesten.html)	158
Şekil 4.39 Günümüzde Büyük Bedesten (Çatalbaş, 2020)	158
Şekil 4.40 Malları sergilemek için üstü kapatılan şadırvan (Kütahya Büyük Bedesten) (Çatalbaş, 2020)	159
Şekil 4.41 Kullanım dışı kalmış olan Çemberciler Sokağa açılan bedesten kapısı (Kütahya Büyük Bedesten) (Çatalbaş, 2020).....	159
Şekil 4.42 Büyük Bedeste’de dükkân yer döşemeleri (Çatalbaş, 2020)	160

1. GİRİŞ

Osmanlı'da imar faaliyetlerinin en çok hız kazandığı dönemlerden biri olan II. Mehmed Dönemi'nde (1451-1481) İmparatorluğun yeni başkenti İstanbul, bizzat II. Mehmed ve üst düzey yöneticiler tarafından dönüştürülürken, başkent İstanbul'da simgesel yapılar inşa etmekle yetinen bir kısım yöneticilerin bu alandaki çalışmaları için taşraya ağırlık verdikleri gözlemlenmektedir. Bu çalışmaların önemli bir kısmının vakıflar yoluyla olduğu anlaşılmaktadır. Vakıf kuruluşlarının inşa edilmesi kadar önem taşıyan bir diğer konu; kamu hizmetlerine yöneltilmiş olan bu tesislerin uzun yıllar devam edebilmesi ve hizmetlerin yerine getirildiği binaların korunmaları olmuştur.

XV. Yüzyıl Osmanlı mimarlık ortamı ve onarım faaliyetleri ile ilgili araştırmaların büyük kısmı imparatorluğa başkentlik yapmış şehirler üzerinde yoğunlaşarak taşradaki imar faaliyetleri üzerinde çok durulmadığı izlenir. II. Mehmed Dönemi'nin etkin siyasi figürlerinden biri olan Gedik Ahmed Paşa ile ilgili çalışmalar ağırlıklı olarak siyasi ve askeri kişiliği bağlamında kalmış, mimari faaliyetleri tek başına çalışma konusu edilmemiştir. Gedik Ahmed Paşa'nın vakfi aracılığı ile gerçekleştirdiği ve uzun süre yönetimini üstlendiği Kütahya ve çevresine dağıldığı gözlenen, mimari üretimleri, Osmanlı yapı organizasyonunu, vakıfların kuruluş ve işleyişini ayrıca vakıf yapılarının koruma sistemini anlamamıza yardımcı olacak örnekleri içerdiğinden tez konusu olarak incelenmeye değer bulunmuştur.

Bu çalışma, Gedik Ahmed Paşa vakfına bağlı yapıların inşa edildikleri dönemden günümüze değin geçirdiği değişimleri nedenleriyle birlikte tespit etmeyi, yapıların korunma sorunlarını hem çağının hem günümüzün koruma anlayışı ve mekanizması içerisinde değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Bu amaçla literatür araştırması, arşiv taraması ve alan gezilerini süreçlerini içeren tezin genel kurgusunda, öncelikle kaynaklar (Osmanlı tarihçileri, seyahatnameler, günümüz tarihçilerinin konu üzerine yayın ve araştırmaları, genel referans yayınları; Ansiklopediler ve sözlükler) aracılığıyla izlenebildiği kadarıyla Gedik Ahmed Paşa'nın kimliği, siyasi askeri kariyeri ve bu bilgilerin oluşturduğu tarihi arka plana yer verilmiştir.

Vakıfların işleyişi, yönetimi ve denetimi gibi başlıklar vakıfların koruma mekanizması ile doğrudan ilişkili olduğundan, "Vakıflar" bölümünde detaylı olarak ele alınmıştır. Bu bölümde ayrıca vakfın tanımı, unsurları ve çeşitleri açıklanarak Osmanlı sosyal hayatında vakıfların önemi ve tarihsel süreç içerisindeki gelişimine değinilmiştir. "Gedik Ahmed Paşa ve Vakfı" başlıklı bölümünde Gedik Ahmed Paşa Vakfı'nın kuruluşunu XV. yüzyıl siyasi, ekonomik, kültürel ve mimari ortamı çerçevesinde irdeleyerek, Gedik Ahmed Paşa'nın vakıf kurma konusundaki teşvik edici siyasi, ekonomik ve dini sebepler tartışılmıştır. Mimari üretimi en detaylı biçimde takip etmemizi sağlayan vakfiyeler aynı bölüm altında ele alınan bir diğer önemli başlığı oluşturmaktadır. Çalışmada yer verilen Gedik Ahmed Paşa Vakfiyesi ile bilgiler derlenirken; kimi araştırmacılar tarafından daha önce yayınlanmış vakfiye özetlerinden ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Kayıtlar Müdürlüğü'nde kayıtlı 2088 numaralı vakfiye suretinin çevirisinden yararlanılmıştır. Söz konusu çeviri ve özetler vakıf kurucusu, vakıf kuruluşunun tanımı ve yeri, amacı, personel bilgileri, vakfa gelir getiren yapılar ve yerler ile geliri vakfedilen köylerin isimlerini içermektedir. Vakfiyeden edinilen bilgiler aracılığı ile Gedik Ahmet Paşa Vakfı'na ait yapıların ve geliri vakfedilen köylerin dağıldığı bölgeler haritalandırılmış böylece Gedik Ahmed Paşa'nın askeri-siyasi kariyerinin mimari üretimleri üzerinde ne derece etkisi olduğu konusunda fikir oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu bilgiler aynı zamanda çalışmanın coğrafi olarak sınırlarının belirlenmesine aracı olmuştur.

Çalışmanın "Katalog" bölümünde vakfiyede geçen yapıların fonksiyonlarına göre kategorize edildiği yapı listesi bulunmaktadır. Bu liste çalışmanın sınırlarını belirleyen bir diğer araç olmuştur. Söz konusu bölüm, yapı türleri hakkında tanımları ve günümüze kadar ulaşmış olan yapıların mimari tanımlarını içermektedir. Bölümü oluşturulan vakfiyede geçen yapılarla ilgili bilgi veren, yapıların plan kesit ve çizimlerini

bulunduran yayın ve araştırmalar toplanıp incelenmiş, yapıların yerinde incelenip tüm aşamaların sonucunda elde edilen bilgilerin karşılaştırılıp değerlendirilmiştir.

Tezin “Gedik Ahmed Paşa Vakfı Yapılarının Koruma Durumları” başlıklı son bölümünde öncelikle katalog bölümünde yer alan yapıların inşa edildikleri dönemden yok oldukları veya günümüze ulaştıkları döneme kadar geçirdikleri değişim ve onarımları tespit edilmiştir. Değişimlere ve onarımlar, yapılarla ilgili ulaşılabilen belgeler ve kaynaklar (şeririye sicilleri, salnameler, tahrir defterleri, fotoğraf, resim, tapu kaydı, seyahatnameler, koruma kurulu raporları, Vakıflar Genel Müdürlüğü rölöve ve restitüsyon raporu) aracılığıyla ve kronolojik bir anlatımla ele alınmıştır. Sonrasında, vakıf yapılarının korunmasına ve tahrip edilmesine sebep olan ekonomik, toplumsal, kültürel vb. süreçler tespit edilerek Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi’nde vakıflara ilişkin koruma yaklaşımları konusunda genel ereve çizilmeye çalışılmıştır. Bu bölüm, “Vakıf Yapılarının Korumasını Mümkün Kılan Unsurlar ve Tahribatın Sebepleri” olmak üzere iki ayrı başlıkta ele alınmıştır. Vakıf Yapılarının Korumasını Mümkün Kılan Unsurlar başlığında yapıların onarılmasına ve onarımlarda öncelik kazanmasına sebep olan faktörler; Dini Anlayışlar, Yapıların Kullanım Değeri ve Vakıf Sisteminin Korumaya Katkısı olarak belirlenmiştir. Vakıfların Korumaya Katkısının açıklandığı bölümde, vakıf kurumunun koruma ve onarım faaliyetleri üzerindeki rolü Gedik Ahmed Paşa Vakfı üzerinden örneklerle tartışılmıştır. Vakıf yapılarında meydana gelen “Tahribatın Sebepleri”; Doğal Sebepler ve İnsan Kaynaklı Sebepler olmak üzere iki ayrı başlıkta incelenmiştir. Bu yaklaşımla vakıf yapılarının korunması konusunun nasıl ele alındığı yerel veya küresel dinamiklerle bağlantılı ve tarihi süreçlere eklemelenmiş olarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2. GEDİK AHMED PAŞA ve VAKFI

2.1 Gedik Ahmed Paşa'nın Kimliği ve Siyasi Askeri Faaliyetleri

“Gedik, Gedük” gibi farklı ön isimlerle çeşitli kaynaklarda yer alan Ahmed Paşa'nın lakabın, onu niteleyen bir unvan olduğu düşünülmektedir. Gedik, “idari alanda Osmanlı sarayında belli bir görev ve imtiyaz” anlamında, iktisadi alanda devletçe tanınmış ticaret ve sanat ile uğraşma yetkisi ve bu yetkiye sahip esnaf için, askeri alanda ise topçu ve kale muhafızları gibi askeri sınıflar için kullanılmaktadır (Akgündüz, 1996, s. 541). Ahmed Paşa'nın askeri kariyeri göz önüne alındığında akıllara ilk olarak ismini askeri alanda “Gedikliler” zümresiyle ilişkisi dolayısıyla almış olabileceğini gelmektedir. Ancak araştırmacıların konuyla ilgili farklı görüşleri mevcuttur. Bunlardan biri Avusturyalı tarihçi Hammer tarafından öne sürülen fakat diğer araştırmacılar tarafından pek destek görmemiş olan Paşa'nın bir dışının eksikliği sebebiyle bu ismi aldığı yönündeki yorumu olmuştur (Hammer, 2008, s. 103).

Ahmed Paşa “Gedik” ismi ile kaynaklarda karşımıza ilk kez dönemi bizzat kendi gözlemlemiş olan Osmanlı tarihçisi Âşık Paşazâde “*Tevârîh-i Âl-i Osmân*” adlı eserinde Gedik Ahmed Paşa'nın 1475-76 seneleri arasında gerçekleştirdiği Karadeniz'deki Kefe ve Menküp kalelerinin fethini ele aldığı bölümde çıkmaktadır (Aşıkpaşazade, 1970, s. 229-230). Âşık Paşazâde'nin, Gedik Ahmed Paşa'nın bu fetihteki başarılarını konu aldığı methiyesinde “gedikleri eri” ifadesi Ahmed Paşa'nın kaleleri ele geçirmedeki başarısını ve “nice boşluklar kapattı, sağlamaştırdı Ahmed” ifadeleri ile Paşa'nın bir diğer özelliği olan kale onarım ve inşa faaliyetlerindeki becerilerini vurgulamaktadır.

Neler fethetti bu han'ın kulu Ahmed
Getirdi mallar ve nimetler han'a Ahmed
Yüzleri ay gibi olan nice güzellerin Nicelerini han'a getirdi Ahmed
Bu işler ki Ahmed Paşa yaptı. Neyi buyurduysa yaptı Ahmed
Bu Ahmed gediklerin eridir.

Nice boşlukları kapattı, sağlamlaştırdı Ahmed.

Kale kuşatmalarındaki becerilerini metheden benzer ifadeler Osmanlı tarihçisi Hoca Saadettin Efendi (1536-1599)'nin "*Tâcü't-tevârih*" adlı eserinde "kaleler açan paşa" şeklinde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır (1992, s. 104, 141,151)¹ Zamanla bu isim Ahmed Paşa ile özleşerek "Gedik Ahmed Paşa" olarak anılmasına sebep olmuştur. Hoca Saadettin Efendi (1992, s. 141) 'ye göre Gedik Ahmed Paşa da bu isimle özdeşmiş olacak ki sarp bir tepe üzerinde yer aldığından çevresinde hareket olanağı sınırlı olan Meynan Kalesi kuşatmasında, emrindeki askerlerin umutsuzluğa düşmesi üzerine kendisini "Gedik" ismi ile nitelendirerek askerlerine teşvik edici latifede bulunmuştur.

Bunun üzerine kaleler açan paşa sağlam görüşü ve uygun tutumu ile top kurmağa yarar yer bulup bu konuda ne yapacağını bilmeyenlere yardımcı olup topu buraya çıkarmaya gayret etti. Kendisi de attan inerek topu çekmek için bağlanan ipe yapıştı. 'Gedik öküz çekmeyince bu top yukarı çıkmaz' deyü zor eyledü. Paşa'nın bu gayretini gören sipah dilâverleri ipe yapışıp var kuvvetlerin bazuya getirüb topu ol köprübaşına çıkarıp kaleye yüklediler.

Doğum yeri, doğum tarihi ve Anadolu Beylerbeyliği 'ne kadar hangi hizmetlerde bulunduğu konusunda net bilgilere ulaşamamakta ancak tahminler yürütülmektedir. Hollandalı mimarlık tarihçisi Kiel, II. Mehmed Dönemi'nin tanıklarından olan İtalyan seyyah Angiolello'yanın aktardıklarına dayanarak ve Sırbistan'da bulunan İvranye'ye (Vranye) bağlı Punusevce (Polnosevce) köyünün adının 1570 tarihli Tahrir Defteri'nde "Gedik Ahmed Paşa" olarak geçiyor olması sebebiyle bu köyü Gedik Ahmed Paşa'nın doğum yeri olarak kabul edip, Sırp olduğunu belirtmektedir (Kiel, 1996, s. 543). Ayrıca İvranye'de bir cami yaptırmış olması bu olasılığı destekler (Bulduk, 1993, s. 340; Kiel, 1996, s. 544; Kiel, 2016, s. 683). Ayrıca XV. yüzyıl İvranye tahrir defterlerinde tımar sahiplerinden birinin "yeni Müslümanlığa geçmiş, meşhur Gedik Ahmed Paşa'nın babası" olarak kaydedilmesi Gedik Ahmed Paşa'nın babasını önceden bir pronioia (büyük çiftlik) bulundurması sebebiyle Sırp askeri aristokrasisinin bir mensubu olabileceği fikrini doğurmaktadır (Stojanovski'den aktaran Lowry, 2010, s. 128-129). Öte yandan Lowry (2010), Gedik Ahmed Paşa'nın İstanbul'un fethi sırasında ölen Bizans imparatoru olan XI. Constantinus Palaeologus'un yeğeni olabileceği ihtimaline

¹ Hoca Saadettin (1992, s.149) Alanya Kalesi, Meynan Kalesi ve Menkup Kalesi'nin ele geçirişini aktardığı bölümlerde Gedik Ahmed Paşa için "kaleler açan paşa" Ayrıca Kırım Seferinin anlatıldığı bölümde "Ülkeler açan Gedik Ahmed Paşa" ifadesin kullanmaktadır.

de dikkat çekmektedir.² Benzer bir düşünce Türk-İslam tarihçisi Prof. Mükrimin Halil Yınanç tarafından ileri sürülmüştür. Yınanç (1997, s. 193-199), adını belirtmediği Batılı kaynaklardan alıntı yaparak Gedik Ahmed Paşa'nın Palaeologus kökenli olduğunu öne sürer.

Tüm bu iddiaların yanı sıra Gedik Ahmed Paşa birçok araştırmacıya göre Avlonya doğumlu, II. Murad zamanında iç oğlanı olarak Enderun'a girmiş Arnavut asıllı bir devşirmedir (Mehmed Süreyya Efendi, 1995, s. 185). II. Mehmed tarafından hapse atılmasına sebep olacak olan İşkodra (Arnavutluk) seferine çıkmayı reddetmiş olması buna bağlanmaktadır. Bu kimlik özellikle Arnavut araştırmacılar ve tarihçiler tarafından yakıştırılmaktadır. Söz gelimi, Shyqri Nimani; Gedik Ahmed Paşa'nın doğduğu yeri işgal etmeyi reddederek hayatını riske attığından bahsetmektedir (Nimani'den aktaran Mita, 2015, s. 190)...

Kimi araştırmacılar ise "Gedik Ahmed Paşa'nın Denizli Hacıoğlu Köyünü (Sarayköy), köydeki evleri ve tarlaları vakfiyesinde evlatlarına vakfetmiş olduğundan Denizli Sarayköylü olduğunu, köy zaimiyken sırasıyla Alay Beyi, Sancak Beyi ve Beylerbeyliği'ne yükselmiş bir sipahi olduğunu öne sürmektedir (Topbaş, 1985, s. 179; Gönçer, 1991). Hammer (2008, s. 101), Gedik Ahmed Paşa'nın yeniçeri iken paşalığa yükselmiş bir asker olduğunu belirtir. Vakfiyesinde adının Ahmed Paşa ibni Abdullah olarak geçmesi, baba adının 'Abdullah' olarak belirtilmiş olması bu iddiayı arka plan atarak, paşanın gayrimüslim kökenli, yeniçerilikten yetişme bir devşirme olma ihtimalini güçlendirmektedir (Uzunçarşılı, 1929, s. 26). Zira, baba-adı "Abdullah" olan her kişinin sonradan Müslüman olduğu anlamına gelmemekle birlikte, İslam toplumunda dinini değiştiren kimselere ve devşirmelere Arapça 'kul, köle anlamına gelen 'abd' ön takısına ilave edilen Allah'ın güzel isimlerinden birinin verilmesi oldukça yaygındır.

² XI. Constantinus'un çocuk sahibi olmadığından, varisi yoktur. Şehir fethedilmemiş olsa kendi yerine geçecek kişi, ağabeyinin üç oğlundan biridir. Söz konusu üç kardeşin fetihten sonra II. Mehmed tarafından saraya hizmete alındıkları bilinmektedir. Bunlardan biri Mesih Paşa, diğeri ise Murad Paşadır. Lowry çalışmasında, şehrin fethinden sonra hakkında bilgi edinilememiş olan üçüncü kardeş Ahmed Paşa olabileceğini öne sürmektedir.

Gedik Ahmed Paşa'nın siyasi faaliyetleri 1459 senesi ile vefat ettiği 1482 senesi arasında; II. Mehmed ve II. Bayezid'in Dönemi'nin ilk yıllarını kapsayan süreç içinde izlenebilmektedir. Kaynaklarda adına ilk kez II. Mehmed'in Akkoyunlular üzerine 1461'de Sinop-Koyulhisar'a yaptığı seferde rastlanmaktadır (Uzunçarşılı, 1929, s.26). Bu sefere Anadolu Beylerbeyi rütbesi ile katılan Gedik Ahmed Paşa fethetme için önemli katkılar sağlamıştır (Uzunçarşılı, 1965, s. 491). Fetihteki rolü Hoca Saadettin Efendi (1992, s. 48-50) tarafından söz edilmeye değer bulunmuştur;

Kan selleri bir anda alanı kızıla boyadı. Yiğitlik meydanının yırtıcı aslanı, bahadırlar kuağının cenk eri Gedik Ahmed Paşa öncülerin baş ve buğu. Bu kanlı savaştaysa düşmanları avlayan bir doğan idi. Yiğitliğinin şöhretiyle yoldaşlarına kuvvetli kalp olmuş, korku ve kuşku pasını gönüller ayinesinden silip kafasız Türkmenlerin varlıklarını ortadan kaldırıvermişti.

İlk eşi Fahri Hatun'un (? – 1462) Kütahya'da vefat etmesinden sonra gerçekleştirildiği tahmin edilen ikinci evliliğini dönemin vezirlerinden İshak Paşa'nın kızı ile yapmıştır. Bu evlilik devlet makamındaki itibarını artırmış, peşi sıra aldığı askeri başarıları ile Osmanlı kroniklerinde adı sıklıkla söz edilen bir yönetici konumuna yükselmiştir (Kiel, 1996, s. 543).

Anadolu Beylerbeyliği ve vezirlik dönemlerinde bu coğrafyada yaşanan siyasi gelişmeler, bu bölgenin olduğu kadar Gedik Ahmed Paşa'nın önemini de arttırmıştır. Kütahya Sancağına bağlı Afyonkarahisar, güneyde Karamanoğulları'na yapılacak olan askeri operasyonların komuta üssü haline gelmiştir (Emecen, 1988, s. 444). Gedik Ahmed Paşa, Osmanlıların, Karamanoğulları ve Akkoyunlulara karşı karşıya geldiği kritik dönemlerde Karaman Valisi olarak himayesine gönderilen Şehzade Mustafa ve daha sonra Şehzade Cem'in yanlarında bulunarak, bölgede güvenliğin ve Osmanlı otoritesinin sağlanmasında etkili olmuştur. Gedik Ahmed Paşa'nın Anadolu Beylerbeyliği yaptığı dönemde Osmanlı'nın en büyük rakiplerinden biri olan Karamanoğulları'nın arasında meydana gelen taht mücadelesi Osmanlılar ile Anadolu'daki bir diğer rakibi Akkoyunlulara karşı karşıya getirmiştir. (Sümer, 2001, s. 458-459). Gedik Ahmed Paşa'nın bu mücadeledeki ilk önemli etkinliği; Osmanlı nüfuzundan kurtulmak isteyen Karamanoğlu Pîr Ahmed'in Memlûk ve Akkoyunlu Devletleriyle işbirliği içerisinde bulunması üzerine, Osmanlı ordusuyla Konya'ya

ilerleyerek Konya Kalesi ve Gevele Kalesi'ni ele geçirmesi olmuştur (1467-1468) (Hoca Saadettin Efendi, 1992, s. 108; İnalçık, 2003, s. 400; Uzunçarşılı, 1929, s. 28).

Osmanlı kuvvetleri bölgeden çekilmesi üzerine, Karaman'dan Konya üzerine ilerleyen Karamanoğulları, Osmanlı topraklarının bir kısmını ele geçirmişlerdir. II. Mehmed bölgeye önce Rum Mehmed Paşa'yı, ardından da İshak Paşa'yı göndermiştir (Şikâri, 2005, s. 236-237). İki sene süren seferin ilki Rum Mehmed Paşa'nın Karaman, İçel ve Ereğli 'de yürüttüğü harekât, ikincisi İshak Paşa'nın Gedik Ahmed Paşa ile Karaman ve Aksaray'da yürüttüğü harekât olmuştur (1468) (Âşıkpaşazâde, 1970, s. 255-259; Neşri, 1995, s. 789-795; Tekindağ, 1963, s. 54-64; Tursun Bey, 1974, s. 149). İshak Paşa ile beraber Karaman ve Aksaray'ı fetheden Gedik Ahmed Paşa Konya'yı yeniden ele geçirip iç kalede imar faaliyetlerinde bulunmuş, hemen ardından Şehzade Mustafa'yı Karaman Valisi olarak Konya'ya yerleştirmiş ve Şehzadenin lalası olarak tayin edilmiştir (1469) (Uzunçarşılı, 1965, s. 491). Ertesi sene kendisine verilen Eğriboz Seferi görevinde başarılı olan Gedik Ahmed Paşa, burada gösterdiği önemli gayret ve faaliyetinden dolayı vezir rütbesi almıştır (1470) (Kiel, 1996, s. 543).

Gedik Ahmed Paşa'nın bu bölgedeki askeri faaliyetleri vezir olduktan sonra da yoğun bir şekilde devam etmiştir. 1471 senesinde Alanya Kalesi'ni almış, Kılıçarslan Bey ve ailesini İstanbul'a sürmüştür (Hoca Saadettin Efendi, 1992, s. 104-106). Karamanlıların elinde bulunan İçel Kalelerinin fethi için görevlendirilen Paşa önce Silifke Kalesi'ni ele geçirmiş ardından Moka (Minan) Hisarını teslim almış ve Gorigos (Kızkalesi) bölgesini ele geçirmiştir (Aşıkpaşazade, 1970, s. 222; Hoca Saadettin Efendi, 1992, s. 107). Sözü geçen kalelerde oturmakta olan çok sayıda Karamanlıyı ve Pîr Ahmed'in oğlu ve kızının İstanbul'a sürmüştür (Angiolello, 2011, s. 79-80; Aşıkpaşazade, 1970, s. 223). 1472 senesinde Akkoyunlu Uzun Hasan'ın emriyle, Karamanoğulları'na yardım etmek üzere bir kuvvet Akdeniz kıyılarına yola çıkmıştır (İbn-i Kemal, 1957, s. 321- 331). Gedik Ahmed Paşa bu sırada Akkoyunlu-Karamanoğulları kuvvetlerini karşılamak üzere Şehzâde Mustafa'yla beraber Afyonkarahisar'da bulunmaktadır. Veziriazam Mahmud Paşa ve Anadolu Beylerbeyi Davud Paşa'nın da Osmanlı kuvvetlerine katılmasıyla birlikte Akkoyunlu kuvvetleri mağlubiyete uğratılmıştır (18 Ağustos 1472) (Hammer, 2008, s. 103-107; Hoca Saadettin Efendi, 1992 s. 113).

Osmanlılar için Akkoyunlu tehlikesinin Anadolu'dan kaldırılması 11 Ağustos 1473'de Otlukbeli Savaşı sonucu gerçekleşebilmiştir. Şehzade Bayezid ile Şehzade Mustafa'nın da katıldığı savaşta, Gedik Ahmed Paşa sağ kolda Şehzade Bayezid yanında yer alarak savaşın başarı ile sonuçlanmasında önemli rol oynamıştır (Aşıkpaşazade, 1970, s. 177; Hoca Saadettin Efendi, 1992, s. 112). Çeşitli kaynaklarda sıklıkla anılan Gedik Ahmed Paşa ile Şehzade Bayezid arasındaki tartışma bu savaş sırasında gerçekleşmiştir. Askeri birlikleri yerleştirme konusunda uzman olan Ahmed Paşa askerini iyi tertip etmeyen Şehzade Bayezid'i babası II. Mehmed'in yanında şiddetle azarlamıştır. Uzunçarşılı, hükümdar olan Bayezid'in fırsatını bulunca bu olayın intikamını aldığını belirtirken muhtemelen Paşa'nın ilerleyen yıllarda Bayezid tarafından verilecek olan hapis ve idam kararından bahsediyor olmalıdır (Uzunçarşılı, 1929, s. 29). Elbette, Gedik Ahmed Paşa'nın hapsi veya idamıyla ilgili iddiaları tek bir tartışmaya dayandırmak doğru değildir, zira Bayezid'in hükümdarlığında yaşanan Gedik Ahmed Paşa'nın dâhil olduğu siyasi çatışmaları göz önünde bulundurmamak bu kararları daha anlaşılır kılacaktır.

II. Mehmed, Otlukbeli Savaşı'ndan sonra Şehzade Mustafa ile Gedik Ahmed Paşa'yı Karaman'ın yeniden fethi ile görevlendirmiştir. Karaman'a geçen Gedik Ahmed Paşa Otlukbeli Savaşı'nın ardından İçel'e kaçan Pîr Ahmed'i Karaman yakınında mağlup ederek önce Ermenek'i ve daha sonra Silifke'yi ele geçirmiştir (1473) (Aşıkpaşazade, 1970, s. 221-23). Kaynaklar Gedik Ahmed Paşa'nın Silifke Kalesi'ni kuvvet yoluyla değil hile yoluna başvurarak aldığını belirtmektedir. Gedik Ahmed Paşa'nın çeşitli vaatleriyle ikna edilmiş olan düşman topçuları barut mahzenlerini tutuşturmuşlar, yangın ve patlamanın etkisiyle kale duvarlarında gedikler açılmıştır. Osmanlı askerleri bu olayın kale muhafızlarında yarattığı telaş ve ümitsizlikten faydalanarak gediklerden içeri girmişler ve şehri zapt etmişlerdir (Hammer, 2008, s. 128). Hoca Saadettin Efendi (1992, s.144) bu meseleyi şöyle aktarır.

Ahmed Paşa Silifke Kalesi üzerine düşüp döğmeye başladı Ali Osman kapısının eski adamlarından olan kale topçularına gizli haber gönderip onlara açıkladı. Kalenin düşmesine yardımları dokunursa padişahın lütuflarını göreceklerini vaat ederek gönüllerini aldı. Ol aydın görüşlü vezirden gelen gönül çekici haber üzerine hemen boyun eğdiler. Barut mahzenini usturuplu yoldan ateş bırakıp olanca barutu gökkubeye ulaştırdılar. Bu yolla hisar içinde evleri ateşlemekle tutuşturup kaleyi bekleyen Karamanlıları şaşırttılar. Paşa bu arada açılan gediklerden yürüyüş edip zaman yitirmeden kaleye girdi. Kaleyi bekleyenlerden 180 kadar azgının boyunlarını vurdurup sevgili başarını omuzlarından ayırdı.

Şehzade Mustafa'nın Devele ve Karacahisar'ı teslim almasından sonra, Karaman'da bulunan Lülü Kalesine yönelen Gedik Ahmed Paşa burayı ele geçirmiştir (1474). Aynı yıl hastalanıp vefat eden Şehzade Mustafa'nın yerine Karaman valiliğine kardeşi Şehzade Cem getirilmiş, lalalığını Gedik Ahmed Paşa üstlenmiştir (Uzunçarşılı, 1965, s. 499).

Gedik Ahmed Paşa bir süre Toros Dağları'nı kontrol altında tutmak amacıyla Karaman'da bulunmuş, 1474'te İstanbul'a gelerek idam edilen Mahmud Paşa'nın yerine Veziriazamlığa getirilmiştir. II. Mehmed'in bu tercihi Ahmed Paşa'nın Otlukbeli ve Karaman'da gösterdiği üstün başarıları etkili olmuş olmalıdır. Askeri başarılarıyla öncelikle Karamanoğulları, arkasından da Uzun Hasan tehlikesinin giderilmesine sağladığı katkılar sultanın batıya seferlere çıkmasına imkân vermiş, kendisi de hemen ardından gerçekleşecek olan Kırım'daki Ceneviz sömürgelerinin fethi için Kaptan-ı derya olarak görevlendirilmiştir (Haziran 1475). Hoca Saadetin Efendi (1992, s. 149), Paşa'nın bu sefere çıkarken divandan görülmemiş bir görkem ve gösterişle, değerli taşlarla süslü kıyafetler içinde, gümüş savakla bezeli atı ile iskeleye indiğini, devlet ileri gelenleri tarafından kadırgaya kadar yolcu edildiğini bildirmektedir. Gedik Ahmed Paşa, Kırım sahillerinde Azak, Yabugermen üzerinden Çerkez iline kadar Cenevizlilere ait bütün limanlar ve kaleleri (Sudak, Azak, Menkü) ele geçirmiştir. Kefe'de Cenevizliler tarafından tutulan Kırım Hanı Mengli Giray'ı kurtararak, yaptığı anlaşma gereğince Mengli Giray Kırım Hanı olarak Osmanlı himayesini tanımasını sağlamıştır (Akbaş, 2017, s. 20; İnalçık, 2002, s. 541; İnan, 2002, s. 547; Kiel, 1996, s. 543). Gedik Ahmed Paşa, Kırım'daki başarısıyla II. Mehmed'in Karadeniz üzerindeki planlarını büyük ölçüde tamamlamasına katkıda bulunmuştur (Akbaş, 2017, s. 24).

1476 -1477'de da Arnavutluk'ta İşkodra'ya seferi için görevlendirilen Gedik Ahmed Paşa, seferin zorluğuyla ilgili görüş bildirerek görevi üstlenmekten kaçınmış, bunun üzerine görevinden alınarak Rumeli Hisarı'na (Boğazkesen Hisarı) hapsedilmiştir (Hammer, 2008, s. 156; İnan, 2002, s. 541). Bu durumu kimi araştırmacılar orduda hâkim olan olumsuz havaya kimileri ise daha önce değinildiği üzere Arnavut asıllı olmasına bağlamaktadır. Ertesi yıl II. Mehmed 'in bizzat gerçekleştirdiği İşkodra seferine katılan Hersekzâde Ahmed'in sefer sırasında ara buluculuk yapması üzerine

serbest bırakılmıştır.³ II. Mehmed İşkodra'dan İstanbul'a Gedik Ahmed Paşa'nın "çok büyük değer ve saygı gösterileri arasında hapisten çıkarılması" için haber göndermiştir. II. Mehmed tarafından gönderilen armağanlar ve hilat ile Kaptan-ı Deryalığ'a ve aynı zamanda Gelibolu Sancak Beyliği'ne getirilmiştir.⁴ Limni Adası'nı Venediklilerden almıştır (1478?). 1479'da Arnavutluk'taki isyanları bastırmak ve henüz Osmanlı yönetimine girmemiş yerleri ele geçirmek için Avlonya (Vlore) Sancak Beyliğine aktarılmıştır (Hoca Saadettin Efendi, 1992, s. 165; Kiel, 1996, s. 543). Bu görevi sırasında İtalya seferine ilk adım olarak görülen Ege'de Kefalonya, Zanta ve Ayamavra'yı ele geçirmiştir. 1480 yılında Güney İtalya'nın Otranto ve Apulia'na bölgelerine yapılacak seferlere hazırlık yapmak üzere Otranto'ya oldukça yakın bir konumda bulunan Avlonya'ya geçmiştir. Burası Otranto'ya yapılacak seferlerde ordunun, iletişim ve yedek kuvvet desteği sağlaması için üs haline getirilmiştir (Giakoumis, 2002, s. 691). Osmanlı donanması 28 Temmuz 1480'de Otranto yakınlarında karaya asker çıkarmış, kent 11 Ağustos'ta ele geçirilmiştir. Kiel (1996, s. 543)'in, kaynak belirtmeden çağdaş bir İtalyan kroniğinden aktardığı "cılız, esmer tenli, büyük burunlu, seyrek sakallı, orta boylu, çirkin, son derece merhametsiz, çok cimri" ifadeleri paşanın fiziksel özellikleri ve kişiliği hakkında fikir vericidir. Gedik Ahmed Paşa'nın geride güçlü bir garnizon bırakarak, birliklerin büyük kısmı ile Avlonya'ya geçmiştir. Avlonya bölgesinde, İtalya'da gerçekleştireceği yeni sefer için donanmaya ek kuvvetlerin gelmesini bekleyen ve asker toplamakla meşgul olan Gedik Ahmed Paşa, ertesi ilkbaharda II. Mehmed 'in ölüm haberini almıştır (3 Mayıs 1481) (Uzunçarşılı, 1965, s. 492; Kiel, 1996, s. 543; Giakoumis, 2002, s. 695).⁵

II. Mehmed 'in ölümünün ardından taht üzerinde hak iddia eden Şehzade Cem ve Şehzade Bayezid arasında ortaya çıkan mücadele sırasında İstanbul muhafızı olan İshak Paşa, Şehzade Bayezid'in Amasya'dan getirip tahta oturması için Şehzade Cem'in

³ II. Mehmed İşkodra seferi sırasında bir sarp inişte yaya yürümekte hayli yorgun düşmüş yolun başında dinlenmek için kısa bir mola verdiğinde has hizmetlilerine şöyle söylemişti; *Bir iş bilir vezirim yoktur ki bu görevi üzerine alsaydı da bu zahmeti çekmeyeydik. Ya da bundan daha kolay bir yol bulaydı da ondan gideydik demiş. Hersekzade Ahmet Padişah'tan bu kırgınlık belirten bu sözleri dinleyince; Eğer Gedik Ahmed Paşa kulunuz kutlu özengileriniz hizmetinde diğer bulmuş olsa idi bu zahmetler çekilmez idi dedi. Sultan bu söze ses çıkarmayıp yanıt vermedi. Kendi kendine sözü edilen paşanın bu güne kadar yaptığı başarıları hizmetleri düşünerek suçunun hafifliğine saptamış oldu* (Hoca Saadettin Efendi, 1992, s. 164).

⁴ Kaynaklar Gedik Ahmed Paşa'nın Gelibolu, Selanik ve Avlonya Sancakbeyliği yaptığına dair farklı bilgiler vermektedir (Bostan, 2003, s. 63).

⁵ Giakoumis (2002), garnizonun Osmanlı donanmasını korumaya yetecek güçte olmadığını, 500 askerlik bir garnizon olduğunu belirtir.

Konya'dan gelmesini önleyerek, Şehzade Bayezid'in oğlu Korkut'u babasını temsilen tahta oturtmuştur ("DİA", 2000, s. 537). İstanbul'a varan II. Bayezid, İshak Paşa'nın da yardımıyla Otranto seferinin hazırlıkları için Avlonya'da bulunan Gedik Ahmed Paşa'yı kendi yanına gelmeye ikna etmiştir. Gedik Ahmed Paşa'nın İstanbul'a çağrıldığı bu tarihten vefatına (Kasım 1482) kadar ki dönemi, Paşa'nın yeniçerilerin desteği ile idareyi eline aldığı bir dönem olmuştur.

Mali siyasetten şikâyetçi olan halk tarafından desteklenen yeniçeriler, Osmanlı hazinesi elinde tutan Bayezid'in yanında yer alırken, daha çok Türk halkından olan yaya ve azeb askerler tarafından desteklenen Şehzade Cem Bursa'ya gelerek sultanlığını ilan etmiş, adına para bastırmıştır (İnalcık, 2016, s. 277-78). 20 Haziran 1481'de II. Bayezid ve Şehzade Cem arasında Yenişehir'de bir savaş yapılmış, II. Bayezid'in kuvvetlerinin başına geçen Gedik Ahmed Paşa, Şehzade Cem'in tahtı ele geçirmek için yaptığı girişimleri engelleyerek II. Bayezid'in tahta oturmasına giden yolu açmıştır. Bu konuda üstlendiği önemli roller dolayısıyla "...o sırada yapılmış bir tercümede "sultanı tahta oturtan biri" sıfatı ile anılmaktadır, sonsuz iktidarının övüldüğü..." (İnalcık, 2009, s. 130) görülmektedir.

Ancak Gedik Ahmed Paşa'nın Şehzade Cem'i Ereğli'ye kadar takip etmesine rağmen yakalayamaması Cem taraftarı olduğuna dair rivayetlerin ortaya çıkmasına, itaatsizliği sebep gösterilerek II. Bayezid tarafından hapse atılmasına neden olmuştur (İnan, 2002a, s. 702). Paşa'yı bir süreliğine iktidardan uzaklaştıran bu girişimde, II. Mehmed 'in ölümü sonrasında meydana gelen idareci, ulema ve askeri üst sınıflar arasında kutuplaşmaların etkili olduğunu söylemek mümkündür (İnalcık, 2013, s. 90). Gedik Ahmed'in diktatörlüğüne son vermek isteyen II. Bayezid, Paşa'nın yerine Amasya'dan kendisiyle beraber bulunmuş olan damadı Hamza Beyoğlu Mustafa Paşa'yı veziriazam yapmak istemektedir. Gedik Ahmed Paşa'nın hapsedilmesi kapıkullarının ve yeniçerilerin ayaklanmasına neden olmuştur. Bu ayaklanmalara ek olarak İshak Paşa, Mesih Paşa ve Hersekzâde Ahmed Paşa'nın baskıları II. Bayezid'i, Gedik Ahmed Paşa'yı serbest bırakmaya zorlamış, görevi iade edilmiştir (Hoca Saadettin Efendi, 1992, s. 204; Kiel, 1996, s. 544; İnalcık, 2016, s. 277-278).

Gedik Ahmed Paşa'nın görevinin iadesinden sonra gerçekleştirdiği ilk faaliyeti Karaman'da başlayan isyan sebebiyle Konya'da bulunan Şehzade Abdullah'a yardım etmek üzere Karaman'a gönderilmesidir. Bu görevi, kışkırtmalarıyla hapis yatmasına yol açtığını düşündüğü Hamza Beyoğlu Mustafa Paşa'nın hapsedilmesi ve azledilmesi şartı ile kabul etmiştir. Bu şartı yerine getirmek durumunda kalan II. Bayezid, Gedik Ahmed Paşa'ya duyduğu güvensizlik sebebiyle Paşa'nın büyük oğlunu sarayda alıkoymuştur. Gedik Ahmed Paşa Karaman'a vardığında Kâsım Bey Suriye tarafına kaçmış olduğundan isyanın bastırılmasında beklenen başarıyı sağlayamamış, askerleriyle Karaman'da kışlamıştır (İnan, 2002, s. 713). Kâsım Bey, o sırada Mısır'da bulunan Şehzade Cem'i Gedik Ahmed Paşa ve diğer devlet adamları adına yazdığı sahte mektuplarla Anadolu'ya geri dönmeye davet etmiştir. Karamanoğlu Kasım Bey tarafından Adana'da karşılanan Şehzade Cem buradan Anadolu'ya yönelmiştir (1482 ilkbahar) (Aşıkpaşazade, 1970, s.237; Kiel, 1996, s. 544). Bunun üzerine Şehzade Cem'in tekrar Anadolu'ya hareket ettiğinden haberdar olan II. Bayezid büyük bir orduyla İstanbul'dan Anadolu'ya geçerken Gedik Ahmed Paşa'dan kendisine katılmasına ve Konya'da bulunan Şehzade Abdullah'ı Karahisar'a getirmesini istemiştir.

Gerek Gedik Ahmed Paşa adına yazılan sahte mektuplar gerekse Gedik Ahmed Paşa'nın yanında bulunan Ankara Sancak Beyi Mehmed'in Lârende'den (Karaman) kaçarak Şehzade Cem'in tarafına geçmesi, II. Bayezid'in Gedik Ahmed Paşa ile ilgili şüphelerini büsbütün artmasına sebep olmuştur (Aşıkpaşazade, 1970, s. 237; Kiel, 1996, s. 544). II. Bayezid, Gedik Ahmed Paşa'nın Cem'in tarafına geçeceğinden duyduğu şüphe dolayısıyla yapılan savaşta pasif roller vermiştir. Cem'in tekrar yenilip Rodos şövalyelerine kaçmasıyla bu tehlikenin giderildiğini düşünen II. Bayezid'in önünde uzun süredir hareketlerinden şüphe ettiği, kendisinin çekingen politikasını açıkça kötüleyen Gedik Ahmed Paşa'nın ortadan kaldırmak için engel kalmamıştır (İnalçık, 2009, s. 130).⁶ Gedik Ahmed Paşa, 18 Kasım 1482'de Edirne'deki Yeni Saray'da boğdurularak öldürülmüştür. Naaşı Edirne'de defnedilmiştir

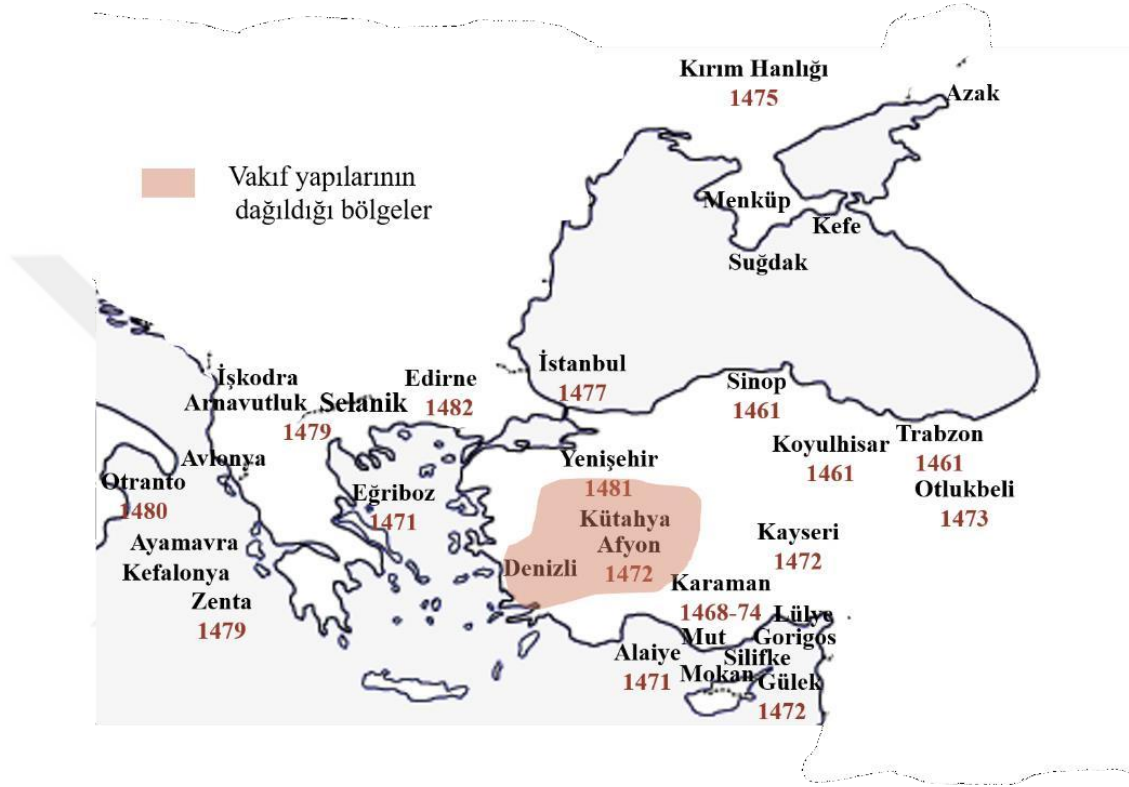
⁶ II. Mehmed'in ölümünden sonra iktidarın mutlak sahipleri haline gelen Vezirazam İshak Paşa ve Gedik Ahmed Paşa dış politikada eskisi gibi askeri destekleyen bir fetih politikasını yeğlemekteydiler.

Gedik Ahmed Paşa'nın akıbetini aktaran Osmanlı kronikler dikkatli ifadeler kullanarak Gedik Ahmed Paşa'yı açıkça ihanetle suçlamaktan çekinmişlerdir. Aşıkpaşazede (1970, s. 212), "Sonunda padişah için sandığı kendi başına geldi" diyerek okurun Gedik Ahmed Paşa ve II Bayezid'in arasında gerginliğin sezilmesini sağlamaktadır. Şehzade Cem'e gönderilen sahte mektuplar ve Gedik Ahmed Paşa'nın mahiyetindeki Ankara Sancakbeyinin Cem tarafına geçmesi hadisesi ise "Bu konuda çok şaşkırtıcı garip haller vardı. Ben özetledim yoksa hainler açığa çıkar." (1970, s. 237) ifadeleri ile özetlemekle yetinmiştir. Hoca Saadettin Efendi (1992, s. 204) ise hapsedilmesi meselesini "kendisini en ileri kimse olarak gördüğünden ve geçmişteki hizmetlerinden duyduğu gururu başına buyruk kendi bildiğin yapar kimseye danışmazdı. Yaradılışı kırıcı ve sert olduğundan en sonunda onu çekemeyenlerin etkisiyle hapsedilmiştir" diyerek hapsini Gedik Ahmed Paşa'nın kişiliği ve Mustafa Paşa'nın kışkırtmaları ile ilişkilendiriyor olmalıdır.

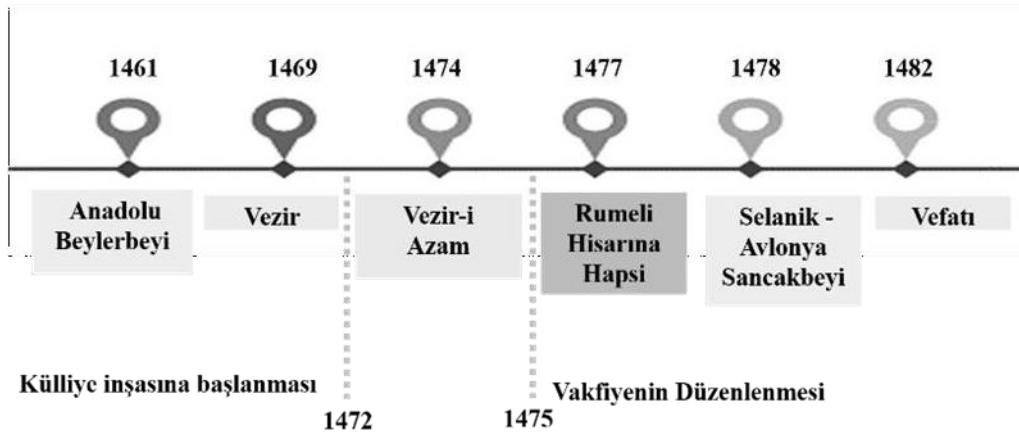
Dönem kaynaklarındaki bilgiler ışığında ihanet içinde olup olmadığı netlik kazanmamaktadır (İnalçık, 2009, s. 130). Kiel (1996, s. 543)'e göre Gedik Ahmed Paşa kayınpederi İshak Paşa'nın Bayezid taraftarı olmasına rağmen Cem'e karşı açık bir tavır almamış ne Cem'in ne de Bayezid'in tarafını açıkça tutmuştur. Ancak Şehzade Cem'in lalalık görevini üstlenmiş olması kendisini sürekli şüphe duyulan bir devlet adamı haline getirmiştir (Uzunçarşılı, 1965, s. 493). Nitekim II. Bayezid tarafından şüphe duyulan bir duruma düştüğü, hakkında hem hapis hem de ölüm emri verilmiş olmasından, Şehzade Cem ile girişilen mücadelelerin sonucunda geri plana atılmasından ve oğlunu sarayda rehin bırakmak durumunda kalmış olmasından açıktır. Öte yandan Paşa'nın ailesi büyük oğlu Mehmed 1486'dan sonra Bayezid'in kızı Selçuk Sultan ile evlenerek Bayezid'in damadı olmuştur (Uluçay, 2001).

Gedik Ahmed Paşa'nın siyasi- askeri kariyerinin banilik eylemlerine yansımalarını, bu eylemlerin vakıf yapılarının dağılım bölgelerine etkisi olup olmadığı tespit etmek için imarına katkıda bulunduğu bölgelerle, yöneticilik ve seferler sebebiyle bulunduğu bölgelerin harita üzerinden nerede kesiştiğine bakmak yardımcı olacaktır. Haritada görüleceği üzere Paşa uzun süre yöneticilik yaptığı ve özellikle Karaman'a düzenlenen seferler sebebiyle çeşitli zamanlarda bulunmuş olduğu Kütahya Afyonkarahisar ve Denizli illerinde vakfı için çeşitli yapılar inşa ettirmiş veya satın almıştır (Şekil 2.1).

İnşa tarihlerini net olarak bildiğimiz yapıları ele aldığımızda, Gedik Ahmed Paşa'nın banilik faaliyetlerinin en yoğun olduğu dönemin sürpriz içermeyecek biçimde vezirlik veziriazamlık gibi üst düzey görevlere getirildiği dönemler olduğu görülür. Bu dönem Afyonkarahisar'da külliyesinin inşasının başladığı 1472 yılından inşanın tamamlandığı 1478 yılına kadarki dönemi kapsamaktadır (Şekil 2.2).

Şekil 2.1 Gedik Ahmed Paşa'nın askeri siyasi faaliyetleri ve mimari üretimleri

Şekil 2.2 Gedik Ahmed Paşa'nın siyasi olarak faal olduğu yıllar

2.2 Vakıf Nedir

Vakıf, kişinin sahip olduğu gelir getiren menkul ya da gayrimenkul mal varlığını her türlü eylemden alıyarak, hür iradesiyle ve sürekli olarak hayır işlerine tahsis etmesini, kamu hizmeti görececek kuruluşlara dönüştürmesini ifade etmektedir (Akgündüz, 2013, s. 80; Bayartan, 2008, s. 158). Bu tanım doğrultusunda vakfı meydana getiren üç temel unsurdan bahsedilebilir. Bunlar; vakıf kurucusu (vâkıf), kurucunun vakfettiği mallar (mevkuf), vakfın menfaatleinden yararlananlardır (mevkufun aleyh veya meşrut-ün-leh) (Akgündüz, 2001, s. 827).

Bir kurumun vakıf sayılabilmesi için şart olan ve vakıfları benzeri diğer kurumlardan ayırt etmemizi sağlayan bazı hukuki nitelikler bulunmaktadır. Bunlardan ilki bir mal topluluğunun bir amaç etrafında kurumlaşarak hukuki manada kişilik kazanmasıdır. Bir diğeri ve en önemlisi vakfın tanımında da bahsedildiği üzere vakfın sürekliliğidir. Bir malın vakıf olarak kullanılması için belli bir süre sınırlaması yapılamaz. Üçüncüsü, kişinin tahsis ettiği mal varlığı belirlediği amaç dışında kullanılamaz oluşudur. Vakfedilen mal varlığı vakfın sürekliliğini sağlamak üzere miras olunma ve mülk edinme (temlik ve temellük) satış, hibe gibi her türlü hukuki işlemlerden men edilir (Yediyıldız, 2012, s. 479). Son olarak vakfın bağlayıcılığı özelliğidir, yani vakfetme iradesinden vazgeçilememesidir. Bu dört özellik vakıf kurumunu benzer diğer kurumlardan ayırmaktadır (Ertem, 2011, s. 35).

2.2.1 Vakıfların Tarihçesi

Tarih boyunca toplumlar kendi yapıları içinde sosyal yardım, sosyal dayanışma ve sosyal güvenlik ihtiyacını giderecek kurumlar oluşturmuşlardır (Ertem, 1997). Birçok toplumda teknik anlamda olmasa bile vakıf veya vakfa benzer kurumlara rastlanmakta, vakıf kurumu ile benzerlik taşıyan hibe, yardım, sadaka gibi gayri resmi sosyal kurumların vakfın amaçlarını yerine getirdiği bilinmektedir. Bu tür kurumların vakıf sistemin temelini olan ön örnekler oluştururken, tüzel kişiliği bulunan ve sürekli bir şekilde hayır ve sevap amacıyla yapılan vakıfların İslamiyet'le birlikte ortaya çıktığı görülmektedir. Burada ayırt edici nokta vakfın sınırları çizilmiş, statüsü belirlenmiş, en önemlisi kurumsallaşmış bir özellik taşıması, tüm hayır kurumlarını kapsayarak bunlar

içinde en gelişmiş ve en sistematik olanını sunmasıdır (Ertem, 1997, s.33-35). İslam'ın hayır ve yardımlaşma hakkındaki ahlaki prensiplerini, Müslüman zenginlerinin dini ve hayır kurumları meydana getirmek için doğal eğilimlerini ve karşılığında ahirette ödüllendirileceklerine dair telkinleri göz önüne alındığında, İslam vakıf kurumunu doğuran sebepler kolayca anlaşılabilir (Akbulut, 2007, s.64).

2.2.2 Vakıfların Hizmetleri

Günümüz modern toplumlarında devletin kurduğu sosyal yardım ve sosyal güvenlik uygulamalarının XIII. yüzyıl ortalarından, XIX. yüzyıl sonlarına kadar İslam hukukunun geçerli olduğu toplumlarda, vakıflar tarafından sürdürüldüğü görülmektedir (Akgündüz, 2001, s. 825; Köprülü, 1942, s.1-2).

Osmanlı'da da halka götürülmesi gerekli olan ancak merkez yönetimin dâhil olmadığı hizmetlerin tamamı vakıflar tarafından gerçekleştirilmiş, İmparatorluk geneline yayılan eğitim ve öğretim, kültür, dini, sağlık, sosyal yardım, güvenlik, ulaşım, temizlik, gibi hizmetleri yerine getirildiği bütün kamusal yapılar, ya vakıflar tarafından finanse edilmiş ya da vakıfları finanse etmiştir (Berki, 1965, s. 85-91; Yediyıldız, 2012, s. 480). Farklı işlevlere sahip yapıların birlikte inşa edildiği kuruluşlar olan külliyeler; ibadet işlevi için cami, eğitim-öğretim faaliyetlerinin gerçekleştiği medrese, sıbyan mektebi ve kütüphane, sağlık hizmetleri için darüşşifa, misafirler için konaklama birimleri (tabhane), yoksullar ve konaklayanlar için aşevi (imaret), temizlik için hamam vb. yapıların çoğunu veya bir kısmını bir arada bulunduğu kuruluşlardır (Ateş, 1982, s. 55; Çobanoğlu, 2002, s. 542). Tüm bu hizmetlerin yanı sıra vakıfların, sosyal çatışmayı engelleme, gelir servet dağılımını düzenlemesi, sosyal ilişkileri düzenlemesi, istihdamı artırıcı etkisi, yabancılaşmayı önleyici etkisi gibi sosyal işlevleri de bulunmakta, bu yolla devletin ekonomik sosyal ve siyasi politikalarına hizmet etmektedirler (Özdeğer, 1992, s. 8;

Ertem, 2011, s. 34-38)

2.2.3 Gedik Ahmed Paşa'yı Vakıf Kurmaya Teşvik Edici Sebepler

Osmanlı Dönemi'nde toplumda ekonomik statüsü yüksek olanlarla vakıf kuranlar arasında paralellik söz konusudur. Özellikle büyük vakıf külliyesi inşa edenlerin başında hükümdar ve ailesi gelmekte sırayı en yüksek idareci sınıfı oluşturan vezirler ve kumandanlar izlemektedir (Öztürk, 1999, s. 41- 42). Kur'an'da vakıfla ilgili özel bir ayet olmamasına rağmen “Zengin Osmanlılar, vakıfları temelde dini bir motivasyonla kurmaktadır. Bu motivasyon, “...Hz. Muhammed'in “sevab ba'del mevt” olarak bilinen bir hadisine dayanmaktadır” (Çizakça, 2000, s. 23). Hadiste, bir Müslümanın insanlara yararlı bilgi, arkasından dua eden dini bütün çocuklar ve sürekliliği olan hayırseverlik sağladığı sürece öldükten sonra bile sevap kazanabileceği belirtilmektedir. Vakıf kurmanın bu üç koşulu da sağladığı öne sürülmektedir (Çizakça, 2000, s. 23; Kazıcı, 2014, s.12). Dolayısıyla felsefesi sadaka, hayrat gibi Kur'an'da geçen kavramlarla ilişkilendirilen vakıflar, hukuki açıdan sünnet ve icma'ya dayandırılmaktadır (Akgündüz, 2001, s.448). Özellikle kişi öldükten sonra dahi cami, medrese, çeşme, köprü gibi hayır kuruluşları aracılığıyla sevap işlemeye devam etmesini sağlayan “*Sadaka ve sadaka-i câriye*” kavramlarını içeren hadisler İslam vakıflarının temellendirilmesinde ve gelişip yayılmasında büyük rol oynamıştır (Akgündüz, 2001, s. 825-826; Köprülü, 1942, s.11; Yediyıldız, 2010, s. 479). Vakıfların kurulması, gelişmesi ve yaygınlaşması konusunda sadece bu amaçların etkili olduğunu söylemek eksik olacaktır. Vakıfların bazıları asıl amacını korurken, bazıları ise evlat ve nesillere gelir kaynağı bırakmak gibi kişisel çıkarların devamı için kurulmuşlardır (Akgündüz, 2001, s. 825-827).

Gedik Ahmed Paşa Vakfı mülkiyet durumuna göre Osmanlı vakıflarının çoğunluğunu oluşturan gayr-ı sahih olarak nitelendirilen sınıfa girmektedir. Osmanlı'da devlet arazisinin gayr-ı sahih bir şekilde özel mülkiyete verilmesi yöntemi; devlet adına büyük fetihler yapan yüksek askeri rütbelere ve yöneticilere veya toplumun manevi yapısına yön veren din ve tasavvuf topluluklarına, yaptıkları hizmetlere karşılık devlet topraklarının hükümdar tarafından tahsis edilmesiyle gerçekleşirdi. Bu yolla toprağın

kullanım hakkını ve vergilerini elde edenler buradan sağlanacak gelirleri toplumun faydalanacağı vakıf kuruluşları haline getirirdi (Akgündüz, 2001, s. 826-827; Özdeğer, 1992, s. 16). “Bu taşınmazlar çoğu zaman dini ve hayır amacı ile vakfedilmekle birlikte, görünürde hayır amacı taşıyıp, özlerinde aile bireylerinin çıkarlarına yönelik olarak vakfedildikleri de görülmektedir” (Öztürk, 2001, s. 807).

Vakıf kurmak için önemli bir diğer sebep, mülkiyet haklarını müsadereeden korunması olmuştur. XIX. yüzyıla kadar tam anlamıyla mülkiyet hakkına sahip olmayan ve müsadere tehlikesi ile karşı karşıya kalmış Osmanlı seçkinleri için mülklerini korumak için vakıf kurma yolunu sıklıkla tercih etmiştir (Çizakça, 2000, s. 14). Vakıf kurumu ayrıca kişilerin mülkleriyle ilgili bir diğer endişeleri olan miras meselesi için de çözüm yolu oluşturmuştur. Vakıf kurumunun İslam miras hukuku konusunda birtakım değişiklikler ve esneklikler getirmiş olması kişinin miras yönetimini daha elverişli yapmasını ve servetini güvenli bir şekilde evladına aktarmasını mümkün kılmıştır (Çağatay, 1978, s. 2-4; Yüksel, 2007, s. 44).

Vakıf şartlarından anlaşılacağı üzere Gedik Ahmed Paşa Vakfı kuruluş amacına göre yarı “evlatlık vakıf” olarak adlandırılan sınıfa girmektedir. Yarı evlatlık veya evlatlık vakıflar köylerden elde edilen gelirlerin, gerek müsadere ile devletleştirilmesini, gerek İslam miras hukuku gereğince parçalanmasını engellemek ve bütünlüğü koruyarak nesiller boyu ailenin elinde kalmasını sağlamayı amaçlayan vakıflardır. Bu tür vakıflarda kişiler kendilerine ve kendi soylarından gelenlere kurmuş oldukları vakıflarda idari ve üst düzey görevler vererek gelir kaynaklarını garantilemektedir (Cerasi, 2001, s. 64). Gedik Ahmed Paşa neslinin ekonomik geleceğini garanti altına almak adına oğlunu ve onun neslini vakfın mütevellisi tayin ettiği, vakıf gelirleri üzerinde aile üyelerine birtakım haklar tanımış olduğu, ayrıca sahip olduğu topraklarını vakfına bağlayarak müsadereeden koruyabilmiş olduğu görülmektedir.

Son olarak, “sosyal saygınlık kazanmak vakıf kurmak için bir diğer önemli motivasyondur” (Çizakça, 2000, s. 23-24). Çünkü vakıf kurmak, toplumda son derece prestijli, kurucunun sosyal statüsünü yükselten bir hareket olarak görülmektedir. Vakıf kuran kimseler hem kendilerine ve hem de kendi soylarından gelenlere hürmet ve itibar sağlayabilmişlerdir. Günümüzde dahi, vakıf kurucularının isimleri, kişisel ve politik

güçlerini ifade eden banisi oldukları yapıları aracılığıyla bilmektedir (Sarıcaoğlu, 2007, s.57; Yediyıldız, 1982, s.11-13) Kiel'in de (1996, s. 543) işaret ettiği üzere;

Gedik Ahmed Paşa Cami, Bursa Edirne ve İstanbul'da sultanlar tarafından inşa ettirilen örnekleri hatırlatan bir anıtsallığa sahiptir. Öyle ki "Kırım Hanlığı fethi sonrasında kazandığı başarıların da rolüyle kendisini üstün görmeye başlayan Ahmed Paşa, bu tavırları Afyonkarahisar'da inşa ettirdiği külliyesinin sultanlara yaraşır boyutları ve görünüşüyle de gözler önüne serilmektedir.

Sadece inşa ettirdikleri yapılar değil bu yapıların bulunduğu mahalleler de vakıf kurucularının ismiyle anılır olmuştur. Külliyelerin inşaları için seçilen yerler tesadüfi olmanın ötesinde banilerin mevki ve önemine ilişkin fikir vermektedir. Gedik Ahmed Paşa, külliyesinin inşası için Karaman'a muhtelif zamanlarda yapılan seferler sırasında bir üs görevi gören, ordusuyla konakladığı Afyonkarahisar'ı seçmiştir. Neredeyse bütün mahallenin ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarını sağlayan külliyesinin inşası Afyonkarahisar halkının Karaman seferlerinde hizmetlerinin karşılığı niteliğindedir.

Gedik Ahmed Paşa'nın İstanbul'da inşa ettirdiği hamam, bulunduğu mahalleye "mahalle-i hamam-ı Ahmed Paşa" ismini verip, günümüzde Gedikpaşa semti olarak adlandırılmaya devam etmektedir (Ayverdi, 1989, s. 599) Aynı şekilde inşa ettirdiği Külliyesi sebebiyle Afyonkarahisar'da "İmaret-i Gedik Ahmed Paşa", Serez'de inşa ettirdiği camisi sebebiyle "Mahalle-i Gedik Ahmed Paşa" kayıtlı mahalle isimlerine rastlanmaktadır (Gökçe, 2006, s. 54).

2.3 Gedik Ahmed Paşa Vakfiyesi

Vakfın yönetimi temelde kurucusunun uygun gördüğü şartlar doğrultusunda gerçekleşmektedir. Vakfı için seçtiği amaçlar doğrultusunda hizmet binaları inşa ettiren ve gelir kaynakları belirleyen vakıf kurucuları, meydana getirilen yapı topluluklarının hem amaç hem de işleyiş planının ayrıntılı şekilde kaydedildiği vakfiyeler düzenlemektedir (İnalçık, 2009, s. 261-262). Geçerli hukuk anlayışına göre hazırlanmış, yönetmelik niteliğini taşıyan bu belgeler mahkemenin onayına sunulmaktadır. Kadı ve sultan tarafından onaylanan vakıfların vakfiyeleri şer'iyeye kütük defterine kopya edildikten sonra orijinal nüsha vakfi kuran kişiye teslim edilmektedir (Öztürk, 2001, s.799). Böylece hukuki nitelik kazanan vakıfların istisnai durumlar dışında, sultan dâhil

olmak üzere kimse tarafından değiştirilmesi ya da bozulması söz konusu olmamaktadır (Köprülü, 1938, s. 4).

Vakıf hizmet ve işleyişinin yürütülmesinden birinci derecede sorumlu olan idareciler mütevellî olarak adlandırılır. Vakfa bağlı tesislerin işleyişinden sorumlu personel ile yılda en az bir kere bir araya gelen mütevellî vakıf şartlarının yerine getirilmesinden, gelir kaynaklarından ve vakıf adına yapılacak yatırımlardan sorumludur (İnalçık, 2009, s. 262). Mütevellînin bu görevleri yerine getirirken başvurduğu ana kaynak vakfiyelerdir.

Temelde vakfiyeler, vakfın kuruluş amacı ve sebeplerine de açıklık getiren hayır ve iyilik yapmanın gerekliliği ve ödülleri konularındaki ayet ve hadislerle devam eden bir girişle başlamaktadır. Bu bölümün ardından kurucunun veya mütevellî olarak tayin edilen kişinin adı, babasının adı, mesleği, ikâmet ettiği yer gibi temel bilgilere yer verilir. Hayrat ve akar olarak vakfedilen mülkler ele alındığı bölümde gayrimenkul tanımlanırken önce bulunduğu yer belirtilir, sonra etrafında bulunan mülk sahiplerini isimleri sayılarak gayrimenkulün sınırları tarif edilir (Özdeğer, 1992, s. 3).

Kurucunun şartlarının yer aldığı sonraki kısım, vakfın nasıl idare edileceğinin belirtildiği bölümdür. Bu bölümde; hayır yapılarında yürütülecek hizmetler, vakıf gelirlerinin nerelere ve kimlere harcanacağı, gayrimenkullerin hangi şartlar ile kiraya verileceği, nakit paraların nasıl işletileceği, vakıf hizmetlerinde çalıştırılacak personelin nitelikleri, çalışma esasları, verilecek ücretin cinsi ve miktarı, vakıf binaların bakım ve onarımı, mütevellînin ve nazırın kim olacağı ve gelecekte bu görevlere kimlerin nasıl seçileceği gibi konular çok detaylı şekilde yer verilir (Özdeğer, 1992, s. 2-3). Vakfiyenin son bölümünde, kurucunun şart ve kurallarına aykırı hareket edenler, vakfın gelirlerini azaltıp kötüye kullananlar veya vakfın mülklerini ellerine geçirmeye çalışanlar için kurucunun manevi yaptırımını ve bedduaları bulunmaktadır (Ateş, 1983, s. 34).

Gedik Ahmed Paşa Vakfı'nda Gedik Ahmed Paşa'nın vakfiyesinde⁷ belirttiği şartlarına göre vakfin mütevellisi sağ oldukça Ahmed Paşa'nın kendisidir. Gedik Ahmed Paşa'nın vefatından sonra bu görev oğulları ve onların nesillerine verilerek devredilecektir. Ahmed Paşa'nın neslinin ortadan kalkması halinde, vakfin yönetimini azatlı köleleri ve onların nesli üstlenecektir. Azatlı kölelerin neslinin son bulması durumunda vakfin idaresi Karahisar-ı Sahib'in (Afyonkarahisar) Valisi /Valiliğidir (Bayar, 2012, s. 51).

Gedik Ahmed Paşa azatlı kölesi ve aynı zamanda külliyesinin mimarı olan Ayas bin Abdullah'ı, vakfa geçici müteveli (tescil mütevellisi) olarak tayin etmiştir. Devlet adamlarının çeşitli sebeplerle kölelerini azat ederek, onlara vakıflarında önemli görevler vermeleri oldukça yaygın bir uygulamadır.⁸ Bu yolla vakıf kurucuları kendi mal ve mülkleri gibi onların da ekonomik geleceklerini garanti altına alır (Küçükdağ, 1992, s. 168). Ayas bin Abdullah, Gedik Ahmed Paşa Vakfiyesinin düzenlenmesinden yalnızca üç hafta sonra (Nisan 1475) İstanbul'da kendi adına bir vakıf düzenlemiştir (Ayverdi, 1973, s. 456; Sönmez, 1991, s. 20; Sönmez, 1995, s. 301; Yerasimos, 2005 s. 42).⁹ Öyle görünüyor ki Ayas bin Abdullah'ın ekonomik statüsü, Gedik Ahmed Paşa vakfiyesi düzenlendiği sırada kendi vakfını kurabilecek ve sürekliliğini sağlayabilecek düzeye çoktan ulaşmıştır Bunlara ek olarak Gedik Ahmed Paşa Vakfında üstlendiği müteveli pozisyonu kendisine daha yüksek bir gelire kavuşma imkânı sağlamış olmalıdır (Gönçer, 1991, s. 197-198).

Vakfiyede geçen personel sayısı dikkate alındığında, vakıf işlerini yürütmekle görevli çok sayıda kişinin istihdam edildiği görülür. Vakfin personel sayısından hizmet yapılarının ulaştığı kitlenin oldukça geniş olduğu ve sağladığı iş imkânlarından dolayı

⁷ Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Kayıtlar Müdürlüğü'nde kayıtlı 2088 sayılı vakfiye sureti

⁸ Örneğin Sâhib Ata Fahreddin Ali'nin, Konya İmâreti vakfiyesinde, azatlı kölelerinden dürüst olanlarına vakıfta önemli sayılan tahsildarlık ve mimarlık görevlerini verdiği bilinmektedir (Küçükdağ, 1992, s. 168). Osmanlı mimarlık tarihinden benzer bir örnek, Bayezid Paşa'nın azatlı köleleri olan Fuka Togan bin Abdullah ve kölesi Yakup bin Abdullah'ın aynı zamanda Bayezid Paşa Zaviyesi son cemaat yerinin mimarları olmalarıdır (Keskin, 2016, s. 23; Yerasimos, 2005, s. 38).

⁹ İstanbul'da kendi adını taşıyan mahallede yaptırmış olduğu mescide, İstanbul'da 12 dükkân 16 hücre ve 3 ev vakfetmiştir. Ayrıca Afyonkarahisar'da vakfetmiş olduğu arsa ve evin geliri o kente bulunan Sufiyyin Mahallesi (Sofular Mahallesi) mescidinde günde bir cüz okumaya harcanacaktır. Sözü geçen arsanın yanında bir de mescit inşa ettirmiştir. Sönmez, konuyla ilgili olarak Ayas Bin Abdullah'ın İstanbul'daki mescidinin yakınına Mimar Ayas Mektebi isimli bir mektep inşa ettirdiğini ve bu hayrata mallarını bağışladığını belirtir (Sönmez, 1991, s. 201).

Gedik Ahmed Paşa Vakfının, Afyonkarahisar ekonomisine katkıda bulunduğu yorumunu yapmak mümkündür.

Vakfiye düzenlendiğinde henüz cami, imaret ve mektepten oluşan külliyesinde vakfiyede belirtildiğine göre; vakfın yönetim ve nazır işlerini yürütmek üzere bir müteveli ve vakfın denetleyicisi statüsünde bir nazır, vakfın gelirlerini tahsil etmekle görevli dört câbi, hesap işlerine bakan bir kâtip, külliye için lazım olan eşya ve erzakı tedarik eden bir vekil harç ile bu kimseleri denetlemekle görevli iki nâkib ve imarete gelip gidenleri yerleştirmek, statülerine göre davranmakla görevli bir şeyh bir hatip ve bir imam, iki müezzin, Kur'an okumakla görevli on hafız, bir hafız reisi, hayır sâhipleri için dua eden bir muarraf, Kur'an okuyan iki Kâri Kur'an, namaz vakitlerinde Kur'an okuyan on tehlihan, yemek yapmakla görevli biri usta olmak üzere dört aşçı, ekme pişirmekle görevli ikisi usta olmak üzere dört ekmeçi, bulaşıkları yıkamakla görevli bir Kaseşuy, bir buğday dövücü, bir ambar emini, temizlik işlerinden sorumlu bir ferraş, havuz ve helaları temizlemekle sorumlu ayrıca bir kimse, ahırın temizliğinden sorumlu bir ferraşi ahur, bir bevab (kapıcı), bir kandilci, külliyein onarımından sorumlu bir meremmetci olmak üzere toplam elli üç kişi hizmet vermektedir.¹⁰ Vakıf, ayrıca Kütahya Beküş (Bunuş) Köyü'nde bir cabi, aynı köyde inşa ettirdiği mektepte eğitim vermekle sorumlu bir muallim, Denizli'deki mescidinde bir imam ve bir müezzinin yevmiyelerini karşılamaktadır (Tablo 2.1).

Gedik Ahmed Paşa vakfiyesinde sözü edilen farklı görevlerin asla tek bir kişiye verilmemesini şart kılmıştır. Vakfiyesinde vakıflarında istihdam edilecek görevliler için, işin niteliğine göre belirli beceriler ve ahlaki ilkeler belirlemiştir. Vakfiyeye göre görevlilerinin ataması ve görevlerine son verilmesi müteveliye bırakılmış, iyi hizmet etmeyenlerin ya da görevlerini eksik yerine getirenlerin işlerine hemen son verilmemesi, bu kişilerin üç kez uyarılması ve nasihat edilmesi, ancak bu uyarılarının etkisi görülmez ise görevlerine son verilmesi şart koşulmuştur.

Kütahya'daki mektebin ihtiyaçları için 5 dirhem, Afyonkarahisar'daki mektebin ihtiyaçları için 6 dirhem, her sene hac için tayin edilen bir kişinin masraflarını

¹⁰ Osmanlı'da vakıf personelleri ve görevleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Kunter, 1938, s. 111-116.

karşılmak üzere yıllık 3000 dirhem, mübarek günlerde oruç tutup sevabını vâkıfın ruhuna bağışlayanlara 2 dirhem, her gün namaz kılıp sevabını vâkıfın ruhuna bağışlayanlara 3 dirhem, on beş kişiye cüz okutmak üzere 2'şer dirhem tahsis edilmektedir. Vakıf görevlilerinin ve imaret hademelerinin sabah ve akşam yemekleri mütevellinin tayin edeceği miktarda olmak üzere imareten sağlanmaktadır (Bayar, 2012).

Tablo 2.1 Vakıf Personelleri ve Ücretleri (Bayar'dan işlenerek, Çatalbaş 2020)

Yer	Yapı	Personel	Sayı	Yevmiye
Afyonkarahisar	İmaret	Mütevelli	1	30 dirhem
Afyonkarahisar	İmaret	Nazır	1	10 dirhem
Afyonkarahisar	İmaret	Şeyh	1	10 dirhem
Afyonkarahisar	İmaret	Şeyhi imaret	1	10 dirhem
Afyonkarahisar	İmaret	Hatip	1	10 dirhem
Afyonkarahisar	İmaret	İmam	1	10 dirhem
Afyonkarahisar	İmaret	Kâtip	1	6 dirhem
Afyonkarahisar	İmaret	Cabi	4	4'er dirhem
Afyonkarahisar	İmaret	Vekil harç	1	4 dirhem
Afyonkarahisar	İmaret	Nakib	2	3 dirhem
Afyonkarahisar	İmaret	Müezzin	2	3'er dirhem
Afyonkarahisar	İmaret	Hafız	10	1'er dirhem
Afyonkarahisar	İmaret	Hafız reisi	1	1 dirhem
Afyonkarahisar	İmaret	Muarrif	1	2 dirhem
Afyonkarahisar	İmaret	Kari Kuran	2	2'şer dirhem
Afyonkarahisar	İmaret	Tehlilhan	10	1'er dirhem
Afyonkarahisar	İmaret	Aşçı	4	Ustaya 3, yamaklara 1,5 dirhem
Afyonkarahisar	İmaret	Ekmekçi	4	2 ustaya 3, yamaklara 1,5 dirhem
Afyonkarahisar	İmaret	Kaseşty	1	2 dirhem
Afyonkarahisar	İmaret	Buğday dövücü	1	2 dirhem
Afyonkarahisar	İmaret	Anbar emini	1	2 dirhem
Afyonkarahisar	İmaret	Ferraş	1	2 dirhem
Afyonkarahisar	İmaret	Temizlikçi	1	3 dirhem
Afyonkarahisar	İmaret	Ferraşi ahur	1	2 dirhem
Afyonkarahisar	İmaret	Bevvab	1	2 dirhem
Afyonkarahisar	İmaret	Kandilci	1	2 dirhem
Afyonkarahisar	İmaret	Vekil harç	1	4 dirhem
Afyonkarahisar	İmaret	Meremmetçi	1	1 dirhem

2.3.1 Vakfiye’de geçen karşılıksız dini- sosyal hizmet gören yapılar ve vakfa gelir getiren iktisadi yapılar

Gedik Ahmed Paşa’nın vakfı için inşa etmiş olduğu veya satın aldığı yapıların tümü vakıf gelirleri tarafından finanse edilmekte (hayrat) ya da kendisi bir vakıf yapısını finanse etmektedir (akar). Dolayısıyla vakfiyesinde geçen bu yapıları tasnif ederken “Vakfiyede Geçen Karşılıksız Dini-Sosyal Hizmeti Gören Yapılar” ve “Vakfa Gelir Getiren İktisadi Yapılar” şeklinde iki başlığa ayrılarak incelenmiştir.

Karşılıksız dini-sosyal hizmet veren yapılar: Vakfın menfaatleri kendilerine tahsis edilmiş olan ve doğrudan kamu yararına tahsis edilmiş olan cami, mescit, mektep, imaret, zaviye, köprü gibi hayır yapılarından oluşmaktadır. Müessesat-ı Hayriye olarak da adlandırılmaktadırlar (Özdeğer, 1992, s. 10). Afyonkarahisar’da tabhaneli bir cami, Denizli’de bir mescit, Afyonkarahisar’da bir medrese, bir mektep, bir kütüphane, Kütahya’da bir mektep, Afyonlarahisar’da bir imaret, Kütahya’da bir türbe, Denizli’de bir zaviye ve köprü olmak üzere toplam on yapı karşılıksız dini-sosyal hizmet vermektedir.

Vakfa gelir getiren iktisadi yapılar: Gedik Ahmed Paşa’nın karşılıksız kamu hizmeti gören vakıflarının masraflarını karşılayabilmek için tahsis ettiği gayrimenkulleri vakfa gelir getiren iktisadi vakıfları oluşturmaktadır. Bu işletmeler müsakkaffât ve müstegallât olarak sınıflandırılır.

Müsakkaât, üzeri çatı ile örtülü; ev, han, fırın, bedesten dükkân imalathane gibi kiraya verilen binalar anlamına gelmektedir. Müstegallât adı verilen işletmeler ise bağlar bahçeler, çiftlikler¹¹ ile maden ocaklarından meydana gelir. Bu tür işletmelerin çoğunu köyler ve mezarlar yani tarımsal faaliyetlerde bulunulan araziler oluşturur (Özdeğer, 1992, s. 11)

Toplamda altmış iki personelin yevmiyeleri ve külliye'nin günlük giderlerinin kaynağı¹²; on bir köyün gelirleri, Gedik Ahmed Paşa’nın köleleri ve bağ, bahçe ve köyün gelirleri

¹¹ İşletilerek gelirleri vakıflara tahsis edilen çiftlikler, genellikle köy sınırları içerisinde ya da yakınında bulunan, küçük bir yerleşim merkezi niteliğindedirler. Tımar köylerdeki çiftliklere göre daha büyük bir ziraat alanları olan bu çiftliklerin bir kısmında yer yer nüfusa rastlanmaktadır.

¹² Personelin yevmiyeleri dışında vakfın giderleri arasında caminin Kandil yağı ve hasırını için günlük üç dirhem ayrıca İmarette kullanılan yiyeceklerin masrafları bulunuyordu. İmaret masrafları; kırk dirhemlik

ile hamam, değirmen, dükkânlar gibi ticari yapıların gelirlerinden oluşmaktadır. Vakfiyede geçen ticari yapılar; İstanbul'da çifte hamam, balıkçı dükkânı, Kütahya'da bedestenindeki dükkânları ve balıkçı dükkânı, Yolaye, Yokeş ve İne Köylerinin çarşılarındaki dükkânları, Denizli'de bedestenindeki dükkânları, Şeyhlü'de hamam ve Şeyhlü'ye bağlı Karamanlu Köyünde bulunan değirmenleri, Kütahya; Geyikli'ye bağlı Bostan Köyünde değirmen ve Eftele'de ile Altuntaş nahiyesinde değirmenlerdir.

Vakfedilen köyler ve zirai alanlar; İstanbul Kadirga Limanı'nda bahçe, Denizli Çarşamba'da¹³ üzüm bağı, Carullah oğlu ve Seyfüddin Bahçesi, Kafırharım (Kafırviran) adıyla bilinen bir kıta arazi, Kaş-Yenice'de Çeltik Nehri, Kütahya'da; Hasanköy, Kartı, Efted, Kafırharım (Kafırviran), Geyikli köyleri ve dâhilindeki köleler ayrıca Yenice, İnebolu ve Simav'a bağlı Kuniz Köyü, Yolaye, Yokeş ve İne Köyleri ve dâhilindeki çeltiklerden oluşmaktadır (Bayar, 2012) (Tablo 2.2). Gedik Ahmed Paşa mülkiyetinde bulunan, 112 vergi neferinin ikâmet ettiği Haceoğlu Köyü'nü (10.000 akçe), köydeki tahtani ve fevkani¹⁴ konak ev ve yaylakları oğlu Mehmed Çelebi'nin ve onun dört kızınının yönetimine vererek imarete vakfetmiştir (Gökçe, 1996, s. 254).

koyun eti ve on dirhemlik yağ ve yirmi dirhemlik pirinç ve on beş dirhemlik un ve on dirhemlik bal ve sekiz dirhemlik dövülmüş ve temizlenmiş buğday ve iki dirhemlik tuz ve imaretin kâse ve kapları için iki dirhem ve odunu için on iki dirhem ve safranı için yarım dirhem, bakla ve sebzesi için yarım dirhem, soğanı için bir dirhem ve nohudu için bir dirhem, şamdanda yakılmak üzere iç yağı için iki dirhem, zeyti harr için üç dirhem, ziyafetlerde ve Ramazan ayında görülecek ihtiyaç doğrultusunda misafirlere verilecek koruk, süt, meşrubat her türlü tatlılar ve ekşiler için, misafirlerin hayvanlarına verilecek arpa için ve imaret kaplarının onarılması ve kalaylanması için onar dirhem (Bayar, 2012).

¹³ Çarşamba Denizli Buldan ilçesinin eski adı (Sezen, 2006, s. 95).

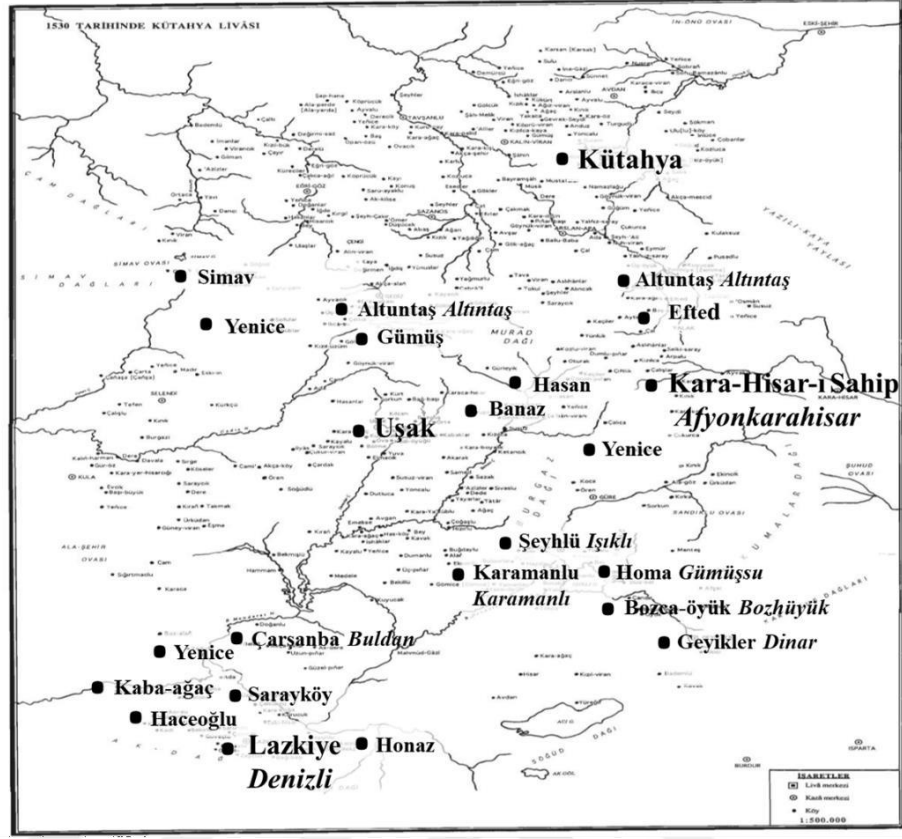
¹⁴ Fevkani, Osmanlıcada üst katı ve bodrum katı olan, tek kattan yüksek yapıları nitelemektedir.

Tablo 2.2 Vakfedilen Köyler ve Zirai Alanlar (Çatalbaşı, 2020)

Vakfedilen Köy ve Zirai Alanlar		
İl	Nahiye- Köy	Cins
Denizli	Çarşamba Köyü	Üzüm bağı
		Carullah Oğlu Bahçesi
		Seyfuddin Bahçesi
		Kafirharım'da bir kıta arazi
	Haceoğlu Köyü	Arazi
	Karaoğlan Köyü	Arazi
	Kaş Yenice Nahiyesi	Çeltik Nehri
İstanbul	Kadırga Limanı	Bahçe
Kütahya	Hasanköy Köyü	Arazi
	Geyikli(Dink) Köyü	Arazi
	Kartı Köyü	Arazi
	Eftef Köyü	Arazi
	Kafirviran Köyü	Arazi
	İnebolu	Arazi
	Simav Kazası	Yolaya-Yokeş İne Köyleri ve dahilindeki çeltikler

Özetle vakfedilen menkul veya gayrimenkullerin Kütahya Sancağına bağlı hem kırsal hem kentsel alanlara yayıldığı söylenebilir. Kırsal alanda ağırlıklı olarak tarım arazileri, değirmenler, kentsel alanda ise ev, ticari mülk gibi gayrimenkullerin daha yaygın bir biçimde vakfedildiği izlenir. 1530 senesine ait muhasebe defteri içinde yer alan Kütahya Sancağına ait harita, sözü geçen gayrimenkullerin bölgedeki dağılımı hakkında fikir edinmemize yardımcı olmaktadır (Şekil 3.3). Vakfiyenin hazırlandığı dönemdeki mahalle, köy ilçe vb sınırları ve isimleri, muhasebe defterinin hazırlandığı 1530 senesindeki haritadan ve günümüz mülki idare haritasından oldukça farklıdır. Bu karışıklığı ortadan kaldırmak için Sezen'in (2006) "*Osmanlı Yer Adları*" çalışmasından yararlanarak, söz konusu yerleşimlerin ve yapıların dağılımı 1530 tarihli haritada üzerinde tespit edilmeye çalışılmıştır.¹⁵

¹⁵ Aynı bölgede birden fazla Yenice, Gümüş, Altuntaş isimli yerleşim yerinin olması vakfiyede geçen yerleşimlerin hatasız şekilde tespit edilmesini neredeyse imkânsız kılmaktadır. Bu sebeple harita yapılarının dağılımıyla ilgili net bir bilgi vermekten çok genel fikir edinilmesine yardımcı olmak amacıyla

Şekil 2.3 Vakıf gayrimümlüklerinin dağıldığı bölgeler. (B.O.A 438 numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri,1530)

Külliyenin, vakfiyede belirtilen giderleri dışında kalan gelir, vakıf yapılarının onarımına ayrılmıştır.¹⁶ Gedik Ahmed Paşa, Lazkiye’de Honaz’a bağlı Karaoğlan Köyü’nün gelirlerini bağışladığı ilk eşi Fahri Hatun binti Abdullah’ın türbesinin ve Lazkiye’de yaptırmış olduğu köprü’nün mütevellinin gözetimi altında bulunmasını, binalar onarımı ve bakıma ihtiyaç duyar hale geldiğinde mütevellinin asla ihmal göstermemesini, gelirler ile önce cami ve imaretin onarım ihtiyaçlarının giderilmesini artı kalan gelir ile cami ve imaretin işlerine ve ihtiyaçlarına sarf edilmesini istemiştir. Ayrıca vakfiyesinde artan para ile inşa edilmesini şart koyduğu medresede okuyan öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılamaları için günde 1’er akçe yevmiye aldıkları bilinmektedir.

paylaşmıştır. Harita İsimlerinin değiştiği tespit edilen yerleşim yerlerinin yanına italik biçimde yeni isimleri yazılmıştır.

¹⁶ Personelin yevmiyeleri dışında vakfın giderleri arasında caminin Kandil yağı ve hasırı için günlük üç dirhem ayrıca İmaretin yiyecek içecek masrafları ile ufak onarım masrafları bulunmaktadır.

3. GEDİK AHMED PAŞA VAKFI YAPI KATALOĞU

Katalog niteliğindeki bu bölümünde Gedik Ahmed Paşa Vakfiyesinde yer alan vakfı için inşa edilmiş veya satın alınarak vakfa tahsis edilmiş yapılara, yapıların mimari tanımlarına, tarihlendirmelerine, özgünlüklerine dair bilgi ve tartışmalara yer verilmiştir. Yapılar işlevlerine göre sınıflandırılmış ve yapı tipleri hakkında özellikle XV. yüzyıl Osmanlı mimarlığı çerçevesinde özet bilgi verilmiştir. Köprüler, dükkânlar ve değirmenler ve tekke yapıları gibi vakfiyede yalnızca adı veya konumu belirtilen ancak günümüzde mevcut olmayan yapılara ilişkin bilgiler, mevcut yapı stoğunun mimari analizinden yola çıkarak aktarılmıştır. Vakfiyesinde geçmeyen ancak vakfiye düzenlendikten kısa bir süre külliye bünyesine dâhil olan Afyonkarahisar'daki hamamı, medresesi, medrese içinde kurulmuş olan ve sonrasında caminin tabhane bölümüne taşınan kütüphanesi, hanı ve dükkânları listelere dâhil edilmiştir. İşlevlerine göre sınıflandırılan yapılar; “Karşılıksız Dini-Sosyal Hizmet Veren Yapılar”, “Vakfa Gelir Getiren İktisadi Yapılar” başlıklarında incelenmiştir.

Söz konusu yapılar dışında vakfiyede geçmeyen ancak Gedik Ahmed Paşa tarafından inşa edildiği bilinen ve çeşitli kaynaklarda Paşa'ya atfedilen yapılar ise “Kaynaklarda Gedik Ahmed Paşa'ya Atfedilen Yapılar” başlığında ele alınmıştır.

3.1 Karşılıksız Dini -Sosyal Hizmet Veren Yapılar

Karşılıksız dini-sosyal hizmet veren yapılar yapıları; çok işlevli yapı imaret, bağımsız ibadethaneler (mescitler ve camiler), eğitim yapıları (medreseler, mektepler, kütüphaneler) mutfak yapıları (matbah/aşevi), tekkeler oluşturmaktadır. Aynı vakıf gelirleri ile bakımı yapılan Gedik Ahmed Paşa'nın eşinin türbesi bu başlık altında yer bulmuştur. Vakfiyede geçmeyen ancak çeşitli kayıtlardan vakfa bağlı olduğu anlaşılan medrese ve kütüphane yapılarına listede yer verilmiştir (3.1).

Tablo 3.1 Karşılıksız Dini- Sosyal Hizmet Gören Yapılar (Çatalbaş, 2020)

Karşılıksız Dini Sosyal Hizmet Gören Yapılar	Yapı	Yer	Durumu
Çok işlevli yapı (tabhaneli cami)	Gedik Ahmed Paşa Cami	Afyonkarahisar	Mevcut
Bağımsız ibadethane (mescit)	-	Denizli	Mevcut değil
Eğitim yapıları	Gedik Ahmed Paşa Mektebi	Afyonkarahisar	Mevcut değil
	Gedik Ahmed Paşa Medresesi	Afyonkarahisar	Mevcut
	Gedik Ahmed Paşa Kütüphanesi	Afyonkarahisar	Mevcut değil
	Beküş Köyü Mektebi	Kütahya	Mevcut değil
Mutfak yapıları (İmarethane-aşevi)	Gedik Ahmed Paşa İmareti	Afyonkarahisar	Mevcut değil
Türbe	Fahriye Hanım Türbesi	Kütahya	Mevcut değil
Tekke/ Zaviye	Çarşamba Köyü Zaviyesi	Denizli	Mevcut değil
Köprü	-	Denizli	Mevcut değil

3.1.1 Çok işlevli yapılar imaretler-tabhaneli camiler

Tabhaneli camiler, “sosyal düzenin sağlanması, yeni iskân alanları yaratılması, ticaretin gelişmesi, yerleşik yaşama geçen nüfusun mesleki eğitime tabi tutulması gibi amaçlara” (Acar, 2013, s. 320) uygun olarak tasarlanmış çok işlevli bir yapı türüdür.

Anadolu’da özellikle XIV. ve XV. yüzyıllarda sıkça inşa edilmişlerdir. Araştırmalarda Bursa Tipi Cami, Ters T Planlı Cami, Çok Fonksiyonlu Yapı, Zaviyeli, Yanları Kanatlı gibi adlarla tanımlanırken, kitabelerinde, vakfiyelerinde, devirlerinin kaynaklarında genellikle “İmaret” adıyla tanımlandıkları görülür (Acar, 2013, s. 320-321; Eyice, 1963, s. 23; Kuban, 2007, s. 79)

Ahilerin ve gezici dervişlerin, postacıların, yolcuların ve iş ile ilgili seyahat edenlerin toplantı, ibadet ve barınma ihtiyaçlarını karşılayacak mekanlar içeren bu yapılar, sadece ibadet amacına yönelik olarak inşa edilen camilerden farklı plan kurgusuna sahiptirler. Bu tür yapılar, temelde üç ana mekandan meydana gelir. Bunlar, avlu veya orta sofa olarak adlandırılan dağılım/geçiş mekanı, mescit eyvanı ve “tabhane” olarak adlandırılan misafirhanelerdir (Acar, 2013, s. 304; Cantay, 2002, s. 144). Plan

kurgularının merkezini oluşturan orta sofanın güneyinde ibadet mekanı olarak işlevlendirilmiş bir mescit eyvanı, doğu ve batı yönünde ise sayıları bir ile dört arasında değişen odadan oluşan tabhane yer almaktadır (Keskin, 2017, s. 54.) Kuzeydeki girişten, orta sofaya girilmekte, buradan diğer mekanlara geçiş sağlanmaktadır. Orta sofa diğer mekanlara göre genellikle daha büyük ve daha yüksek bir kubbe ile örtülü, zemin kotu ise daha alçaktır, ortasında genellikle bir fiskiyeli havuz, kubbe merkezinde de aydınlatma feneri bulunmaktadır. Orta sofanın güneyinde bir kemer yardımı ile buradan ayrılarak güneyde yapının ana kütesinden taşan ikinci kubbeli hacim, ibadet için kullanılan mescit eyvanıdır. Misafirlerin ağırlandığı tabhane mekanlarının giriş çıkışı erken örneklerde sadece orta sofaya açılır, ibadet mekânı ile ilişkisi yoktur. Bu bölümlerin içlerinde konaklayanların ihtiyaçları için dolaplar, nişler, ocaklar inşa edilmiştir (Acar, 2013, s. 304)

Bu yapılar, XV. yüzyıl ortalarına kadar plan şemalarında meydana gelen birtakım değişikliklere rağmen, ana şemalarını koruyarak inşa edilmeye devam edilmiştir. Özellikle, XV. yüzyılın ilk yarısında prestij yapısı haline gelen tabhaneli camiler Sultanlar ya da devlet ileri gelenleri tarafından inşa edilen külliyelerin merkezini oluşturmuştur. XV. yüzyıldan XVI. yüzyıla kadar ana şemada değişimler görülmekle beraber ihtiyaç olan bölgelerde inşaları sürdürülmüştür (Acar, 2013, s. 304) Gedik Ahmed Paşa'nın vezirliği sırasında Afyonkarahisar'da inşa ettirdiği külliyesinin merkezinde de tabhane birimleri bulunan Gedik Ahmed Paşa Cami yer almaktadır.

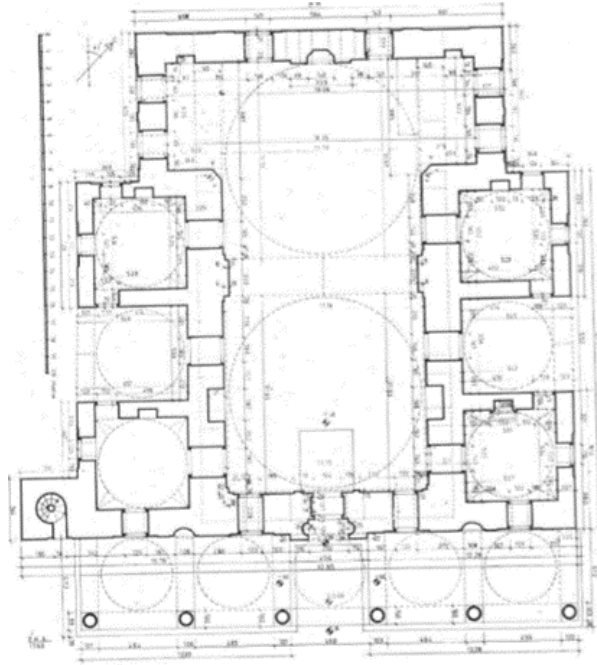
3.1.1.1 Gedik Ahmed Paşa (İmaret) Cami (Afyonkarahisar)

Afyonkarahisar kent merkezinde Barbaros Mahallesi, Kurtuluş Caddesi'nin başında bulunan yapı, yaklaşık 29.20 x 35.40 m. boyutlarında bir alanı kaplamakta, halk arasında yaygın olarak İmaret Cami olarak bilinmektedir (Aslanapa, 1986, s.109). Nitekim Evliya Çelebi 1671 senesinde seyahatnamesinde Afyonkarahisar'a yaptığı ziyaretine ilişkin bölümde, yapıdan "İmaret Cami" adıyla söz eder (Çelebi, 2005, s. 19; Kerman, 2002, s.20). Gedik Ahmed Paşa vakfiyesinde yapıdan, "Medine-i Karahisar Sahib'de bina ve inşa etmiş olduğu cami-i şerif..." olarak bahsedilmektedir 1472 yılında inşa edilmeye başlanan yapının inşa kitabesi bulunmamakta ancak taçkapıda giriş açıklığı kemerinin üzerinde on iki satır halinde 1795 yılına ait onarım kitabesi

bulunmaktadır (Gönçer, 1991, s. 25). Mermer üzerine sülüs yazı ile yazılmış olan kitabenin okunuşu şu şekildedir:

Te'âlallah ne zîbâ câmi-i ra'nâ-yı gam-fersâ
Kerâmetle Gedik Paşa-yı merhûm eylemiş ihyâ
Mürûr-ı dehr ile vehn irmişidi çâr erkâna
Olup bir şeyh-i fânî rütbesinde tâlib-i Mevlâ
Tezelzül ârız oldu nâ-gehân bir gün vücûdına
Kazârâ zelzeleyle kubbeteyni indi ser-tâ-pâ
Kubâb-ı sa-ire başdan başa hep münkesir oldu
Anı ta'mîre lâzım oldu bir dânişver ü dânâ
Mu'in -i Sâhibü'l- hayrât Müftîzâde-i zî-şân
Olup kâ'im- makâmı eyledi ta'mîrine îmâ
İki mermer direkler söyledi târihini Fevzî
İmâret eyledi Ahmed Efendi ma'bed-i hakka

Cami, kuzey cephesinde yer alan son cemaat yeri, mihrap eksenine yerleştirilmiş kare planlı, iki eş birimden meydana gelen bir harim ve doğu ve batısında ikişer tabhâne ile bunların arasına yerleştirilmiş birer dış eyvandan meydana gelmektedir (Şekil 3.1).

Şekil 3.1 Gedik Ahmed Paşa Cami Planı (Ayverdi, 1989)

Son cemaat yeri altı sütunun taşıdığı eşit büyüklükteki kare planlı beş birimden oluşmaktadır. Her birimin üzeri sekizgen kasağa oturan, pandantifle geçilen kubbe ile örtülüdür. Mihrap ekseninde bulunan orta birimin kubbesi diğerlerinden daha yüksek tutulmuştur (Şekil 3.2).

Şekil 3.2 Gedik Ahmed Paşa Cami son cemaat yeri (Çatalbaş, 2018)

Birimler birbirine sivri kemerlerle ve ahşap gergilerle bağlanmaktadır. Revak kemerleri mermer, kemer yüzleri küfeki taşındandır. Sütunları, sarı damarlı mermerden olup mukarnaslı sütun başlıkları sarkıtlar ile hareketlendirilmiştir. Revaka bakan kuzey cephede, taç kapının yanında yer alan ikişer pencere geniş silmeli bir çerçeve içinde olup, kemer köşeliklerinde bitkisel kabartma rozetler bulunmaktadır. Bunların aralarında ise birer mukarnaslı dış mihrap bulunup, pencerelerin üzerlerine birer sivri kemerli tepe penceresi yerleştirilmiştir (Ayverdi, 1989, s. 4).

Son cemaat yerinin orta biriminin gerisinde yer alan taçkapı, iç içe iki silme ile kuşatılmıştır. Dokuz sıralı mukarnas ile örtülü kapının dördüncü mukarnas sırasında iki burmalı püskül bulunur, biri günümüze ulaşamamıştır (Şekil 3.3).

Şekil 3.3 Gedik Ahmed Paşa Cami taçkapı (Çatalbaş, 2018)

Taçkapıda inşa malzemesi olarak Afyonkarahisar/İscehisar mermer ocaklarından getirilen almasıık beyaz ve gri renkli mermer kullanılmıştır (Ayverdi, 1989, s. 4; Kuban, 2007, s. 193). Taçkapı ana niş yan kanatlarında karşılıklı birer mukarnas kavsaralı niş bulunmaktadır, bunların dış kenarlarına köşe sütunçeleri yerleştirilmiştir. Yivlerle hareketlendirilmiş sütunçeler kum saati formlu mukarnas başlıklarla sonlanmaktadır. Taçkapının harime bakan iç yüzünüde anıtsal taçkapı tasarımı devam ettiği görülür. Mukarnaslı kavsara şeklinde düzenlenen ana nişi kalem işi bordürlerle kuşatılmıştır (Çakmak, 2001, s. 87; Karademir, 2017, s. 493-506) (Şekil 3.4).¹⁷

¹⁷ Afyonkarahisar Gedik Ahmet Paşa Cami taçkapısı anıtsallığı ve süsleme özellikleriyle başkentteki örnekler arasında yer alabilecek ölçüde gösterişli olması nedeniyle, XV. yüzyılın ikinci yarısında inşaa edilen taçkapılar içinde öne çıkmaktadır. Sadece anıtsal taçkapı tasarımın mevcut olduğu çok az sayıdaki yapıda gördüğümüz; taçkapı ana nişinin harime doğru uzatılarak derinleştirilmesiyle oluşturulan iki yönlü taç kapı uygulamasına Gedik Ahmet Paşa Cami taçkapısının da rastlanmaktadır Taçkapıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz; Çakmak, 2001, s. 87; Karademir, 2017, s. 493-506

Şekil 3.4 Gedik Ahmed Paşa Cami solda taçkapı yan kanatlarında niş ve köşe sütunçeleri, sağda taçkapının harime bakan iç yüzü (Çatalbaş, 2018)

İki eş birimden meydana gelen harimin kuzey yöndeki birimini pandantifler aracılığı ile geçilmiş yaklaşık 11,5 metre çapında kubbe ile örtülüdür. Kubbe on iki kenarlı bir kasnağa oturmakta, kasnağın her kenarında sivri kemerli alçı şebekeli bir pencere yer almaktadır (Aslanapa, 1986, s. 103). Kubbeyi taşıyan kemerlerden güney yöndeki, ikinci büyük kubbeli mekana açılmaktadır. Erken dönem tabhaneli cami örneklerinde orta sofa ve mescit eyvanı olarak adlandırılan bu iki birim arasında kot farkı çok belirgin iken XV. yüzyıl ortalarından itibaren, tabhaneli camilere duyulan ihtiyacın azalmasıyla birlikte bu farkın ortadan kalktığı, iki mekanın birleştirildiği görülür (Acar, 2013, s. 305). Gedik Ahmet Paşa Cami bu değişiklikleri gözlemlenebildiğimiz mescit eyvanı ve orta sofa arasında kot farkı olmayan, iki birimin tek bir ibadet mekanı olarak değerlendirildiği ilk örneklerden birini oluşturmaktadır (Aslanapa, 1986, s. 109; Ayverdi, 1989, s. 6) (Şekil 3.5).

Şekil 3.5 Gedik Ahmed Paşa Cami iç mekan (Çatalbaş, 2018)

Güneydeki mekanın üst örtüsü kuzeydekiyle birebir aynıdır. Bu mekan, eyvanlar sayesinde mihrap duvarı önünde kible aksına dik daha geniş bir alana açılır (Kuban, 2007, s. 193). Bursa kemerleriyle açılan eyvanlar, üstten basık tonoz alttan tekne tavanlı olup, harimden daha alçak, tabhane birimleri ile eş yüksekliktedir (Ayverdi, 1989, s. 8) (Şekil 3.6). Eyvanlar sayesinde, yüksek iki kubbeyle meydana gelen derinlemesine sahın, mihrap duvarı önünde önemli ölçüde genişlik kazanmıştır (Ayverdi, 1989, s. 8; Kuban, 2007, s. 193; Tanman, 1996, s. 545)

Cantay (2002a, s. 44), Mihrap bölümünün eyvanlarla iki yana açılması, tabhane mekanlarının caminin ana kütleleri ile kademeli olarak birleşerek bir ölçüde kaynaşmasını sağlamış, yapı ana kütlelerinde hacimler arası geçiş sertlikleri giderilmiş olduğunu belirtir. Ayverdi (1989, s. 8)' ye göre, söz konusu tasarım özellikleriyle çift kubbeli cami planının en uygun kurgusu Gedik Ahmed Paşa Cami'nde uygulanmıştır.

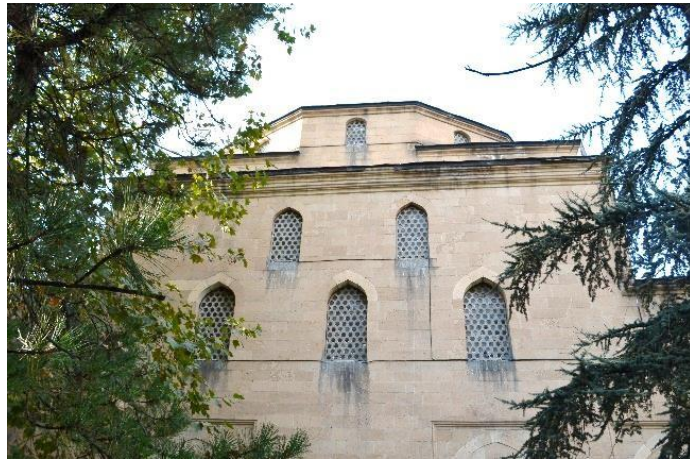
Şekil 3.6 Gedik Ahmed Paşa Cami mihrap önü eyvanları (Çatalbaş, 2018)

Güney duvarda bulunan mihrap taç kapıya benzer olarak beyaz ve gri almalı mermer dizilerinden oluşmaktadır. İç içe iki dikdörtgenlerden meydana gelen belirgin bir çerçeve içinde yer alan mihrap nişi beyaz mermerden dokuz sıra mukarnaslı kavsara ile örtülüdür. Mihrabın köşelerinde çiçek motifli kum saati başlıklı sütunceler bulunur. Kum saatlerinin başlıkları beyaz, sütunceleri patlıcan rengindedir (Ayverdi, 1989, s. 19; Goodwin, 2001, s. 170) (Şekil 3.7).

Şekil 3.7 Gedik Ahmed Paşa Cami mihrabı (Çatalbaş, 2018)

Mihrabın iki yanında diğer cephelerdeki alt sıra pencerelerin tekrarı olan birer pencere bulunmaktadır. Bunların üstünde yer alan iki sıra halinde beş adet tepe penceresi; en üst sırada iki, ortada üç pencere olacak şekilde düzenlenmiş, pencerelerin kenarları kalem işi ile süslenmiştir (Şekil 3.8). Güney dış cephede bu alt sıra pencerelerin yanında benzer şekilde dikdörtgen silmeler yer almaktadır, bu silmelerin içine pencereler açılmayarak, içleri sivri kemerli nişler halinde bırakılmıştır (Aslanapa, 1986, s. 111).

Şekil 3.8 Gedik Ahmed Paşa Cami güney dış cephe (Çatalbaş, 2018)

Güney uçta mihrap ekseni önünde yanlara açılan eyvanların doğu ve batı yönünde iki sıra halinde pencereler bulunur; bunların alt sıradakileri dikdörtgen silmeli, mermer söveli, üst sıradakileri alçı şebekeli sivri kemerlidir (Top, 1997, s. 196-196).

Mihrabın batısında minber yer almaktadır. Minberin, kaide, köşk çerçevesinin büyük kesimi ve harim duvarına dayandığı kesimlerde damarlı koyu gri mermer; diğer kesimlerinde beyaz mermer kullanılmıştır (Şekil 3.9). Sivri kemerli kapının her iki yanında caminin mihrap ve taçkapısında da rastladığımız burmalı gövdeye sahip köşe altlık ve başlıkları kum saati ve dikdörtgen prizma olmak üzere iki bölümden oluşan köşe sütunceleri bulunur (Aslanapa, 2005, s. 103; Bayrakal, 2007, s. 164). Bayrakal (2007, s. 164), çalışmasında Gedik Ahmed Paşa Cami'nin minber mihrap ve taçkapının köşe sütuncelerinde görülen kum saati formunda altlık ve başlıklar, başlıklardaki yüzeylerin dilimlenişi, başlıkta yer alan stilize çiçekler gibi benzer tasarım unsurlarına dayanarak, taçkapı, minber ve mihrabın aynı ekibin elinden çıkmış olabileceği fikrine varmaktadır. Öte yandan bu durumu açıklığa kavuşturacak usta kitabeleri mevcut olmadığını belirtir.

Şekil 3.9 Gedik Ahmed Paşa Cami minberi (Çatalbaş, 2018)

Minberin merdiven korkulukları düz ve sade tutulmuş, yalnızca doğu yönündekine minberin ilk yapım döneminden sonra eklendiği düşünülen sekizgen şekilli bir İznik çinisi yerleştirilmiştir. Yan aynalıklar iki paralel hatlı oniki ve dört kollu yıldızlardan oluşan düzenlemelerle süslenmiştir. Köşkün yan köşelerinde yükselen kare kesitli

sütunlarla lentoların taşıdığı külah piramit biçimde başlayarak konik biçimi ile son bulmaktadır (Aslanapa, 1986, s.113-114; Ayverdi, 1989, s. 9-10; Bayrakal, 2007, s. 162-173).

Harimin doğu ve batı cephelerine bitişik ikişer adet tabhane yer alır. Erken dönem tabhaneli cami örneklerinde tabhane mekanlarına ulaşım genellikle orta sofadan, az sayıda örnekte ise hem orta sofadan hem de geçiş mekanlarından sağlanırken, orta sofanın işlevini yitirmesiyle ulaşım dışarıdan sağlanmaya başlamıştır (Acar, 2013, s. 304-305). Gedik Ahmed Paşa Camisi'nde her iki cephede tabhane hücrelerinin arasına dağılım görevi gören birer dış eyvan yerleştirilmiştir. Bu eyvanlar sayesinde tabhaneler doğrudan dışarıya açılan, yapıya birleşik ancak harim ile ilişkisi olmayan, ayrı birimler haline gelmiştir (Şekil 3.10).

Tabhane mekanlarının üç duvarında dikdörtgen silmeli, mermer söveli pencereler bulunur. Bunlardan doğu ve batı yönünde bulunanlardan biri harime diğeri dışarı açılmakta, dışarı açılanların üstlerinde birer sivri kemerli tepe penceresi yer almaktadır. Üçüncü pencereler ise kuzeyde yer alan tabhane birimlerde son cemaat yerine açılan, güneydeki birimlerde güney cephede dışarı açılan pencereleridir. Tabhane odalarının eyvana bakan duvarlarında yalnızca basık kemerli birer kapı bulunur (Goodwin, 2011, s. 170).

Şekil 3.10 Gedik Ahmed Paşa Cami doğu yönündeki tabhane mekanları ve eyvan (Çatalbaş, 2018)

Kare planlı tabhane birimleri kubbe ile örtülüdür, kubbelere geçiş prizmatik üçgenler kuşağı ile sağlanmıştır. Tabhanelerin güney duvarlarında bulunan ve XIX. yüzyılda değiştirilerek özgün şekillerini kaybetmiş ocaklar yer alır (Şekil 3.11).

Şekil 3.11 Gedik Ahmed Paşa Camii kuzeybatı yönündeki tabhane iç mekanı (Çatalbaş, 2018)

Tabhane birimleri arasında kalan sivri kemerli eyvanlar kare planlıdır, üstleri pandantifle geçilen kubbeyle örtülüdür (Tanman, 1996, s. 544-45). Her iki yöndeki eyvanda dikdörtgen silmeli, mermer söveli pencereler harime açılmaktadır.

Kubbe yüksekliği yirmi bir metreyi bulan yapının beden duvarları oldukça yüksek tutulmakla beraber yanlara yerleştirilen daha alçak tabhane birimleri ile aralarına derin ve büyük birer eyvan açılmış olması kütle biçimlenişindeki sertlikleri gidermiştir. Cephelerine yerleştirilen üç sıra pencere içeride ferah bir mekan algısı oluşmasını sağlamıştır. Pencerelerden; alt sıradakiler dikdörtgen silmeli, mermer söveli, üst iki sıradakiler alçı şebekeli, sivri kemerli tepe pencereleridir (Ayverdi, 1989, s. 6) (Şekil 3.12).

Şekil 3.12 Gedik Ahmed Paşa Camii doğu cephesinde pencere düzeni (Kuban, 2007)

Yapının kuzeydoğu köşesinde son cemaat yerinin arkasında spiral gövdeli minaresi yer almaktadır. Minare kaidesi son cemaat yerinin saçak hizasına kadar yükselmekte, kuzey cephesinde dikdörtgen çerçeve içine alınmış üç renkli taştan sivri kemerli kapısı bulunmaktadır. Pabuç kısmının köşeleri pahlanarak mukarnaslarla süslenmiştir. Minare gövdesindeki beyaz küfeki taşından iri kaval silmelerin derin tutulan araları sır altı tekniğinde koyu mavi Kütahya çinileri ile bezelidir (Ayverdi, 1989, s. 14; Tanman, 1996, s. 14) (Şekil 3.13).

Şekil 3.13 Minare (Çatalbaş, 2018)

Üst şerefeden dik olarak çıkan yivler sağa sola kıvrılarak zikzak oluşturmakta, ardından kıvrılarak burmalı yivler meydana getirmekte, dikey konumda şerefe altında son bulmaktadır. Şerefe altı mukarnaslarla süslenmiş, şerefe korkulukları sade tutulmuştur (Aslanapa, 1986, s. 115; Ayverdi, 1989, s. 14; Goodwin, 2001, s. 170; Tanman, 1996, s.14).

Yapının inşasında bölgeye yakın konumda bulunan İscehisar/Ayazın çevresindeki mermer ve taş ocaklarından getirilen sarı küfeki taşı ve Ayazın mermerleri kullanılmıştır (Ayverdi, 1989, s. 4).

3.1.2 Bağımsız ibadethanler; mescitler

Mescit kelimesi terminolojik olarak bazı bölgelerde ve cami ile aynı anlamı korumakla birlikte, mimarlık terminolojisinde minbersiz ve çoğu minaresiz, sadece vakit namazlarının kılındığı yapıları ifade etmektedir (Hasol, 2010, s. 318). Mahalle ölçeğindeki mescitler, hanlar veya daha küçük ticari yapıların içinde de bulunabilir. (Seçkin ve Sönmezler, 2002, s. 218-219).

3.1.2.1 Denizli’de mescit

Gedik Ahmed Paşa Vakfiyesinde geçen; “Lazkiye karyesi dâhilinde dükkânlar arasında yaptırmış olduğu mescid-i şerifin ...” ifadesinden Gedik Ahmed Paşa’nın Denizli’de bir de mescit inşa ettirdiği anlaşılmaktadır. 1550-1553 yılları arasında tutulan muhasebe kayıtlarında Denizli’de bir müezzin ve bir imama verilen günlük ücretlerden bahsedilmektedir (Bulduk, 1993, s. 340). Vakfın Denizli’de başka cami veya mescidi bulunmadığından bu kayıtlar sözü geçen mescitle ilgili olmalıdır. Vakfiyede mescidin dükkânlar arasında yer aldığı belirtilmesi yapının Denizli çarşı bölgesi olan Kaleiçi’nde veya Denizli’deki bedestenin içinde olduğunu düşündürmektedir. Diğer taraftan, XVI. yüzyıl Kütahya Sancağına bağlı vakıflarla ilgili yapılan detaylı çalışmalar mescidin kayıtlarda Bozüyük (Bozca-öyük) mescidi olarak geçtiğini göstermiştir (Türkel, 2017, s. 125) Kayıtlardan mescidin 300 akçe değerindeki gelirini Homa Nâhiyesi dâhilinde iki kıt’a yerden elde ettiği ve mescide Ali Fakih, Hacı Yusuf ve

Hüseyin'in imam olduğu anlaşılmaktadır (TADB. TTD. EV. 560, v. 248b; aktaran Türkel, 2017, s. 37-38). Mescitle ilgili sonraki yıllara ait kayıtlara ulaşılamamıştır.

Geçmişte Homa Nahiyesine bağlı Bozüyük Köyü Gedik Ahmed Paşa'nın Denizli'de gayrimümkullerinin bulunduğu diğer bölgelere oldukça yakın bir yerleşim yeridir. Günümüzde Bozhüyük ismini alan köy bugün Afyonkarahisar'a bağlı Dinar ilçesi sınırları içinde bulunmaktadır (Şekil 3.14). Neticede bahsedilen kayıtlar dışında ne Denizli Kaleiçinde bulunan ne de Bozüyük'de bulunan Gedik Ahmed Paşa Vakfına ait mescit kaydına rastlanılmamıştır. Bu sebeple yapının mevcudiyeti ya da durumu hakkında bilgi vermek mümkün değildir. Mescit tespit edilememiştir

Şekil 3.14 Bozhüyük Köyü (Google Maps)

3.1.3 Eğitim yapıları: Mektepler / Medreseler/ Kütüphaneler

Osmanlı Dönemi'nde eğitim yapıları mektepler ve medreseler olarak ikiye ayrılmaktadır. Arapça "okul" anlamına gelen mektep, ilkökul düzeyinde temel eğitim verilen, okuma yazma öğretilen kurumdur. Sıbyan mektebi olarak da adlandırılan bu kurumlar, çoğunlukla tek odadan meydana gelen içlerinde mihrap nişi ve ocak bulunan, üstleri kubbe veya çatı ile örtülü, ahşap ya da kârgir yapılardır. Kare veya dörtgen planlı olan dershanelerin boyutları, yaptıran kişinin imkânlarına ve hizmet ihtiyacına göre değişiklik göstermektedir (Baltacı, 2004, s. 6-7). Bir cephesiyle çoğunlukla bahçeye

açılan mekteplerin, bu bahçe avlusunun çevresine yerleştirilmiş çeşme, helâ, depo gibi mekânları bulunmaktadır (Ahunbay, 2004, s. 7).

Osmanlı Dönemi'nde, ilköğretimin tamamlandığı sıbyan mekteplerinin ardından orta ve yükseköğretim düzeyinde eğitim verilen yer medreselerdir. Arapça, “okumak”, “anlamak” anlamına gelen “ders” kelimesinden türemiş olan medrese, İslam okul yapılarının genel adı olarak kullanılmaktadır (Bozkurt, 2003, s. 323). Mimari açıdan, genelde bir avlu etrafına yerleştirilmiş öğrenci odaları, öğretmen odası ve bunlara göre daha büyük bir dershaneden meydana gelen tek katlı kâgir binalardır (Ahunbay, 2004, s. 7; İşpirli, 2003, s. 327-333; Kuran, 1969, s. 1-10).

Medreselerim işleyişi, mali kaynakları, bunların kullanılması, (müderris, öğrenci ve diğer görevlilere verilecek maaş ve bursların, medresenin bakımı için gerekli masrafların karşılanması) ve denetlenmesi tamamıyla vakfiyeler aracılığı ile konulan vakıf kuralları içinde yapılmakla beraber devletin sıkı denetimi söz konusudur (İşpirli, 2003, s. 330). Bu hukuki idari ve mali çerçevenin dışında eğitimle ilgili tüm düzenlemeler eğitim geleneklerinin akışına bırakılmıştır (İhsanoğlu, 2002, s. 882).

Özellikle medreselerin eğitim-öğretim faaliyetlerinin sürdürmesinde önemli unsurlardan birisi olan vakıf kütüphanelerinin XVII. Yüzyıla kadar bağımsız yapılardan ziyade medrese ve camilerde içinde az sayıda kitap bulunan bir ya da birkaç dolaptan ibaret olduğu anlaşılmaktadır. Müstakil kütüphane binaları ise genellikle kare ve dikdörtgen planlı ve üst örtüsü kubbe ve tonozlardan oluşan içinde okuma salonu, kitap deposu gibi birimler bulunduran, çok sayıda pencereye sahip aydınlık mekanlardır (Denknebant 2003, s. 33-34; Çavdar, 2006, s. 55).

Osmanlı kütüphaneleri; vakıf sahipleri ve çeşitli kimseler tarafından vakfettiği kitaplar, satın alınan kitaplar, hükümdar, elçi, devlet adamları ve ileri gelenlerden gelen hediye kitaplar, müsadere ve ganimet yoluyla sağlanan kitaplar aracılığı genişlemiştir (Anameriç, 2008, s. 58). Kütüphane kataloğu olarak nitelendirebileceğimiz kitap listelerine vakfiyeler aracılığı ile ulaşılabilen, ayrıca vakfiyeler, kütüphane personelinin vasıfları, sayısı, aldığı ücret gibi bilgileri içermektedir (Anameriç, 2008, s. 68).

Gedik Ahmed Paşa'nın vakfiyesinde Afyonkarahisar ve Kütahya'da sıbyan mektebinden, ayrıca Afyonkarahisar'da külliye'nin inşasından kalan vakıf gelirleriyle yaptırılmasını şart koştuğu medreseden bahsedilmektedir.

Karahisar-ı Sahip kasabasında kelâm-i mecidi talim için yaptırdığı talimhanenin mesalinine yevmiye altı dirhem ve talimi Furkan-i hamid için Medine-i Kütahya'de inşa etmiş olduğu talimhane mesalihi için yevmiye beş dirhem ve Bekoş karyesinde vaki dekâkini mevkufe cabisi için senevi üçyüz dirhem verilmesini şart kıldı Yine vakıf talimi Kur'an-ı kerim için Bekûş karyesinde yaptırmış olduğu talimhane muallimine yevmiye bir dirhem...

3.1.3.1 Gedik Ahmed Paşa Medresesi (Afyonkarahisar)

Medresenin inşa kitabesi mevcut değildir sadece 1795-96 tarihli bir onarım kitabesi bulunmaktadır dolayısıyla hangi tarihte inşa edildiğine ilişkin kesin bir bilgi yoktur. 1475 yılı Nisan ayının son günlerinde düzenlenen külliye vakfiyesinde, Külliye yapılarından sadece cami, imaret ve mektepten bahsedilmektedir. Vakfiyede geçen;

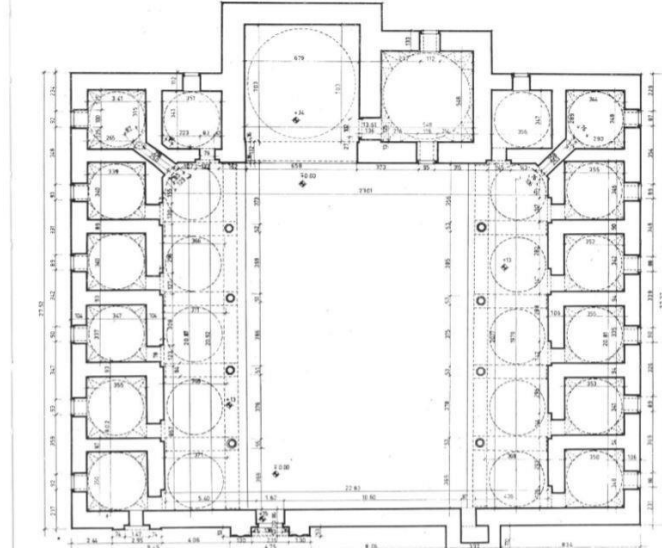
...Vâkıfın salıf'ül-beyân evkâfına ilhak ve masarîfına sarfedilmesini ve evkâf-i mezbure mahsulât-i masarîf-i muayyenenin ifâsından sonra fazla kalursa fazla-i vakf ile mülk iştirâ olunub evkâf-i mezkûreye ilhak olunmasını ve mahsulât bir medrese inşâsına ve cihatının tayinine kifâyet edecek mertebede fazla zûhur eder ise medrese inşa edilmesini...

İfadesinden, Gedik Ahmed Paşa'nın masrafların yapılmasından sonra, vakıf gelirlerinin bir medrese inşasına ve inşaatta görev alacakların maaşlarına yetecek dereceye ulaşması durumunda, medrese yaptırılmasının şart koştuğu anlaşılmaktadır. Bu durumda caminin yapılışı sırasında mevcut olmayan medrese ancak vakfiyenin düzenlendiği 1475 yılından sonra inşa edilmiş olmalıdır (Atabek, 1997, s. 171; Gönçer, 1991, s. 198). *Türkiye Vakıf Abideler ve Eski Eserler* adlı yayında, külliye'nin Gedik Ahmed Paşa tarafından yapıldığı 1472 yılında yaptırıldığı belirtilmekte ancak kaynak gösterilmemektedir. Aynı şekilde Gönçer de 1473 yılında Mimar Ayas tarafından yaptırıldığını beyan etmekte ancak kaynak göstermemektedir (Gökçe, 1994, s. 170). Âşıkpaşazade (1970, s. 212), 1476'da yazmaya başladığı eserinde, Afyonlarahisar'da Gedik Ahmed Paşa'nın bir İmâret ile bir medrese yaptırdığından bahsetmektedir. Âşıkpaşazade'nin 1481'de öldüğü bilindiğinden, medrese inşaatının en geç 1481 yılında tamamlanmış olduğu yorumu yapmamız mümkündür (Karazeybek, Polat ve İlgar, 2005, s. 21).

Bu durumda vakfiye medresenin inşasından önce düzenlenmiş ve tescil ettirilmiş olmalıdır. Anadolu vilâyeti medrese teşkilatına tayin edilmiş olan müderrisleri listeleyen 1528 tarihli bir defterde, Gedik Ahmed Paşa'nın Afyonkarahisar'daki medresenin adı geçmektedir (Gökçe, 1996, s.170). Aynı şekilde Evliya Çelebi'nin medrese için “... *Ve bir medresesi var yetmiş hücredir. Ders-i âmi ve talebeleri mevcûddur. Müderrisîn mâbeyninde pâyesi âli bir medresedir...*” ifadesinden medresenin yüksek payeli bir medrese olduğu anlaşılmaktadır (Evliya Çelebi, 2005, s. 19).

Medresenin inşasından sonra sonraki yıllarda doğal olarak vakıf içerisinde yeni görevler oluşturulmuştur. Mevlana Muhyiddin bir yıl bir ay süreyle, otuz akçe paye ile müderrislik yapmıştır (TSMA, D.5335, “Anadolu Kadılık defteri”, v.7a). 1550 tarihinde ise yine Muhyiddin ismindeki bir müderrisin 40 akçe paye ile medresede görev yaptığı ve on iki talebenin mevcut olduğu görülmektedir (Bulduk, 1993, s. 342). Medrese'nin payesi 1565-66'dan önce elli akçeye ulaşmıştır (Baltacı, 1976, s. 209-210).

Medrese, Afyonkarahisar merkezinde, Gedik Ahmed Paşa Camisi'nin gerisinde güneybatıda, hamam ve camiye oranla yaklaşık iki metre daha yüksek bir teras üzerine yerleştirilmiştir. Yaklaşık 34,00 x 31,50 metre boyutlarında dikdörtgen planlı medrese, ortasında bulunan avlunun her iki yanında revaklar ve revaklara açılan on dört hücre ile bir kapalı dersane, yazlık eyvan ve heladan meydana gelmektedir (Ayverdi, 1989, s. 16; Tanman, 1996, s. 546). Yazlık eyvan ve batısında ona bitişik olarak yer alan kapalı dersane dikdörtgen planın dışına taşmaktadır (Tanman, 1996, s. 546) (Şekil 3.15).

Şekil 3.15 Gedik Ahmed Paşa Medresesi planı (Ayverdi, 1989)

Doğu ve batı odalarının önünde kuzey-güney doğrultusunda uzanmakta olan revak dörder mermer sütünün taşıdığı beşer kubbeli birimlerden oluşur. Birimler birbirine iki merkezli sivri kemerlerle bağlanır. Revak birimlerini örten kubbeler kasnaksız ve basıktır. Hücre kubbeleriyle aynı büyüklükte olup, hücredekilerinden 30 santim kadar daha yüksektir. Bu birimler, ahşap gergilerle birbirlerine ve gerisindeki duvarlara bağlanmaktadır (Şekil 3.16). Revak kemer başları kesme küfeki taştır ve silmeleri pahlıdır. Revak kemerlerini taşıyan toplam sekiz mermer silindirik sütunun devşirme olduklarından kalınlıkları farklılık gösterir. Sekizgen silmeli mermer kaidelere oturan sütun gövdelerinin, kaideleri ve başlıklarıyla birleştikleri yerler bileziklidir. Mermer başlıkların yedisi baklavalı, batı kanatta ve güney yönünden itibaren ikinci sırada yer alan başlık akant yapraklı Bizans işi devşirmedir (Ayverdi, 1989, s. 16-17).

Şekil 3.16 Gedik Ahmed Paşa Medresesi, revaklar (Çatalbaş, 2018)

Medresenin güney kanadının doğusunda yazlık dersane yer alır. Zemini seki ile yükseltilmiş bu mekan kuzey yönünde sivri bir kemerin kuşattığı Bursa kemeriyle avluya açılmaktadır. Kare planlı mekanı medrese odalarının kubbelerinden daha yüksek bir kubbe örtmektedir. Sekizgen kasağa oturan kubbeye geçiş pandantifle sağlanmıştır. Güney duvarının ortasında bir niş bulunmakta, bunun iki yanında birer tane dikdörtgen alt sıra pencereler, üstünde ise sivri kemerli bir tepe penceresi bulunmaktadır (Şekil 3.17). Batı duvarına kışlık dershanenin mermerden basık kemerli kapısı açılmıştır.

Şekil 3.17 Gedik Ahmed Paşa Medresesi yazlık dersane (Çatalbaş, 2018)

Daha küçük boyutlu olan kışlık dersane üçgenlerle geçilmiş, sekizgen kasnaklı bir kubbe örtülüdür. Kuzey ve güney duvarlarında ikişer pencere ile aydınlanmakta olup, doğu duvarına da yazlık dershaneye açılan kapı yerleştirilmiştir (Okuyucu, 2017, s. 129- 130; Tanman, 1996, s. 546).

Doğu ve batıda revakların gerisinde beşer tane, güneyde dört tane olmak üzere, eş büyüklükte toplam on dört hücre bulunmaktadır. Yaklaşık, 3,5x3,5m ölçülerindeki kare planlı bu pandantif ve Türk üçgenleri oturan kubbelerle örtülüdür (Ayverdi, 1989, s. 10). Doğu ve batı kanattaki hücreler girişler kuzey köşelerinde yer alan, sivri kemerli çökertme içindeki kapılarla revaklara açılmaktadır. Tek istisna, doğu revakın kuzey köşesindeki ilk iki hücredir. Aralarındaki duvara kaldırılarak birleştirilen bu iki odanın revaka bakan duvarları sağır tutulmuştur. Bu odaya sadece güneyindeki hücrenin kuzey duvarında yer alan kapı açıklığı ile geçilebilmektedir.

Güneydoğu ve güneybatı köşedeki odaların girişi ise sivri kemerli tonoz biçiminde koridorla revağa bağlanmaktadır (Şekil 3.18).

Şekil 3.18 Gedik Ahmed Paşa Medresesi, oda giriş kapıları (Çatalbaş, 2018)

Her odada alt ve üst birer pencere ve farklı boyut ve biçimlerde nişler bulunmaktadır. Revakın güney kanadındaki dikdörtgen planlı karşılıklı iki hücre ile kubbeli köşe

hücrelerin güney duvarlarının ortasında, dikdörtgen formlu ve üçgen alınlıklı birer ocak nişi yer almaktadır.

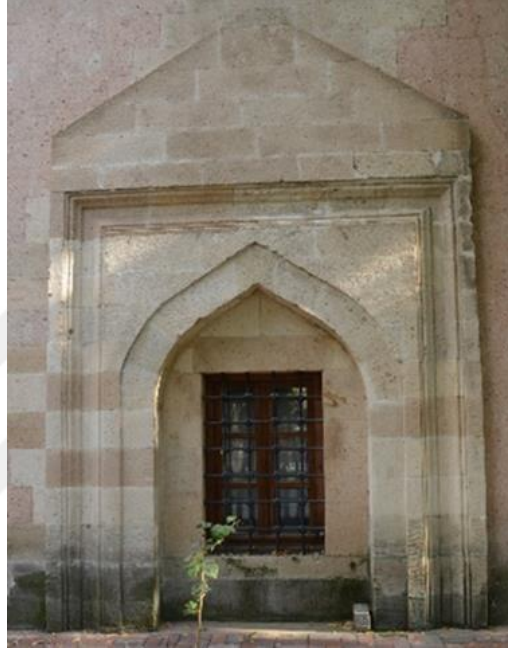
Kuzey cephede bir pencere ve taçkapı bulunmaktadır. Camilerdekine benzer eksen kaygısı sebebiyle medrese taçkapıları genellikle mescit eyvanı denilen dersane birimiyle aynı da eksen üzerinde bulunur (Çakmak, 2001, s. 12). Gedik Ahmed Paşa Medresesinde taç kapısı kuzey cephenin ortasında değil orta akstan doğu yöne kaydırılarak yazlık eyvan ile aynı eksen üzerine konumlandırılmıştır (Çakmak, 2001, s.88). Cepheden hafifçe dışa taşırılmış olan taç kapı basık kemerli ve çift renkli mermerdendir (Şekil 3.19).

Şekil 3.19 Gedik Ahmed Paşa Medresesi taçkapısı (Çatalbaş, 2018)

Ana kapı, yanlardan ve üstten düz bordürler ve kaval silmelerin meydana getirdiği dikdörtgen bir çerçevenin ortasında; dışta sivri, içte dilimli iki kemerli bir nişin içine yerleştirilmiştir (Ayverdi, 1989, s. 18; Okuyucu, 2017, s. 130; Tanman, 1996, s. 546). Vakıfar Genel Müdürlüğü'nün (VGM)' raporuna göre özgün yeri değiştirilmemekle birlikte medresenin mevcut taçkapısı özgün olmayıp kötü bir taklit olarak oldukça yakın tarihlerde yapılmış olmalıdır (VGM, Kütahya Bölge Müdürlüğü Raporu).

Kuzey cephenin doğu köşesinde öğrenci hücrelerinin cephesine açılmış pencere bulunmaktadır. Dikdörtgen şekilli bu pencere zeminden başlayan ve cepheden 8 sm'lik bir çıkıntı yapan üçgen alınlıklı bir zemin üzerindedir. Bir dizi silme ve sivri kemerli çökertme ile çerçevelenmektedir (Şekil 3.20). Bir dönem kapı olarak kullanıldığı düşünülen bu bölümden, bugün kapı açıklığına dair herhangi bir iz görmek mümkün değildir (Ayverdi, 1989, s. 18; Demiralp, 1997, s. 104).

Şekil 3.20 Gedik Ahmed Paşa Medresesi kuzey cephedeki pencere (Çatalbaş, 2018)

Pencerenin, muhtemelen, binanın müzeye dönüştürüldüğü 1931 yılındaki onarım sırasında eklendiğı ve medresenin bu kanadının, özgününde, sağır bir duvar halinde inşa edildiğı düşünülebilir (VGM, Kütahya Bölge Müdürlüğü Raporu)

Ayverdi (1989, s. 18), kuzey cepheye birleşik dışarıya çıkıntı yapan ve avluyla bağlantılı bir tuvaletten bahsetmekte, orijinalinde daha büyük olmasına rağmen medresenin cami ile geçirdiğı tamirde küçültüldüğünü bildirmektedir. Ayverdi (1989)'nin ve Aslanapa (1986)'nin planlarında bu mekânı görmek mümkün olsa da onarımlar sırasında bu mekân yıkılıp, bu cephedeki taş kaplamalar onarıldığı için, izi günümüze kalmamıştır. Ancak Kuzey kanadın avluya bakan cephesinin batı ucunda, sivri kemerli ve dikdörtgen formlu bir niş bulunmaktadır (Şekil 3.21). Bu niş Aslanapa ve Ayverdi'nin planlarında tuvaletin avluya bağlandığı noktada yer almaktadır. Bu

sebeple tuvaletin giriş açıklığının bir izi olabileceğini düşündürmektedir (Aslanapa, 1986, s. 117; Ayverdi, 1989, s. 15; Demiralp, 1997, s. 104).

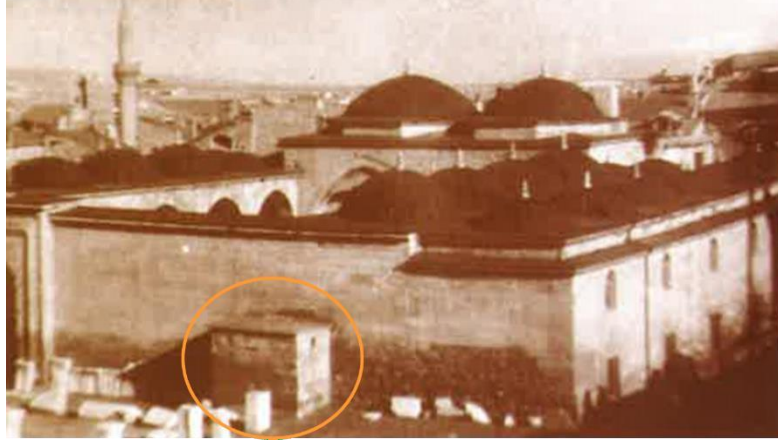

Şekil 3.21 Gedik Ahmed Paşa Medresesi, kuzey kanadın avluya bakan cephesi (Çatalbaş, 2018)

1670 tarihli medresenin onarımı için yapılan keşif kaydında dört adet tuvaletin harap durumda olduğundan bahsedilmekte ancak yerleri belirtilmemektedir. Medresenin, en çok elden geçirilen ve özgün halini kaybetmiş bölümünün kuzey cephesi olduğu söylenebilir. Cephenin, özellikle taçkapının batısında kalan kanadı, neredeyse yeniden yapılmıştır. Medreseye ait eski fotoğraflarda bu kanat üzerinde, avlunun kuzeybatı köşesinde cepheden taşkınca bir mekan olduğu görülür (Şekil 2.22- 2.23).

Şekil 3.22 Gedik Ahmed Paşa Medresesi kuzeybatı köşede cepheden taşan mekan (anonim, tarih bilinmiyor)

Şekil 3.23 Gedik Ahmed Paşa Medresesi kuzeybatı köşede cepheden taşan mekan
(Karazeybek vd., 2005)

Bu konu, keşif kaydında sözü edilen dört tuvaletin yerinin, anılan cephe üzerinde aranabileceğini düşündürmektedir. Yine bu kanadın yine avluya bakan cephesinde kapıya yakın konumda bir de çeşme bulunur. Sivri kemerli aynalıği olan mermer çeşme, binanın yakın tarihlerdeki kullanımları sırasında eklenmiş olmalıdır (Önge, 1997, s. 57- 58).

Medresenin doğu ve batı cepheleri benzer özelliklere sahiptir. Bu iki cephe üzerinde iki sıra halinde yerleştirilmiş on ikişer pencere yer. Alt sıradaki dikdörtgen şekilli pencerelerin, atkı, söve ve eşikleri yekpare kesme taştandır. Bu kemerlerin sivri birer kemerle sınırlandırılmış alınlıkları vardır. Üst sıradaki sivri kemerli tepe pencereleridir. Tüm pencereler, köşeleri çokgen topuzlu kare bölmeli demir parmaklıdır (Önge,1997, s. 57-58).

3.1.3.2 Gedik Ahmed Paşa Mektebi (Afyonkarahisar)

Bugün külliyyede cami hamam ve medrese dışında başka yapı mevcut değildir ve kayıtlarda Gedik Ahmed Paşa külliyesi çevresinde mektep olarak yapılmış bir bina tespit edilememiştir. Öte yandan çeşitli kaynaklarda mektepten söz edilmektedir. Bunlardan en önemlisi vakfiyesidir. Vakfiyede geçen “Karahisar-ı Sahip kasabasında kelâm-i mecdi talim için yaptırdığı talimhanenin mesalinine yevmiye altı dirhem” ifadesi Paşa'nın Afyonkarahisarda bir de mektep inşa ettirdiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca 1575 senesinde vakfin masrafları arasında muallim Hayreddin'e günlük 6 akçe

ödendiği kaydedilmiştir (TK.KKA, TD 575, vr. 9a; aktaran Karazeybek vd., 2005, s. 20). 1831-1832 yılında mektebin onarıldığına dair kayıtlar yapının bu döneme kadar ayakta kaldığını kesinleştirmektedir (BOA, EV.HMH 8813; aktaran Karazeybek vd., 2005, s. 20).

Çal (1994), 1903 Maarif Salnamesinden edindiği bilgi doğrultusunda bu dönemde Afyonkarahisar'da Gedik Ahmed Paşa Vakfı'na bağlı iki eğitim yapısı bulunduğu sonucuna varılmaktadır. Bunlardan biri otuz üç öğrencisi olan Gedik Ahmed Paşa Medresesi, diğeri ise ismi belirtilmemiş olan ancak Buzcu Mahallesi'nde bulunduğunu ve yirmi iki öğrencisi olduğunu bildiğimiz bir başka eğitim yapısıdır (s. 323). Çal (1994) tarihini belirtmeden Gedik Ahmed Paşa mektebinin yıkıldığını ve yerine 1883 yılında Gedik Ahmed Paşa Mektebi İdadisi isimli ahşap binanın yapıldığından söz etmektedir. Bahsi geçen bu yeni bina da 1951'de yıktırılmıştır (s.325). Ayverdi (1989, s. 18) mahalli rivayetlere ve Evkâf İdaresi tarafından 1940 yılında çekilmiş bir fotoğrafa dayanarak (Şekil 3.24) fotoğraftaki mektebin yıkılan sıbyan mektebi yerine inşa edildiğini belirtmektedir.

Şekil 3.24 Gedik Ahmed Paşa Mektebi (Ayverdi, 1989)

Konuyla ilgili kimi araştırmacılar 1930-1940 yılları arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün külliyyede gerçekleşen onarımlar sırasında külliyenin çevresindeki birtakım binaların yıktırılarak etrafının açıldığını ve bu faaliyetler sırasında yeni inşa edilen sıbyan mektebinin ortadan kaldırılmış olabileceğini öne sürmektedir (Tanman 1996, s. 544). Sonuç olarak araştırmacıların ortak görüşü yapının en azından 1832 senesine kadar ayakta kaldığı, 1883 yılında yerine bir başka mektep binası yapıldığı, bu

binanın da 1930-1951 yılları arasında yıktırıldığı yönündedir. Araştırmacılar mektebin XV. yüzyıldaki durumu hakkında bilgi vermemektedir.

Tartışma: Sanat Tarihçisi Yekta Demiralp (1997, s. 107) *Erken Dönem Osmanlı Medreseleri* adlı çalışmasında mekteple ilgili farklı görüş belirtir. Demiralp (1997) çalışmasında Gedik Ahmed Paşa Medresesinin kuzeydoğu köşesinde sonradan birleştirilmiş olan iki hücrenin sıbyan mektebi olarak kullanıldığından söz etmektedir. Demiralp'ın konuyla ilgili dikkat çektiği noktalardan biri kuzeydoğu köşesindeki hücrenin kuzey duvarı üzerinde yer alan penceredir. Pencerenin dışa bakan cephesi, bir taç kapıyı andırarak şekilde medresedeki diğer pencerelerden farklı olarak düzenlenmiştir. Ayverdi (1989, s. 18), buranın zamanında bir kapı olarak kullanıldığını belirtmiş fakat kapının ne zaman açıldığına dair bilgi vermemiştir. Demiralp'ın dikkat çektiği bir diğer nokta, kuzeydoğu köşesindeki hücre ile hemen bitişiğindeki diğer hücrenin, revaka açılan kapılarının bulunmamasıdır.

Bugün medrese avlusu ile doğrudan bağlantısı bulunmayan kuzeydoğu köşedeki bu iki hücrenin diğer hücrelerde olduğu gibi üst örtüsü kubbedir ancak diğer hücrelerden farklı olarak kubbeye geçişte Türk üçgeni yerine pandantif tercih edilmiştir. Ayrıca medresede genel olarak sivri kemer tercih edilmişken iki hücreyi ayıran kemerin yarım daire oluşu dikkat çekmektedir (Demiralp, 1997, s. 106-107) (Şekil. 3.25).

Şekil 3.25 Gedik Ahmed Paşa Medresesi, birleştirilen iki öğrenci hücresi (Çatalbaş, 2018)

Medrese hücrelerinin kubbe geçişlerinde ve kemer formlarında farklılık olması söz konusu iki hücrenin diğerlerinden farklı tasarlandığını düşündürdüğü gibi, onarımların

birinde değiştirilmiş olabileceğini akla getirir. Demiralp (1997, s. 107)' in bu konudaki yorumu Osmanlı mimarlığında benzer bir örnek vermek mümkün olmasa da medrese inşa edildikten sonra doğu kanadının kuzeyindeki ilk iki hücrenin herhangi bir nedenle yıkıldıklarını, ihtiyaç sebebiyle de bu iki hücrenin sıbyan mektebi olarak yeniden inşa edildiği yönündedir. Farklı seviyede eğitim veren sıbyan mektebinin öğrencilerini diğerlerinden ayırmak için de kuzeydoğu köşedeki hücrenin kuzey duvarına sonradan pencere dönüştürülmüş bir taçkapının inşa edilmiş olmalıdır.

4.1.3.3 Beküş Köyü Mektebi (Kütahya)

Vakfiyede geçen; “Talimi Furkan-i hamid için Medine-i Kütahya’de inşa etmiş olduğu talimhane mesalihi için yevmiye beş dirhem...vakif talimi Kur’an-ı kerim için Beküş karyesinde yaptırmış olduğu talimhane muallimine yevmiye bir dirhem” ifadelerinden Gedik Ahmed Paşa’nın Kütahya’da bir mektep inşa ettirdiğini ve bu mektebin masraflarını vakfi aracılığı ile karşıladığını anlamaktayız.

Kanuni Dönemi’ne (1520-1566) ait evkaf defterindeki "Nefs-i Kütahya'da merhum Ahmed Paşa'nın bir muallimhanesi olup, mevlana seydi berat-ı hümayunla muallim olup defter-i köhnede kaydı bulunmayup haric ez-defter bulundu" şeklindeki kayıt söz konusu mektebin bu döneme kadar ayakta kaldığını göstermektedir. Kayıtta belirtildiği üzere mektepte görev alan muallimin ücreti günlük 5 akçedir (BA, Tapu 369, s. 42; aktaran Varlık, 1987, s. 268). Mekteple ilgili ulaşılan son kayıt Kanuni Dönemi’ne ait evkaf defteri olmuştur. Yapıdan günümüze herhangi bir iz ulaşmamıştır

3.1.3.4 Gedik Ahmed Paşa Kütüphanesi (Afyonkarahisar)

Gedik Ahmed Paşa Vakfiyesinde kütüphaneye veya buraya atanan personele dair bilgiler bulunmamaktadır. Vakfiyede yer almadığından kütüphanenin XV. yüzyıldaki durumu ya da kuruluş tarihi hakkında bilgilere ulaşılammıştır.

Bu durum kütüphanenin ilk önce medresenin içerisinde kurulmuş olabileceği fikrini güçlendirmektedir. Vakfiye düzenlendiği sırada külliye içerisinde kütüphane olarak adlandırılacabilecek bir koleksiyonun varlığı söz konusu olsa dahi, koleksiyonun

küçüklüğü sebebiyle personel tayinine gerek duyulmamış olmalıdır. Daha sonraki tarihlere ait bazı vazife defterlerinde medrese kadrosunda bulunan hâfız-ı kütübe günlük bir akçe ücret verildiği görülmektedir (BA.M.Müd. 626, s.230; M.Müd. 5455, s. 240; aktaran Erünsal, 2011, s.70). 1655 tarihli bir kayıтта Gedik Ahmed Paşa Medresesi'ne altmış ciltten fazla kitabın vakfedildiği, kitapların hafız-ı kütüb Halil Hilmi bin Abdi Efendi'ye teslim edildiği, Halil Efendi'ye günlük iki akçe ücret verildiği görülmektedir (AŞS, 504, vr 12b/66; aktaran İlgar, 1991).

Kütüphane 1785 yılında oğlu Ahmet Bin Mustafa Bin Ahmet Paşa tarafından medrese dışına taşınmıştır. Ahmet Bey, Gedik Ahmet Paşa Camisi'nin sağ tarafındaki tabhaneyi yıllık üç yüz akçe karşılığında kiralamış, burayı onararak kütüphane olarak düzenlemiştir. Babası Hersekzade Ahmet Paşa'nın vasiyeti üzerine üç yüz seksen adet kitabı bu kütüphaneye bağışlamıştır (Bulduk, 1993, s.341; Çal, 1994, s. 322; Gönçer,1991, s. 88; Karazeybek vd., 2005, s. 24). Konuyla ilgili çalışması bulunan Küpeli (1999, s. 34), XIX. yüzyılda kurulan ve 160 kitabı olduğunu, Receb Efendi Kütüphanesi'nin koleksiyonunun sonradan GedikAhmed Paşa Kütüphanesi'ne aktarıldığını belirtmektedir. Gedik Ahmet Paşa Külliyesi'nin bir parçası olan kütüphane, 1930 yılından sonra taşınarak müstakil bir kütüphaneye dönüşmüştür (Karazeybek vd., 2005, s. 24). Dolayısıyla, günümüzde Gedik Ahmed Paşa Kütüphanesi olarak anılan kütüphanenin asıl kurucusu Hersekzade Ahmed Paşa'dır. Kütüphane, günümüzde Gedik Ahmet Paşa İl Halk Kütüphanesi adıyla Şemsettin Karahisar İlköğretim Okulu arkasında bulunan binada hizmet vermektedir.

3.1.4 Mutfak yapıları (imarethane- aşevi)

Osmanlı mimari literatüründe külliyelerin tümünü niteleyen imaret/imarethane terimi aynı zamanda külliye içinde yer alan ücretsiz yemek dağıtılan aşevleri için de kullanılmıştır. XX. yüzyılın başına kada oldukça yaygın olan bu yapılar mutfak, depo ve fırın gibi birlikte planlandığı binalardır. İmaretle çalışanların alacakları ücret, imaretin nasıl işleyeceği ne kadar ve ne çeşit yemek dağıtılacağı vakfiyelerde belirtilmiştir. İmaretin kullanıcıları, öncelikle külliye personeli, varsa külliye'nin medresesinde eğitim gören öğrenciler, külliye'ye gelen misafirler ve fakirlerdir (Ertuğ, 2000, s. 219-220).

3.1.4.1 Gedik Ahmed Paşa İmaretı (Afyonkarahisar)

Vakıf görevlilerinin ve imaret hademelerinin sabah ve akşam yemekleri mütevellinin tayin edeceği miktarda olmak üzere imareten sağlanmaktadır. Gedik Ahmed Paşa vakfiyesinde imaret için personeller ve bunlara verilmek üzere ücretleri belirlenmiştir. İmarette, yemek yapmakla görevli biri usta olmak üzere dört aşçı, ekmeğ pişirmekle görevli ikisi usta olmak üzere dört ekmeğçi, bulaşıkları yıkamakla görevli bir Kaseşuy, bir buğday dövücü, bir anbar emini, temizlik işlerinden sorumlu bir ferraş çalışmaktadır. İmaretin masraflarını; koyun eti, yağ, pirinç, un, bal, buğday, tuz, safran, bakla, soğan, nohut, sebze gibi gıdalar, Ramazan ayında dağıtılmak üzere koruk, meşrubat, süt ve ziyafetlerde gelen gidene ikram edilecek tatlı ve ekşiler, misafirlerin hayvanlarına verilecek arpa, odun, kâse gibi temel mutfak ihtiyaçları ve imaret kapılarının onarılması ve kalaylanması gibi onarım-bakım hizmetleri oluşturmaktadır (Bayar, 2012, s. 50).

İmaretin mimarisiyle ilgili edinebildiğimiz bilgiler oldukça sınırdır. Mayıs 1670 tarihli bir kayıta yapının bir buçuk dönümden geniş bir alan üzerinde geniş bir yapı olduğundan bahsedilmekte, külliye nin diğer birimleri gibi birçok kez onarımdan geçerek 1789 senesine kadar işlediği bilinmektedir. Yapı günümüze ulaşmamıştır (Karazeybek vd., 2005, s. 18).

3.1.5 Türbeler

İslam coğrafyasında din alimleri devlet adamları gibi tanınmış kişiler için inşa edilen anıtsal mezarlara türbe denmektedir. Bu yapılar için, “kümbet, makam, meşhed, buk‘a, darîh, kubbe, ravza” gibi isimler kullanıldığına rastlanmaktadır (Orman, 1994, s. 464) Anadolu türbeleri, mezarın bulunduğu bir temel ile sembolik lahitlerin bulunduğu ve ziyaret hücresinin yer aldığı bir alt kat ve bu mekanı örten üst örtüden oluşur (Arık, 1969, s. 65).

3.1.5.1 Fahriye Hanım Türbesi (Kütahya)

Vakfiyede geçen “Vakifin zevcesi olup irtihal etmiş olan Fahri Hatun ibneti Abdulahın mahruse-i Kütahya’da vaki olan türbesine mevkuf Honas tevabiinden Karaoğlan

köyü'nü de mütevellî mezburun nezareti altında bulundurmasını şart kıldı" ifadesinden Gedik Ahmed Paşa'nın ölen eşinin Kütahya'da bir türbesinin bulunduğuna Honaz'a bağlı Karaoğlan köyünü bu türbeye vakfettiğini anlaşılmaktadır. Araştırmada Kütahya'da Fahri Hatun ibneti Abdulah'a ait günümüze ulaşmış bir türbe tespit edilememiş, kaynaklarda türbeye ilişkin bilgiye rastlanmamıştır.

3.1.6 Zaviyeler

Kasaba ve köylerde özellikle yol üzerindeki menzillerde bulunan, ribat, hankâh tekke ve dergâh gibi çeşitli isimlerle anılan zaviyeler hem misafirhane işlevini üstlenmekte hem de dini hizmetler vermektedir. Özellikle XI-XV. yüzyıllar arasında Anadolu'da oldukça yaygın olan zaviyeler, Osmanlılarda şehir kasaba köy gibi iskân yerlerinde veya güvenliğin sağlanması amacı ile bunları birbirine bağlayan yollar üzerinde inşa edilirdi. Herhangi bir tarikata ait olup olup bünyesinde barındırdığı şeyh, derviş ve bunlara bağlı kimseler aracılığı ile gelip geçen yolculara hizmet vermekteydiler (Barkan, 1942, s. 279-386; Ocak, 1978, s. 248-250).

Hem dini hem de sosyal işlevleri yerine getirebilecek şekilde planlanan zaviyeler, genellikle kurucu şeyhin türbesi, mescit, toplantı odası, misafir odaları, hamam, mutfak erzak depoları ve ahır gibi mekanları içermektedir. Bu tür yapıların birçoğu kerpiç veya ahşaptan inşa edilmiş basit yapılardır (Parlak ve Tanman, 2011, s. 374-375).

3.1.6.1 Çarşamba Köyü Ahmed Paşa Zaviyesi (Denizli)

Vakfiyede geçen, "Çarşamba köyünde inşa ve vakfetmiş olduğu zaviye mesalihine ..." ifadesinden Gedik Ahmed Paşa'nın Çarşamba köyü'nde bir zaviye inşa ettirdiği anlaşılmaktadır. Yınanç'a göre zaviye Gedik Ahmed Paşa'nı Anadolu Beylerbeyliği yaptığı sırasında yani 1461-1470 yıllarında inşa edilmiş olmalıdır (BOA-TD-369. S.457-58; TKGM-KKA-TD-560-.v.237-b; aktaran Yınanç, 1997, s. 194) Vakfiye dışında, zaviye ile ilgili bir diğer bilgiye 1530 tarihli muhasebe defterinden ulaşılmıştır. Defterde zaviyeye yıllık 1833 akçe tahsis edildiği kayıtlıdır Gökçe (1994, s.159) ulaştığı belgelerde zaviyenin ismi "Emirce Zaviyesi"olarak tespit etmiştir. Zaviyeye vakfın Denizli'de bulunan başhanesinin 3/1lik hissesi olan 1000 akçe tahsis edilmiştir. 1550-

1553 tarihleri arasında tutulan muhasebe defterlerinden ise zaviyenin henüz XVI. yüzyılın başında harap olduğu anlaşılmaktadır. Günümüze ulaşamayan yapının ne zaman tümüyle ortadan kalktığı tespit edilememiştir.

3.1.7 Köprüler

Köprüler doğal engellerin aşmak, yerleşimler, sefer güzergâhları ve ticaret-kervan yolları arasındaki bağlantıları kurmak gibi amaçlarla inşa edilmişlerdir (Azsöz, Erşan ve Özkök, 2015, s. 133). Köprü yapım teknolojisi ve tasarımı buldukları coğrafyanın ve üzerine inşa edildikleri akarsuların özelliklerine göre şekillenmektedir. Genellikle, dar akarsuların üzerinde tek gözlü köprüler, geniş yataklı akarsuların üzerinde sıra gözlü uzun köprüler inşa edilmiştir (Tanyeli, 2002, s. 369). Osmanlı coğrafyasında XV-XVIII. yüzyıllarda yaygın olan bir köprü tipolojisi sıra kemerli örneklerdir, bunlar eş boyutlu dizi kemerli tipler ve farklı boyutlu dizi kemerli tipler olarak iki gruba ayrılır. Geniş açıklıklı tek kemerli örnekler ise ancak akarsuların zorunlu kıldığı durumlarda uygulanmıştır (Tanyeli, 2002, s. 375).

3.1.7.1 Denizli’de köprü

Vakfiyede Denizli’de Gedik Ahmed Paşa tarafından inşa edilmiş bir köprüden söz edilmektedir. Köprüler vakfiyelerde cısr, kantara, mukantar, ma’ber sözlerle de anılmaktadırlar (Tanyeli, 2002, s. 368). Vakfiyede köprünün cinsi (kârgir ya da ahşap) ve yapım yeri hakkında ayrıntılı bilgiye yer verilmediğinden ve vakfiye dışındaki kayıtlarda köprüyle ilgili bilgiye rastlanmadığından köprüyü tespit etmek mümkün olmamıştır. Zengin akarsu kaynaklarına sahip olan Denizli bölgesinde bu akarsuların üzerine kurulmuş birçok köprü mevcuttur. Söz konusu köprüler tarih boyunca farklı kültürler ve dönemler boyunca işlevini korumayı sürdürmüştür. Bu durum köprülerin tespit edilmesi ve tarihlendirilmesini güçleştirmektedir. Köprüler kullanılmaya devam ettikleri sürece, sürekli olarak müdahale görmüş, onarılmış, özgün yapılarının bir kısmını yitirmişlerdir (Tanyeli, 2002, s. 369) Denizli bölgesinde XV. yüzyıla tarihlendirilen taş köprülere rastlanmaktadır. Öte yandan elimizdeki bilgiler köprü günümüze ulaşmış olsa dahi tespit etmemiz için yeterli değildir.

3.2 Vakfa Gelir Getiren İktisadi Yapılar

Vakfa Gelir Getiren İktisadi Yapılar; hamamlar, han, bedestenler, dükkânlar ve değirmenleridir. Vakfiyede geçmeyen ancak çeşitli kayıtlardan vakfa bağlı olduğu anlaşılan Afyonkarahisar'daki dükkânları, han ve hamamına da tabloda yer verilmiştir (Tablo 3.2).

Tablo 3.2 Vakfa Gelir Getiren İktisadi Yapılar (Çatalbaş, 2020)

Vakfa Gelir Getiren Yapılar	İktisadi Yapı	Yer	Durumu
Değirmenler	-	Denizli (Şeyhlü)	Mevcut değil
	-	Kütahya (Altuntaş)	Mevcut değil
	-	Kütahya (Eftele)	Mevcut değil
	-	Kütahya (Geyikli ve Bostan)	Mevcut değil
Ticari yapılar	Dükkânlar	Afyonkarahisar	Mevcut değil
	İmaret Hanı	Afyonkarahisar	Mevcut değil
	Lazkiye (Denizli) Bedesteni	Denizli	Mevcut değil
	Balıkçı dükkânı	İstanbul	Mevcut değil
	Balıkçı dükkânı	Kütahya	Mevcut değil
	Gedik Ahmed Paşa Bedesteni	Kütahya	Mevcut
	Çarşı içinde dükkânlar	Kütahya (Yolaye, Yokeş ve İne)	Mevcut değil
Hamamlar	Ağalar Hamamı	Denizli (Şeyhlü)	Harap
	Gedikpaşa Hamamı	İstanbul	Mevcut
	Gedik Ahmed Paşa Hamamı	Afyonkarahisar	Mevcut

3.2.1 Hamamlar

Türk Hamamının temel plan şemasını, yıkanma ve tesisatla ilgili mekanlar oluşturmaktadır. Yıkanma ile ilgili mekanlar; soyunmalık (camekan- soğukluk), ılıklik, sıcaklık bölümleri, tesisat mekânları ise; sıcak ve soğuk su depoları ile külhan bölümleri olarak adlandırılmaktadır.

Hamama girişinde karşılaşılan ilk bölüm olan soyunmalık hamam planlarında en büyük bölümünü oluşturur. Hamama giren insanların soyunmaları ve yıkandıktan sonra duvar boyunca dolanan sekilere oturarak dinlenmeleri amacıyla yapılmıştır (Önge, 1988, s. 403-404). Mekanın ortasında genellikle kare ya da sekizgen formda, ferahlamak, su

sesini dinlemek ve akan suyu izlemek amacıyla fiskiyeli mermer havuzlar yapılmıştır. Özellikle büyük hamam örneklerinde merdivenle çıkılan ahşap galeri katlarına rastlanmaktadır. Şirvan denilen, bölümlenmiş bu mekanlar soyunma amacıyla kullanılmaktadır (Eyice, 1997, s. 416).

Türk hamamlarında soyunmalık bölümü genellikle kare veya dikdörtgen planlı olarak sağır ve yüksek duvarlardan oluşmaktadır. Mekânın aydınlanması duvarları üst kısımlarındaki mazgal pencereler ve üst örtüdeki fenerler ve ışıklıklarla sağlanır. Üst örtü ahşap kirişleme üzerine düz tavan veya tonoz ile örtülü olabileceği gibi XIV. yüzyıldan sonraki büyük şehirlerdeki genel veya çarşı hamamlarında çok büyük kubbelerle örtüldüğü görülmektedir (Önge, 1988, s. 407-408).

Ilıklık bölümü, soyunmalık ile sıcaklık arasında geçişi sağlayan, içerisinde hela ve tıraşlık bölümlerinin de yer aldığı kısımdır. Dinlenme ve bekleme yeri olduğundan ılıklıklarda sekiler bulunur. Yıkama işlemi bu bölümde gerçekleştirilmediğinden hatta soğuk havalarda soyunmalık görevi de gördüklerinden, bu bölümde kurnalara rastlanmamaktadır (Aru, 1949, s.35; Önge, 1988, s. 407). Ilıklık bölümü genellikle kare ya da dikdörtgendir plan şemasındadır, üst örtüsü kubbedir.

XII.-XIII. yüzyıl hamamlarında, ılıklık mekânları “aralık” adı verilen bir bölüm bulunur. XVI. yüzyıldan sonra yapılan hamamlarda görülmeyen aralık mekanı, Erken devir hamamlarının en önemli özelliğidir. Soyunmalıktan ılıklığa geçişte bulunan bu mekan hem geçit olarak kullanılmakta hem de kârgir veya ahşap bölmelerle ayrılmış helâ ve traşlıkları bulundurmaktadır. Aralık mekanı giderek küçülerek XVI. yüzyılda tamamen ortadan kalkmış, burada bulunan hela ve tıraşlık kısımları ise ılıklığa yerleştirilmiştir (Önge, 1988, s. 408-409).

Hamamın en sıcak bölümü olan sıcaklıkta yıkama işlemi gerçekleşmektedir. Bu bölümün merkezinde yerden ortalama 40 santim yükseklikte, çoğunlukla sekizgen nadiren dairesel formda üzerine yatılan veya oturulan, dinlenme, masaj ve terleme amacıyla kullanılan göbek taşı bulunmaktadır. Göbek taşının dört kenarında tonoz ya da kubbeler ile örtülü eyvanlar ve halvet hücreleri yer almaktadır.

Sıcaklığın bir duvarı boyunca uzanan tonoz örtülü mekân hamamın su deposunu oluşturur. Su deposunun temizliğini gerçekleştirmek ve su seviyesini kontrol etmek için sıcaklık mekânından buraya açılan pencereler bulunur. Bu pencereden gelen sıcaklık ve buhar hamamın daha iyi ısınmasını sağlamaktadır. Yakıt deposu ve tesisat mekanı olan külhan, genellikle sıcak su deposunun arkasına yerleştirilir. Mekanın ölçüsü hamamın büyüklüğüne göre değişkenlik gösterir.

Sıcaklık düzenleri açısından bütün hamamlar aksiyal ve radyal şemalara bağlı kaldıklarından tipoloji oluştururken sıcaklık kompozisyonları esas alınmıştır (Önge, 1988, s. 409). Konuyla ilgili çalışması bulunan Semavi Eyice (1960, s. 99-120), hamamların sıcaklık düzenlerini referans olarak altı farklı tipten oluşan aşağıdaki tipolojiyi oluşturmuştur.

1. Haçvari köşe halvetli tip
2. Yıldızvari sıcaklıklı tip.
3. Kare bir sıcaklık etrafında sıralanan halvet hücreli tip
4. Çok kubbeli sıcaklıklı tip.
5. Orta kubbeli, enine sıcaklıklı ve çifte halvetli tip.
6. Soğukluk, sıcaklık, halvet eş odalar halinde olan tip

Birinci tip, XVI. yüzyıla kadar, özellikle büyük hamam örneklerinde sıklıkla gördüğümüz haçvari dört eyvanlı ve köşe hücreli tiptir. Ev, cami, medrese, tekke gibi yapılardan bildiğimiz, klasik dört eyvanlı plan şeklini anımsatan bu tipte kubbeli bir merkezi mekanın dört yönüne simetrik olarak yerleştirilmiş eyvanlar bulunur. Bu eyvanların aralarında, yani merkezi mekanın köşelerinde halvet hücreleri yer alır (Önge, 1988, s.410). Halvetler çoğunlukla ortadaki merkezi kubbeli mekana açılmaktadır. Bazı hamamlarda eyvanlara açıldığına rastlanır.

Gedik Ahmed Paşa tarafından yaptırıldığı kesin olan ve vakfiyesinde adı geçen üç adet hamam günümüze ulaşmıştır. Bunlar Afyonkarahisar'daki Külliyesine ait olan çifte hamam, İstanbul Gedikpaşa semtindeki çifte hamam ve Denizli Işıklı'daki tek

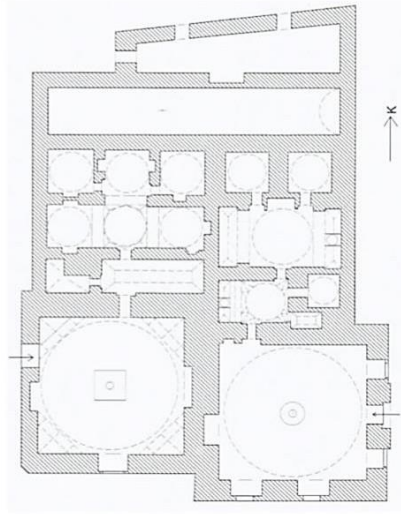
hamamdır.¹⁸ Her üç hamam da Eyice (1960)' nin sınıflandırmasına göre haçvari köşe halvetli tiptir.

3.2.1.1 Gedik Ahmed Paşa Hamamı (Afyonkarahisar)

Yapının hangi tarihte inşa edildiğine dair kesin bir bilgi mevcut değildir. 1475 yılı Nisan ayının son günlerinde düzenlenen vakfiyesinde, hamama ilişkin bilgi verilmemektedir. Bu durum, ilk yapılışı sırasında, külliye yapıları oluşturan binalar içinde, büyük ihtimalle, hamamın yer almadığını düşündürmektedir (VGMA, 2088 sayılı vakfiye sureti). Tarihçi Üçler Bulduk (1993)' un, “*XVI. Asırda Kara Hisar-ı Sahib Sancağı*” adlı tezinde belirttiği üzere bölgede Hamam-ı Atik adıyla başka bir hamamın varlığı bilinmektedir dolayısıyla Ahmed Paşa'nın bu hamam yerine yenisini yaptırdığı düşünülebilir. 1530 tarihli arşiv kaydında Gedik Ahmet Paşa vakfının gelir kaynakları arasında bir hamamdan bahsedilmektedir. 1575 tarihli bir diğer arşiv kaydında Hamam-ı Cedid adıyla geçen hamamın yıllık gelirinin 9820 akçe olduğu görülmektedir (438 TD, s. 136 aktaran; Karaman, 2013, s. 539). Ancak yapının inşa kitabesi olmadığından, Gedik Ahmet Paşa Hamamı'nın külliye yapıları arasına ne zaman katıldığını kesin olarak söylemek mümkün değildir.

Hamam halk arasında İmaret Hamamı olarak da bilinmektedir (Karaman, 2013, 489). Kurtuluş Caddesi ile İmaret Caddesi'nin kesiştiği köşede yer almakta, caminin yaklaşık 30 metre kadar kuzeydoğusunda bulunmaktadır. Dikdörtgen planlı hamamın yapılan yol çalışmalarına bağlı olarak külhan ve odunluk kısmının planları düzgün değildir (Şekil 3.26).

¹⁸ Işıklı bugün Denizli Çivril ilçesine bağlı bir kasaba olmasına karşın, Çivril'den önce Anadolu Beylerbeyliğinin, merkezi Kütahya olan sancağına bağlı Karahisar-ı Sahip (Afyonkarahisar) bağlı Şihli Şeyhlü Aşıklı gibi adlarla anılan bir kaza merkezidir (Sezen, 2006, s.245).

Şekil 3.26 Gedik Ahmed Paşa Hamamı (Karaman,2013)

Yine yol çalışmalarıyla yükselen zemine bağlı olarak külhan kısmı ve erkekler kısmının taç kapısı zemin seviyesinin altında kalmıştır. Erkekler bölümünün soyunmalık mekanının cephe düzenlemesi dört kademelidir. Kare şekilli birinci kademeden üzerine, ikinci kare şekilli gövde oturtularak ilk iki kademe kare planlı olarak inşa edilirken üçüncü ve dördüncü kademeler sekizgen planlı olarak inşa edilmiştir. Erkekler bölümüne girişi sağlayan taç kapı soyunmalığın doğu duvarında yer almaktadır. Sivri kemerli taç kapı en dışta dikdörtgen şekilli iki silme ve bir sivri kemerin kuşattığı Bursa kemerli nişin içine alınmıştır (Şekil 3.27).

Şekil 3.27 Gedik Ahmed Paşa Hamamı taçkapısı (Çatalbaş, 2018)

Taç kapının üstünde, sağında ve solunda bulunan üç adet pencere dikdörtgen formda demir parmaklı olup sivri kemerle çevrilidir (Şekil 3.28). Hamamın güney cephesinde aynı uygulamamanın devam ettiği görülür. Güney duvarında da aynı biçimde iki pencere, kadınlar kısmına bitişik batı duvarında mukarnaslı bir niş bulunmaktadır.

Şekil 3.28 Gedik Ahmed Paşa Hamamı, erkekler hamamı doğu cephe (Aslanapa, 1986)

Doğuda yer alan erkekler bölümünün kare planlı soyunmalık mekanı pandantifle geçilen merkezinde tek aydınlık feneri bulunan üstü sekizgen piramit biçiminde basık bir kubbe ile örtülüdür. Kubbe alttaki kare, diğerleri on ikigen olan üç kasnağa oturmaktadır (Tanman, 1996, s. 547) (Şekil 3.29).

Şekil 3.29 Gedik Ahmed Paşa Hamamı, erkekler soyunmalık (Çatalbaş, 2018)

Soyunmalık mekanından kuzey-batı köşesindeki dar basık kemerli bir kapıyla, dikdörtgen planlı ve doğu- batı yönünde uzanan ılıklik mekanına geçilmektedir. Ilıklık bölümü, Türk üçgeniyle kubbeye örtülü kare planlı bir birimle batı yönünde buna açılan dikdörtgen planlı manastır tonozuyla örtülü bir eyvandan meydana gelmektedir. Ilıklığın güneydoğu köşesinde aynalı tonoz ile örtülü dikdörtgen planlı mekan tuvalettir. Tuvalet kısmının yanında traşlık kısmı bulunmaktadır (Şekil 3.30). Bu bölümün üst örtüsü kubbe olup, kubbeye geçişler pandantifle sağlanmıştır. Kubbe içerisinde yuvarlak formu beş adet ışık gözü bulunmaktadır. Ilıklık mekânından kuzeydoğu köşedeki basık kemerli kapıdan sıcaklık mekanına geçilmektedir.

Şekil 3.30 Gedik Ahmed Paşa Hamamı, erkekler ılıkılık (Çatalbaş, 2018)

Doğu- batı yönünde uzanan dikdörtgen planlı sıcaklık mekanı, ortası kubbeli enine sıcaklıklı çifte halvetli plan tipindedir. Sıcaklığın doğu ve batısında bulunan iki adet eyvanı manastır tonozu ile örtülüdür. Tonozlarda sekizgen formda birer ışık gözü bulunmaktadır (Şekil 3.31).

Şekil 3.31 Gedik Ahmed Paşa Hamamı, erkekler hamamı sıcaklık (Çatalbaş, 2018)

Sıcaklık orta mekânının üzeri pandantifle geçilen kubbe ile örtülüdür. Sıcaklık mekânının kuzey duvarının ortasında, kavsarası istiridye kabuğu şeklinde yivli yüksek sivri kemerle örtülü dikdörtgen bir niş bulunmaktadır (Şekil 3.32).

Şekil 3.32 Gedik Ahmed Paşa Hamamı, erkekler hamamı sıcaklık bölümü kuzey cephe (Çatalbaş, 2018)

Kuzeydoğu ve kuzeybatı köşesinde bulunan kare planlı, kubbeli halvet hücreleri yer alır. Kubbeye geçişler pandantiflerle sağlamıştır.

Kadınlar bölümünün soyunmalık mekanı; erkekler bölümünün soyunmalık mekânından daha alçakta kalmaktadır. Erkekler bölümünün benzer cephe düzeni uygulaması kadınlar bölümü soyunmalığında üç kademeli olarak görülmektedir. Birinci kademedeki kare gövdeden, ikinci kademeli sekizgen kasağa geçilmiş olup yukarıya doğru daralarak, piramit şekilli çatıyla son bulmaktadır (Karaman, 2013, s. 48). Kadınlar bölümüne giriş batı duvarında yer alan Bursa kemerli bir kapı ile sağlanmaktadır (Şekil 3.33). Kapı açıklığının üzerinde, kitabe koyulması için düşünülmüş, silmelerle çerçevesi, kare bir çökertme mevcuttur. Bu bölüme hamamın eski fotoğraflarında rastlanmadığından onarımlarda eklenmiş olduğu düşünülmektedir.¹⁹

¹⁹Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde yer alan 1967 yılına tarihlendirilen bir fotoğrafta kitabe konulması amacıyla yapılan bu bölüm bulunmamaktadır. Bu sebeple 1967 yılından sonraki onarımlarda bu kısmın yapıya ilave edilmiş olduğu düşünülmektedir.

Şekil 3.33 Gedik Ahmed Paşa Hamamı, kadınlar hamamı giriş kapısı (Çatalbaş, 2018)
Çökertmenin üzerinde ise yuvarlak biçimli tepe penceresi bulunur. Aynı biçimli tepe penceresi kadınlar bölümünün kuzey cephesinde de bulunmaktadır. Batı cephenin kuzey cephesiyle kesiştiği köşe pahlanmıştır (Karaman, 2013, s. 48-49). Kare planlı soyunmalık mekanı erkekler bölümü soyunmalığına göre daha küçüktür. Üst örtüsü trompla geçilmiş, merkezinde bir aydınlık feneri bulunan kubbedir. Sekizgen kasnağa oturan kubbe sekizgen piramit biçiminde, kiremit bir külahla örtülmüştür (Şekil 3.34).

Şekil 3.34 Gedik Ahmed Paşa Hamamı, kadınlar hamamı soyunmalık bölümü, solda asma kat, sağda havuz (Çatalbaş, 2018)

Güney duvarında kemerli bir pencere ile yuvarlak bir tepe penceresi, doğu duvarında Bursa kemerli bir niş yer alır. Kuzey duvarındaki yuvarlak kemerli dar bir kapı açıklığı ile doğu-batı yönünde uzanan dikdörtgen planlı ılık bölümüne geçilmektedir. (Tanman, 1996, s. 547).

Ilıklık mekanının üst örtüsü, üzerinde beşgen ve yuvarlak biçimli on bir ışık gözü bulunan aynalı tonozdur. Ilıklık mekânının duvarları mermer kaplamalı olup, batısında L planlı tuvalet yer almaktadır (Şekil 3.35). Eski planlar incelendiğinde bu bölümün daha önce kareye yakın dikdörtgen planlı bir mekan olduğu, zamanla köşesinin biri kapatılarak L plana dönüştürülmüş olduğu anlaşılır.

Şekil 3.35 Gedik Ahmed Paşa Hamamı, kadınlar hamamı ılık bölümü (Çatalbaş, 2018)

Kuzeyde yer alan yuvarlak kemerli kapıdan kuzey- güney doğrultulu sıcaklık mekanına geçilir. Sıcaklık mekanı üç eyvanlı çifte köşe halvetli plan şemasındadır (Şekil 3.36). Merkezinde mermerden bir göbek taşı bulunan orta mekanın üstünü sekizgen kasağa oturan bir kubbe örtmektedir. Mekanın kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerindeki halvet hücreleri pandantiflerle geçilmiş kubbeler ile örtülüdür (Karaman, 2013, s. 49).

Şekil 3.36 Gedik Ahmed Paşa Hamamı, kadınlar hamamı sıcaklık bölümü (Çatalbaş, 2018)

Su deposu, sıcaklık bölümlerinin kuzeyinde doğu batı yönünde uzanmaktadır. Üst örtüsü beşik tonozdur. Külhan bölümü, su deposuna bitişik olarak hamamın en kuzey ucunda yer almaktadır.

Hamamda temel yapı malzemesi kaba yonu-moloz taş olup kapı ve pencere aksamlarında kesme taş ve tuğla malzeme kullanılmıştır. Yapının soyunmalık kısımlarının üst örtüsü kiremit, kuzey kanattaki soğukluk, sıcaklık ve halvet bölümlerinin kubbe ve tonozları ise tuğla ile inşa edilmiş olup, duvarlar moloz taş, kubbe ve tonozlar tuğla ile örülmüş, kapı ve pencerelerde kesme küfeki taşı kullanılmıştır (Karaman, 2013, s. 48).

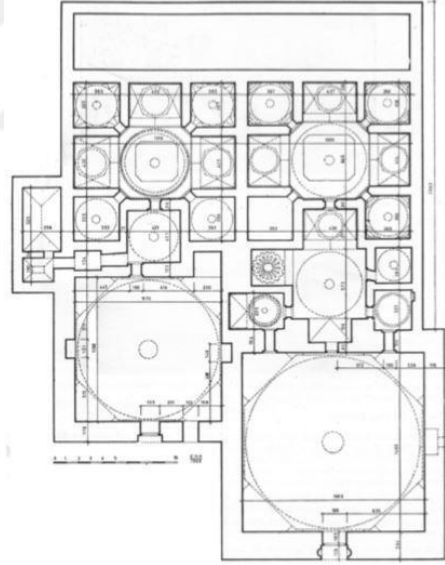
4.2.1.2 Gedikpaşa Hamamı (İstanbul)

Vakfiyede “İstanbul içinde vaki ve yekdiğerine mülasık iki hamam” ifadesi ile Gedik Ahmed Paşa'nın İstanbulda çifte hamamı olduğu belirtilmiştir. Bayezid'de, Gedikpaşa Caddesi ile Emin Sinan Hamamı Sokağı'nın köşesinde yer alan yapı, İstanbul'da XV. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilen ilk büyük çarşı hamamlarından biridir.

Yapının kitabesi günümüze ulaşamamıştır, ancak kitabenin orijinal metni mevcuttur Metindeki, “târîh-i Hamam-ı Ahmed Paşa der şehr-i Konstantiniyye... hayr be-yed-i Ahmed” şeklinde kayıt hamamın 1474-75 yıllarında yapıldığını ortaya koymaktadır

(Haskan, 1995, s. 150; Karakaya, 1996, s. 59). *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri'nde* vakıf eser olduğuna dair kaydı bulunmakta ancak belgede hangi vakfa bağlı olduğu belirtilmemektedir. Defter, Emin Sinan Mahallesi'nde başkası tarafından vakfedilen bir binanın sınırlarında “vakf-ı hamam-ı Ahmed Paşa'yı” ve Ahmed Paşa evladının bir mülkünü göstermekte, bu sebeple Gedik Paşa'nın bu mahallede emlakı olduğu anlaşılmakta ve burada ikamet etmiş olabileceğini düşündürmektedir (Ayverdi ve Barkan, 1970, s. 422; Ayverdi, 1989, s. 599).

Hamamın kadınlar ve erkekler bölümünün girişleri aynı sokağa açılmakta, kadınlar bölümünün giriş cephesi erkekler bölümün on metre kadar kalmaktadır. Sokak seviyesi altında kalan erkekler kısmının kapısına merdivenle inilmektedir. Kadınlar kısmının tüm giriş cephesi ise giriş kapısı hariç binalar ile kapatılmış durumdadır. Dikdörtgen planlı külhan, hamamın arka cephesi boyunca enlemesine uzanmaktadır (Kudde, 2007, s. 102) (Şekil 3.37).

Şekil 3.37 Gedikpaşa Hamamı planı (Ayverdi, 1989)

Erkekler bölümünde kare planlı soyunmalık trompla geçilen yüksek bir kubbeyle örtülüdür. Mekan duvarlarda bulunan üç adet pencere ve kubbe tepesindeki aydınlık feneri ile aydınlanmaktadır (Şekil 3.38). Soyunmalıktan iki aralık mekanına ve ılıklığa geçiş vardır. Bu aralık mekanlarının ayrıca ılıklığa açılan kapıları bulunmaktadır ancak

soyunmalığı çepeçevre saran ahşap soyunma kabinleriyle sebebiyle girişler kapatılmış durumdadır.

Şekil 3.38 İstanbul Gedikpaşa Hamamı erkekler hamamı, soyunmalık (Çatalbaş, 2018)

Ilıklık giriş eyvanı yarım manastır tonozla örtülüdür. Ilıklığın orta mekanın üst örtüsü stalaktit mukarnaslı pandantifle geçilen kubbedir. Ilıklık girişinin sağında bulunan aralık, mukarnaslı üçgenle geçilmiş bir kubbeyle örtülmüştür. Sonradan kapatılarak ılıklığa katılan bu mekan bir kapı ile tuvalete açılmaktadır. Ilıklık girişinin solunda yer alan aralık mekanının üzeri mukarnaslı pandantiflerle geçilmiş kubbe ile örtülüdür. Kubbe eteğinde üzerinde dış sıraları bulunan bir korniş dolanmaktadır. Ilıklığın solunda bulunan kare planlı eyvanı Türk üçgeniyle geçilmiş on altı dilimli kubbeyle örtülüdür. Bu eyvanın karşısında onunla aynı ölçülerde ılıklığa bir kapı ile açılan halvet hücresi Türk üçgeniyle geçilmiş kubbe ile örtülmüştür.

Ilıklığın sıcaklık, giriş kapısı yönündeki eyvanı iki yandan çapraz tonozla geçilmiş sekizgen tabanlı bir kubbe ile örtülüdür. Buradan sıcaklığa sivri kemerli bir kapıyla geçiş sağlanmaktadır (Say, 2011, s. 305).

Sıcaklık haçvari dört eyvanlı ve köşe hücreli tipin varyasyonlarından biri olan, üç eyvanlı ve dört köşe halvetli plan tipindedir. Sekizgen biçimli göbek taşının bulunduğu orta mekanın üzeri sekizgen kasnaklı, üç sıra mukarnaslı pandantifle geçilen bir kubbe ile örtülmektedir. Eyvanların üzeri çapraz tonoz taşırmalı sekizgen tabanlı kubbelerle,

halvet hücrelerinin üzeri mukarnaslı trompla geçilmiş kubbeler ile örtülüdür. Sıcaklığın külhana bitişik olan eyvanından külhana kapı açılmış, buradan alınan payla saunaya dönüştürülmüştür (Şekil 3.39).

Şekil 3.39 İstanbul Gedikpaşa Hamamı erkekler hamamı sıcaklık bölümü (<https://www.gedikpasahamami.com/>)

Kadınlar hamamının soyunmalığı trompla geçilmiş aydınlık fenerli bir kubbeyle örtülüdür. Kubbe ile örtülmüş kare planlı bir mekan olan ılık bölüme üst örtüsü mukarnaslı pandantifle geçilmiş aydınlık fenerli kubbedir (Şekil 4.40). Ilıklığın solunda aydınlatma bacalı manastır tonozla örtülü bir aralık bulunur. Dar bir koridor biçimindeki bu alandan doğudaki tonoz örtülü dikdörtgen planlı aynalı tonozla örtülü tuvaletlere bağlanılmaktadır (Ayverdi, 1989, s.600; Say, 2011, s. 306). Sıcaklık erkekler hamamıyla benzer şekilde, üç eyvanlı ve dört köşe havetli plan tipindedir. Sıcaklığın orta mekanı pandantif ve mukarnaslı geçilmiş bir kubbe ile örtülmüştür.

Şekil 3.40 İstanbul Gedikpaşa Hamamı kadınlar hamamı sıcaklık bölümü (Çatalbaş, 2019)

Üç eyvan da çapraz tonoz ile geçilmiş sekizgen tabanlı kubbelerle örtülüdür. Güneydoğu halveti kısa dizi üçgenlerle geçilmiş kubbeyle örtülüdür. Güneybatı halveti sauna olarak kullanıldığından asma tavan yapılmıştır. Kuzeyde yer alan halvetler pendentifli geçilen kubbeyle örtülüdür (Ayverdi, 1989, s. 600; Say, 2011, s. 306) İnşasında kesme taş, moloz taş kullanılan hamamın soğukluk kubbeleri kiremitle, diğer bölümlerin kubbeleri ise taşla örtülmüştür (Aru, 1949, s. 65-679).

4.2.1.3 Ağalar Hamamı (Denizli)

Gedik Ahmed Paşa Vakfiyesinde “nefs-i şeyhlü de kain ve sahibine intisab ile maruf hamamı” ifadesinden Gedik Ahmed Paşa'nın Denizli'ye bağlı Şeyhlü'de (Işıklı) bir hamamı bulunduğu anlaşılmaktadır. Vakfiye dışında, çeşitli belgelerde Gedik Ahmed Paşa'nın hamamı Şeyhlü'de olduğuna dair kayıtlara rastlanmaktadır. Işıklı'da Gedik Ahmed Paşa Hamamı adlı çalışması bulunan Sanat Tarihçisi Şakir Çakmak (2001a, s. 128-129) çalışmasında Sultan II. Bayezid Dönemi'ne ait bir defterde (BOA. MM, No: 262, s. 330), Şeyhlü'de Gedik Ahmed Paşa'nın Afyonkarahisar'daki imareti için vakfettiği bir hamamdan bahsedildiğini, Kanuni Dönemi'ne ait bir başka defterde (TTD. No:438, s. 56-62) ise Şeyhlü'de Gedik Ahmed Paşa Vakfı'na ait bir tek hamam kaydı bulunduğunu ortaya koymuştur.

Evliya Çelebi (2005, s. 132) seyahatnamesinde Işıklı'da, 485 toprak örtülü evi, camileri, hamamı, mescidleri, mektebi, hanı ve birkaç dükkânı bulunduğundan söz etmektedir. Dolayısıyla o tarihlerde kasabada bir hamamın varlığını doğrulamakta ancak hamamla ilgili başka ayrıntı vermemektedir (Evliya Çelebi'den aktaran; Akbulut, 2008, s. 111).

“Işıklı kasabası düz bir yerde kurulmuş ve dört yüz elli toprak örtülü hanesi vardır. Mahalle ve mihrabdır. En çok cemaati olan .. cami. ...geri kalanı mescittir. Sıbyan mektebi, hamamı, hanı, bir kaç dükkânı vardır ama bedesteni yoktur.”

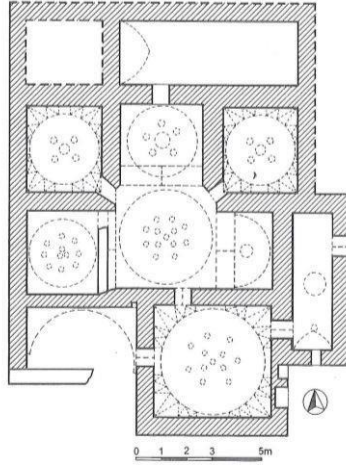
Sanat Tarihçisi Saim Cirtil (2008, s. 75) ise *Denizli Çivril'deki Su Yapılar* adlı çalışmasında Kanuni Dönemi tahrir defterinde Şeyhlü'nün varlıkları sayılırken hamamlardan bahsedilmediğini, ancak daha geç dönemdeki belgelerde yalnızca vakfın diğer iki hamamından bahsedildiğini belirtmiştir.

Hamam, Denizli Çivril ilçesine bağlı Işıklı Beldesi, Orta Mahalle, Eski Hamam Sokak'ta eğimli bir arazide kuzeydoğu-güneybatı yönünde yer almaktadır (Şekil 3.41). Yapının inşa kitabesi bulunmamaktadır.

Şekil 3.41 Denizli Ağalar Hamamı uydu görüntüsü
(<https://adres.denizli.bel.tr/sorumluluk/>)

Yapı; sıcaklık, ılıklik, aralık, servis mekânı (hela, traşlık) ve su deposundan oluşan tek hamamdır. Günümüzde, soyunmalık bölümü tamamen, batı cephesinin güney yönündeki mekan ise kısmen yıkılmış durumdadır (Şekil 4.42).

Şekil 3.42 Denizli Ağalar Hamamı planı (Çakmak, 2001a)

Güneyde yer alan ılıklık, düzgün olmayan kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Mekan ve Türk üçgenleriyle geçilen on iki ışık gözlü kubbeyle örtülüdür. Doğu, batı ve kuzey duvarlarında hamamın diğer bölümlerine geçişi sağlayan birer açıklık bulunur (Çakmak, 2001a, s. 179). Ilıklıktan sivri kemerli bir açıklıkla yapının doğusunda yer alan dikdörtgen planlı aralığa geçilmektedir. Aralığı sivri kemerli tonoz örtmekte, üst örtüde yer alan biri büyük diğeri küçük iki aydınlık feneri aydınlatmaktadır (Şekil 3.43). Mekanın güney duvarında, sonradan açılmış küçük bir mazgal pencere, doğu duvarının kuzey ucunda ise mevcut durumda hamamın dışarı açılan tek girişi olan kemerli kapı bulunmaktadır (Karaçağ, 1992, s. 27).

Şekil 3.43 Denizli Ağalar Hamamı aralık mekanı (Çatalbaş, 2020)

Ilıklığın batısında yuvarlak kemerli alçak bir kapı ile geçilen mekanın güney duvarının tamamı, batı duvarının ise bir kısmı yıkılmıştır (Cirtil, 2008, s. 73). Bu mekanın batı duvarının güney ucundan, sonradan örüldüğü tespit edilen doğuya doğru uzanan bir duvar bulunmaktadır. Bugün söz konusu mekanın üst örtüsü tamamen yıkılmış durumda olsa da duvarının üst kesiminde kalan izlerden pandantifle geçilen bir kubbeyle örtülü ve ılık mekanına yakın ölçülerde kare planlı olduğu anlaşılmaktadır (Çakmak, 2001a, s. 179) (Şekil 3.44).

Şekil 3.44 Denizli Ağalar Hamamı, ılık bölümünün batısındaki mekan (Çatalbaş, 2020)

Mekanın işlevi hakkında çeşitli görüşler bulunmaktadır. Soyunmalığın güney cephede olduğunu belirten kaynaklarda aralık mekânı olarak nitelendirilmektedir. Soyunmalığın doğu cephede olduğunu belirten kaynaklarda ise; ılık ile ilişkili oluşu ve yapının başka kesiminde tuvalet ve traşlığa rastlanmaması sebebiyle tuvalet ve traşlığı içeren bir bölüm olabileceği belirtilmiştir.

Ilıklığın kuzey duvarında bulunan sivri kemerli açıklıktan sıcaklığa geçilmektedir. Sıcaklık mekânı, haçvari köşe halvetli tip şeklinde tanımlanan grubunun varyasyonlarından biri olan, üç eyvanlı ve iki köşe halvetli plan şemasındadır. Sıcaklığın doğu, batı ve kuzey yönlerinde birer eyvan bulunmakta ve kuzey eyvanının iki yanında birer halvet hücresi yer almaktadır. Orta mekân, halvetler ve batı eyvanı

kare planlıdır. En büyük olan kuzey eyvanı kareye yakın dikdörtgen, en küçük olan doğu eyvanı ise dikdörtgen planlıdır (Çakmak, 2001a, s. 180) (Şekil 3.45)

Şekil 3.45 Denizli Ağalar Hamamı, sıcaklık orta mekanı ve eyvanlar (Çatalbaş, 2020)

Sıcaklık bölümünün merkezi, pandantifle geçilen kubbe ile örtülüdür. Mekan kubbe de bulunan on üç filgözü ile aydınlanmaktadır. Bu mekânın merkezinde ortasındaki delik ve işlenişi sebebiyle şadırvan parçası olduğu düşünülen ancak özgün olmayan bir mermer parçası bulunur (Karaçağ, 1992, s. 29) (Şekil 4.44)

Şekil 3.46 Denizli Ağalar Hamamı, sıcaklığın merkezinde şadırvan parçası(Çatalbaş, 2020)

Doğu eyvanı dışındaki batı ve kuzey eyvanları pandantifle geçilen kubbe ile örtülüdür. Batı eyvanı kubbesinde on iki ışık gözü, kuzey eyvanı kubbesinde ise bir aydınlık fenerinin etrafında beş adet filgözü bulunur. Doğu eyvanının üst örtüsü Türk üçgeni ile geçilen yarım kubbedir. Diğer iki eyvana göre daha küçük olan kubbede sonradan kapatılmış olan bir aydınlık feneri yer alır (Cirtil, 2008, s. 73). Sıcaklığın orta

mekânının kuzeybatı ve kuzeydoğu köşesinde yer alan sivri kemerli açıklıklarla kuzey eyvanının iki yanında yer alan halvet hücrelerine geçilir. Her iki hücrede de kubbeyle geçiş elamanı Türk üçgenidir. Kubbelerde birer adet aydınlık feneri etrafında sıralanmış dört adet ışık gözü bulunur. Batı yönündeki eyvanın kemeri sonradan duvar örülerek kapatılmıştır. Duvarın kuzey ucunun bir kısmı yıkılmış olduğundan bugün içeri bu açıklıktan girmek mümkündür (Şekil 3.47).

Şekil 3.47 Denizli Ağalar Hamamı, sıcaklık bölümünde duvar örülerek kapatılan eyvan (Çatalbaş, 2020)

Eyvanın batı duvarının ortasında bulunan nişteki delikten ve buradan devam eden kırılmış su künkleri izlerinden, burada daha önce bir kurna bulunduğu anlaşılmaktadır. Diğer iki eyvandan daha büyük olan kuzey eyvanı pandantifle geçilen kubbeyle örtülüdür. Eyvanın kuzey duvarının ortasında yer alan kontrol açıklığı ile hamamın kuzeyinde yer alan külhan bölümüyle irtibat sağlanmaktadır. Halvet hücrelerinden kuzeydoğu yönündekinin içi bugün çöp ve moloz yığınları ile dolu olduğundan içine girmek mümkün değildir (Karaçağ, 1992, s. 27-28) (Şekil 3.48).

Şekil 3.48 Denizli Ağalar Hamamı, sıcaklık bölümü kuzeydoğu yönündeki halvet hücresi (Çatalbaş, 2020)

Sıcaklık duvarlarının sıvaları büyük oranda tahrip olmuştur. Denizli/Gümüşsuyu ve Işıklı'daki Türk eserleriyle ilgili çalışması bulunan Abdullah Karaçağ (1992, s. 29), çalışmasında kubbe eteklerindeki üçgen kuşaklarının hemen altında “sekiz kollu yıldız, zencerek şeritleri, rozetler, rozet içinde stilize bitkisel bezemeler” gibi süsleme izleri bulunduğunu belirtmektedir. Yapılan incelemelerde Karaçağ'ın sözünü ettiği izlerin günümüze ulaşamadığı görülmektedir.

Hamamın kuzey cephesi boyunca uzanan su deposu, sivri kemerli tonozla örtülüdür. Mekan batıdaki halvet hücresinin iç duvarı hizasında bulunan bir duvarla ikiye bölünmüştür. Böylece kuzeybatı köşede kareye yakın dikdörtgen planlı bir bölüm meydana gelmiştir. Sıcaklığın kuzey eyvanında yer alan kontrol penceresi buraya denk gelmediği için bu mekanın diğer mekanlarla ya da dışarıyla irtibatı yoktur. Bu bölümün soğuk su deposu olarak kullanıldığı ya da bir tahribat sonucu sıcak su deposunun küçültülmesiyle oluşturulduğu düşünülmektedir (Karaçağ, 1992, s. 28). Doğuda kalan uzun tonoz örtülü bölümün ise su deposu olduğu anlaşılmaktadır (Çakmak, 2001a, s. 181)

Yapının inşasında kullanılan malzeme çoğunlukla moloz taş ve tuğladır. Bazı bölümlerde kesme taş ve devşirme malzemeye de rastlanmaktadır. Güney cephe iri maloz ve kesme taş ile örülmüş, küçük maloz taş, tuğla ve devşirme malzeme ile tamamlanmıştır. Mevcut cephelerin tamamı sıvasız, tüm iç mekan sıvalıdır. Kubbe ve

tonozların tamamı tuğladan yapılmıştır. Eyvan kubbeleri ve sıcaklık ana mekânını destekleyen kemerlerin her üçü de kesme taştan yapılmıştır. Doğu cephede ılıklığın duvarında içten herhangi bir iz ve açıklık bulunmazken dış cephede yan yana kemerli ve dikdörtgen şeklinde sağır bir niş bulunmaktadır (Karaçağ, 1992, s. 25) (Şekil 3.49)

Şekil 3.49 Denizli Ağalar Hamamı, doğu cepheden görünüm (Çatalbaş, 2020)

Tartışma: Bugün mevcut olmayan soyunmalığın konumu ile ilgili iki farklı görüş bulunmaktadır. Cirtil (2008, s. 73) ve Karaçağ (1992, s. 26), soyunmalığın, güney cephenin tamamını kaplayacak şekilde düzenlenmiş olduğu belirterek bugün güneyde kısmen yıkılmış olan birimi aralık mekanı olarak nitelendirmektedir. Doğu cephede yer alan tonoz örtülü dikdörtgen mekan için ise iki ihtimal değerlendirilmiştir. Birincisi bu hücrenin hela ve traşlık benzeri bölümleri içerdiği ve hücrenin doğu duvarında bulunan kapının dışarıdan giriş için kullanılabileceğidir. İkincisi ise bu kapının hücrenin doğusunda bulunması gereken tuvalet-traşlık mekânlarına geçiş sağladığı, tonozlu hücrenin ise bir ara fonksiyon üstlendiğidir. Karaçağ (1992), Türk Hamamları'nda soyunmalık tarafında bulunan tek bir girişin olması özelliği sebebiyle ikinci ihtimalin daha kuvvetli olduğu yorumunu yapmıştır.

Işıklı'da Gedik Ahmed Paşa Vakfı'na ait hamamla ilgili çalışması bulunan Sanat Tarihçisi Şakir Çakmak, soyunmalığın doğu cephede yer aldığını belirterek, yapının doğusunda bulunan dikdörtgen planlı tonoz örtülü mekânı aralık olarak niteleler. Güneyde ılıkığa bitişik, kısmen yıkılmış mekanı ise tuvalet ve traşlık olarak nitelendirir. Ancak araştırmalarda hamamın doğu duvarında soyunmalığa ait olabilecek

duvar izi bulunamamış olması Çakmak (2001a, s. 182)'ın da dikkat çektiği üzere; “bu bölümün yapıya sonradan eklendiğini, günümüze ulaşamamış olması da, diğer mekanlardan daha özensiz bir malzemeyle inşa edilmiş” olabileceğini akla getirmektedir. Nitekim Türk hamamlarında, soyunmalık mekanının duvar inşaatı ile tesisatla ilişkili mekanların duvar inşaatı arasında farklar bulunduğu rastlanmaktadır (Önge, 1981, s. 408). Büyük şehir ya da çarşı hamamlarında genellikle kubbeli kâgir olarak yapılan soyunmalığın bazı örneklerde adi harç, kaba yonu gibi malzemelerle ya da ahşaptan inşa edildiği; dolayısıyla diğer mekanlardan daha önce harap olduğu, sık sık onarım geçirdikleri ve yıkıldıkları bilinmektedir (Aru, 1949, s. 41; Ertuğrul, 2009, s. 250; Eyice, 1997, s. 415). Özellikle de küçük hamamlarının ahşaptan yapıldıklarına rastlanmaktadır. Buna en yakın örnek yine Işıklı'da bulunan ve XVI. yüzyılda inşa edildiği tahmin edilen Küçük Hamam ya da I no'lu Hamam olarak adlandırılan hamamdır. Yapının güneybatı cephesinde, günümüzde mevcut olmayan soyunmalık bölümünün ahşap örtü izlerinin boşlukları görülmektedir (Cirtil, 2008, s. 75).

Çakmak doğu cephede konumlandığı soyunmalık bölümü ile ılıklik arasında kalan tonoz örtülü küçük boyutlu mekanı aralık olarak nitelendirmektedir (2001a, s.179). Aralık mekanının XV. yüzyılda giderek küçülerek, XVI. yüzyılda ise neredeyse tamamen ortadan kalktığı (Ertuğrul, 2009, s.251; Önge, 1988, s.408) ve bu mekanın Çakmak'ın doğu cephede konumlandığı soyunmalık bölümü ile ılıklik arasında bir geçit görevi gördüğü göz önünde bulundurulduğunda, Çakmak'ın yorumu Karaçağ ve Cirtil'inkine kıyasla hakikate daha yakın görünmektedir.

3.2.2 Ticari yapılar; han, bedesten, dükkân

Osmanlı kentlerinde ticari yapı türlerinin bir araya gelmesiyle oluşan ticari merkezler, güvenlik ve bölgenin topografyası göz önüne alınarak genelde kalenin veya surun yakınında, ulaşımına en uygun yerde gelişmiştir (Cezar, 1981, s. 12-25; Akar, 2009, s. 269). Ticari merkezleri oluşturan yapı türleri özellikle zengin yöneticiler tarafından vakıflarına gelir getirmesi için inşa edilmiş bu yapılar mimari yaratıcılık ve estetik açısından birbirine benzeyen estetik kaygı güdülmeden işlevselliği ön planda tutularak inşa edilmişlerdir (Keskin, 2017, s. 119).

Ticaret yapıları temelde kervansaray, han, çarşı (arasta) ve bedesten olmak üzere dört yapı türünden oluşmaktadır. Arastalar iki tarafında dükkân dizileri bulunan üstü kapalı veya açık olan sokaklardır (Kuban, 2007, s. 156). Hanlar ve kervansaraylar birbirine benzer kurguda planlanmıştır; iç avlulu ve revaklı, genelde iki katlı yapılardır. Hanlara daha çok kent merkezlerinde bulunurken, kervansaraylar şehirlerarası yolculuk eden ticaret kervanlarının konaklamasını sağlamak için genellikle şehir dışına inşa edilmişlerdir (Akalin, 2002, s. 301).

Bedesten kelimesi Arapça kökenli değerli bezlerin satıldığı yeri ifade eden “bezzazistan” veya “bezistan” kelimelerinden türemiştir. Bedestenlerde pahalı kumaşların yanı sıra mücevher, nadir taşlar, silahlar gibi değerli malların satışı gerçekleştiği, aynı zamanda sağlam ve güvenli yapıları sebebiyle belli bir para karşılığı çarşı esnafı, tüccarlar ve halkın değerli eşyalarını emanet tercih ettiği yapılardır. İçinde buldukları ticaret bölgesinin merkezi olarak kurulan bedestenler, etraflarına yayılan ve belirli sırası olan diğer ticari yapılarla işlevsel bir ağ oluşturmaktaydı. Satılan malın değeri arttıkça bedestene yakın konumlanan bu yapılardan sırasıyla hanlar, dükkânlar- zanaat bölgeleri ve son olarak tabakhane ve pazar yerleri bedesten merkezinden çevreye doğru yayılmaktaydı (Cerasi, 2001, s. 120).

Mimari olarak bedestenler, genellikle dikdörtgen plan şemasında kubbelerle örtülü büyük bir iç mekân ve buraya açılan dükkânlardan meydana gelen kalın duvarlı kârgir yapılardır. Bedestenler, güvenlik sebebiyle yüksek beden duvarlarına ve az sayıdaki küçük ve demirli pencere açıklığına sahiptirler (Eyice, 1992, s. 304). Birçoğunun ana beden duvarına bitişik dükkân dizileri bulunur. Bunlar genelde bedestenden daha alçak yanyana sıralanmış eyvanlar biçimindedirler ve bedesten iç mekanı ile bağlantıları yoktur. Bu dükkânlarda daha az değerli ürünlerin ticareti gerçekleşmektedir (Cezar, 1985, s. 306-319; Eyice, 1992, s. 302-303; Öncel, 2014, s. 58).

Bu yapıların sayıca en çok ve en küçük birimi dükkânlardır. Dükkânlar, kentin çeşitli yerlerine dağılan bedesten ve hanların cephelerini sararak, üstü kapalı veya açık bir sokak etrafında bir araya gelerek arasta ve çarşıları oluşturarak ticari dokunun meydana gelmesini sağlarlar. Genelde tek hacimli olan bu mekanlar taştan tuğladan ya da ahşap olarak inşa edilir, açık olan tek cephelerinde ahşap ya da demir kepenkler

bulunmaktadır. İki parçalı kepenklerin alt kısmı dükkân açık iken malların sergilendiği bir tezgâha dönüşürken, yukarı doğru kaldırılan üst kısım müşterileri ve malları güneş ve yağmurdan koruyan saçak vazifesi görmektedir (Akar, 2009, s.272; Cerasi, 2001, s.123).

Gedik Ahmed Paşa Vakfiyesinde İstanbul'daki ve Kütahya'daki balıkçı dükkânlarını Denizlide ve Kütahya'da bulunan bedestenlerinin gelirlerinin vakfedildiğini belirtmektedir. Vakfa ait kayıtlar aracılığı ile de Afyonkarahisar'da bir hanın varlığı bilinmektedir.

4.2.2.1 İmaret Hanı (Afyonkarahisar)

Vakfiyede yer almayan hanın inşa tarihi tespit edilememiştir. Yapıyla ilgili bilgiye rastladığımız en eski kayıt 1636 senesine ait onarım kaydı, ulaşılan en son kayıt ise 1680 senesine ait olan bir başka onarım kaydıdır. Günümüze hiçbir fiziki izi ulaşmayan yapının ne zaman yıkıldığı tespit edilememiştir (Karazeybek vd., 2005, s. 29-30).

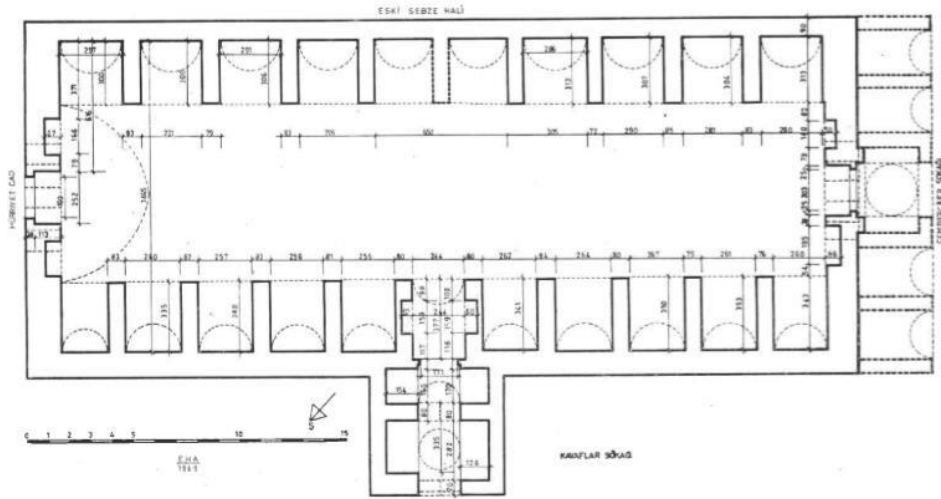
4.2.2.2 Büyük Bedesten (Gedik Ahmed Paşa Bedesteni) (Kütahya)

Bedesten binasında yapıyı tarihlendirecek bir kitabe bulunmamaktadır. Gedik Ahmed Paşa Vakfiyesinde geçen “mahsure-i “Kütahya arastasında kain mâmur dükkânların tamamı” ifadesinden yapının ilk önce arasta olarak yapıldığı ve kullanıldığı, daha sonra bedesten işine tahsis edildiği anlaşılmaktadır. Ayverdi (1973, s. 814) Kütahya'da bedesten bulunmadığından bu yapının bir dönem bu işlevi gördüğünü, bu sebeple bedesten ismiyle anılmış olabileceğini belirtmiştir. Nitekim 1671 yılında Kütahya'yı ziyaret eden Evliya Çelebi (2005, s. 16) de seyahatnamesinde yapıdan “Büyük Bedestan” olarak bahsetmektedir; .”... *bu şehir içre iki kârgîr binâ bezzâzistânı var. Büyük Bedesten Gedik Ahmed Paşa hayrâtıdır ve cümle sük-ı sultânîsi sekiz yüz altmış dükkândır. ...Çârsû-yı hüsnü seyr eden serâser hocayım Bir vefâ dükkânı yokdur hep cefâ bâzârıdır”.*

Anadolu'nun pek çok kentinde çarşıların tesadüfi olmayan şekilde şehir kalesinin yakınında yer aldığı görülür. Güvenlik sebebiyle şehir yöneticilerinin iç kale veya

kalenin yakınında ikâmet etmeleri, idari hizmetlerin bu alan içinde yoğunlaşmasına neden olmuş, ticari yapılar idari yapılara yakın konumlandırılarak sosyal-ekonomik merkezi alanlar oluşturulmuştur. Çarşıların iç kaleye yakın konumlandırılmış olmasını bir diğer sebebi güvenlidir. Bedesten gibi borsa özelliği taşıyan ve değerli malların depolanıp satışının yapıldığı yapılar güvenlik faktörü göz önünde bulundurularak iç kaleye yakın konumlandırılmıştır. Kütahya'da da benzer olarak II. Mehmed Dönemi'nde çarşının şehrin "aşağı kale" diye adlandırılan bölümün önlerinde geliştiği, çarşı merkezini Gedik Ahmed Paşa vakfı olan Büyük Bedesten oluşturduğu görülmektedir (Cezar, 1985, s. 19-25).

Bedesten, Kütahya Takvacılar Camii ile Saadettin Camii arasında yaklaşık 17x40 metre ölçüsünde bir alanı kaplamaktadır. Yapı, sivri beşik tonozla örtülü uzun dikdörtgen bir orta alan ve bu alanın iki yanında, araları duvarlarla bölünmüş orta alana dik uzanan dükkân sıralarından oluşmaktadır (ÇEKÜL, 2010, s. 20). Yapıda güney yöndeki sırada on dükkân, kuzey yöndeki sırada ikisi daha küçük on dükkân olmak üzere toplam yirmi hücre bulunmaktadır (Uzunçarşılı, 1932, s. 147) (Şekil 3.50) İçten tonozla örtülü orta alanı dıştan çift meyilli kiremit bir çatı örtmektedir. Yanlarda yer alan dükkânlar ise içten beşik tonozla, dıştan meyilli çatıyla örtülmektedir.

Şekil 3.50 Kütahya Büyük Bedesten planı (Ayverdi, 1973)

Yan dükkânların üzerini örten meyilli çatı, orta alanın üzerini örten çift meyilli kiremit çatıya göre daha alçak tutulmuştur (Şekil 3.51) Orijinalinde sadece yapının iki ucundaki

kapıların üst kısımlarında bulunan üçer taneden altı pencere, mekanın aydınlanmasını sağlamaktadır. Bugün ortadaki büyük tonozun yüzeyinde bulunan on adet dörtgen şekilli ahşap aydınlık fenerleri sonradan açılmış olmalıdır (Ayverdi, 1973, s. 814). Bedestenin kuzey, doğu ve batı yönde olmak üzere üç kapısı bulunur.

Şekil 3.51 Kütahya Büyük Bedesten üst örtüsü (Kütahya Belediyesi Arşivi)

Kuzeyde Kavaflar Çarşısı'na açılan kapı yapı ana kütesinden taşmaktadır. Ayverdi (1973, s. 815) muhtemelen eskiden, bu konuda yine Gedik Ahmed Paşa'ya ait tonozlu dükkân sıraları bulunduğunu düşünmektedir Kavaflar Çarşısına açılan kapının kubbeli kısmı ve sivri kemerleri, bedesten yapısından farklı bir tasarım özellikleri gösterir. Kapının dış yüzü basık kemerlidir. Giriş zemini arazinin eğimine uygun olarak iç kısma doğru eğimlidir. Kapının iç kısmındaki karşılıklı iki duvarda ufak birer niş bulunmaktadır. Bu bölümün üzeri tonozla örtülmüştür. Kubbeye tonoz arasında aydınlık feneri niteliğinde dairevi açıklıklar bulunmaktadır. Bu kısımdan yarım kemerle ayrılmış olan ikinci kısım ise beşik tonozla örtülmüştür (Şekil 3.52).

Şekil 3.52 Kütahya Büyük Bedesten, kuzeyde Kavaflar Çarşına açılan kapı (Çatalbaş, 2020)

Batıda, Saadeddin Cami yönündeki Çemberciler Kapısı yer alır. Kapının üzerinde, hafif sivri kesme taş bir kemer iç yüzünde ise her iki tarafta da yuvarlak kemerli dikdörtgen nişler bulunmaktadır (3.53).

Şekil 3.53 Kütahya Büyük Bedesten, batı iç cephede Çemberciler Sokağa açılan kapı (Kütahya Belediyesi Arşivi)

Doğuda, Hürriyet Caddesi yönünde Hisar Kapısı bulunur. Kapının iç yüzünde Çemberciler Kapısına benzer yuvarlak kemerli dikdörtgen nişler yer almaktadır (Cener, 1970, s. 118-119). Her iki kapının üstünde çatının alınlık kısmında tuğla kemerli, demir parmaklı, üç küçük pencere bulunmaktadır. Ancak bu pencereler bir düzende değildir; Hisar Kapısı üstündeki pencerelerde ortada yer alan pencere diğer ikisinin ortasında yer alırken, Çemberciler Kapısı üstündeki pencerelerden ortadaki yanlardaki pencerelerin üst hizasından yukarıda yer alır (Ayverdi, 1973, s.815).

Bedesten zemininin ortasında sekizgen mermer şadırvan bulunmaktadır, eskiden batıda Çemberciler Kapısı yönündeki su içme fiskiyesi mevcut iken binanın onarımlarından birinde zeminin betonlaşması sırasında kaldırılmıştır, ancak geçirdiği son restorasyon sırasında yerine yenisi konulmuştur. Zemindeki yeri ve bir kısmı gözükmektedir (Cezar, 1985, s. 265; Kalyon, 2000, s.376) (Şekil 3.54)

Şekil 3.54 Kütahya Büyük Bedesten, restorasyon sonrası bedesten içinden görünüm (Kütahya Belediyesi Arşivi)

“Bedestenin inşasında kısmen kesme taş kullanılmış olup; yan duvarları maloz taş duvar, hücre tonozları ile orta aksı örten tonoz ise tuğla örgülüdür. Yapının iç kısmı tamamen kireç harçla sıvanmıştır” (Cener, 1970, s. 118).

Tartışma: Kütahya Büyük Bedestenle ilgili tartışmalar; yapının farklı kaynaklarda farklı ticari yapı kategorilerinde değerlendirilmesinden kaynaklanmaktadır.

Osmanlı kentlerinde bedesten yapısını varlığı o kentteki ticari faaliyetleri yoğunluğunu ve gelişmişlik düzeyini işaret ettiğinden ancak önemli ve büyük şehirlerde genellikle birer tane, nadir olarak iki veya en fazla üç adet olarak karşımıza çıkar (Cezar, 1985, s. 19) Seyahatnamesinde Osmanlı kentlerindeki bedesten yapılarına genişçe vermiş olan Evliya Çelebi, kentleri bedestenli ve bedestensiz kentler olarak iki gruba ayırarak betimler ve İstanbul dışında birkaç büyük şehirde birden fazla bedesten bulunduğundan bahseder. Eyice (1992, s. 303,311) bu şehirlerde, günümüzde yalnızca bir bedesten yapısı olduğu ve seyahatnamede geçen bazı bedestenlerin var olup olmadıklarına dair kesin bilgi edinilemediği konusuna dikkat çekmektedir. Antalya, Afyonkarahisar, Aydın, Denizli, Diyarbakır’daki “bedestenlere ile ilgili başta Evliya Çelebi olmak üzere çeşitli kaynaklarda bilgilere rastlanmakla birlikte bunların bir kısmı yıkılıp kaybolduğundan araştırmak mümkün olmamıştır.” Tartışmaya sebep olan asıl konu

Evliya Çelebi'nin bedesten olarak tanımladığı bu yapıların gerçek birer bedesten olup olmadığı sorusudur.

Eyice (1992, s. 311), bedestenleri yapısının çok kubbeli ulu cami mekan organizasyonunun din dışı bir işleve tahsis edilmiş örneği olarak nitelerken, Kütahya, Niğde, Adana, Gaziantep, gibi şehirlerde bedesten olarak adlandırılan ancak farklı mekan organizasyonlarına sahip yolun iki tarafında sıralanan, tonoz örtülü dükkânlardan oluşan yapıları, kapalı çarşı veya kapalı arasta” olarak nitelendirir. Nitekim, Ayverdi (1973, s. 814) de Kütahya Büyük Bedesteni 20 dükkânlık uzunlamasına ufak bir çarşı olarak tanımlamaktadır.

Cezar (1985, s. 263) çalışmasında, Kütahya Büyük Bedesteni, Evliya Çelebi zamanından beri eski kaynaklarda bedesten olarak anılması ve Cumhuriyet Devrinde inceleyenlerin de bedesten diye adlandırması sebebiyle bedesten başlığı altında kaydetmeyi uygun görmüştür. Cezar'ın Osmanlı bedesten yapılarının plan özelliklerinden yola çıkarak oluşturduğu tipoloji temel alındığında Kütahya Büyük Bedesten arasta bedesten kategorisinde değerlendirilmiştir.²⁰ “Yapının arasta düzeninde küçük bir kapalı çarşı şeklinde inşa edilmesinin en önemli işareti, içerideki bölümlerin mahzen ya da hücre niteliğine uymayıp tam bir dükkân özelliği göstermesidir. Bu bölmeler Bursa, Edirne ve İstanbul eski bedestenleri gibi gerçek bedesten yapılarındaki mahzenler gibi olmayıp, önlerinin açık bırakılmış olmalıdır (Cezar, 1985, s. 265).

3.2.2.3 Denizli Bedesteni

Denizli Anadolu içlerini Ege limanlarına bağlayan yol ağlarına sahip olması açısından tarih boyunca bulunduğu bölgenin ticari merkezlerinden biri olarak gelişim göstermiştir (Gökçe, 1994, s. 134-138). Şehrin asıl ekonomik ve ticari faaliyetlerinin yoğunlaştığı merkezi olan iç kale, konutların dışında tamamıyla ticari fonksiyonlu yapılardan meydana gelmektedir. Burada bulunan işyerleri ve dükkânlar Denizli'de ticari hayatın canlı olmasında büyük öneme sahiptir (Gökçe, 1994, s. 138-145). Denizli'nin dokumacılık merkezi olduğundan bedestende hallaç, çukacı, keçeci gibi iş kollarında

²⁰ Cezar (1985), diğer bedesten tipleri şöyle sıralar; Mahzenli bedesteneler, dıştan dükkânlı bedestenler, arasta bedestenler, kat bedestenleri, sade tek hacim bedestenler.

çalışan bezzaz esnafı faaliyet göstermektedir (Gökçe, 1994, s. 176). İç kalenin durumuyla ilgili kısıtlı bilgiyi eski kayıtlardan ve şehri ziyaret etmiş olan seyyahların aktardıklarından edinmek mümkündür (Gökçe,1994, s.86).

1671 senesinde şehri ziyaret eden Evliya Çelebi (2005, s. 101-103) Denizli ticari hayatı hakkında bizlere şunları aktarır;

“Denizli’de Kale içinde baştanbaşa dükkânlar çoktur. Tamamı üç yüz yetmiş şenlikli ve bayındır alışveriş yerleri vardır. Bir kârgir duvarlı ve üzeri kiremitli, iki kapılı sağlam ve müstahkem binalı bedesteni vardır. Tamamı yetmiş dolap dükkândır. Denizli Kale içinde haftada bir büyük Pazar kurulur. Sanki Denizli adı gibi bir insan denizi olur... Zira kale içinde ki bedestende nice Mısır hazinesine sahip tüccarlar vardır. Yine kale içinde üstü kiremit örtülü bir tahıl pazarı vardır. Denizli’de üretilen beyaz bez Rum vilayetlerine satılır. Bütün halkın ürettiği ve sattığı en önemli ürün beyaz bezdir. ...Denizli’de Kale içinde bir de han var...” (Evliya Çelebi’den aktaran; Akbulut, 2008, s.114-116).

Evliya Çelebi’nin *Bir kârgir duvarlı ve üzeri kiremitli, iki kapılı sağlam ve müstahkem binalı,*” diye tanımladığı ve 70 dükkândan oluştuğunu belirttiği bedesten yapısı XVI. yüzyıl Evkâf defterinde şöyle kaydedilmiştir.

“Evkaf-ı Merhum Ahmed Paşa Karahisar’da bina etdüğü imaretine vakf etdüğü emâkinden nefsi-i Denizli’de İç-hisâr’da bina etdüğü bezistân hanı etrafıyla ve ‘arz-ı ‘aliesiyle(!) defter-i atikde yüz elli dükkânı kaydolunmuş imiş haliyâ mezkûr bezistandan ve dekâkinden on dört bin kırk yedi akçe hâsil olub defter-i cedeide kaydolundu ber-karâr-ı sâbık vakf-ı mukarrer” (BOA-TD- 369, s.454; BOA-TD-438, s.132; TKGM-KKA-TD-560.v. 235b-236a; aktaran Gökçe, 1994, s. 174).

Bu kayıtlardan ve Gedik Ahmed Paşa vakfiyesinde geçen “Lazkiye’de bezzaziye dükkânları temamları” ifadesinden anlaşılacağı üzere Denizli kaleinde Gedik Ahmed Paşa vakfına ait ve Afyonkarahisar’daki imaretine vakfettiği bir bedesten yapısı bulunmaktadır. 1530 ve 1571 tarihli her iki evkâf defterinde de, Denizli’den Gedik Ahmed Paşa Vakfına tahsis edilmiş olan toplam 23.056 akçelik gelirin yaklaşık %60.92 sini bedesten kiralrı oluşturduğu görülür. 1530 yılında düzenlenmiş deftere göre (BOA-TD-369, s. 410-461; BOA-TD-438. S.131-132; TKGM-KKA-TD-560; aktaran Gökçe, 1994, s. 173) şehirde toplam 198 vakıf-dükkân bulunmakta, bunların 150’si yani nerdeyse 3/4’ü bedesten bünyesinde olup Gedik Ahmed Paşa Vakfına tahsis edilmiş durumdadır. Öyle anlaşılıyor ki bedesten kale içerisinde bulunan ticari yapıların

merkezini oluşturuyor ve şehrin ekonomik ve ticari hayatında oldukça önemli işlevleri yerine getiriyor olmalıdır. Anadolu şehirlerindeki ticari yapıları tespit etmiş olan Faroqhi (2000, s.35), 1550-1600 yılları arasında şehirde toplam 206 vakıf-dükkânın mevcut olduğunu ve bunların sadece %8 ini oluşturan 16'sının şehrin esas ticari ağının dışında bulunduğunu tespit etmiştir. Etrafındaki dükkân ve işyerleriyle beraber 150 dükkân bünyesinde barındıran büyük bir bedesten şehrin ticaret ağının merkezini oluşturmaktadır (Gökçe, 1994, s. 173).

Denizli bedesteni günümüzde mevcut olmamakla birlikte geriye hiçbir fiziki izi de kalmamıştır.

3.2.2.4 Dükkânlar (İstanbul, Afyonkarahisar, Kütahya)

Vakfiyede “İstanbul içinde kâin balıkçı dükkânı” ifadesi ve vakfa ait 1823-1834 tarihli belgelerde kayırlı İstanbul’da berber ve kalaycı dükkânına ait kira gelirleri İstanbul’da vakfa ait dükkânlar olduğunu ortaya koymaktadır. Gedik Ahmed Paşa’nın İstanbul Gedikpaşa semtinde bir hamamı ve yine bu bölgeye oldukça yakın bir bölge olan Kadırga Limanının’daki bahçesi göz önüne alındığında dükkânların Gedikpaşa bölgesinde ya da yakınıdaki Eminönü çarşı bölgesinde bulunduğu düşünülebilir.

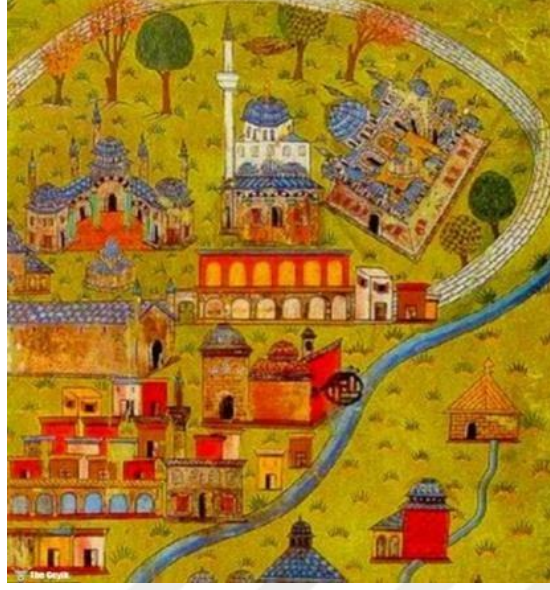
1550-1553 yılları arası tutulan kayıtlardan Afyonkarahisar’daki hamam yakınındaki 15 dükkândan, 1670 tarihli mahkeme kayıtlarında Afyonkarahisar’daki hanın kapısının önünde bulunan sayısı belirtilmemiş olan dükkânlardan bahsedilmektedir (AŞS, nr. 511, vr. 47a/296; aktaran Karazeybek vd., 2005, s.29).

Kütahya’da bedesteninden ayrı olarak bahsettiği balıkçı dükkânları ve vakfiyede “Yolaye ve Yokeş ve İne isimlerindeki köylerin çarşı içlerinde bulunduğu belirtilen dükkânlar bulunmaktadır. Kayıtlar çarşı içine dağılmış az sayıda tekil dükkân yapılarını ifade ettiği için bunları tespit etmek mümkün değildir. Zira Afyonkarahisar’daki gibi konumu belirtilmiş olan dükkân yapılarından da günümüze bir iz kalmamıştır.

3.2.3 Değirmenler

Değirmen, öğütülen araç veya alet, içinde öğütme işi yapılan yer anlamına gelmektedir. Tahılların öğütülerek un elde edilmesi için tahılın yabancı karışımlardan arındırılması temizlenmesi, kırılması, tasnifi ve elenmesi gibi bir dizi işlem gerekir. Bu işlemleri gerçekleştirebilmek için bir güç ve bu gücü aktarabilecek araçlara ihtiyaç duyulur. Teknik anlamda bunların tümünü İnsan/hayvan gücü, rüzgâr gücü veya su gücüyle sağlayan yapılar değirmenlerdir (Kök, 2014, s. 9). Halkın belirli bir ücret karşılığında un, bulgur gibi ihtiyaçlarını karşılayan bu yapılar, kır yerleşimlerinin en küçük işletmelerini oluşturmaktadır. Değirmenlerin işletilmesi, değirmen sahibi, işçisi tarafından veya kiraya verildiği köy adına çok ortaklı yapıda yürütülmektedir (Özcan, 2016, s. 197).

“Osmanlı’da su değirmenleri devlete gerek vergi katkısı gerekse vakıf hizmetleri açısından da hayati önem taşıyan bir nitelik kazanmıştır” (Bulduk, 1993, s. 277). Tahrir defterlerinde Osmanlı Devleti’nin çeşitli bölgelerindeki su değirmenleri “Asiyâb” olarak kayıt altına alındığı görülür. Bu sayımlar sırasında her eyalet için ayrı ayrı değirmen sayıları, ne kadar süreyle kim tarafından işletildiği, işler durumda olup olmadığı tahrir heyeti tarafından yerinde tespit edilmiştir. Nitekim işleyen değirmenlerin yanında harap olan değirmenler de tahrirlere kaydedilmiştir (Bulduk, 1993, s. 277; Özcan, 2016, s. 197). “Su değirmenlerin temel çalışma prensibi, suyun kuvveti ile döndürülen çarkların hareketine dayanır. Çarklar aracılığıyla değirmen taşına aktarılan kuvvet, taşı döndürerek tahılın öğütülmesini sağlamaktadır” (Bir ve Kayral, 1998, s.173-186) (Şekil 3.55).

Şekil 3.56 Osmanlı’da Porsuk Çayı kenarında bir su değirmeni. (Matrakçı Nasuh Beyan-ı Menazil-i Sefer i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han, Eskişehir Minyatürü, 1536)

Değirmen yapıları, ahşap ya da kârgir, genelde tek hacimden meydana gelen basit binalardır. Temelde moloz taş üzeri ise kerpiç ya da taş malzeme kullanılarak hamur harcı ile örülen duvarlarının üzeri düz dam örtü ya da kırma çatı ile örtülmüştür (Keskin, 2017; Kök, 2014, 16).

3.2.3.1 Denizli, Kütahya ve Afyonkarahisar’da değirmenler

Vakfiyede geçen;

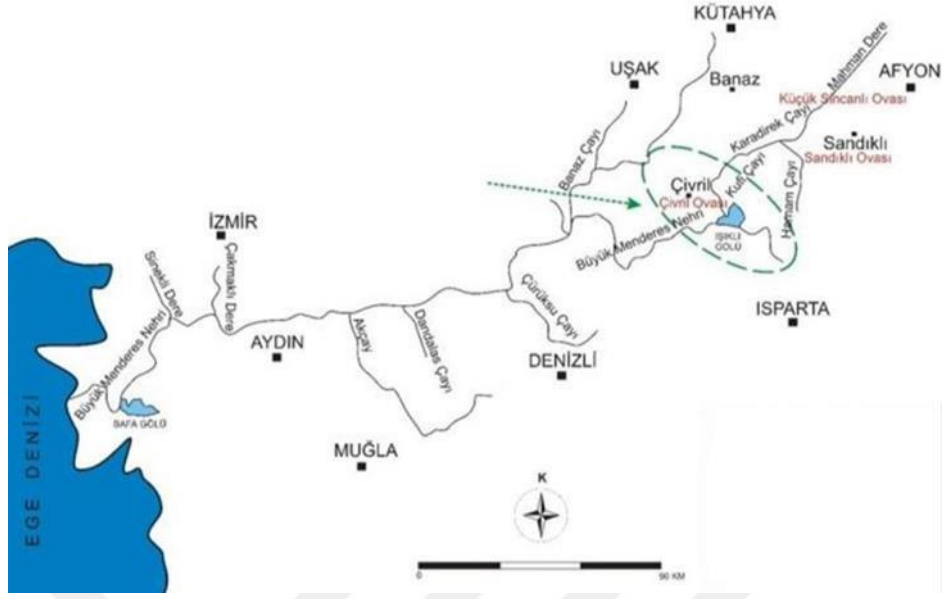
“Şeyhlü tevabi inden Karamanlu köyünde vaki olan değirmenin temamlarını ve Dink demekle maruf olan haneyi ve Geyikli tevabiinden Bostan köyünde kâin değirmenler tamamını ve nefsi binada kâin değirmenin temamlarını ve Eftele köyünde kâin değirmenin temamlarını ve Altuntaş nahiyesinde kâin değirmenin temamlarını”

İfadesi Gedik Ahmed Paşa’nın çok sayıda değirmenin gelirini külliye vakfettiğini ortaya koymaktadır. Vakfa ait değirmenlerin dağıldığı bölgeler XV. yüzyılda ağırlıklı olarak Denizlide bulunurken günümüzde Denizli ve Kütahya il sınırları içinde kalmaktadır (Topbaş, 1985, s. 180) (Şekil 3.56)

Şekil 3.56 Denizli ve Kütahya bölgesinde değirmenlerin dağıldığı yerleşimler (Google maps)

Su değirmenleri, genellikle düzenli olarak akan su güzergâhlarına ya da yakınlarına değirmenlerin enerji ihtiyacını karşılayabilecek bölgelere kurulmuştur (Kök, 2014, s. 16,19; Özcan,206, s. 196). Denizli ve çevresi su değirmenlerin kurulumu için uygun arazi yükseltilerine ve zengin akarsu kaynaklarının bulunduğu topografyaya sahiptir (Şekil 3.57) Bu nedenle Antik Dönemden itibaren Denizli bölgesinde su değirmenleri görülmeye başlamıştır (Kök, 2014, s. 12). XIII. yüzyıldan itibaren bölgenin Türk hakîmiyetine geçmesinden sonrada değirmencilik ve su sistemlerini kullanma geleneğini devam ettirilmiş, hemen hemen uygun olan bütün kır yerleşmelerinde değirmenler inşa edilmiştir. (Akbulut, 2008, s.114; Gökçe, 1994, s.464-468).

Şekil 3.57 Denizli, Afyonkarahisar ve Kütahya'da bulunan akarsular (Akşaner ve Büyüşahin'den (2015) işlenerek)

1671 yılında Denizli'yi ziyaret eden Evliya Çelebi (2005, s. 94,111) bölgede yer alan sadece bir su değirmeninden bahseder. “Honaz’da tabakhane altında Akgöz Pınarı denen dere üzerinde birkaç değirmen bulunduğunu, bu değirmenlerde halkın un ve bulgurlarını kendi ömürleri gibi burada öğüttüklerini ve tükettiklerini söylemektedir” (Evliya Çelebi’den aktaran Akbulut, 2008, s. 114).

“Ammâ tabbâğhânesi altında Akgöz bınarı nâm bir âb-ı hayâtdır. Ayağında niçe yüz âsiyâb-ı dakîkler vardır. ğeb [u] rûz âsiyâb-ı felek gibi cevelân edüp ahâlî-i vilâyet kendi gendümlerin ömr-i azizleri gibi öğüdüp kût-ı lâyemût kifâflanırlar. Bu değirmenlerden aşağı niçe bin bâğ u bâğçe ve müşebbek besâtinleri rey eder mâ-i hayâtdır. Ve nehr-i Menderes’in bir başı dahi bu nehr-i Honaz’dır. Ve bir fırkası dahi Işıklı kazâsı kasabası içinde büyük Akgöz bınarındandır.”

Afyonkarahisar’da, yakınından akarsu geçen fazla bölge oldu için çok sayıda değirmene sahiptir. Değirmen sayısı 1528’de iki yüz beş adet, 1572 de ise dört yüz bir adet olmak üzere kaydedilmiştir (Bulduk, 1993, s. 278).

Kaynaklar vakfiyede geçen bölgelerde çok sayıda değirmen yapısı olduğunu desteklemektedir. XV. yüzyıla tarihlenen değirmenlerin çok azı günümüze ulaşmıştır, ulaşılan bilgilerle hangilerinin vakfa ait olabileceği konusunda yorum yapmak çok güçtür.

3.3 Çeşitli Kaynaklarda Gedik Ahmed Paşa'ya Atfedilen Yapılar

Gedik Ahmed Paşa'nın 1472 seneli vakfiyesinde veya vakıf kayıtlarında ismi geçmeyen ancak çeşitli kaynaklarda Gedik Ahmed Paşa'nı adıyla anılan, Gedik Ahmed Paşa'nın inşa ettirdiği ya da inşasında rol aldığı düşünülen altı yapı tespit edilmiştir. Bu yapıların üç cami ve bir tekke olmak üzere dördü karşılıksız dini-sosyal hizmet gören yapılardır, ikisi savunma yapıları olan kalelerdir (Tablo 3.3).

Tablo 3.3 Kaynaklarda Gedik Ahmed Paşa'ya atfedilen yapılar.

Kaynaklarda Gedik Ahmed Paşa'ya Atfedilen Yapılar	Yapı	Yer	Durumu
Kaleler	Karaman Kalesi	Karaman	Mevcut
	Otranto Kalesi	İtalya (Otranto)	Mevcut değil
Cami	Gedik Ahmed Paşa Cami	Yunanistan (Serez)	Mevcut değil
Cami	Krstata Džamija (Alaca Cami)	Sırbistan (İvranye)	Mevcut değil
Cami	-	Karaman	-
Tekke	Mevlevi tekkesi	Konya	Mevcut değil

3.3.1 Kaleler

Askeri mimari çerçevesinde ele alınan kaleler, stratejik önem taşıyan yol kavşağı, ana yol, denize uzanan burun, köprü başları gibi yerleri korumak amacıyla inşa edilirler (Boran, 2002, s. 1307). Genellikle kalın bir duvar ve duvar boyunca dizilen aralıklı burçlardan oluşmaktadırlar. Duvarlar çoğunlukla taş, kimi zaman da tuğla malzeme kullanılarak Horasan harcıyla örülmektedir. Kayalık tepelerdeki kaleler hariç düşmanın bedenlere yaklaşmasını engellemek için, beden duvarlarının dışına, içi su dolu savunma hendekleri oluşturulur (Konyalı, 1967, s. 163). Temel şemalarını oluşturan; hendek, çifte duvar sistemi ve kapıları çifte burçla (kule) koruma gibi öğeler, geçmişten yakın tarihlere kadar çok az değişikliğe uğramıştır (Eyice, 2001, s. 235-236)

Bazı kalelerin yalnızca iç kale bölümünden meydana geldikleri görülmekle birlikte, kaleler özetle iç kale, dış kale, şehristan ve ahmedek gibi bölümlerden oluşur. İç kale

olarak adlandırılan bölüm kentin en hakim noktasında hükümdarın, beyin ya da dizdarın (*kale muhafızı, kumandanı*) oturması için ayrılmıştır. Burası yönetici sarayı, beylerin konutları, darphane, asker koğuşları, su kuyusu veya sarnıç, burçlardan birinin içinde veya ayrı bir yapı halinde ibadethane ve zindan gibi unsurlardan meydana gelir. İç kalede yer alan kule ve burçlar, kale bedenlerinden taşan yuvarlak veya köşeli, birkaç kattan meydana gelen birimlerdir (Eyice, 2001, s. 235; Konyalı, 1967, s. 163). Kule ve burçların, askerlerin yatmalarını, sığınmalarını aynı zamanda cephaneyi ve erzaklarını saklamalarını sağlamak gibi önemli işlevleri vardır. Benzer şekilde dış kale tehlikeye düştüğü durumda, dizdarın ve beyin hazineleri, şehir halkının kıymetli menkul eşyası ve parası burçların bodrum katlarında tutulur. Dış kale olarak adlandırılan bölüm, kentin mahalelerini, ticaret ve konut alanlarını, dini ve diğer kamu yapılarını içine alarak kentin etrafını çeviren surlardan meydana gelmektedir (Boran, 2002, s. 1307-1308).

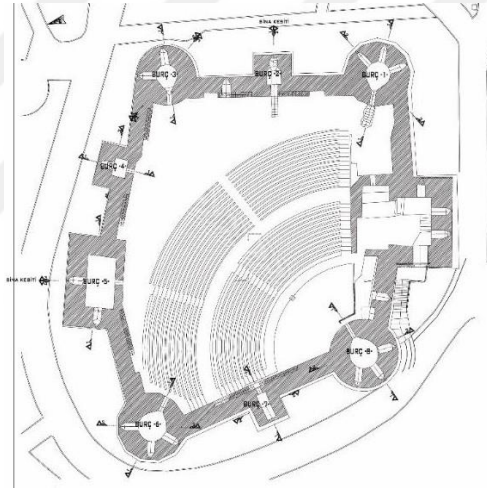
3.3.1.1. Karaman Kalesi

Kalenin yapım tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Birçok yeni bölümlerin eklenmesi ya da büyük bir kısmının yok olması yapının tarihlendirilmesini zorlaştırmaktadır. Kale her dönemin şartlarına göre değişikliğe uğrayarak Selçuklular, İlhanlılar, Karamanoğulları ve Osmanlılar tarafından onarılmış ve kullanılmıştır (Yıldız, 2014, s. 1). Osmanlı kaynaklarında Selçuklu hükümdarı Melikşah'ın 1155 inşa ettiği kayıtlıdır (Sevgen, 1959, s. 190). Özellikle II. Mehmed Dönemi'nde Karamanoğulları'na düzenlenen seferlerin kale üzerinde önemli neticeleri olmuştur. Gedik Ahmed Paşa'nın kalede yürüttüğü onarım ve inşa çalışmalarının, bu seferlerden 1471-1472 tarihli olan sırasında gerçekleştiği düşünülmektedir.

Karaman'ın merkezinde, Hisar Mahallesi'nde şehre hakim bir noktada yer alan kalenin, günümüze ulaşan bölümü, Osmanlı Dönemi'nde onarım geçirmiş olan iç kalesidir. Dış kalesinden oldukça az kalıntı ve orta kalenin yalnızca bazı burçları ve kapıları ayakta kalabilmiştir (Eyice, 2001, s.240; Yıldız, 2014, s.1). 1648 yıllarında Karaman'ı ziyaret eden Evliya Çelebi (2005, s.148) seyahatnamesinde, Karaman Kalesi'nin o dönemki durumunu detaylı olarak betimlemektedir.

... İç kalesi yüksek bir topraklı bayıra dört köşesi iri taşlarla yapılmıştır....Sekiz büyük kulesi vardır. Dört tarafı çok derin ve geniş hendektir. Batıya bakan tek bir kapısı vardır. Kapıya ağaç köprü ile geçilir. Demir kapısı üç kattır bu kapının iki yanlarındaki duvarların taşlarının her birine iri ve açık yazı ile tanrıyı güzel adları yazılmıştır. Kalenin dizdarı burada oturur....Bu kaleyi dışından bir kale daha çevirmiştir. Orta hisar denilen bu kale daire şeklindedir. ...Üçüncü kat olarak bu büyük şehri içine alan bir sur daha vardır. (Evliya Çelebi'den aktaran Konyalı, 1967, s. 166)

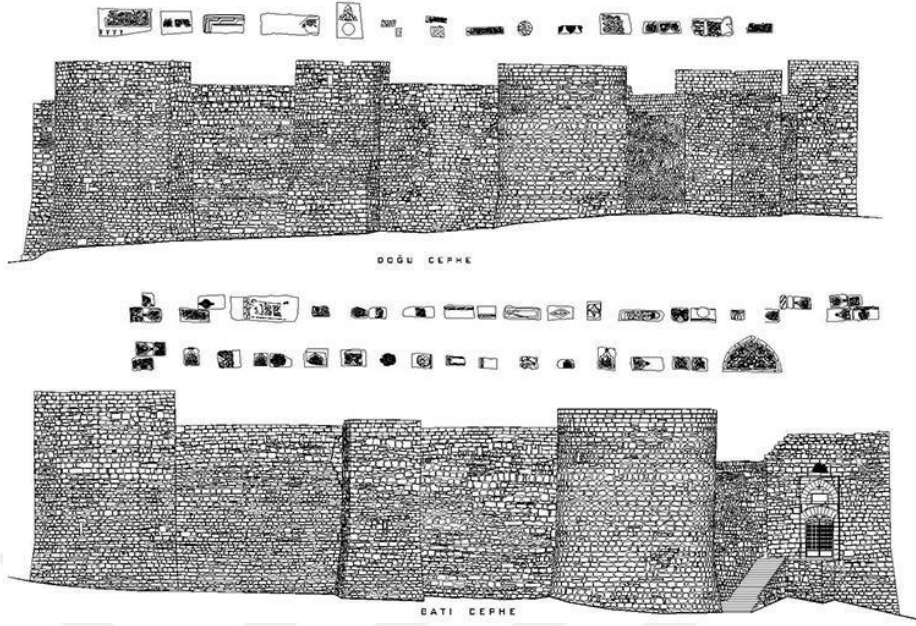
İç kale, köşelerde silindirik, aralarda dörtgen olmak üzere dokuz burçla sınırlandırılmış düzgün olmayan dörtgen planlıdır. Silindirik kuleler kuzeydoğu-güneybatı köşelerde, prizmatik burçlar ise kuzeybatı-güneydoğu köşelerde yer almaktadır. Kale dandanlarından ve külahlarından hiçbiri günümüze ulaşmamıştır. Dörtgen planlı burçlar her kenarda birer tane yer alırken, kuzey kenarda, batıdaki büyük, doğudaki daha küçük olmak üzere iki adet yapılmıştır (Şekil 3.58)

Şekil 3.58 Karaman Kalesi I. Kademe Burç Kesitleri Anahtar Planı 1/200 (Işık Proje Hizmetleri İnş. Sanayi ve Ticaret Ltd.Şt, 2012)

Burçların çoğu ahşap bölmelerle katlara ayrılmış durumda iki katlıdır. Üst katlarda ocak yerleri bulunup, bodrum katları depo olarak kullanılmıştır (Konyalı, 1967, s. 172).

Kale ana kapısının her iki yanında olmak üzere beden duvarlarının dışarı bakan cephelerinde yoğun olarak devşirme malzeme kullanıldığı görülür. Tarihi kaynaklar ve kalede gerçekleştirilen kazı çalışması sonucunda elde edilen bilgiler, kale içinde ve dış cephesinde gördüğümüz bu parçaların Karaman'da yıkılan vakıf eserlerden devşirildiğini düşündürmektedir (Şekil 3.59).

Şekil 3.59 Karaman Kalesi doğu ve batı cephede devşirme malzemeler (Işık Proje Hizmetleri İnş. Sanayi ve Ticaret Ltd.Şti, 2012)

Şikari, Karaman tarihini ele aldığı eseri Karamannname’de II. Mehmed Dönemi’nde Karaman halkı ve Karaman şehrinin durumu hakkında oldukça detaylı bilgiler vermektedir. Ancak verdiği rakamların bir kısmı abartılı ve yıl hesapları tutarsız olduğundan naklettiği bilgilere ihtiyatlı yaklaşmak gerekir (Başkan, 2012, s. 117). Şikârî (2005, s. 238) Karaman şehrinin durumunu şu cümlelerle anlatır.

“Sultan Mehmed gazab edüb Gedik Ahmed Paşa’yı gönderdi. Gelüb Lârende’yi ateşe verüb yıkub yakub harâb eyledi. Yüz on yedi mahalle, dört câmi’-i selâtin, üç yüz yedi vakit mescidi, yigirmi tokuz hammam, dört medrese, otuz üç tekye, yedi hankâh cümle harâb edüb âteşe urub İstanbul’a gönderdi. Koyun kuzu sürer gibi oğlun ve uşağın önüne bırakub şeyh, ‘ulemâ ve fukarâ feryâd ederken yigirmi otuz bin âdem Karatâğ dibine cem’ edüb kendüsi gözlerine karşı ol zibâ sarayları köşkleri Câmi’-i Sultân ve Câmi’-i Nizâmşâhî, Câmi’-i Kâşiye, Câmi’-i Hasan Basrî, Câmi’-i Karaman cümle şehri yere berâber edüb andan sonra dönüb on yedi bin er ile bu denlü fukarâları yayak oğlu ile uşağı ile döge döge sürmege başladı.”

2013 yılında Karaman Kalesi’nde yapılan kurtarma kazısı sonucunda elde edilen bilgiler, Şikari’nin aktardığı bilgilerin bir kısmını doğrulamaktadır. İç kalede gerçekleştirilen kazıda, Karamanoğullarına ait saray kalıntılarına rastlanılmış ve çok sayıda yangın tabakası tespit edilmiştir (Şekil 3.60). “Bu bilgiler, kalenin Gedik Ahmed Paşa tarafından ele geçirildikten sonra yakıldığı fikrini ortaya koymaktadır” (Yıldız, 2014, s. 1-19). Şikârî (2005, s. 181)’ ye göre kaleyi onarma görevini üstlenmiş olan

Gedik Ahmed Paşa Karaman'daki cami mescit medrese türbe gibi yıktırıldığı yapıların enkazı ile kalenin onarılması işine başlamıştır.

Osmanoğlu Sultân Mehmed İstanbul'u kâfir elinden olduğu zamânda, yedi yıl sonra Gedük Ahmed Pâşâ'ya emr edüb Lârende'ye gönderdi. Gedük gelüb altı yıl sefer edüb ahir Lârende'yi Karamanoğlu Kasım Begin elinden alub sarâyı yerine hisâr yapub ne kadar 'azîm binâ var ise yıkub hisara harç eyledi.

Şekil 3.60 Karaman Kalesi'nin kazı çalışmaları tamamlandıktan sonra günümüzdeki durumu. <http://www.selcuklumirasi.com/architecture-detail/karaman-kalesi>

Devşirme malzeme kullanımı hem inşa maliyetini düşüren, inşa sürecini hızlandıran bir yöntem olması sebebiyle kalenin inşasında Karamanoğulları'nın eserlerinin enkazlarından oluşan yapı stoğundan faydalanılmış olması doğal bir durumdur. Nitekim Karaman Kalesi'nin yapımı sırasında inşa malzemesi konusunda sıkıntı çekildiği, malzeme yeterli gelmeyince Karaman Kalesi'nden Afgan yolundaki İblis Çakılı denilen yerdeki taş ocaklarına kadar asker dizip elden ele taş getirildiği mahalli rivayetlerden bilinmektedir.²¹ Sözü geçen rivayeti doğrulayacak yazılı belgelere ulaşamamıştır (Konyalı, 1967, s. 177). Öte yandan Osmanlı Devleti'nde merkezi idarenin üstlendiği ya da onayladığı büyük projelerde inşaat malzemesinin taşınması için askerlerin görevlendirildiği bir işleyişin varlığı bilinmektedir (Faroqhi, 2000, s. 28). Dolayısıyla

²¹ Evliya Çelebi (2015, s.1469) seyahatnamesinde İblis Çakılı denilen bölgeyi şöyle anlatır; “Elbis Çakılı demek ile ma'rûf bir küçük depe-misâl yığındır. Berrede ve bahirde Cenâb-ı Bârî ne kadar günâgün hurde ve mücellâ taş halk etdi ise anda mevcûddur. Bu diyâr kavminin zu'mu oldur ki bu elvân hurde taşları şeytânlar yığmış olalar. Ve hakikatü'l-hâl bu yığılan taşlar kâr-ı insâna müşâbeheti yokdur. Bu mahalden bir sâ'at gidüp, Adı İblis çakılı olan bu tepecik insanların tarlalarından yığıdıkları küçük taşların oluşturduğu bir tepecik olabilir. Evliya Çelebi'nin anlattıkları bölgenin doğal taşlar bakımından oldukça zengin olduğunu göstermektedir

kalenin inşasında Gedik Ahmed Paşa emrindeki askerleri görev almış olması olası gözükmektedir.

Karaman bölgesindeki abideleri ve kitabeleri inceleyen bir çalışması bulunan İbrahim Hakkı Konyalı (1967), cami, mescit, medrese, türbe gibi İslami yapılardan getirilmiş olan çeşitli kabartmalarla süslü taşların, kale duvarlarına özensiz yerleştirilmesinden yola çıkarak kale inşaatını aceleye getirildiği kanaatine varmakta, Karaman'daki vakıf eserlerin yıkılarak kalenin inşasında kullanılmasıyla ilgili şu yorumlarda bulunmaktadır;

“Bu kadar güzel pırlanta değerindeki yazıları ve süsleri taşıyan İslami abidelere nasıl kıyıldığı istifhamı insanın kalbini burguluyor... Bu kale siyasi ihtirasın muzaffer olma korunma veyahut yerinde kalma ihtiyacının zaruretinin insanlara neler yaptırabileceğini taş diliyle haykırıyor.... Siyasi ihtiras kutsal ve mübarek binaları yıkıvermekte hiçbir beis görmemiştir”. (s.171)

Bu bilgiler ışığında Gedik Ahmed Paşa'nın Afyonkarahisar'daki külliyesinin inşası ile Karaman Kalesi'nin onarım/yapım süreçlerinin eş zamanlı olarak yürütülmüş olduğu çıkarımını yapmak mümkündür. XV. yüzyıl kale onarım ve inşaat süreçleriyle ilgili ulaşılan en detaylı bilgilerden biri Kayseri Kalesi'ne ait olanlardır. Şehrin fethedilmesinin üzerinden çok geçmeden ciddi bir onarım geçirmiş olan Kayseri Kalesi'nin onarım maliyeti, kullanılan malzemeler, çalışan sayısı ve onarım süresi değerlendirildiğinde yeniden inşa edercesine gerçekleşen bu tür onarımların ne kadar kapsamlı olduğu görülmektedir.²² Dolayısıyla böylesine kapsamlı inşa faaliyetini yürütmek üzere gerek bölgede görev alan üst düzey yönetici olması gerekse Karaman'a yakın bir bölgede külliye inşa faaliyeti yönetiyor olması sebebiyle Gedik Ahmed Paşa'nın Karaman Kalesi'nin inşa ve onarımı üstlenmesi, en azından inşaatın Gedik Ahmed Paşa'nın gözetiminde yürütülmüş olması kabul edilebilir gözükmektedir. Yine de Gedik Ahmed Paşa'nın vakfiyesinde Karaman Kalesi'nden söz edilmediğini tekrar hatırlatmakta fayda vardır. Öyle anlaşılıyor ki Osmanlı'da devlet adamları ve üst düzey askerler kale inşa süreçlerine katkıda bulunmuş veya baniliklerini üstlenmiş olsalar dahi

²²Kayseri Kalesinin Osmanlı Dönemindeki onarımına dair en detaylı ve en erken tarihli kayıt 1507 tarihli defterdir. II. Bayezid malzeme ve çalışanların ücretlerinin ödenmesi için 57980 akçe gönderdiği ve 1282 kişinin çalıştığı onarım toplam 90 gün sürmüştür. Ağaç ve tahta 38 farklı yerleşim yerinden, kirecin yakılması için gerekli kurumuş bağ çubukları 16 farklı yerden, bağ kamışı 14 farklı yerden, harç ve sıva yapımında kullanılan kireçtaşı 27 farklı köyden temin edilmiştir. Kalenin inşasında kullanılan yapı taşları, 28 farklı yerden satın alınmış, harç için gerekli olan kum, merkezdeki iki mahalle ile bir köyden getirilmiştir. Kayseri Kalesinin onarımıyla ilgili dah detaylı bilgi için bkz. İnbaşı, 2000, s.825-848; Aydın, 2013, s.21.

inşaları tamamlandıktan sonra kalelerin korunması ve onarım ihtiyaçları gibi diğer hizmetler devlet tarafından üstlenilmiş olmalıdır.

4.3.1.2. Otranto Kalesi (İtalya)

Osmanlılar, kuşattıkları bir kenti ele geçiremedikleri durumlarda surların hemen dışında uzun süreli kuşatma birliklerinden karargâh yerleri kurar, gözlem amaçlı geçici kaleler oluştururlardı. Böylece birliklerin düzenini bozmadan, kuşatılan kaleyi abluka altına alarak dışarıdan gelebilecek herhangi bir yardımı kesmiş olur, kale halkını çaresiz bırakıp teslim olmaya zorlardı. Kaynaklarda “havale” olarak geçen bu tür yapıların yapım malzemesi konusunda kesin bir bilgiye ulaşılamamasına rağmen yüksek olasılıkla ahşap malzemeli oldukları ve garnizonun uzun süre barınmasını sağlayacak kadar sağlam oldukları anlaşılmaktadır. Topları ve çeşitli makinaları saklama görevini gören, dört köşesinde kuleler bulunan basit bir mimariye sahip bu yapılar sefere katılan yapı ustalarınınca hızlıca inşa edilmekteydi (Özgüven, 1997, s. 48).

1481 yılında Güney İtalya seferi sırasında Otranto yakınında inşa edilen, Gedik Ahmed Paşa'nın yapımına önayak olduğu binaların havale tipi olduğunu düşünülmektedir. II. Mehmed'in siyasi ve askeri faaliyetleriyle ilgili çalışması bulunan Tansel ve Ayverdi Gedik Ahmed Paşa'nın burada “son derece güçlü bir kale” inşa ettiğinden bahsetmekteir (Ayverdi, 2002, s. 650; Tansel, 1999, s. 221). Ancak kaynaklarda, Otranto'da herhangi bir Osmanlı kalesine rastlanılmaması sebebiyle II. Mehmed Dönemi kaleleriyle ilgili çalışması bulunan Özgüven (1997)'nin de belirttiği üzere söz konusu yapıların havale yapısı olduğu fikri öne çıkmaktadır. II. Mehmed'in vefatı haberini Otranto'dayken alan Gedik Ahmed Paşa, geride bir askeri birlik ve inşa ettirdiği havaleleri bırakarak, II. Bayezid'in saltanatın desteklemek üzere İstanbul'a dönmüş olmalıdır.

Araştırma sırasında Otranto fethiyle ilgili görsellere Latince bir eserde (Forésti, 1486) yer alan rastlanmıştır (Şekil 3.61). Ahşap baskı olan eserde, kuşatmaya ilişkin ordugâh çadırları ile kundaklı vidalı toplar ve bu toplarla saldırıya uğradığı belli olan Otranto kalesinin beden duvarları gözükmemekte, bunlar dışında tahkimat yapılarına ait başka bir veri bulunmamaktadır. Otranto'daki Osmanlı askeri yapıları şimdilik dönem kaynaklarının yazılı verilerine dayanmaktadır.

Şekil 3.61 1480 senesinde Otranto’da Osmanlı işgalini anlatan tasvir (Forésti, 1483?)

3.3.2. Cami ve tekkeler

3.3.2.1 Serez Gedik Ahmed Paşa Cami (Yunanistan)

Ayverdi'nin (1982, s. 294) Turing Kulüp Belletenindeki kayıtlardan aktardığına göre, Gedik Ahmed Paşa'nın Serez'de Gedik Ahmed Paşa Cami isimli bir camisi bulunmaktadır. Yapının ne inşa tarihine ne de yıkıldığı tarihe başka kaynaklarda rastlanılmamıştır. Yalnızca, 1910 senesindeki su baskınında harap hale geldiği, Yunan işgali sırasında ise temelden yıkıldığı bilinmektedir. Serez şehrinin, 1913'te Balkan Savaşları sırasında Yunanlılar'a teslim edilmeden hemen önce kundaklamalar sonucu çıkan yangınlarla tamamen harap hale geldiği göz önüne alınınca, caminin şehri saran yangınlar sonucu ortadan kalktığı fikri öne çıkmaktadır.

Bu noktada konumuzla ilişkili olarak, Serez'de savaş ve işgaller sonucunda günümüze ulaşmayı başaran az sayıda camiden biri Gedik Ahmed Paşazâde Mehmed Bey Cami'nden bahsetmekte fayda vardır (Lowry, 2008, s. 155-166). Gedik Ahmed Paşa'nın büyük oğlu Mehmed tarafından yaptırılan ve kaynaklarda Mehmet Paşa Cami olarak geçen yapının giderleri, 1783 yılında Osmanlı mülkü olmaktan çıktığı zamana dek Gedik Ahmed Paşa'nın Kırım'daki mülklerinin gelirleriyle karşılanmıştır (Lowry, 2008, s. 156)²³ Cami dere yakınında olması sebebiyle sık sık su taşkınlarına maruz

²³ Vakıf kayıtlarında Kırım'daki mülklere ait bilgilere ulaşamamıştır. 1788-1789 tarihleri arasında Gedik Ahmed Paşa Vakfı gelirleri içerisinde "Mehmet Bey Vakfı Taras köyü mukataasından elde edilen 2000 kuruş gelir gözükmektedir. Bu gelirden Serez'de bulunan cami görevlilerinin maaşları; Serez'deki

kalmıştır. 1815'te Yusuf Bey tarafından gerçekleştirilen onarımıyla ilgili İstanbul'dan getirilecek olan kurşunlara engel olunmaması için verilen kayıtlar bulunmaktadır. 1892'de dere yatağının değiştirilmesine üzerine su baskını tehlikesinden kurtulmuş ancak asıl yıkımı Gedik Ahmed Paşa Camii ile benzer olarak Balkan Savaşı ve mübadele sırasında tekrar bakımsız bırakılması üzerine yaşamıştır. Günümüzde harap durumdadır (Konuk, 2010, s. 300-306).

3.3.2.2 İvranye'de cami (Sırbistan)

Kiel (2016, s. 683)'e göre İvranye'nin (Sırbistan) 10 km. uzaklıktaki Punoševci (Polnosevce) köyünde doğmuş olan Gedik Ahmed Paşa, II Mehmed'in son zamanları ile II. Bayezid'in ilk dönemleri arasında bu camiyi yaptırmıştır. (1480-1481 yılları olmalıdır.) Yapı günümüze ulaşmamıştır, Kiel (1996, s. 544), caminin "muhtemelen Sırp'ların 1878'deki işgallerinden sonra yıkılan "Krstata dzamüa" (Alaca Camii)" olduğunu varsaymaktadır.

1550- 1553 tarihleri arasında Gedik Ahmed Paşa Külliyesinde görevli personel ve personelin günlük ücretlerini gösteren bir belgede "Cam-i Arvaniye biemr-i Padişahi" ismiyle geçen camiye rastlanmaktadır. Kayıtlara göre caminin personel şöyledir; hatibe 3, imama 2, müezzine 1, sirâciye 1, kayyıma bir akçe (Bulduk, 1993, s. 340).

3.3.2.3 Karaman'da cami

Karaman'da Seki Çeşme Mahallesi'nde bulunan yapının, erken tarihli belgelerde mescit olarak geçiyor olması sonradan camiye dönüştürüldüğünü düşündürmektedir (VGMA, LHD, No: 1150, vr. 10b; aktaran, Cengiz, 2008, s. 56) 1530 tarihli tahrir defterlerinde Gedik Ahmed Paşa'nın kale içerisinde bir mescit inşa ettirdiğine dair kayıtlar bulunmaktadır (BOA. TD.387, s. 173-74). Yapıyla ilgili elimizdeki bilgiler, XVIII. yüzyılda camiye atanan çok sayıda görevli ismi ve ücretleriyle ilgili kayıtlarla sınırlıdır (Cengiz, 2008, s.56-57). Bu bilgiler ışığında yapının XVIII. yüzyıla kadar sağlam durumda olduğunu söylemek mümkündür. Diğer taraftan günümüz Karaman

imaretin giderleri olan toplam 875,5 kuruş düşüldükten sonra kalan 1124 kuruş gelir kayıt tutulmuştur (Bayar, 2012).

merkezinde Seki eşmesi adlı bir mahalle bulunmaktadır. Mahalle sınırlarının yıllar içinde değişmiş olabileceğini hatırlatmakla birlikte, bugün mahalle sınırları içerisinde XV. yüzyıla tarihlenen cami ya da mescit yapısı bulunmamaktadır.

3.3.2.4 Konya’da Mevlevi tekkesi

Çeşitli kaynaklarda, Gedik Ahmed Paşa’nın Konya’da bulunan bir tekke yapısının onardığına ya da inşa ettirdiğine dair bilgiler bulunmaktadır. Kiel (1996, s. 544), Gedik Ahmed Paşa’nın Konya’da Mevlevi tekkesini onardığını belirtmekte, bir menzilnamede ise, Gedik Ahmed Paşa’nın Konya’da Mevlevi türbesi inşa ettirdiği belirtilmektedir (Büyükkarcı, 2019, s. 129). Her iki kaynak da yüksek olasılıkla aynı yapıdan bahsediyor olmalıdır. Onarımın büyüklüğüne bağlı olarak menzilnamede “inşa ettirdi” şeklinde geçmiş olmalıdır. Bugün Konya’da Gedik Ahmed Paşa’nın inşa ettirdiği veya onardığı bilinen tekke yapısı tespit edilememiştir.

4. GEDİK AHMED PAŞA VAKFI YAPILARININ KORUMA DURUMLARI

Gerek Osmanlı'da gerek günümüz Türkiye'sinde vakıf yapıların onarım kararını veren ve koruma çalışmalarını yürüten kurumların isimleri, nitelikleri ve koruma anlayışları yıllar içinde değişimler geçirmiştir. Bu bölümde Gedik Ahmed Paşa Vakfı yapılarının korunması meselesinin geçmişten günümüze nasıl ele alındığını daha anlaşılır kılmak için öncelikle yapıların geçirdiği onarımlar akatarılacak, ardından yapıların korunması mümkün kılan unsurlar ve onarım faaliyetlerinin başlamasına sebep olan tahribat süreçleri ele alınacaktır.

4.1 Yapıların Geçirdiği Onarımlar

Vakıf yapıları yerel nitelikte yapıları olsalar dahi küresel ya da yerel bağlamdaki tüm değişim süreçlerinden etkilenmiş, inşa edildikleri dönemlerden günümüze kadar birçok kez onarım geçirmiş, bu onarımlar sırasında değişime uğramıştır. Katalog bölümünde genel tanımı, mimari tanımı ve plan özellikleri, iç mekan özelliklerinden bahsedilen Gedik Ahmed Paşa Vakfı yapılarından, günümüze ulaşamayan on iki, kısmen yıkılan ve kullanılamaz duruma gelen bir, sağlam ve işler durumda olan beş yapı incelenmiştir. Söz konusu yapıların onarımları ve bu onarımların detayları, tescil kararları, önceki işlevleri ve mevcut işlevleri belgeler aracılığı ile tespit edilmiştir (Ek 1). Kronolojik şekilde ele alınan bu bölüm, Osmanlı Dönemi ve Cumhuriyet Dönemi onarımları koruma prensipleri ve mekanizmaları açısından büyük farklılıklar içerdiği için kendi içinde Osmanlı Dönemi Onarımları ve Cumhuriyet Dönemi Onarımları olmak iki başlık altında incelenmiştir

Onarımların tespit edilmesi konusunda altı çizilmesi gereken iki konu bulunmaktadır. Bunlardan ilki vakfa ait yapıların 500-550 sene önce inşa edildikleri düşünüldüğünde, geçen bu uzun sürede yapılara ait tüm onarım kayıtlarına ulaşmanın mümkün olmadığıdır. Dolayısıyla, sözgelimi yapıyla ilgili üç onarım kaydına ulaşılması, yapının yalnızca üç kez onarım geçirdiği anlamına gelmemektedir. Bir diğer konu ise, yapıyla ilgili ulaşılan keşif kayıtları veya mahkeme kayıtlarına dayanarak, bu kayıtlar tutulduktan sonra onarımın kesinlikle gerçekleştiğini varsaymanın yanlış olacağı gerçeğidir. Zira bu tür kayıtların bir kısmı yalnızca başvuru veya karar niteliğindedir. Başvuruların reddedilmesi veya onarım kararı çıktıysa dahi herhangi bir sebeple onarımın yapılamaması mümkündür. Örneğin, Osmanlı Dönemin’nde onarıma ihtiyaç duyan vakıf yapısı ile ilgili mahkemeye yapılan başvurunun ardından mahkemenin oluşturduğu bir heyet onarılacak yapıda çeşitli incelemelerde bulunmakta ve mahkemeye sunmak üzere bir rapor hazırlamaktaydı. Keşifname veya keşif kaydı adını alan bu rapor yapıda hangi bölümlerin onarılacağı, ne tür malzeme kullanılacağı, malzeme miktarı ve fiyatı, onarımda çalışacak personel sayısı ve ücretleri gibi heyetin onarımla ilgili tespitleri içermekteydi (Hızlı, 1994, s. 229). Onarım tamamlandıktan sonra usulsüzlüklere fırsat vermemek için harcamaları denetleyen, kontrol amaçlı ikinci bir raporu hazırlanmaktaydı. Bu bilgiler ışığında, en güvenilir onarım kayıtlarının onarım sonrası keşif kaydı, onarım kitabeleri ve onarım vakıf tarafından gerçekleştirildiyse vakfın muhasebe defterine yansıyan onarım masrafları olduğunu söylemek mümkündür.

4.1.1 Gedik Ahmed Paşa Vakfından günümüze ulaşan yapılar

GedikAhmed Paşa Vakfı yapılarından altı tanesi günümüze ulaşabilmiştir. Bunlardan üçü Afyonkarahisar’daki külliyei oluşturan cami, medrese ve hamamdır. Diğer üçü İstanbul Gedikpaşa’daki hamamı, kısmen yıkık ve kullanılmaz halde olan Denizli Işıklı’daki hamamı ve Kütahya’da bulunan bedestenidir.

Günümüze ulaşan altı yapıdan biri cami diğeri medrese yapısı olmak üzere iki tanesi karşılıksız dini ve sosyal hizmet veren yapı (hayrat) grubundadır. Afyonkarahisar, İstanbul ve Denizli’de bulunan üç hamam ve Kütahya’da bulunan bedesten olmak üzere dört tanesi vakfa gelir getiren iktisadi yapı (akar) grubundadır.

4.1.1.1 Gedik Ahmed Paşa Cami onarımları (Afyonkarahisar)

Osmanlı Dönemi onarımları: Caminin onarımıyla ilgili ilk bilgiye Haziran 1636 tarihli bir mahkeme kaydında rastlanmaktadır. Kayıtta, cami ve külliye'nin diğer birimlerinin (medrese, han, imaret) harap durumda olduğu ve onarıma ihtiyaç duyduğu belirtilmiştir. Yapılan keşif, caminin üst örtüsünde kurşunların ve kubbelerin etrafında belirgin hasarların olduğunu ortaya koymuş, onarım bedeli külliye'nin diğer birimleriyle birlikte toplam 104 bin akçe olarak hesaplanmıştır (AŞS, nr.497, s. 105/397, aktaran; Karazeybek vd., 2005, s. 13). Keşif raporunun ardından hasarlı bölgelerde onarımlar gerçekleştirilmiştir.

Gedik Ahmed Paşa Cami de dâhil olmak üzere külliye genelinde XVII. yüzyılın ikinci yarısında birtakım onarımlar yapıldığı görülmektedir. Gedik Ahmed Paşa Vakfı'nın mütevellisi Abdullah Beşe, mahkemeye başvurarak külliye'nin onarılması gerektiğini belirtmiş ve keşif yapılmasını talep etmiştir. Mart 1667 tutulan keşif raporunda camide iki kurşun kubbenin, tabhanelerin ve minarenin onarım geçirmesi gerektiği belirtilmekte, eskiyen iki kurşun kubbe için dört yüz kuruş, minare için elli kuruş onarım keşif bedeli öngörülmektedir (AŞS, nr.509, s. 46/85 aktaran; Karazeybek vd, 2005, s. 13). Bu kayıttan sonra onarım gerçekleşip gerçekleşmediği kesin değildir. Caminin onarılması için 1670 yılında yeni bir keşif kaydı tutulduğu görülmektedir 1667 senesinde tutulan keşif raporunun ardından onarımın gerçekleştiğini varsayarsak, son onarımdan yalnızca 3 sene sonra yeni bir onarıma ihtiyaç duyulması dikkat çekmektedir. Kimi araştırmacılar bu durumu 1668 yılında gerçekleşen depremin meydana getirdiği hasarlara bağlamaktadır (Gönçer, 1936, s.217). Söz konusu kayıta külliye içerisinde onarılacak yerler sıralanırken, caminin mihrabı önündeki iki büyük kubbenin kurşunlarının önemli bir kısmını rüzgârın attığı, büyük kubbelerin çoğu yerinin sıvasının dökülmüş olduğu, dışarıdaki dört kubbenin sıvaları döküldüğü için bazı yerlerinin onarıma ihtiyaç duyduğu belirtilmektedir (AŞS, nr. 511, vr. 47a/296 aktaran; Karazeybek vd., 2005, s. 14).

XVII. yüzyılın sonuna doğru camide onarım faaliyetlerinin devam etmiştir. 6 Haziran 1696 tarihli mahkeme tarafından verilen onarım izninde caminin son cemaat yerindeki minare tarafında bulunan kubbenin yarısının harap olduğu, kubbe altındaki mermer

sütunun parçalandığı anlaşılmaktadır (AŞS, nr. 524, vr. 41b/177 aktaran; Karazeybek vd., 2005, s. 14). 1703-1704 tarihli bir belgede Gedik Ahmed Paşa Cami'nin, bu tarihi takip eden yıllarda harabiyete yüz tuttuğunu ve müteveli vekili tarafından keşif ve tamir ettirildiği görülmektedir (Um. Şk. Ahk. Df. Baş. Arş. No: 39, s. 816 aktaran; Erdoğan, 1968, s. 151).

“Karahisar-ı Sahib kadısına hüküm ki, Kaza-i mezburde vâki' mütevaffa Gedik Ahmed Paşa câmi-i bundan akdem harabe müşrif oldukta mütevelliyesi vekili keşif ve ta'mir ittirüp lâkin ta'mirat-ı mezkûre sarfeylediginden izdiyat akçe ile keşif ve hüccet ittirüp vakfa gadrolmakla husus-ı mezbure vükufu olan bigaraz müslimin ile üzerine varilup câmi-i mezburun ta'miratına ne mikdar akçe sarf olunmuştur...” (Um. Şk. Ahk. Df. Baş. Arş. No: 39, s. 816 aktaran; Erdoğan, 1968, s.151).

Keşif kaydında onarım için belirlenen masraflar 4.1 numaralı tabloda belirtilmiştir;

Tablo 4.1 1703 Tarihli keşif kaydında belirlenen masraflar (Karazeybek vd., 2005, s. 14-16).

Kubbelerin kurşunları, altına yapılan horasan, hatıl tahta ve çivi için	450 kuruş
Taphanelerde kullanılmak üzere kiremit, küfeki taşı, kinet, enseri, siyah horasan ve beyaz sıva için	250 kuruş
Caminin üçte ikisinin sıvanıp, üçte birinin temizlenmesi için	250 kuruş
İskele için	250 kuruş
Kubbelerin koltukları, acem işi çökertme zemini bozulmuş olduğundan kazınmış yerlerin alçı ile onarımı için	100 kuruş
Mihrap kubbesinin iç yüzlerine hat, küfi yazı ve nakış, süslemesi için	450 kuruş
Ön kubbenin iç yüzündeki nakışlar için	350 kuruş
Mihrap ve minber yanında olan kemerlerin nakışları için	130 kuruş
Mihrap ve Minber mermerlerinin temizliği	17, 5 kuruş
Cami kapısı çerçevesinin ağardılması, ceviz ağacından kapının onarımı, bakımı ve nakışları için	55 kuruş
Ceviz ağacı 14 ahşap doğrama pencere, mermer çerçevelerinin ağardılması, üzerlerinde bulunan müşebbek (ağ ve kafes gibi örülmüş olan, küçük tahta parçalarından yapılan oymalı kafes), pullar, kuşak vs. menteşeler için	105 kuruş
Son cemaat yerinde bulunan 5 kubbeye horasan, sıva, ayet/hadis ve nakışlar için	300 kuruş
Mihrap önünde bulunan iki pencerenin cam ve tellerinin nakışları onarımları ve yenilenmeleri için	20 kuruş
Kur'an ve cüzleri koymak için yapılan müşebbek dolap ve menteşeleri için	5 kuruş
Koltukta olan dört damın sırçaları, svası ve telleri için	6 kuruş
Caminin camlarının bakımı, yenilenmesi, nakış ve telleri için	147 kuruş
İki kubbenin zincir ve demirlerinin onarılması için	12 kuruş
Minare kapısı ve kaidesinin onarımı için	6,5 kuruş
Taphanede sekiz pencere ve dört kapının bakım ve onarımları için	20 kuruş
Toplam	2974 kuruş

Caminin 1795 tarihli onarım kitabesinde geçen “Kazârâ zelzeleyle kubbeteyni indi ser-tâ-pâ Kubâb-ı sa-ire başdan başa hep münkesir oldu, Anı ta'mîre lâzım oldu bir dânişver ü dâna” ifadeleri XVIII. yüzyılın sonlarında meydana gelen depremde caminin iki ana kubbesinde büyük ölçüde hasar oluştuğunu, yapının tamamının önemli ölçüde hasar

gördüğünü ve esaslı bir onarım geçirdiğini ortaya koymaktadır (Gönçer, 1991, s. 25) (Şekil 4.2).

Şekil 4.2 Gedik Ahmed Paşa Cami onarım kitabesi (Çatalbaş 2018)

Afyonkarahisar Şeriye Sicil kayıtlarından ve vakıf gelir giderlerini gösteren bir muhasebe defterindeki (AŞS. 544; BOA, EV. HMH 8813) bilgilerden, 1823-1835 yılları arasında külliye büyük onarım çalışmalarının yapıldığı anlaşılmaktadır. 7 Eylül 1823 tarihinden 2 Temmuz 1829 tarihine kadar cami, medrese, şadırvan ve su yolu onarımı için toplam 14258 kuruş harcanmıştır. 1834 senesinde minare onarılarak 815 kuruş masraf yapılmıştır. 1835 senesinde cami esaslı bir onarım geçirmiş 13913 kuruş harcanmıştır. 1849 tarihinden itibaren muhasebe kayıtları arasında caminin kubbesinin su akıtmasının önlenmesi için bazı bakım ve onarım masrafları bulunmaktadır. Bu onarım sırasında usta 18, amele 15 gün çalışmıştır. Onarım için toplam 431 kuruş masraf yapılmıştır (AŞS, n.580, vr. 17b/45, aktaran; Karazeybek vd., 2005, s. 16-17).

Keşif kayıtları takip edildiğinde XIX. yüzyılın başlarında caminin tekrar onarım geçirdiği görülmektedir. 1890 senesinde vakfın yönetimi Evkâf Nezareti'ne geçmiş, Nezaret'in vakfın onarım masrafının vakfın Simav Kazası'ndaki 1893-1894 yılı gelirinden karşılanmasına talebi 1895 senesinde mahkemece onaylanmıştır. Cami, Kurtuluş Savaşı Dönemi'nde (1919-1922) Yunan birlikleri tarafından işgal edilmiş ve savaş sonuna kadar esir kampı olarak kullanılmıştır (Şekil 4.3).

Şekil 4.3 Gedik Ahmed Paş Cami avlusunda Yunan askerleri (1919, <http://www.medyaafyon.com/fotograflar-album--25-68.html>)

Cumhuriyet Dönemi onarımları: Kurtuluş Savaşının ardından cami 1939 yılına kadar Türk askeri birlikleri tarafından mühimmat deposu olarak kullanılmış bu sürede hiç onarım görmemiştir (Karazeybek vd., 2005, s. 17).²⁴ Cumhuriyet Dönemi'nde Afyonkarahisar'da büyük imar hareketleri gerçekleştirilirken, bu sırada birçok eski eserle birlikte Gedik Ahmet Paşa Cami de onarılmıştır (Tanman, 1996, s.544; Karazeybek vd. 2005, s. 17). 1939- 1946 yılları arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü iki yüz elli bin lira masraf yaparak camide kapsamlı bir onarım gerçekleştirmiştir. Bu restorasyon sırasında caminin dış kaplamaları tamamen sökülerek, XV. yüzyılda külliye inşa edilirken kullanılan Afyonkarahisar'a 30 km. uzaklıkta İscehisar'a bağlı Ayazini köyü civarında çıkarılan Ayazini taşının (özgün malzemeye uygun, sarımtırak küfeki taşı) özelliklerine yakın malzemeyle kaplanmıştır, üst yapı hariç diğer mimari unsurlarda beyaz ve gri Afyonkarahisar mermeri kullanılmıştır. Kubbeler tuğla ile örülerek içeriden sıva, dışarıdan kurşun levha bloklarla kaplanmıştır (Tanman, 1996, s. 545). İç mekanda kalem işi örnekler bir takım eklerle orijinale yakın olacak şekilde yeniden işlenmiş, iç sıvalarda oluşan deprem derzleri kapatılmıştır. Tabhane mekanlarındaki kapatılmış olan ocaklar meydana çıkarılmış, kapı ve pencere kanatları onarım görmüş, pencere dış kısımlarında alçılar kaldırılarak ve beton olarak

²⁴ Cumhuriyetin ilk yıllarında camilerin işlevleri dışında kullanılması sıklıkla rastlanmaktadır. Kahramanmaraş'ta 20 cami askeri birliklere devredilmiştir. Diyarbakır Hüsreviye ve Behramiye Camileri Milli Savunma Bakanlığının elinden alınarak Ziraat Bankasına depo yapılmak üzere verilmiştir. Divriği Kale Cami cezaevi, İstanbul Fatih Külliyesi tabhanesi kömürlük olarak kullanılmıştır (Çal, 1990, s.369)

yapılandırılmıştır. Caminin içeride ahşap, dışarıda mermer zemin yüzeyleri uygun malzemeyle yenilenmiştir. Yıkılma tehlikesi olan son cemaat yerinde ciddi bir onarım gerçekleşmiştir. Askıya alınan kubbeler dışında bütün yapı elemanları sökülmüş, sütunlar yenilenmiştir. Minarenin yivli bölümleri onarılmış zarar gören çiniler Kütahya’da yaptırılan yeni çiniler ile değiştirilmiştir. Cami daha sonra 1966-1969 yıllarında tekrar onarım görmüş ve kubbe kurşunları yenilenmiştir. Bu çalışma için Afyonkarahisar Vakıflar İdaresi Memurluğu tarafından 1965 senesinde 30 ton kurşun yardımı yapıldığı belirtilmektedir (Karazeybek vd., 2005, s. 17-18; Tanman, 1996, s.546).

2008 yılında yapılan restorasyon sırasında, taşıyıcı sistemi sağlam durumda olan camide, malzeme düzeyinde düzenlemeler yapılmıştır. Bu kapsamda, son cemaat yerindeki mermer döşemelere genel yüzey temizliği, taşma yapan derz dolgusu yapılmış ve boya artıkları temizlenmiştir. Odalarda ve harimde sağlam durumdaki ahşap döşemelere genel temizlik ve bakım yapılmıştır. Kapı, kepenk ve pencerelerde sağlam durumda olan ahşap doğramaların boya raspası yapılmış, emprenye edilmiş ve UV ışınlarına karşı koruyucu ile cilalanmıştır. Lokmalı demir parmaklıklara boya raspası yapılarak antipas üzerine tekrar boya uygulanmıştır. Beton şebekeler ve vitray pencereler üzerindeki tüm yüzeysel kirler temizlenip, gerekli görülen yerler de kireç harcı ile tamamlama yoluna gidilmiştir. Korozyona uğramış tüm çatı örtüsü yenileriyle değiştirilmiştir. Korozyona uğramış kurşun minare külahı orijinaline uygun olarak yenisiyle değiştirilmiş, minare peteğindeki hoparlör kaldırılmıştır (VGM, Kütahya Bölge Müdürlüğü Raporu, 2008).

4.1.1.2 Gedik Ahmed Paşa Medresesi onarımları (Afyonkarahisar)

Osmanlı Dönemi onarımları: Haziran 1636 tarihli bir mahkeme kaydında medresenin harap olduğu belirtilmektedir (AŞS, nr. 497, s.105,397; aktaran Karazeybek vd., 2005, s. 21) Bu tarihten sonra külliye genelinde yapılan onarımlar sırasında medresenin de onarıldığı düşünülmektedir.

Mart 1667’de Gedik Ahmed Paşa Vakfı’nın mütevellisi medresenin onarılması ilgili mahkemeye bir başvurusunda bulunmuştur. Bu başvuruda medresenin eskiyen

kapılarının, acilen onarılması gerektiğinden bahsedilmektedir. Mütevellinin talebi doğrultusunda yapılan keşifte, caminin ve imaretin onarımı için iki yüz elli kuruş masraf çıkarılmış ancak masraf listesinde medresenin kapılarının onarılması ilgili kaleme ratlanmamıştır. (AŞS, nr. 509, s.46,85, aktaran; Karazeybek vd., 2005, s. 22). Eylül 1667’de Darüssâde Ağası tarafından Afyonkarahisar Kadısı’na, daha önceki keşif gereğince onarımın yapılması ve müteveliye bu konuda yardımcı olunması konularını içeren bir mektup gönderilmiştir. Gedik Ahmed Paşa Cami’nin onarımlarının anlatıldığı bölümde değinildiği üzere bu talepten sonra onarımın gerçekleşip gerçekleşmediği konusu net değildir. 1670 tarihli diğer bir mahkeme kaydından müteveli vekili Mecdî Ahmed’in, mahkemeye tekrar müracaat ederek yeniden bir keşif yapılmasını talep ettiği görülür (AŞS 544, s.16b,51, aktaran; Karazeybek vd., 2005, s. 22.). Bu durum 1667 yılında sözü geçen onarımın hiç gerçekleşmediğini ya da onarım yapılmış olsa dahi medresenin 1668 yılındaki depremde tekrar harap hale geldiğini düşündürmektedir.²⁵ Mayıs 1670 tarihinde ikinci bir keşif yapılmıştır. Üç sene önceki mahkeme kaydında yalnızca medresenin eskiyen kapılarından bahsedilirken, yeni keşif raporunda aradan geçen sürede binadaki tahribatın giderek arttığı anlaşılmaktadır. 1670 senesindeki rapor medresenin eğitim-öğretim hizmeti veremeyecek durumda olduğunu ortaya koymaktadır. Rapora göre, medresenin yazlık dershanesi ve on iki öğrenci hücresi kullanılamaz duruma gelmiş, iki öğrenci odasına iki garip fakir yerleşmiş, bütün odaların pencere demirleri kaybolmuş, kapılar harap hale gelmiştir. Yazlık dershanenin kubbesinin yarısı bulunmamakta, kurşun kaplamaları olmayan tüm kubbeler harap haldedir. Revaklardaki sütun bileziklerinden ve iki kemer arasındaki demir direklerden sadece ikisi mevcuttur. Medresenin dört tuvaleti tamamen harap durumdadır (AŞS 511, s. 47a, 296, aktaran; Karazeybek vd., 2005, s. 22). 1670 yılındaki keşif neticesinde medresenin sadece kubbeleri onarılmış, onarım sebebiyle derslere bir süre ara verilmek durumunda kalmıştır. Bu onarımdan sonra medresenin ne zaman hizmet etmeye başladığı bilinmemektedir. 1746 tarihinde, medrese öğrencilerinin, imarette yemek pişmediğine dair şikâyetçi oldukları bilindiğinden, medresenin bu tarihte faal durumda olduğu netleşmektedir. Medrese 1829 yılında külliye genelinde yapılan onarımlar sırasında camî, şadırvan ve su yoluyla beraber onarılmıştır (Karazeybek vd., 2005, s.21-

²⁵ Gönçer (1991) medresinin XII yüzyıldakı sık onarıma ihtiyaç duymasını depremlerin yanı sıra Celali ve Suhte ayaklanmalarına da bağlamaktadır (s. 207).

22). XX. yüzyılın başlarına kadar medrese olarak kullanılan yapı zamanla özgün işlevini yitirmiştir. I. Dünya Savaşı (1914-1918) yıllarında esir kampı olarak kullanılmıştır.²⁶

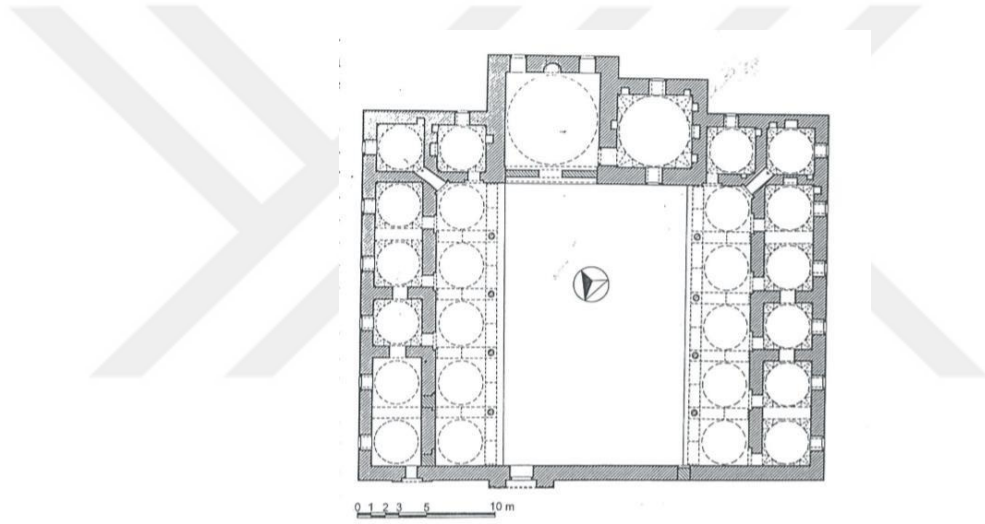
Cumhuriyet Dönemi onarımları: Medrese, 3 Mart 1924 tarih 430 sayılı Tevhid-i, Tedrisat Kanunu'yla beraber, Türkiye dâhilindeki bütün bilim ve eğitim kurumları Maarif Vekâleti'ne bağlanması ve medreselerin kapatılması üzerine atıl hale gelmiştir. Bu süreçte özgün işlevini yitiren yapı, kimi değişimlere uğrayarak yeni kullanımlara tahsis edilmiştir (Ertem, 1990, s.52; Madran 2002, s. 100; Topbaş, 1988, s.443). Söz konusu dönemde pek çok cami, mescit, medrese, tekke ve benzeri vakıf kurumlarının müze ve müze deposu gibi temel kuruluş amaçlarının dışında kullanılmaya başlanmıştır (Alkan 2007, s.71). Bu yapılardan biri de Gedik Ahmed Paşa Medresesi olmuştur. 1928 yılında Asâr-ı Atîka Muhipleri Cemiyeti ile Afyonkarahisar Halkevi Müzecilik ve Sergi Kolu tarafından taş eserler deposuna çevrilen medresede (Gedik Âsar-ı Atika Deposu), 1931 senesinde Âsar-ı Atika Muhipleri Cemiyeti tarafından arkeolojik ve etnografik eserlerin birlikte sergilendiği bir müzeye dönüştürülmesi için çeşitli onarımlar başlatılmıştır. Onarımlar sırasında, yapının iç ve dış duvarlar sıvanmış, kapı ve pencereler demir parmaklıklarla kapatılmış, kubbeler bakır kaplanmıştır (Topbaş, 1988, s.443)

Şekil 4.4 Vali ve Müze Müdürü müzenin açılışında (Gedik Ahmed Paşa Medresesi) (1933) <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=33966&start=15>

²⁶ Kayıtlardan takip edilebildiği kadarıyla yapı 1917'ye kadar esir kampı olarak kullanılmıştır Arşivlerdeki mektuplardan esir düşen askerlerin külliyei aktif olarak kullandığını ortaya koymaktadır. (Günek 2012a, s. 30-38; Günek, 2012b, s. 32-43).

Yazlık eyvanın avluya açılan kemeri yapı karakterine uyumsuz malzemeyle duvar örülmüş, duvar üzerine alta iki pencere ve bir kapı, üstte bir pencere açılmıştır. Müze ziyaretçilerinin bölümler arası daha rahat geçiş sağlamaları için hücrelerin güney duvarlardaki ocaklar kaldırılarak kapı boşluklarına dönüştürülmüştür (Ayverdi, 1989, s.17; Okuyucu, 2017, s.130). Doğu ve batı kanadında kuzeyden itibaren 1. ve 2. hücreler ile 4. ve 5. hücreler aralarındaki duvarlar kaldırılıp odalar birleştirilerek dikdörtgen mekanlar elde edilmiştir. Ayrıca iki kanatta da dördüncü hücrelerin kuzey ve güney duvarlarına birer kapı açılarak komşu hücrelerle bağlantı sağlanmıştır (VGM, Kütahya Bölge Müdürlüğü Raporu, 2008) (Şekil 4.5). Onarımları tamamlanan medresenin 1933 senesinde müze olarak resmi açılışı gerçekleştirilmiştir (Şekil 4.4).

Şekil 4.5 Afyon Gedik Ahmed Paşa Medresesi planı (Demiralp, 1999)

Aynı yıllarda Anıtlar Koruma Komisyonu tarafından Anadolu Türk Sanatı yapılarının onarımıyla ilgili rapor yazması için görevlendirilen Mimar Macit Kural'ın çeşitli illerde gerçekleştirdiği gezileri sonucunda hazırladığı raporda, Gedik Ahmed Paşa Medresesi'nin onarım öncelikli birinci grupta yer aldığı görülmektedir. Sonraki yıllarda Anıtlar Koruma Komisyonu'nun onarım programını benimseyen Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün 1938-1948 yıllarında Gedik Ahmed Paşa Külliyesi'nde esaslı onarımlar gerçekleştirdiği görülür (Madran, 1996, s.73). (Şekil 4.6). 1971 senesinde de arkeolojik eserlerin yeni yapılan müze binası taşınması, 1978 senesine ise etnografik eserlerin başka bir binada sergilenmesine karar verilmesi üzerine 1978 senesinde medresede tekrar onarım çalışmaları başlatılmıştır. Müzenin bir süre müdürlüğünü de yapmış olan Arkeolog Ahmet Topbaş (1988, s.443) 1978 senesinden sonra gerçekleştirilen onarım

çalışmalarını şöyle özetlemektedir: Kubbedeki bakır kaplamalar yenilenmiş, dış cephede onarım yapılmış, medrese iç mekan zemini aslına uygun olarak altıgen tuğlalarla kaplanmış, bahçe düzenlemesi yapıp iç avlu zemin kaplaması yenilenmiş, avluda çeşitli dönemlere ait İslami mezar taşları, mimari parçalar vb. sergilenmiştir, iç mekanda teşhir vitrinleri ve aydınlatma sistemi tamamlanmıştır. Onarım çalışmalarının tamamlanmasıyla birlikte medrese, 1989 senesinde Türk İslam eserleri koleksiyonu ile ziyarete açılmıştır.

Şekil 4.6 Gedik Ahmed Paşa Medresesi müze olarak kullanılırken avluda taş eserler ve duvar örülerek kapatılan yazlık dersane görülebiliyor (Ayverdi, 1989)

1999 senesinde müzenin kapatılması ve eserlerin başka yere taşınması üzerine medrese çok kısa bir süre “İkbal Afyon Sofrası” olarak işletilmiş ardından 2000’li yıllardan 2010 yılına kadar Yunus Emre Sanat Galerisi, hediyelik eşya mağazası ve sanat kafe olarak hizmet vermiştir (Yüksel ve Uyan, 2004, s.201).

2010 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından Afyonkarahisar Belediyesi’ne tahsis edilen bina, onarımdan geçirilerek Geleneksel Türk İslam Sanatları alanlarında eğitim faaliyetlerin yürütüldüğü ve ürünlerin sergilendiği bir halk eğitim merkezi olarak kullanılmaktadır (Şekil 4.7).

Şekil: 4.7 Gedik Ahmed Paşa Medresesi, Halk eğitim merkezi işleviyle birlikte atölyeye çevrilen öğrenci hücreleri (Çatalbaş, 2018)

2011 senesinde gerçekleşen son restorasyonda taşıyıcı sistemi sağlam durumda olan medreseye yapılan müdahaleler plan ve malzeme düzeyinde olmuştur. Önceki onarımlarda duvar örülerek kapatılan eyvan (Şekil 4.8) özgün haline getirilmiş (Şekil 4.9), medrese duvarları, özgün yapı karakterine uygun malzemeler onarılmıştır. Önceki onarımlar sırasında odalar arasında geçiş sağlayabilmek için kaldırılan duvarlar ve ocaklar yapıdaki mevcut örneğine uygun olarak yeniden örülmüş yalnızca doğu revakın kuzey köşesindeki ilk iki hücre arasına duvar örülmeden bırakılmıştır. Atölyeye dönüştürülen öğrenci hücrelerinin içinde malzemeleri depolamak için nişler, dolaplar ve raflar kullanılmaktadır. Merkezi ısıtma yeterli gelmediği için tüm atölyelerin içinde ek ısıtma sistemleri (klima) yer almaktadır.

Şekil 4.8 Gedik Ahmed Paşa Medresesi, 2010 senesindeki restorasyondan önce medrese avlusu (Kütahya VGM Raporu, 2008)

Şekil 4.9 Gedik Ahmed Paşa Medresesi 2010 senesindeki restorasyon sonra eyvandan görünüm (Çatalbaş, 2018)

Sonradan yapılmış olan avlu ortasındaki havuz alanı kaldırılarak yerine toplantı sunum gibi faaliyetlerin gerçekleştirilebilmesi için ahşap platform döşenmiştir. Avluda ahşap zemin üzerine kuzey güney aksında yerleştirilmiş olan ahşap örtü medresenin özgün karakterine mekanın algılanmasını güçleştirmektedir (Şekil 4.10).

Şekil 4.10 Gedik Ahmed Paşa Medresesi avlusu (Çatalbaş, 2018)

Atölyelerde üretilen ürünlerin sergilenmesi ve satışının gerçekleşmesi amacıyla revak bölümüne tezgâhlar yerleştirilmiş, revaklar doğrama algısı yaratmayan camekan ekiyle, yapıya zarar vermeyecek şekilde kapatılmıştır. Mevcut durumda kemerlerin iç kısmına yerleştirilen camekanlar kemer düzeninin verdiği algıyı bozmadığı ve taşıyıcılara fazladan yük bindirmediği gözlemlenmiştir (Şekil 4.11).

Şekil 4.11 Gedik Ahmed Paşa Medresesi, camekanlarla kapatılan revaklar (Çatalbaş, 2018)

4.1.1.3 Gedik Ahmed Paşa Hamamı onarımları

Osmanlı Dönemi onarımları: Mart 1667 tarihli keşif kaydında hamamın kubbesi başta olmak üzere, onarıma ihtiyaç duyulan yerleri için toplam 100 kuruş keşif bedeli öngörülmüştür. Ancak, bu tarihten sonra onarımın yapıp yapılmadığı belli değildir. 26 Nisan 1670 tarihli belgede ise kazanı oldukça iyi olmasına rağmen hamamın kullanılmayacak halde olduğu belirtilmektedir. Söz konusu kayıta, hamamın duvarlarının harap olduğundan, kiremitlerinin olmayıp, içeriye girenlerin ıslandığından ve halkın hamama artık gelmediği için işletmecisinin binayı terk ettiğinden, dolayısıyla vakfın buradan gelir elde edemediğinden bahsedilir. Nitekim 18 Ağustos 1670 tarihli bir mahkeme kaydından takip ettiğimiz üzere, hamamın boş olması dikkate alınarak mütevellî tarafından işletmeciden kira bedeli alınmamasına karar verilmiştir (Karazeybek vd., 2005, s.27).

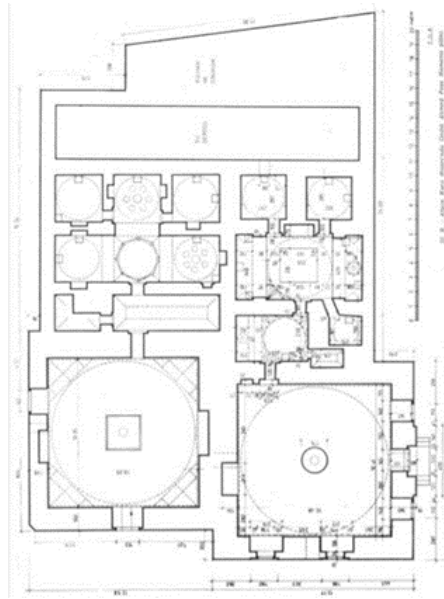
XIX. yüzyıl ortalarında hamam kapsamlı bir onarımdan geçmiştir. 1848 tarihli keşifte 8091 kuruş olarak hesaplanan onarım masrafının vakıf gelirinden karşılanması uygun görülmüştür. Gerçekleştirilen onarımlar; toprak altında ve pis suların toplandığı su kuyusunun temizlenmesi, külhan baca ağzının yeniden yapılması ve kazanın bulunduğu yer ile su haznesinin içine kârgir duvar inşa edilmesi, hamam gelen suyun imaret avlusundaki taksiminden hazineye gelinceye kadar olan su yolu ile tulumbanın yapımı, sayısı 14 olan hamam ve külhan kubbelelerinin üzerinin yeniden toprak sıva ile sıvanması, hamamın bitişiğine yeniden bir demir kapı yapılması, bir adet su taksimi inşası ve erkekler hamamına soğuk kurna ilave edilmesi ile hazne içinin yeniden horasan ile beyaz sıva yapılması gibi işleri kapsamaktadır (Karazeybek vd., 2005, s.28)

Cumhuriyet Dönemi onarımları: Yapıya ait diğer onarım kayıtları 1938-1948 yılları arasında ve 1965 yılında aittir (Karazeybek vd., 2005, s.28) (Şekil 4.12). Bu onarımlar sonucunda binanın, erkekler ve kadınlar kısmında plan düzeyinde birtakım değişiklikler yapılmıştır. Kadınlar ılık mekanının batısında yer alan özgün planda dikdörtgen planlı olan mekan L plana dönüştürülmüştür (Karaman, 2013, s.53; VGM, Kütahya Bölge Müdürlüğü Raporu, 2008).

Şekil 4.12 Gedik Ahmed Paşa Hamamında 1967 yılında devam eden onarım çalışmaları (Aslanapa, 1986)

Erkekler hamamının ılıklik bölümünde bugün tuvalet olarak kullanılan mekanın kuzeybatısında yer alan traşlık, hamamın özgün planlarında gördüğümüz üzere kuzeybatı köşesinde yer alan bir kapı ile sıcaklığa bağlanmaktadır. Bu kapı daha söz konusu onarımlardan birinde kapatılmıştır. Mekanı ılıklik bölümünden ayıran duvar köşesine yeni bir kapı açılarak ılıklik bölümüyle bağlantısı sağlanmış, sıcaklıkla ilişkisi kesilmiştir (Şekil 4.13).

Şekil 4.13 Gedik Ahmed Paşa Hamamı, erkekler hamamı planında traşlık bölümünün sıcaklıkla ilişkisi görülüyor (Ayverdi, 1989)

Hamam son olarak 2016 yılında restorasyon karşılığı kiralama yoluyla, bir yıl süren bir onarım geçirmiştir (Taşpınar Dergisi, 2016, s.52). Taşıyıcı sistemi sağlam durumda olan hamama müdahaleler plan ve malzeme düzeyinde olmuştur. Restorasyonda erkekler ve kadınlar hamamının sıcaklık bölümlerindeki saunalar kaldırılarak tekrar halvet hücrelerine dönüştürülmüştür. Kadınlar hamamında vaktiyle yapılan onarımlardan birinde, ılıklığın batı duvarındaki bir kapıyla dâhil olunan L planlı tuvaletin ılıklığa bağlanan kapısı onarımlardan birinde örülüp iptal edilerek, açılan yeni bir kapıyla sıcaklıkla irtibatlı kılınmıştır. Son onarım sırasında ise söz konusu tuvalet, özgün planda olduğu gibi tekrar düzenlenerek ılıklıkla irtibatlı kılınmıştır. (VGM Kütahya Bölge Müdürlüğü Raporu). Tuvaletin yer ve duvar malzemesi hamamın mevcut mermerlerine uygun olarak yapılmıştır. Hamamdaki tüm PVC doğramalar sökülerek, mevcut alüminyum doğrama detayına uygun olarak yenilenmiştir. Erkekler ve kadınlar hamamının soğukluk bölümünde mutfak tekrar düzenlenmiş, bu bölümünde yer alan sağlam durumda olan ahşap doğramalı bölücülerin onarımı yapılmıştır. Sıcaklık ve ılıklik üst örtüsündeki tüm yüzeylerden çimentolu şaplar kaldırılacak, çinko levhayla kaplama yapılmıştır (VGM, Kütahya Bölge Müdürlüğü Raporu) (Şekil, 4.14).

Şekil 4.14 Gedik Ahmed Paşa Hamamı, yenilenen sıcaklık ve ılıklik üst örtüsü (Çatalbaş, 2018)

4.1.1.4 Gedikpaşa Hamamı onarımları (İstanbul)

Osmanlı Dönemi onarımları: Hamamın onarımlarıyla ilgili bulabildiğimiz en erken tarihli kayıt, hamamda görevli bir meremmetçi ile ilgilidir. 1550-1553 yılları arasında

vakfın karşıladığı personel ücretleri arasında İstanbul'da görev almak üzere atanmış bir meremmetçinin “Meremmati Kurd” şeklinde kaydı görülmekte, günlük 4 akçe yevmiye aldığı belirtilmektedir (Bulduk, 1993, s.340). Gedik Ahmed Paşa'nının İstanbul'da bulunan gayrimüklere yalnızca bir hamam, bir bahçe ve bir dükkândan meydana geldiğine göre, kayıta belirlenen meremmetçi hamamın bakım ve onarım işlerinden sorumlu olmalıdır.

Hamamın, İstanbul'da meydana gelen 1588 ve 1660 yıllarındaki gibi büyük yangınlardan zarar gördüğü bilinmektedir. 5 Temmuz 1719 gecesi Gedikpaşa Çarşısında sabun imalathanesinde çıkan yangın çarşı yöresine sıçramasıyla Gedikpaşa Hamamının camekân kısmı yanmıştır. Ancak yanan camekân bölümünün hamamın kadınlar bölümüne mi yoksa erkekler bölümüne mi ait olduğu dair bilgiye ulaşılamamıştır. 1725 yılında hamam civarında başlayan bir başka yangında ciddi zarar görmüş, 1752 yılındaki Sabuncu Hanı ve 1865'teki Hoca Paşa yangınlarının Gedikpaşa bölgesine sıçraması üzerine bu yangınlardan da etkilenmiştir (Cezar, 1963; Karakaya, 1996, s.547;) (Şekil 4.15). Hocapaşa yangınından yalnızca bir ay sonra bu kez Gedikpaşa'da çıkan diğer bir yangın, Divanyolu ile Kadırga-Kumkapı arasında kalan alanda yayılmıştır (Gürses, 2015, s.76). Kaynaklar yangınlardan Gedikpaşa Hamamı'nın etkilendiğini belirtmekte ancak onarımlarla ilgili bilgi vermemektedir.

Şekil 4.15 Hocapaşa yangınının (1865) yayılması (Çelik'ten (1986) işlenerek)

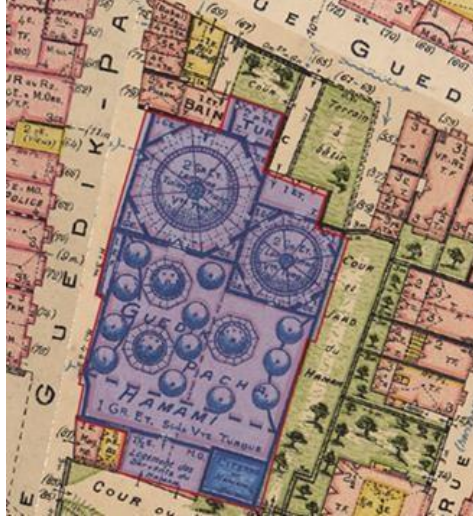
Cumhuriyet Dönemi onarımları: Cumhuriyet sonrası Eminönü'nde ticari faaliyetlerin artış göstermesi doğrultusunda, iş yeri sayısında artış yaşanırken konut sayıları

azalmıştır. 1970'lere doğru yerleşik nüfusun iyice azalmasıyla beraber, özellikle ayakkabı imalatı sektörü ve onun yan iş kollarının gerçekleştiği iş yerleri semti giderek işgal etmiştir (Şabudak, 2014, s. 90). Nitekim 7 Kasım 1985 senesinde hamamın ön cephesinin ruhsatsız yapılmış dükkânlarla tamamen kapatılmış olduğu ile ilgili ulaşılan dilekçe, (İstanbul 4 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü) bu işgallerin sonucu olmalıdır. Hamamın bulunduğu bölgede ticaret faaliyetlerinin giderek yoğunlaşması hala sorun oluşturmaktadır. Dükkanlar günümüzde de yapının cephesini sarmış durumdadır (Şekil 4.16).

Şekil 4.16 Günümüzde Gedikpaşa Hamamı erkekler hamamının cephesinde dükkân sıraları (Çatalbaş, 2019)

Jacques Pervitich tarafından hazırlanan İstanbul Sigorta Haritasında, Gedikpaşa Hamamının çevresindeki yapılaşmadan yol açma çalışmalarından önceki durumunu göstermektedir (5.17). Günümüze ait uydu görüntüleri ile karşılaştırdığımızda özellikle hamamın her iki giriş cephesindeki yapılaşma dikkat çekmektedir (Şekil 4.18).

Şekil 4.17 6 numaralı Gedikpaşa, Emin Sinan Mahallesi haritası Gedikpaşa Hamamı (Pervititch, 1923) <https://archives.saltresearch>

Şekil 4.18 Gedikpaşa hamamı uydu görüntüsü (2020, <https://gis.fatih.bel.tr/webgis/>)

Hamamın kadınlar bölümü de erkekler bölümünün girişleri hem yol çalışmaları sebebiyle yol kotunun altında kalmış hem de iki cephede de gerçekleşen yapılaşma ile görünürlüğünü yitirmiştir (Şekil 4.19).

Şekil 4.19 Gedik Paşa Hamamı, Solda Kadınlar hamamı girişi, sağda erkekler hamamı girişi (Çatalbaş, 2019)

1991’de yazılan bir başka dilekçe yapının onarım izniyle ilgilidir. Dilekçede, yapının çürüyen elamanları olan kapı, pencere, kepenk ve merdivenin orijinaline uygun şekilde değiştirileceği, bozulan çürüyen üst yapı elemanlarının aynı plan, renk ve malzeme ile yenileneceği bozulan iç ve dış sıvalar orijinaline sadık kalınarak yenileneceği bildirilmektedir (İstanbul 4 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu ve Müdürlüğü).

04.05.2010’da kadınlar bölümünde çeşitli boya-badana işleri ve mevcut havalandırma borusunun iyileştirilmesi için onarım izni talep edilmiştir (İstanbul 4 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu ve Müdürlüğü). Dilekçede taşıyıcı unsurlara hiçbir müdahale bulunulmadan eski boya raspa edilip uygun malzemeyle boyanacağı ve yapının özgün biçimine müdahale edilmeden onarılacağı belirtilmektedir.

12.07.2010 yılında yerinde inceleme raporuna göre; Hamamda dış çephe malzeme kayıpları, derz boşalmaları ve bitkilenme tespit edilmiştir. Gedik Ahmet Paşa Caddesi’ne bakan cephe, çimento sıva ile sıvanarak geçmişte onarım görmüş, ancak sıvalar çökmüştür. Erkekler bölümünde soyunmalıkta özgün olmayan iki adet bezeme görülmektedir. Kadınlar bölümünün soyunmalık zemin kat döşemeler duvarlar ve havalandırma bacası yaşmağı ile ılıklik döşeme ve duvar fayansların, asma kat duvarların strafomla kaplandığı tespit edilmiştir. Giyinme kabinleri kapıları PVC

doğrama, hem zemin hem asma katta niteliksiz korkuluklar yer almakta ve tavanda rutubet izleri bulunmaktadır (Şekil 4.20).

Şekil 4.20 Gedikpaşa Hamamı kadınlar hamamı soyunmalık bölümü (İstanbul 4 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, Yerinde İnceleme Raporu, 2010)

İnceleme raporundan beş ay sonra 12.10.2010 tarihinde alınan 2744 no'lu karar ile yapının 1. Derece Korunması Gereken Taşınmaz Kültür Varlığı grubuna girmesine karar verilmiştir.

Hamamın günümüzdeki durumu göz önüne alınınca, inceleme raporunda bahsedilen birçok problemin devam ettiği görülmektedir. Kadınlar soyunmalık bölümününde asma kattaki korkuluklar kaldırılarak bu kısma ahşap soyunma kabinleri yapılmıştır. Ancak zemin kattaki niteliksiz korkulukların ve soyunma kabinlerinde PVC doğrama malzemenin kullanımına devam edildiği görülmektedir. Soyunmalık bölümün zemin döşemeleri değiştirilmiş hamamın karakterine uygun olmayan fayanslarla kaplanmıştır (Şekil 5.21)

Şekil 4.21 İstanbul Gedikpaşa Hamamı günümüzde kadınlar hamamı soyunmalık bölümü (Çatalbaş, 2019)

Günümüzde erkekler hamamının sıcaklık bölümünde, biri halvet hücresi değiştirilerek, diğeri külhandan pay alınarak oluşturulmuş iki sauna bulunmaktadır. Kadınlar hamamında sıcaklık bölümünde de bir halvet hücresi değiştirilerek sauna olarak kullanılmaktadır. Bu kullanım şekli için halvet hücrelerinin tavanına asma tavan yapılmış, duvarlar mermer oturma- yatma sedirlerinden tavana dek ahşap malzeme ile kaplanmıştır (Şekil 4.22). Hücreleri orta sofaya bağlayan kapı açıklıklarına PVC doğrama kapı yapılmıştır.

Şekil 4.22 İstanbul Gedikpaşa Hamamı solda erkekler hamamında (<https://www.gedikpasahamami.com/>) sağda kadınlar hamamında bulunan saunalar (Çatalbaş, 2019)

Hamamın her iki bölümü için de geçerli olan bir diğer problem, halvet hücrelerinden birinin planları değiştirilerek havuz yapılmış olmasıdır (Şekil 4.23)

Şekil 4.23 İstanbul Gedikpaşa Hamamı, solda kadınlar hamamı havuzu (Çatalbaş, 2019), sağda erkekler hamamı havuzu (<https://www.gedikpasahamami.com/>)

Kadınlar hamamının soyunmalık bölümünün sokağa açılan kapısı, hamamın mevcut işletmecileri tarafından kullanılmamaktadır. Hem kadınlar hem de erkekler hamamına girişler, erkekler hamamının soyunmalığından sağlanmaktadır. Erkekler hamamının soyunmalık bölümünü kadınlar hamamının soyunmalık bölümüne bağlayan bir kapı açıklığı bulunmaktadır. Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nün 2010 tarihli yerinde inceleme bu kapıdan hiç bahsedilmemesi, kapının 2010 yılından sonra işletmecileri tarafından açıldığını düşündürmektedir.

Hamamın yapı malzemelerinde, özellikle cephede hava olaylarına ve hava kirliliğine bağlı olarak kirlenme, aşınma, yıpranma, yüzey kaybı, eskime, çürüme, renk değişimi vb. hasarlar mevcuttur. Özgün malzeme ile uyumsuz sıva ve boya onarımları yapılmıştır. Çatı kaplamalarında ise yer yer bitkilenmeler oluşmuştur (Şekil 5.24).

Şekil 4.24 İstanbul Gedikpaşa Hamamı, üst örtüde bitkilenme
(<https://www.flickr.com/photos/chdphd/33738418680>)

Yerinde inceleme çalışmaları sırasında hamamın külhan bölümünün üst örtüsünde hamamın işletmecileri tarafından kullanılagelen küçük bir bostan tespit edilmiştir (Şekil 4.25). Araştırma sırasında rastlanan hamama ait eski fotoğraflar, bostanın en geç 1995 senesinden beri kullanıldığını ortaya koymaktadır (Şekil 4.26).

Şekil 5.25 İstanbul Gedikpaşa Hamamı, Külhanın üst örtüsünde görülen bostan
(Çatalbaş, 2019)

Şekil 4.26 İstanbul Gedikpaşa Hamamı, Külhanın üst örtüsünde görülen bostan (Haskan, 1995)

4.1.1.5 Ağalar Hamamı onarımları (Denizli)

Osmanlı Dönemi onarımları: Günümüzde harap durumda olan hamamla ilgili herhangi bir onarım dilekçesine ya da kaydına rastlanmamıştır. Araştırma sonucunda yapının hangi tarihte ve neden harap duruma geldiği netlik kazanamamıştır.

Cumhuriyet Dönemi onarımları: Bölge halkıyla yapılan görüşme sonucunda en geç 1940'lardan itibaren hamamın işlevsiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak bu bilgiyi doğrulayacak yazılı kayıtlara rastlanmamıştır. Tezin dördüncü bölümünde belirttiğimiz üzere tahribatın sebebi büyük olasılıkla bölgede yaşanan ekonomik ve sosyal problemlerle ilgili olmalıdır.

Karaçağ (1992)'in Işıklı'daki hamamla ilgili çalışmasını gerçekleştirdiği sıradaki gözlemleri önem taşımaktadır. Karaçağ, günümüzde mevcut olmayan hamama bitişik şekilde inşa edilmiş bir yapıdan bahsetmektedir. Sözü edilen yapı, hamamın doğu cephesinin tamamını kaplayacak biçimde briket örgü ile yapılmış bir ahır yapısıdır (Şekil 4.27). Karaçağ, ılıkliğin içten herhangi bir iz bulunmayan duvarının dış kısmında kapı açıklığına benzer bir niş ve nişin bulunduğu duvarda görülen dilatasyona dikkat

çekerek yakın zamanda hamamın bu köşesinde sonradan yıkılan bir ev bulunmuş olabileceğini belirtmiştir (1992 s.25).

Şekil 4.27 Denizli Ağalar Hamamı, sağda hamamın cephesine bitişik ahır yapısı görünebiliyor (Karaçağ, 1992)

Yapıyı ilk kez 1989 senesinde incelemeye başlayan Çakmak (2001a), çalışmasını tamamladığı 2001 senesine kadar geçen sürede hamamın daha kötü duruma geldiğini, büyük oranda harap olan yapının kuzey ve doğu duvarlarının toprakla örtülü olduğunu ve çöplük olarak kullanılmaya devam ettiğini gözlemlemiştir (s.179). Karaçağ (1992)'inkine benzer olarak Çakmak (2001a)'ın fotoğraflarında da yapıya bitişik ahır yapısı görülebilmektedir (Şekil 4.28).

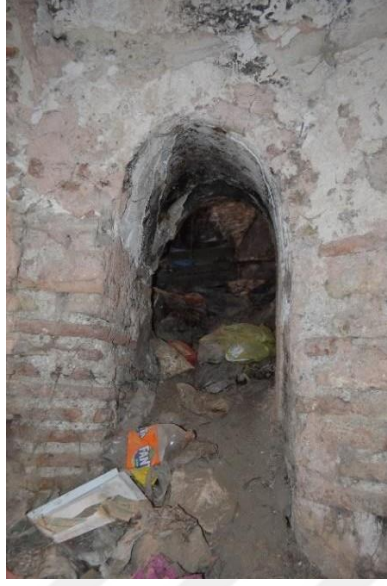

Şekil 4.28 Denizli Ağalar Hamamının solda doğudan genel görünüş sağda güneybatı genel görünüş (Çakmak, 2001a)

Hamamla ilgili son çalışmayı yapmış olan Saim Cirtil (2008, s. 73) yapının mevcut durumu ile ilgili önceki çalışmalardakine benzer gözlemlerde bulunmuştur. Hamamın kuzeydoğu cephesi, güneydoğu cephesinin bir kısmı ve iç mekanları üst örtü hizasına kadar toprak ve molozla doludur. 2001 senesinde tescil edilen hamamın, çevresi ve iç mekanlardaki moloz ve topraklar bir miktar temizlenmiş, ahır yapısı ortadan kaldırılmış ancak hamamda herhangi bir onarım çalışması başlatılmamıştır. Cirtil'in çalışmasından günümüze geçen sürede hamam durumunda bir değişiklik yaşanmamıştır. Hamamın bir cephesi hala tamamen toprak altındadır. (Şekil 4.29) Sıcaklık köşe hücrelerinden biri tamamen moloz, çöp ve toprakla dolu olduğundan içine girilmesi dahi mümkün değildir. (Şekil, 4.30)

Şekil 4.29 Denizli Ağalar Hamamının günümüzdeki durumu (Çatalbaş, 2020)

Şekil 4.30 Denizli Ağalar Hamamı, içi moloz ve çöple dolu sıcaklık hücresi (Çatalbaş, 2020)

4.1.1.6 Büyük Bedesten onarımları (Kütahya)

Osmanlı Dönemi onarımları: XV. yüzyılda nüfus oranları benzer birçok şehre kıyasla Kütahya'nın ticaret alanının küçük sayılmayacak bir ölçüye ulaştığı, iki ayrı bedesten yapısına gerek duyacak kadar gelişme göstermiş olduğundan anlaşılmaktadır (Cezar, 1985, s. 74). Kütahya'da bulunan iki bedestenden biri olan Büyük Bedesten de, yakın zamana kadar merkezini oluşturduğu Kütahya eski çarşının ekonomik ve ticari hayatına yön veren bir yapı olmuştur (ÇEKÜL, 2010) (Şekil 4.31). Yapının Osmanlı Dönemi boyunca ticari işleviyle sürekli işler vaziyette olması ticari kapasitesini ve önemini tarih boyunca koruduğunu göstermektedir. Ancak bu döneme yapıda gerçekleştirilen onarımlara dair kayıtlara rastlanmamıştır.

Şekil 4.31 Kütahya Büyük Bedesten'in bulunduğu çarşı bölgesinin XIX. yüzyıldaki durumu (Anadolu-i Şahane Menazırı Albümü, www.eskiturkiye.net)

Cumhuriyet Dönemi onarımları: Yapı günümüzde özgün niteliklerinin bir kısmını korumakla birlikte “doğal koşullar, çevredeki bayındırlık faaliyetleri, bakımsızlık ve özellikle kullanımdan kaynaklanan sorunlar nedeniyle tahrip edilmiş ve yakın zamanda gerçekleşen müdahaleler nedeniyle” (ÇEKÜL, 2010) bazı değişikliklere uğramıştır. Kayıtlardan yapının 1930 yılında bir onarım geçirdiği bilinmektedir (Kalyon, 2000, s. 376) (Şekil 4.32).

Şekil 4.32 Kütahya Büyük Bedesteninin 1930'lardaki onarımdan bir fotoğraf, Çemberciler Sokağı yönü (Kalyon, 2000)

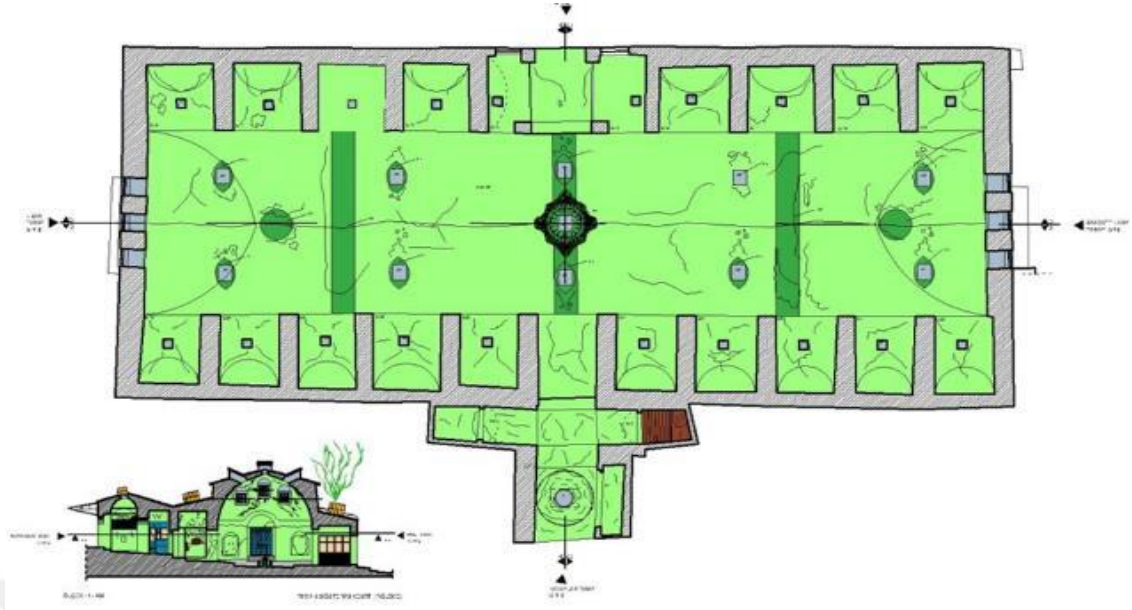
Bu onarım sırasında yapının planına müdahalelerde bulunulmuştur. Güney yönünde ortada yer alan iki dükkân değiştirilip, aradaki iki kalın paye bırakılarak sebze hali ve Saman Pazarı tarafına geçiş sağlayan dördüncü bir kapı açılmıştır (Ayverdi, 1973, s.814) (Şekil 5.33).

Şekil 4.33 Kütahya Büyük Bedesten’de değiştirilen iki dükkân ve sonradan açılan kapı (Kütahya Belediyesi Arşivi)

Açılan yeni kapı ile yapı kuzey tarafındaki kapının iki yanında beşer adetten on, güneyde yeni açılan kapının yanında, dörder adetten sekiz dükkân olmak üzere on sekiz dükkânlı hale gelmiştir (Cener, 1969, s. 188-119) (Şekil 4.34). Dördüncü kapının açılışıyla ilgili kaynaklar farklı tarihler vermektedir. Mahmut Akok, (1956, s. 81-84) kapının 1928 yılında açıldığını belirtirken, Uzunçarşılı (1932, s. 147) ve onu referans alan Ayverdi (1972, s. 814) 1932 senesini takiben açıldığını belirtir. 2008 yılında gerçekleşen son restorasyonda yapı özgün haline getirildiğinden bu kapı günümüzde mevcut değildir.

1952 senesinde, belediye yol genişletme çalışmaları sırasında yapılan müdahale ile yapının cephesine bitişik olarak dış kapının iki yanında bulunan tonozlu 2 dükkân yol genişletme çalışmaları sırasında kaldırılmıştır (Ayverdi, 1973, s. 815). Yıkılan dükkânların izlerini bu cephede görmek mümkündür.

Şekil 4.34 Kütahya Büyük Bedesten Sorunları Röleve (Kütahya Belediyesi Arşivi, 2008)

Kentte uzun zaman sebze ve meyve satış yeri olarak kullanılan bedestenin batı taraftaki dükkânlarda ise bakliyat ve yörede kak ve pestil olarak geçen kurutulmuş meyve satışı yapılmaktadır (Kalyon, 2000, s. 376) (Şekil 5.35). Bir süre bu işlevleri gören bedesten daha sonra bakımsızlıktan dolayı atıl kalmıştır.

Şekil 4.35 2008 yılındaki restorasyondan önce, Kütahya Büyük Bedesten meyve-sebze hali olarak kullanılırken (Kütahya Belediyesi Arşivi)

Kütahya Belediyesi, 2008 yılında yapıda başlattığı onarım uygulamaları başlatmıştır. Söz konusu onarımla beraber Büyük Bedesten'in "etrafında yer alan ve eski çarşının en yoğun sokaklarından olan Kavaflar ve Saraçhane sokakları da, yakın zamanda yapılmış olan müdahaleler sonucunda eski dokusunu yitirerek önemli ölçüde bozulmaya uğradığından" (ÇEKÜL, 2010, s. 16-23) cephe sağlıklılaştırma uygulaması ile tarihi çarşı dokusuna uygun hale getirilmeye çalışılmıştır (Şekil 4.36) (Şekil 4.37)

Şekil 4.36 Kütahya Büyük Bedesten'in restorasyon sonrası iç mekan görünümü (Kütahya Belediyesi Arşivi, 2008)

Şekil 4.37 Kütahya Büyük Bedesten'in restorasyon öncesi ve sonrası, üstte Hürriyet Caddesi'ne açılan doğu cephe, altta Çemberciler Sokak'a açılan batı cephe (ÇEKÜL, 2010)

Büyük Bedesten restorasyon projesi sonunda el sanatları çarşısı ve yöresel yemeklerin sunulduğu sosyal mekan olarak yeni işlev kazandırılarak 2010 senesinde Kütahya El Sanatları Merkezi olarak hizmete girmiştir (Şekil 5.38). Ancak yeni işlevi ile yeteri kadar ilgi görmeyen bedestende bulunan işletmeciler zamanla dükkânlarını terk etmişler, bunun üzerine Kütahya Belediyesi 2013 yılında bedesteni bir girişimciye “milyoncu” tabir edilen ticari faaliyeti gerçekleştirmek üzere kiralamıştır. Yapı günümüzde Bedesten AVM ismiyle hala aynı işlevle hizmet vermeye devam etmektedir.

Şekil 4.38 Kutahya Büyük Bedestenin Kutahya El Sanatları Merkezi olarak işlevlendirildikten sonraki görünümü (2010, (http://www.sehiralem.com/Kutahya/Kutahya_Merkez/Gezilecek_Yerler/2186/Kutahya-Buyuk-Bedesten.html))

Bedestenin kazandığı yeni işlev, yapıda “kapasite üstü kullanımı” sorununu doğurmuştur. Bedesteni kiralamış olan ticari işletmenin, dükkan içi ve cephesi dışında ürün depolanması ve teşhiri için ortak mekan olan çarşı sokağını kullanmaları, yapının algılanmasına engel olmaktadır (Şekil 4.39) (Şekil 4.40)

Şekil 4.39 Günümüzde Kutahya Büyük Bedesten (Çatalbaş, 2020)

Şekil 4.40 Malları sergilemek için üstü kapatılan şadırvan (Kütahya Büyük Bedesten)
(Çatalbaş, 2020)

Malların uygun olmayan şekilde sergilenmesi ve depolanması Çemberciler Sokağa açılan kapının kullanım dışı kalmasına sebep olmuştur (Şekil 4.41). Benzer bir durum Kavaflar Sokağa açılan kapı için de geçerlidir. Bu kapı kullanım dışı bırakılarak kapı açıklığı içeride dükkân olarak kullanılmakta, yapının kütesinden taşkınca olan dış bölümü ise çay ocağı olarak işletilmektedir.

Şekil 4.41 Kullanım dışı kalmış olan Çemberciler Sokağa açılan bedesten kapısı
(Kütahya Büyük Bedesten) (Çatalbaş, 2020)

Yapıda rastlanan bir diğerkoruma sorunu, estetik değerdentabela ve pano gibi dekorasyon elemanlarının yoğun kullanımındır. Ayrıca kimi dükkân içlerinde yapıyla uyumsuz yer kaplamaları kullanıldığı görülmektedir (Şekil 4.42)

Şekil 4.42 Kütahya Büyük Bedesten’de dükkân yer döşemeleri (Çatalbaş, 2020)

4.1.2 Gedik Ahmed Paşa Vakfından günümüze ulaşamayan yapılar

Vakfa ait günümüze ulaşamayan on iki yapı tespit edilmiştir. Bunlardan Denizli’de mescit, zaviye ve köprü, Afyonkarahisar’da mektep, kütüphane ve imaret, Kütahya’da mektep ve türbe olmak üzere sekiz tanesi karşılıksız dini sosyal hizmet veren yapılardır. Afyonkarahisar’da bir han, Denizli’de bir bedesten, İstanbul, Afyonkarahisar ve Kütahya’da dükkânlar olmak üzere üç tanesi vakfa gelir getiren iktisadi yapılardır.

4.1.2.1 Denizli’de mescit onarımları

Yapıyla ilgili onarım kaydı tespit edilememiştir.

4.1.2.2 Gedik Ahmed Paşa Mektebi onarımları

Osmanlı Dönemi onarımları: 1670 senesinde yapılan keşifte külliyeinin pek çok biriminin harap olduğu tespit edilirken, mektep bölümünde sadece ocaklığın harap olduğu ve sıbyan mualliminin hala burada hizmet verdiği belirtilmektedir(AŞS, nr 511, vr, 47a/296 aktaran; Karazeybek vd., 2005, s. 20). 1696 yılında yapılan keşifte ise mektebin onarıma ihtiyaç duyduğu tespit edilmiştir. Haziran 1696 tarihinde onarım izni

alınmış, onarımın vakfın gelirleriyle yapılmasına karar verilmiştir. (AŞS, nr. 524, vr,41b/177 aktaran; Karazeybek vd., 2005, s. 20). Yapının onarımıyla ilgili ulaşılan son kayıt XIX. yüzyıla aittir. Vakıf muhasebe kayıtlarından 1831-1832 yılında mektebin onarıldığı ve su yollarının onarımı için 930 kuruş masraf yapıldığı görülmektedir (BOA, EV.HMH 8813 aktaran; Karazeybek vd., 2005, s.20).

Cumhuriyet Dönemi onarımları: 1832-1883 yılları arasında yıkıldığı tahmin edilen yapı Cumhuriyet Dönemi'ne ulaşmamıştır, yerine başka bir yapı inşa edilmiştir.

4.1.2.3 Kütahya Beküş Köyü Mektebi onarımları

Yapıyla ilgili onarım kaydı tespit edilememiştir.

4.1.2.4 Gedik Ahmed Paşa Kütüphanesi onarımları

Osmanlı Dönemi onarımları: Kayıtlarda geçen Gedik Ahmed Paşa Kütüphanesinin başta medrese içerisinde yer alan bir kitap koleksiyonundan ibaret olduğu, sonrasında bu koleksiyonun Gedik Ahmed Paşa Caminin tabhane birimlerinden birine taşındığı bilinmektedir. Dolayısıyla kayıtlarda doğrudan kütüphanenin onarımına dair bilgiye ulaşmak mümkün değildir. Yalnızca kitapların tabhaneye taşındığı 1735 senesinde birtakım onarım ve bakım işleriyle buranın kütüphane olarak düzenlendiği bilinmektedir.

Cumhuriyet Dönemi onarımları: Tabhane bölümündeki kitaplar 1930 senesinde müstakil bir binaya taşınmıştır. Tabhane birimleri günümüzde kadınlar mescidi olarak kullanılmaktadır.

4.1.2.5 Gedik Ahmed Paşa İmareti onarımları

Osmanlı Dönemi onarımları: İmaretin durumuna ilişkin ulaşılabilen ilk kayıt XVII. yüzyılın ilk yarısında tutulmuştur. Bu dönemde imaretin mutfak ve kilerinin tamamen harap hale geldiği görülmektedir. İmarete kullanılmaz hale gelince ahşapları 1635 tarihinde Ermeni Hazer isimli kişiye 2400 akçeye satılmıştır (AŞS, nr 497, s.176/610 aktaran; Karazeybek vd., 2005, s.18). 1636 tarihinde imaretin onarımı için keşif kaydı tutulmuştur. Keşifte mutfak için altı bin akçe kiler için elli bin akçe masraf öngörülmüştür. 1667 yılında, vakfın mütevelliisi mahkemeye başvurarak, külliyenin

diğer bölümleriyle birlikte, matbah (mutfak) bölümünün de eskiyerek şiddetle onarıma ihtiyaç duyduğunu belirtmiş ve keşif yapılmasını talep etmiştir. Mart 1667’de yapılan keşif sırasında tüm onarımlar için gereken keşif bedelleri çıkartılmıştır. 1670 tarihli diğer bir mahkeme kaydından imaretin mutfak kısmının üzerinde harap bir bina kaldığı diğer bir buçuk dönüm yerin boş arsa durumunda olduğu görülmektedir (AŞS., nr, 511, vr. 47a/296 aktaran; Karazeybek vd., 2005, s.19).

Yapının durumu ile ilgili ulaşılabilen bir diğer kayıt 23 Mart 1746 tarihli dir. Kayıtta medrese öğrencilerinin ve imareten faydalanan diğer kişilerin imarette yemek pişmediğine dair şikâyetçi oldukları görülmektedir. Bu şikâyetten sonra vakfın gelirlerinin imarette yapılacak onarımı karşılayıp karşılayamayacağına dair inceleme gerçekleştirilmiştir (AŞS, nr, 544, s. 16b/51). 1788- 1789 tarihleri arasında tutulan muhasebe defterinde imaretin erzak masrafı ve kalan borcuna dair kayıtlara rastlanır. Sözü geçen kayıttan yapının en azından XVIII. Yüzyılın sonlarına kadar ayakta olduğu çıkarımını yapmak mümkündür. Diğer taraftan kayıtlar imaretin neden hizmet veremediği ya da ne kadar süre hizmet vermediği konusunda açıklayıcı değildir.

Cumhuriyet Dönemi onarımları: Yapının Cumhuriyet Dönemi’ne ulaşamamış olmalıdır. Nitekim Cumhuriyet Dönemi’nde imaretle ilgili onarım kaydına rastlanmamıştır. Günümüzde külliye nin çevresinde imaret yapısına dair herhangi fiziki iz bulunmamaktadır.

4.1.2.6 Fahriye Hanım Türbesi onarımları

Yapıyla ilgili onarım kaydı tespit edilememiştir.

4.1.2.7 Çarşamba Köyü Ahmed Paşa Zaviyesi onarımları

Osmanlı Dönemi onarımları: Zaviye yapıları basit mimari tarzda inşa edilmiş yapılardır bu sebeple çoğu doğal afetler veya doğal süreçler neticesinde günümüze ulaşamamıştır. Öte yandan belgelerden tespit edilebildiği üzere Ahmed Paşa Zaviyesinin harap olmasındaki temel neden doğal süreçlerden ziyade, XVI. yüzyılın ilk yarısında yapının onarımına ve bakımına aktarılan parasal kaynakların azalması

olmuştur. 1550-1553 yılları arası tutulan evkaf defterlerindeki kayıtlardan onarım için gerekli kaynakların bulunamadığı izlenmektedir. Defterde, Gedik Ahmed Paşa'nın vakfiyesinde belirttiği üzere imaretine akar olan Denizli'deki Hamam gelirinin II. Bayezid tarafından Ahmed Paşa Zaviyesi'ne vakfedildiği kayıtlıdır (BOA-TD-438. S.132). Ancak zaman içerisinde vakıf yöneticilerinin hamam gelirini vakfiye gereğince zaviyeye değil imarete harcaması, bakımsız kalan zaviyeyi kullanılmaz hale getirmiştir. Yapının kullanılamaz hale gelmesi sonucunda hamam gelirinin tekrardan imarete aktarılması için mukarrername verilmiştir (Türkel, 2017, s.39). Zira vakıf hukukunda “sadece amacını yerine getiremeyen, harap ve onarımı mümkün olmayan bir hayır yapısının geliri, yine aynı amaca sahip bir başka hayır yapısına harcanabilmektedir” (Ömer Hilmi Efendi, 1999, s.342,343). Sonuç olarak vakfa bağlı başka zaviye yapısı bulunmadığından 3200 akçelik hamam geliri vakfiyede belirtildiği üzere imarete aktarılmıştır (BOA-TD-369. s.447-48. BOA-TD-438. s.132; TKGM-KKA-TD-560. V.237-b).

Cumhuriyet Dönemi onarımları: Yapı Cumhuriyet Dönemi'ne ulaşamamıştır.

4.1.2.8 Denizli'de Köprü onarımları

Osmanlı Dönemi Onarımları: Sefer ve ticaret yollarındaki kilit rolleri ve bir kentin imarındaki önemi sebebiyle köprü mimarisinde işlevsellik ve kalıcılık değerlerinin ön plana çıktığı görülmektedir (Azsöz, vd., 2015, s.134). Bu sebeple Osmanlı Dönemi'nde gerek devlet tarafından gerek vakıf tarafından inşa edilen köprülerin korunması ile bakım ve onarımından sorumlu olan “köprücü” ya da “meremmetçi” olarak adlandırılan özel bir hizmet sınıfı oluşturmuştur. Bu hizmetlilerin sayısı köprünün yeri ve büyüklüğüne göre değişmekte, köprü bakım ve onarımının “köyden 15-20 kişinin sorumluluğuna bırakıldığı ya da köyün tüm halkının köprücü atandığı durumlar” görülmektedir (Barkan, 1942, s.357; Tanyeli, 2002, s.377). Kimi keşif raporlarında köprünün onarımından sorumlu olan köy ahalisinin onarım işine emekleriyle değil, parasal katkıda bulunmaları istendiğine de rastlanmaktadır (Faroqhi, 2000, s.79-80).

Bu noktada Gedik Ahmed Paşa Vakfiyesinde “köprünün ihyası” konusunda mütevelliyeye ayrıca bir uyarıda bulunmuş olması dikkat çekicidir. “*Lazkiye nahiyesinde yaptırmış*

olduğu köprünün ihyası hususunu daima nazari dikkat ve ihtimami önünde bulundurarak vakti hacette imareti mezbure zevaidinden tamirati lazimesine icra edip bu bapta asla tesamuh ve ihmâl göstermemesini...” ifadesinden anlaşılacağı üzere köprünün bakım ve onarımı için imaret gelirlerinin fazlası kaynak olarak kullanılacaktır. Dönemin ulaşım şekilleri ve şartları düşünüldüğünde, köprünün onarımının ayrıca önem taşıması doğaldır.

Vakfa ait kayıtlarda köprünün onarımı için görevlendirilmiş meremetçi ya da köprünün bakımından sorumlu bir köy tespit edilememiştir. Günümüzde Denizli bölgesinde yer alan ve XV. yüzyıla tarihlenen çok sayıda Osmanlı taş köprüsü bulunmaktadır. Bunların hangisinin Gedik Ahmed Paşa Vakfına ait olduğunu kesin olarak tespit etmek mümkün değildir. Osmanlı Dönemi yapılmış taş köprülerin bir kısmı günümüze kadar gelebilmesine karşın birçoğu da akarsuların yatak değiştirmesi sonucu işlevsiz kalmaları, iklimin aşındırıcı etkileri, taşkınlar gibi doğal ve insan kaynaklı etkiler sonucunda harap olmuştur (Tanyeli, 2002, s.368). Vakfiye dışında vakfa ait herhangi bir kayıta köprüye ait bilgiye rastlanmaması, köprünün henüz erken bir dönemde, yukarıda bahsedilen sebeplerden biri dolayısıyla ortadan kalmış olabileceği ihtimalini desteklemektedir.

Cumhuriyet Dönemi onarıları: Köprüyle ilgili Cumhuriyet Dönemi onarım kaydına rastlanmamıştır.

4.1.2.9 Afyonkarahisar İmaret Hanı onarımları

Osmanlı Dönemi onarımları: İmaret Hanı'nın onarımıyla ilgili bilgilere külliye genelinde gerçekleştirilen onarım kayıtları aracılığı ulaşılmaktadır. Haziran 1636 ve Temmuz 1666 tarihlerinde külliye de onarılması gereken yapılar içinde hanın da adı geçmektedir (AŞS, nr. 497, s.105/397; nr.509, s.46/85). Onarım masrafının tespiti için yapılan 1636 tarihi keşifte yirmi bin akçe (AŞS, nr. 497, s.105/397), 1666 tarihi keşifte (AŞS, nr.509, s.46/85) elli kuruş masraf yapılması uygun görülmüştür. 1666 tarihli keşfin ardından onarımın yapıldığını varsayarsak, hanın 1670 senesindeki durumu dikkat çekicidir. Mahkeme kayıtları, hanın 1670 yılında perişan halde olduğunu ortaya koymaktadır. Kayıta hanın kapısının parçalandığı, kapının önünde bulunan dükkânların

tamamının harap olarak geriye bir şey kalmadığı, hanın çatsının mevcut olduğu ancak duvarlarının bir bölümünün ve zemin taşlarının tahrip olduğu ve onarıma ihtiyaç duyduğu belirtilmiştir (AŞS, nr. 511, vr. 47a/296). Hanın onarımıyla ilgili ulaşılan son kayıt 1696 tarihli keşif kaydı ve mahkeme iznidir (AŞS, nr. 524, vr.41b/177 aktaran; Karazeybek vd., 2005, s. 20).

Cumhuriyet Dönemi onarımları: Yapı Cumhuriyet Dönemi'ne ulaşamamıştır.

4.1.2.10 Denizli Bedesteni onarımları

Osmanlı Dönemi onarımları: Bedestenin onarımıyla ilgili bilgiye rastlanmamıştır, ancak Denizli çarşı bölgesiyle ilgili ulaşılan bir kayıt bedestenin 1852 yılında meydana gelen yangından etkilendiğini ortaya koymaktadır. (BOA-İ.DH.256.15758-1; aktaran Çetin, 2015, s.179).

Cenab-ı Allah tüm İslam ülkelerini bilcümle musibetlerden korusun, Denizli'de şehir merkezine yarım saat mesafede bulunan ve Çarşı-yı Kebir (Büyük Çarşı) adıyla anılan surla çevrili çarşıda 6 Temmuz 1852 gecesi büyük bir yangın çıkmıştır. Olayı fark eden çarşı görevlileri havaya ateş ederek yardım istemişlerse de evlerden oldukça uzak olan çarşıya halkın zamanında yetişmesi mümkün olmamıştır. Ayrıca çarşıdaki dükkânların birbirine çok yakın olmaları nedeniyle de yangın hızla yayılmış ve rüzgârın da etkisiyle önüne geçilememiştir. Çarşı görevlilerinin çabaları da yetersiz kalmış ve üç saat içinde çarşı içerisinde bulunan 3 cami, 2 han, 150 mağaza, 2 lonca ve 825 dükkân tamamen yanmıştır. Yalnızca 2-3 adet taş mağaza ile "Turna Yıkığı" denilen yerde bulunan birkaç çakmakçı dükkânı, ahır ve mağaza bu yangından etkilenmemiştir. Yanan dükkânlardaki mal ve eşyanın büyük bir kısmı telef olmuştur. Bu yüzden mal sahipleri büyük bir zarar içindedir. Cenab-a Allah, Padişahımızın canını ve devletini korusun ve merhamet hislerini çoğaltsın. Halkın başına gelen bu musibeti art etmek görevimizdir. Bu fakir halk, şu an, Padişah efendimizin inayet ve ihsanına muhtaç durumdadır. Durumu arz ederiz. Elbette emir ve ferman efendimizindir.

Kayıtta geçen ve tamamen kül olduğu belirtilen "150 mağaza" Gedik Ahmed Paşa vakfına ait bedestenin içindeki dükkânlar olmalıdır. Zira 1530 yılında düzenlenmiş Evkaf defterinde (BOA-TD-369, s. 410-461; BOA-TD-438. S.131-132; TKGM-KKA-TD-560) Denizli İç-hisar'da bulunan tam olarak 150 dükkânın Gedik Ahmed Paşa Vakfına tahsis edildiği belirtilmektedir. Dükkânlarla ilgili bilgiler şöyle kaydedilmiştir;

"Evkaf-ı Merhum Ahmed Paşa Karahisar'da bina etdiği imaretine vakf etdiği emâkinden nefsi-i Denizli'de İç-hisâr'da bina etdiği bezistân hanı etrafıyla ve 'arz-ı 'aliyesiyle(!) defter-i atikte yüz elli dükkânı kaydolanmış imiş." (Gökçe, 1994, s.173)

Bu bilgiler doğrultusunda, bedestenin yangında tamamen yandığı ortaya çıkmaktadır. Vakıf yapıları yandıktan sonra veya başka bir sebeple onarım göremeyecek kadar hasar gördükleri durumlarda vakıf idarecileri vakıf toprağını satma, başka mülkle değiştirme ya da üzerinde inşaat yapacak herhangi bir kimseye kiraya verme yetkisine sahip olurlardı. Çevredeki güçlü mülk sahipleri bu durumdan istifade ederek vakıf arazisini kendi mülkiyetlerine kolaylıkla geçirebilirlerdi (Faroqhi, 2000, s.38). Denizli'deki bedestenin onarılmayacak duruma geldiğini varsaydığımızda, arazinin vakıf mülkiyetinden çıkmış olması ve üzerine yeni inşaat yapılmış olması olasıdır. Zira bedestenin onarımıyla ilgili kayda rastlanmamıştır. Bedestenin yıkımı yangından hemen ardından gerçekleşmemiş olsa dahi, 1950'lerden itibaren Denizli'de bilinçsizce yapılan imar ve inşası faaliyetleri neticesinde çarşı bölgesinden günümüze bedesten de dâhil olmak üzere kayda değer herhangi bir eser kalmamıştır (Gökçe, 1994)

Cumhuriyet Dönemi onarımları: Yapı Cumhuriyet Dönemi'ne ulaşamamıştır.

4.1.2.11 Afyonkarahisar, İstanbul ve Kütahya'daki dükkânların onarımları

Osmanlı Dönemi onarımları: Vakfın Kütahya'daki Büyük Bedesten'in içerisinde olduğunu bildiğimiz dükkânları dışında Afyonkarahisar, İstanbul ve Kütahya'da da dükkânları bulunmaktadır. Ancak bu dükkânlar çarşı içerisine dağılmış tekil yapılar olduğundan tespit etmek mümkün değildir. Yalnızca vakfa ait çeşitli belgelerde Afyonkarahisar'da 15 adet dükkân için "hamam yakınında ve hanın kapısının önünde" gibi ifadeler kullanılmıştır. 1670 tarihli mahkeme kaydından tamamının yıkıldığını bildiğimiz dükkânlar, yüksek olasılıkla depremin yol açtığı tahribatlar neticesinde yıkılmış olmalıdır (Karazeybek vd., 2005, s. 29). Kütahya ve İstanbul'daki dükkânların onarımlarıyla ilgili kayıtlara rastlanmamıştır.

Cumhuriyet Dönemi onarımları: Yapıların Cumhuriyet Dönemi'ne ulaşmadığı düşünülmektedir.

4.1.2.12 Denizli, Kütahya ve Afyonkarahisar'daki değirmenlerin onarımları

Vakfa ait değirmenlerle ilgili onarım kayıtlarına rastlanmamıştır. Günümüze ulaşamayan değirmenlerin ne zaman ortadan kalktığı tespit edilememiştir.

4.2 Vakıf Yapılarının Korunmasına ve Tahrip Edilmesine Sebep Olan Etkenler

Modern anlamda koruma anlayışı ancak XIX. yüzyılda şekillenmeye başlamıştır ve koruma konusu günümüzde halen gelişimini sürdürmeye devam eden bir alandır. Dolayısıyla, çalışmanın konusunu oluşturan Gedik Ahmed Paşa Vakfı yapılarının ortalama 500-550 yıllık geçmişe sahip olduğunu göz önüne alındığında söz konusu yapıların tarih boyunca aynı anlayış içerisinde korunduklarını söylemek güçtür. Bu durum, konunun dönemsel ayrışmaya gidilerek ele alınmasını gerektirmektedir. Bu sebeple yapıların korunması konusu çalışmada yapıların geçirdiği onarımlardan bahsedildiği bölüm gibi “Osmanlı Dönemi” ve “Cumhuriyet Dönemi” olarak alt başlıklara ayrılarak ele alınmıştır. Elbette koruma tarihimizi kırılma noktalarını yorumlayarak bu ayrışmaya pek çok farklı öneri getirmek mümkündür ancak daha detaylı bir ayrışma çalışmanın sınırlarını zorlayacağından söz konusu başlıklar tercih edilmiştir.

Osmanlı Dönemi'nde korumayı kurumsallaştırma girişimlerinin Tanzimat Dönemi (1839-1876) ile birlikte başladığı görülür. Anıtların ve tarihi eserlerin korunmasına yönelik kurumsal düzenlemeler ilki 1868'de çıkarılan, ardından 1874, 1884 ve 1906'da yenilenen Asar-Atika nizamameleridir. Bu nizamnamelerden ancak 1884 tarihli üçüncüsünün tarihi eserle yönelik getirdiği tanım çok büyük bir kısmı vakıf yapılarından oluşan Osmanlı eserlerini de kapsamaktadır. Türk İslam eserlerinin de tanıma dâhil edilmesi 1906'da son kez yenilenen nizamname ile gerçekleşmiştir. Cumhuriyet Dönemi ise kültürel varlıkların tanımın ve buna bağlı olarak koruma konusunun kapsamının daha kapsayıcı bir hal aldığı, evrensel koruma yaklaşımlarının kabul edildiği, ilke ve program belirleme, yasa ve yönetmenlik oluşturma gibi çabalarının yoğun olarak gözlemlendiği bir dönem olması sebebiyle Osmanlı Dönemi koruma anlayışından ayrılmaktadır

4.2.1 Vakıf yapılarının korunmasını mümkün kılan unsurlar

Osmanlı İmparatorluğu başta vakıf kurumu çevresinde gelişmiş güçlü bir örgütlenmenin aracılığı ile günümüze ulaşan sayısız yapının bakım ve onarımı için gerekli mekanizmaları ve süreçleri yaratabilmiştir. Öte yandan sözü edilen mekanizmaların ya da genel anlamda Osmanlı toplumunun onararak kullanmayı sürdürdüğü ya da tahrip ettiği yapılara karşı tutarlı bir tavır içinde bulunduğunu söylemek güçtür (Madran, 1986, s. 503). XIX. yüzyılın sonlarına gelindiğinde dahi ne Osmanlı Devleti'nde ne de Dünya'da günümüzdekiyle eş anlamda bir koruma anlayışından söz edilemez (Çal, 1990, s. 354). Bu dönemlerde koruma ve onarım konularında temel itici gücü, yapının kullanım değeri ve bu değerle yakından ilişkili olan ekonomik değeri oluşturur. Bunlara ek olarak vakıf kurumunun gerekliliği olan hizmetin sürekliliği anlayışı ve dini değer yargıları koruma konusunda daima önemlerini koruyan etkenlerdir (Madran, 1996, s. 60). Koruma uygulamalarının değişimini izleyebilmek adına önce vakıf kurumunun koruma konusunda nasıl bir sistem oluşturduğunu irdelemek gerekir. Bu sebeple vakıfların korumadaki rolüne ayrıntılı olarak yer verilerek, Gedik Ahmed Paşa Vakfı ilgili bölümde vakıf kurumunun koruma konusundaki rolü bağlamında ele alınmıştır.

Günümüz modern koruma anlayışı ise XX. yüzyılda bu konuda çalışmalar yürüten uluslararası kuruluşlarca (UNESCO, ICOMOS, ICOM, ICCROM vb.) ortaya konulan, çeşitli sözleşme ve anlaşmaların yanısıra yayınlanmış bildirgeler, tavsiye kararları ve yönetmelikler aracılığı ile oluşturulmuştur.²⁷ Bu anlayış içerisinde, bir yapının korunması gereken kültür varlığı olarak tanımlanabilmesi için gerekli ve yol gösterici olan tarihsel değer, belgesel değer, estetik ve sanatsal değer, enderlik-teklük değeri gibi kabul görmüş ölçütler belirlenmiştir (ICOMOS, 2013). Sözü edilen ölçütlere aşağıda kısaca yer verilmiştir.

Özgünlük: Yapının konum, tasarım, malzeme ve işçilik özellikleri açısından içinde bulunduğu kültür alanının bozulmamış belgesi olması.

²⁷ Detaylı bilgi için bkz. Carta del Restauro (1931), Atina Anlaşması (1933), Venedik Tüzüğü (1964), Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme (1972), Amsterdam Bildirgesi (1974), Nara Bildirgesi (1994) vb.

Bütünlük: Mimari mirasın yapısal ve mimari olarak bir bütün olması ve miras olma durumunu belgeleyen tüm unsurları ile var olması. Yapı veya yapı grubunun içinde bulunduğu çevre ve diğer miras unsurları ile süreklilik göstermesi.

Tarihsel değer: Yapı ya da yapı gruplarının tarihsel önem taşıyan bir “olay”, kişi ve/veya kurumla ilişkili olması. Kentsel, kırsal, endüstriyel miras ögesinin eski olması.

Belgesel değer: Yapının farklı dönemlerde yaşayan topluluklar ve bu toplulukların sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal yaşamları, yapım teknolojileri hakkında bilgi vermesi.

Estetik ve sanatsal değer: Yapının tasarımındaki anlayışın ve bezeme özelliklerinin dönemin beğeni düzeyini ve niteliğini kapsamaması.

Teknik ve teknolojik değer: Yapının ait olduğu dönemin teknik bilgi, beceri, yapım, malzeme ve işçiliğine ilişkin belgesel nitelikte olması.

Enderlik - teklik değeri: Yapı ya da yapı elemanlarının türü, mimari üslubu ve tasarımcısı bağlamında benzeri olmaması, günümüze tekil olarak gelmesi.

Grup değeri: Birlikte bir bütün oluşturan mimari miras öğelerinin yapısal ve anlamsal bağlamda bir arada bulunması.

Kullanım değeri: Yapının özgün işlevi veya yeni işlevi ile kullanılarak korunması ve çağdaş yaşamda yer alarak geleceğe taşınması.

Folklorik değer: Toplumun yerleşmiş örf ve adetleri, yaşam biçimleri, inanışları ve alışkanlıklarının mimari mekanlarla (yapılar, yapı grupları veya yapı parçaları) varolması.

Cumhuriyet Dönemi'nin çok büyük bir bölümünde de yukarıda belirtilen ölçütler veya benzerlerinin takip edildiği söylenebilir. Cumhuriyet Dönemi'nin ilk koruma kanunu olan 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda korunması gerekli

taşınmaz kültür varlıkları XIX. yüzyıl sonuna kadar yapılmış taşınmazlar veya bu yüzyıldan sonra yapılmış olup önem ve özellikleri bakımından Kültür ve Turizm Bakanlığı'na korunmalarında gerek görülen taşınmazlar olarak tanımlamaktadır. Burada bahsedilen “önem ve özellikler” yukarıda belirtilen ölçütler aracılığı ile belirlenmektedir. Yasada korunması gereken kültür varlığı olarak belirtilen diğer unsurlar şunlardır; Sit alanı içinde bulunan taşınmaz kültür varlıkları, milli tarihimizdeki önemleri sebebiyle zaman kavramı ve tescil söz konusu olmaksızın Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda büyük tarihi olaylara sahne olmuş binalar ve alanlar ile Mustafa Kemal Atatürk tarafından kullanılmış evler.

4.2.1.1 Vakıf sisteminin korumaya katkısı

Osmanlı Dönemi: Vakıf kurma konusunda sürekli altı çizilen noktalar, kişisel mülkün artık Allah'ın mülkü olarak kabul edilerek toplum yararına sürekliliğinin sağlanmasıdır. Sultan, vezir veya bölgenin yerel yöneticisi gibi üst düzey yönetici tabakanın kurmuş olduğu vakıflar aynı zamanda siyasi bir anlam taşıdıklarından hizmetlerin devamlılığı siyasi idarenin ve gücün devamlılığını simgelemektedir (Singer, 2004, s. 191). Dolayısıyla baniler inşaat için gerekli masrafları karşılamının yanı sıra, yapıların devamlı hizmet vermelerini sağlayacak onarım ve bakım masraflarını da finanse etmişlerdir. Aksi bir durum vakıf yapılarının bakımsız kalarak harap olmasına ve toplumun ihtiyaçlarının karşılanmamasına neden olur (Özcan, 2016, s. 28). Sözünü ettiğimiz sebepler, vakıf kurumu içerisinde vakıf yapılarının işlevliliğini korumaya yönelik bir yaklaşım geliştirmesine yol açmıştır (Akar, 2010, s. 90). Bu sistem içerisinde yapıların devamlılığını sağlayacak “...idari ve teknik elemanların tahsisi ve yapıların korumasına yönelik uygulamalar için parasal altyapının sağlanması gibi hukuki, idari ve finansal düzenlemeler bulunmaktadır” (Akar, 2010, s. 91). Devlet sözü edilen sistemi hukuki kuralların uygulanmasını sağlayarak, denetimleri yaparak ve gerekli durumlarda mali yardımlar yaparak desteklemektedir (Akar, 2010, s. 92). Gerek vakıf yapıların onarımlarında izlenen belli prosedürler, gerekse vakfiyelerde bulunan binaların devamlı tamir ve bakımını öngören şartlar ve şartların değişmezliği için alınan tedbirler sayesinde vakfedilen binalar uzun yıllar ayakta kalarak işlevlerini etkin olarak sürdürmeye devam etmişlerdir (Akar, 2010, s. 96).

Vakfiyelerde, gelirlerin nasıl harcanacağına belirtildiği bölümün başında vakıf gelirlerinin öncelikli olarak vakıf binalarının bakım ve onarımı için ayrılmasını öngören şartlar bulunmaktadır. Diğer taraftan kimi vakfiyelerde gelirlerin harcanacağı masraflar belirtildikten sonra, artan gelirin onarıma harcanmasının şart koşulduğu ya da onarımın öncelikli koşul olmayıp, gerektiği durumlarda onarım yapılmasına dair ifadelere de rastlanır (Akar, 2010, s. 93).

Koruma için gerekli mali altyapıyı oluşturan vakıf gelir kaynakları, vakıf kurucusunun mal varlığına ve dönemin iktisadi şartlarına göre çeşitlilik gösterir. Bunların içerisinde arazi gelirleri oldukça önemli bir yere sahiptir (Şibil, 1985, s. 111). Arazi gelirleri; araziden alınan çeşitli vergiler, arazinin kiralanması ya da arazinin işletilmesiyle elde edilen gelirlerdir. Bunlar dışında çarşı ve bedestenlerde bulunan dükkânlar, han, hamam ve ev gibi gayrimenkullerin kiralari ve nakit paraların işletilmesi vakıfların diğer gelir kaynaklarını oluşturmaktadır (Özcan, 2016, s. 28).

Vakıf yapılarının onarımında sözü geçen mali önlem ve şartlara rağmen finansman sıkıntısı çekildiği durumlar olabilir. Bu gibi durumlarda mahkeme kararı ve padişahın onayı ile mütevellilerin belli bir prosedüre uyarak yürüttüğü iki uygulama gündeme gelmektedir (Öztürk, 2001, s. 835). Bunlardan biri XV. yüzyılın ikinci yarısından Tanzimat Dönemi'ne kadar sürdüğünü bildiğimiz rekabe uygulamasıdır. Rekabe özetle; vakfın bir yapıyı acil olarak onarması gerektiği ve bunun için yeterli miktarda geliri olmadığı durumlarda, vakfın tüm gelirleri onarıma harcanıp onarım süresince müteveli hariç tüm personelin alacakları askıya alınmasıdır. Bu noktada vakıf yapılarının onarım ve bakımlarının, görevlilerin ödemelerinden öncelik kazandığı görülmektedir (Hızlı, 1994, s. 55-56, 70). Diğer uygulama ise XVI. yüzyıldan itibaren gündeme gelen icrateyn yöntemidir. İcrateyn, vakıf emlakı zaman içerisinde veya yangın ve deprem gibi afetler sebebiyle kullanılmaz hale geldiği durumda gayrimenkulün yeniden işleme amacıyla geliştirilmiş kiralama metodudur (Akgündüz, 1994, s. 116; Köprülü, 1952, s. 1-2; Özdeğer, 1992, s. 21). Bu uygulamada vakıf taşınmaz kiralanırken müteveliye bir kereye mahsus olmak üzere ve genellikle de vakıf yapısının gerçek değerinin yarısına denk gelen miktarda peşin para ve ayrıca her yıl belirli bir miktar kira ödenir. Alınan peşin para işletilemez durumdaki vakıf yapısının onarımına harcanır (Özdeğer, 1992, s. 21).

Vakıf yapıların korunmasını sağlamaya yönelik önem taşıyan konulardan bir diğeri her vakfiyede yer alan dua ve beddualardır. Vakıf kurallarının değişmesine izin vermeyen, vâkıfın öngördüğü şartları yerine getirilmesi için yönetici ve görevlilere hitaben olan dua ve beddua bölümleri, vakfın korunması için manevi teşvik ve tehdit oluşturmaktadır (Akar, 2010, s. 94; Kunter, 1962, s.263). Vakfiyenin giriş kısmındaki dua bölümlerinde, dünya hayatının ve nimetlerinin geçici ahiretin ise kalıcı olduğu belirtilerek, ahiretin dünyada iken kazanılması ve kişinin hayır duası ile anılması için vakıf yapmanın önemine işaret edilmektedir (Ateş, 1983, s. 6).

Çoğu vakfiyenin son bölümünde yer alan beddualarda, genellikle vakıf yapıların onarılması, korunması ve tahrip edilerek âtıl hale getirilmemesi yönünde manevi baskı ve tehtitler bulunmaktadır. Vâkıfın şartlarını amacına aykırı olarak değiştiren, vakıf mallarına müdahale eden veya kötüye kullanan, vakıf yönetiminde dürüst olmayan, vakıf hizmetini gereği gibi yapmayanlar bu beddualara maruz kalacaktır (Ateş, 1983, s. 34).

Yukarıda genel hatlarıyla bahsedilen vakıf kurumunun koruma konusundaki rolünü Gedik Ahmed Paşa Vakfı üzerinden örneklemek mümkündür. Gedik Ahmed Paşa Vakfiyesinde mütevelinin görevleri başında vakıf malların onarımı gelmektedir. Örneğin, Denizli’de Honaz’a bağlı Karaoğlan köyünün gelirlerinin bağışlandığı Fahri Hatun’un türbesinin ve Denizli’deki köprünün, mütevellinin gözetimi altında bulunması şart koşulmuştur. Gedik Ahmed Paşa, yapıların onarımı ve bakımı konusunda mütevellinin asla ihmal göstermemesini, gelirler ile önce cami ve imaretin onarım ihtiyaçlarının giderilmesini arta kalan gelirin cami ve imaretin işlerine ve ihtiyaçlarına harcanmasını istemiştir.

Ve icaratin evvelâ usuli vakıfve cami-i şerif ve imareti rakabelerinde vukubulan hanel ve hasaratın tamiratına sarf olunduktan sonra kalan fazlanın atiyen zikir ve beyan ve şart ve tahsis edileceği vecih üzre mezkûr cami-i şerif ve imaretin mesalih ve levazimine sarfedilmesini şart kıldı.

Cami ve imaret herhangi bir sebepten harap olur yıkılır ise, ikinci ve üçüncü kez ihya edilmesini, ancak yapıların onarımlarının mümkün olmadığı durumlarda ise gelirlerinin fakir ve evsiz kimselere dağıtılmasını şart kılmıştır.

cami ‘-i şerifi, mezkûr ve imarete bir halel tatarruk eder veyahut münhedim olurlar ise evkafi mezkûreden hasıl olan emval ile ikinci ve üçüncü defa olarak her ikisinin de iadeten ihya edilmesini ve her hangi bir sebepten dolayı iadeten ihyalari mümkün olmadığı surette varidati vakfiye temaminin fikarâ ve mesakine sarf olunmasını şart kıldı.

Vakfiyeye göre cami ve imaretin bakım ve onarım işleri için bir meremmetçi çalıştırılacak, günlük 3 akçe maaş alacaktır; “... vakti hacette tamirat ve termimati heman ifa etmek üzere bir kimse meremmetçi olup kendisine yevmiye 3 dirhem verilmesini şart kıldı.”

Vakfiyede karşılıksız kamu hizmeti gören cami ve imaretin onarımına öncelik verirken, vakfa gelir getirerek hayır yapılarının işlenmesini ve gerekli durumlarda onarılmasını sağlayan hamam, bedesten gibi iktisadi yapıların onarımından ayrıca bahsetme gereği duyulmamıştır. Bu durum cami ve imaret dışındaki yapıların bakım ve onarımlarının yapılmayacağı anlamına gelmemektedir. Bazı vakfiyelerde onarım şartı “zaten hali hazırda uygulanması gereken” bir şart olarak algılandığından bunu ayrıca vakfiyede belirtmeye gerek görülmeyip onarım şartı eklenmemiştir. Zira vakfiyede onarımla ilgili hiçbir şart eklenmemiş olsa dahi vakfın amacı doğrultusunda onarımın gerçekleştirileceği varsayılır (Akar, 2010, s. 93). Aksi bir durum vakıf kurumunun koruma mekanizmasına ters düşecektir. Çünkü hayrat türünden dini yapıların hizmet vermesi ve korunması ancak vakfın yeterli geliri olması yani akar türünden yapıların korunup işleyebilmesiyle gerçekleşebilir.

Gedik Ahmed Paşa Vakfı gelirlerini, vakfiyesinin dışında 1550-1553 yılları arası tutulan kayıtlardan takip etmek mümkündür. Bu kayıtlara göre; “külliyeinin masrafları için Afyonkarahisar’dan 12.886 akçe gelir vakfa tahsis edilmiş olup en büyük geliri yıllık 9.820 akçe olmak üzere Afyonkarahisar’daki hamamının geliri oluşturmuştur. Başhaneye (*mezba*), kasap dükkânına, hamam yakınındaki 15 dükkâna ve bahçeye ait kira bedeli vakfın diğer gelirleridir (Bulduk, 1993, s. 341). Bu gelirler dışında Gedik Ahmed Paşa Külliyesi’nin gelirlerinin büyük bir kısmının Afyonkarahisar’ın dışından karşılandığı izlenmektedir. Bunlar Uşak, Aydın, Bilecik, Denizli, Kütahya ve İstanbul’da bulunan köy çiftlik, mezra, çeltik ark²⁸, değirmen, bahçe ve hamam gelirleridir. Zaman içinde vakfa ait akar türünden yapıların sayılarında ve bunların

²⁸ Ark, bahçe, bağ, tarla sulamak ereğiyle, içinden su akıtılmak için toprağı kazarak açılan su yolu. (TDK, 2020)

gelirlerinde değişiklikler yaşanmıştır (Bulduk, 1993; Gökçe, 1994; Karazeybek vd., 2005; Turęut, 2011; Türkel, 2017)

1788-1789 yılları arasında tutulan kayıtlarda İstanbul'daki hamam kira geliri, Rüstem Paşa Vakfı, Gümüş, Süleyman, Efred Nahiyeleri ve Karaoğlan köyü ve Mehmed Bey Vakfı Taras köyü gelirleri²⁹ gözükmemekte, Denizli ve Kütahya'daki dükkân kiraları ve Denizli'de ve Afyonkarahisar'da bulunan hamamların kiraları bulunmamaktadır. 1823-1834 tarihli kayıtlarda ise Serez Sancağı'ndan Nevrokop'a bağlı mukata, Aydın, Bilecik, Denizli ve Kütahya'da iltizam gelirleri, İstanbul'da ise berber ve kalaycı dükkânlarından kira gelirleri ve Afyonkarahisar'daki bahçe gelirleri görölmektedir. Ancak ne Kütahya'da ve Denizli'de bulunan bedestenlerin dükkân kiralarna ne de Denizli'deki hamamına ait kira gelirlerine rastlanmamıştır. Kayıtlardan da anlaşıldığı üzere vakfın geliri bir takım dış etkenlere dayalı olarak değişiklik göstermiştir. Deprem, yangın gibi yapıları kullanılamaz hale getiren doğal afetler vakıfların gelirlerinde değişikliğe sebep olan dış etkenlerden bazılarıdır. Salgın hastalık kuraklık, haşarat gibi etkenler ise vakfa ait zirai işletmelerin gelir düzeyini etkileyebilmektedir (Akar, 2010, s. 100). Öte yandan varlığı önceki kayıtlardan tespit edilmiş bir yapının daha geç tarihli belgelerde gelir kaydına rastlanmaması söz konusu yapının kesin olarak ortadan kalktığı veya vakfın mülkiyetinden çıktığı anlamına gelmektedir.

Araştırmada Gedik Ahmed Paşa Vakfına ait herhangi bir yapının onarımı için rekabe uygulamasına gidildiğine dair kayıt bulunmamıştır. Vakfa ait yapıların onarımı için gerekli gelir Evkaf Nezareti Dönemi de dâhil olmak üzere vakfın akarlarından sağlanmıştır. Örneğin Gedik Ahmed Paşa Hamamının 1848 tarihli onarımı hamam işletmecisi tarafından değil vakıf gelirleriyle, Gedik Ahmed Paşa Cami'nin 1895 tarihli onarımı vakfın Simav Kazası'ndaki 1893-1894 yılı gelirinden karşılanmaktadır. Önceki bölümlerde bahsedildiği üzere onarımı için gerekli kaynak bulunamayan Gedik Ahmed Paşa Vakfına ait tek bir yapı Denizli Çarşanba'daki Ahmed Paşa Zaviyesidir. Vakıf yöneticilerinin hamam gelirini vakfiye gereğince zaviyeye değil imarete harcaması, bakımsız kalan zaviyeyi kullanılmaz hale getirmiştir.

²⁹ Bu gelirden Serez'de bulunan cami ve imaretin giderleri düşüldükten sonra kalan gelir söz konusu cami ve imaret, büyük oğlu Mehmed Bey'in 1492'de Serez'de inşa ettirdiği yapılarıdır.

Son olarak, vakıf yapıların korunmasını sağlamaya yönelik vakfiyede yer alan dua ve beddua bölümleri her vakfiye gibi Gedik Ahmed Paşa Vakfı'nda da bulunmaktadır. Gedik Ahmed Paşa Vakfiyesinin dua bölümünde şu ifade yer almaktadır;

mevkufatın cümlesi yazılı olduğu üzere müseccel vakif olup şurut ve kavanininde tağyir ve tebdil caiz olmadığı gibi usulinde tahvil ve zevabitinin nakzına kiyam cenab-i hakka ve yevm-i ahirete iman eden hiç bir kimseye helal olmaz. Kim ki vakfın tağyir ve tebdiline nakız ve tahviline sa'yederse haram ve günahı irtikâb etmiş olur vakifin bu baptaki ecri cenabi hak üzerine olsun.

Cumhuriyet Dönemi: Cumhuriyet Dönemin'de 2762 sayılı Vakıflar Kanunu 1935 yılında yürürlüğe girmiştir. Söz konusu kanunda Osmanlı'dan devralınan vakıflar, Mazbut Vakıflar, Mülhak Vakıflar, Azınlık ve Cemaat Vakıfları olmak üzere üç grupta ele alınmaktadır. Mazbut Vakıflar, kurucuları ve mütevellileri ölmüş olup Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yönetilen vakıflardır. Mülhak Vakıflar, kurucularının çocukları ve mütevelliler tarafından yönetilen fakat Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce gözetilen ve denetlenen vakıflardır. Azınlık ve Cemaat Vakıfları, azınlıklar tarafından yönetilmekte fakat Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından gözetilip ve denetlenmektedir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1935 tarihli 2762 sayılı yasa ile idaresindeki vakıf eserlerinin yalnızca onarım ve ve imarın yetkisine sahipken imar yasasına ek olarak çıkarılan 1972 tarihli 1605 sayılı yasa ile vakıf eserlerinin tespit ve tescilinden sorumlu kurum haline gelmiştir. Sözü geçen yetkiler 1983 tarihli 2863 sayılı "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu"nda da Vakıflar Genel Müdürlüğüne aittir. Bu kanun, 3386³⁰ ve 5226³¹ sayılı kanunlarla yapılan ek düzenlemelerle halen yürürlüktedir. 1987 tarihli 3386 sayılı kanunun 4. maddesine göre Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün idaresinde veya denetiminde bulunan vakıflara ait taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile gerçek ve tüzel kişilerin mülkiyetinde bulunan kültür varlıklarının korunması ve değerlendirilmesi ilgili konular Koruma Kurulları kararı alındıktan sonra, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yürütülür.

5226 sayılı kanun (2004, m.11) Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün idare ve denetimindeki vakıflara ait kültür varlıkların, 3194 sayılı İmar Kanunu (1985, m.21)'na göre ruhsata

³⁰ 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi ve Bu Kanuna Bazı Maddeler Eklenmesi Hakkında Kanun (1987)

³¹ Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (2004)

tâbi olmayan (derz, iç ve dış sıva, boya, badana, oluk, dere, doğrama, döşeme ve tavan kaplamaları, elektrik ve sıhhi tesisat tamirleri ile çatı onarımı ve kiremit aktarılması) tadilat ve tamiratlarının özgün biçim ve malzemeye uygun olarak Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce yaptırılacağını belirtmektedir. Bunların dışında kalan inşai ve fiziki müdahaleler Koruma Bölge Kurulu'nun iznini gerektirir. Taşınmaz kültür varlıkları ile bunların koruma alanlarında yapılan tadilat ve tamiratlara ilişkin uygulama öncesi ve sonrasına ait rapor ve belgeler Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce ilgili Koruma Bölge Kurulu Müdürlüklerine gönderilecektir.

Son olarak 2008 yılında çıkarılan 5737 sayılı son Vakıflar Kanunu, vakıflara ait vakıf kültür varlıklarının tespiti, envanter ve tescil çalışmalarının, Genel Müdürlüğe ve mazbut vakıflara ait olanların; korunması, mülkiyeti el değiştirmiş vakıf kültür varlıkları ile koruma alanlarının kamulaştırılması, değerlendirilmesi, onarımı, restorasyonu ve gerektiğinde yeniden inşa çalışmalarının Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce yürütüleceğini belirtmektedir. Bu kanundaki yeni hükümlerle vakıf kökenli kültür varlıklarının korunmasında Vakıflar Genel Müdürlüğü asıl sorumlu kurum olarak konumlandırılmıştır (Akar, 2011, s. 8). Kurum, 2018 senesinde “Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum Ve Kuruluşlar İle Diğer Kurum Ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi” ile Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlanmış, görevleri yeniden düzenlenerek son halini almıştır.

Gedik Ahmed Paşa Vakfının Cumhuriyet Dönemi'ne ulaşan altı yapısından biri özel mülkiyette, ikisi belediye mülkiyetinde, üçü Vakıflar Genel Müdürlüğü mülkiyetindedir. Vakıflar Genel Müdürlüğü mülkiyetinde olan Gedik Ahmed Paşa Cami, Gedik Ahmed Paşa Medresesi ve Gedik Ahmed Paşa Hamamı Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yönetilip, temsil edilmektedir.

4.2.1.2 Dini değer yargıları

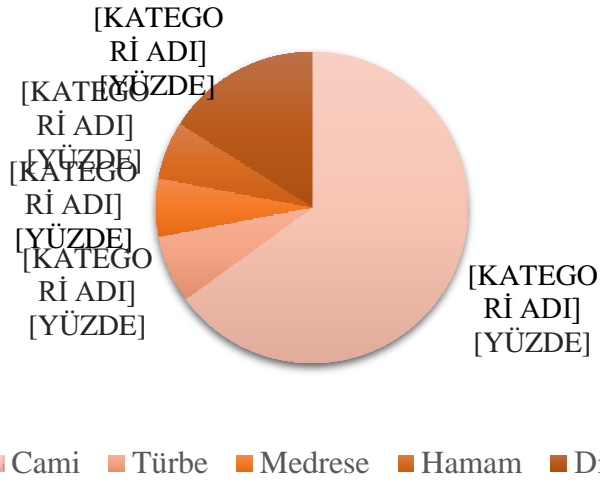
Onarım ve bakım konusunda yetkili kişi ve kurumların tercihleri ve bir kültürel varlığın içinde bulunduğu kültürel ve siyasi ortam hem zarar hem yarar sağlayabilmektedir. Bazı yapı türleri yerel, bölgesel veya uluslararası bağlamda diğer yapı türleri kadar değerli bulunmayabilir. Bu durum bu türden yapıların yetkili kişi ve kurumlarca korunmaması veya daha düşük seviyede korunması sonucunu getirirken, diğer taraftan mali kaynaklar

daha fazla önem verilen eserlerin korunması için kullanılabilir. Nitelikleri ve işlevleri dolayısıyla başta dini yapılar olmak üzere vakıf yapılarının tümü hem Osmanlı Dönemi'nde hem de Cumhuriyet Dönemi'nde gerek toplum gerek yetkili kişi ve kurumlarca korunmaya değer bulunmuştur. Aşağıda bu tutumun oluşmasında etkili olan sebeplerden biri; “dini değer yargıları” ele alınacaktır.

Osmanlı Dönemi: Çalışmanın ikinci bölümünde değinildiği üzere vakıfların kurulmasında “sevab ba'del mevt” olarak bilinen hadise dayandırılan dini anlayış önemli bir motivasyon olmuştur. Hadiste, kişinin sürekliliği olan hayırseverlik sağladığı sürece öldükten sonra bile sevap kazanabileceği belirtilmektedir. Kişi öldükten sonra dahi cami, medrese, çeşme, köprü gibi hayır kuruluşları aracılığıyla sevap işlemeye devam etmesini sağlayan “*Sadaka ve sadaka-i câriye*” anlayışı vakıfların kurulması yanısıra yapıların onarımında ve sürekliliğin sağlanmasında da şüphesiz etkili olmuştur (Akgündüz, 2001, s. 825-826; Köprülü, 1942, s.11; Yediyıldız, 2010, s. 479).

Dini anlayışların yapıların onarımında ve sürekliliğin sağlanmasındaki etkisini şüphesiz en net biçimde dini nitelikli yapılar üzerinden izlenir. Bu anlayışın temellerini vakıf kurumunda olduğu gibi Kur'an'da geçen bazı ifadelerle dayandırmak mümkündür. İbadete mahsus olan tüm camiler ve mescitler için de “Allah'ın evi” ifadesi kullanılır. Nitekim bir hadis-i şerifte; “Yeryüzünde Allah'ın evleri; mescitlerdir. Oraya gelene Allah Teâlâ ikramda bulunur.” denilmektedir (Taberani, Mu'cemü'l-Kebir, X, 10346).

Cumhuriyet Dönemi: Çal (1990)'ın Cumhuriyet Dönemi'nin eski eser politikalarını konu alan çalışması dini yapıların onarım uygulamalarındaki baskın yerini anlamamıza yardımcı olacaktır. Her yıl için onarılan eserlerin analizi yapan Çal (1990) 'ın vardığı sonuçlar şöyledir; 1924-1940, 1952-1982 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 6321 eser onarılmıştır, bunlar arasında camiler 4093 adet ve %65 oran ile ilk sırada yer almaktadır. İkinci sırada 436 say ve %7 oran ile türbeler, üçüncü sırada 397 adet ve %6 oran ile medreseler, dördüncü sırada 365 adet, %6 oran ile hamamlar gelmektedir gelmektedir (s. 201-202) (Şekil 4.43).

Şekil 4.43 1924-1940,1952-1982 Vakıflar Genel Müdürlüğü Tarafından Onarılan 6321 Eserin Yapı Türüne Göre Dağılımı (Çal'dan (1990) işlenerek)

1924- 1954 yılları arasında genellikle cami onarımı yapılırken ancak 1954'den sonra akar nitelikli bedesten, han, hamam gibi yapılar onarılmaya başlanmıştır (Çal'dan aktaran; Akar, 2011, s.25) Mali kaynakları zaten sınırlı olan Vakıflar Genel Müdürlüğü onarım konusunda önceliği hayrat türünden yapılara, özellikle anıtsal camilere ayırmıştır. Akar türünden ticari ve sosyal işlevli yapılar ise ihmal edilmiştir (Akar, 2011, s.25). Diğer taraftan bu tutumun sadece dini değer yargılarına bağlamak doğru bir yorum olmayacaktır. Gerek Osmanlı Dönemi'nde gerekse Cumhuriyet Dönemi'nde cami ve mescitlerin kullanım değerleri ve bu değere bağlı olarak diğer yapı türlerine göre sayıca çok olmaları onarım uygulamalarında baskın biçimde yer almalarını sağlamış olmalıdır.

Dini nitelikli yapıları onarım konusundaki yerini diğer yapılardan ayıran konu yalnızca onarım oranları değildir. Dini nitelikli yapıların ayrıcalıklı yeri yönetmelik, şartname, ilke kararları üzerinden de izlenebilmektedir. Başta camiler ve mescitler olmak üzere bu tür yapıların müdahale biçimleri, restorasyon ilke kararları Cumhuriyetin erken dönemlerinde belirlenmeye başlanmıştır. Camiler için restorasyon ilke kararları ilk kez 1936 yılında Evkaf Umum Müdürlüğü'nce hazırlanan *Camilerin ve Bunlara Şumuli olan Binaların Tamir ve İnşalarına Ait Fenni Şartname*'de belirlenmiştir. Şartnamede, tavan, döşeme, saçak gibi elemanların özgün görünümünü değiştirmemek kaydıyla daha dayanıklı olmaları için betonarme yapılması ve dönem eklerinin kaldırılması gibi bugünün koruma anlayışıyla bakıldığında yadırgayıcı kararlar bulunmakla birlikte,

onarılacak kısımların özgünlüğünün bozulmaması, süsleme ve bezemelerin aynen korunması gibi birçok çağdaş ve olumlu kararlar da bulunmaktadır (Madran, 1996, s. 86-87). 1985 senesinde başta vakıf cami ve mescitler olmak üzere cami ve mescitlerin bakım, onarım, temizlik, çevre tanzimi ve güvenlik hizmetleriyle ilgili esasları ve bu konuda kuruluşlar arasında yetki ve görev alanlarını düzenlemek için “Camilerin Bakım Onarım Temizlik ve Çevre Tanzimi Yönetmeliği” yayımlanmıştır. Günümüz de ise Koruma Yüksek Kurulunca 2007 senesinde hazırlanan “Vakıflar Genel Müdürlüğü İdare ve Denetiminde Olan Cami, Mescit, Türbe Vb. Kültür Varlıklarının Müdahale Biçimleri Uygulama ve Denetimi” ilke kararları ile cami, mescit, türbe vb. kültür varlıklarının müdahale biçimleri, uygulama ve denetim şekilleri açıkça belirtilmektedir. Vakfa ait yapılar içinde günümüze en iyi durumda ulaşan yapı Gedik Ahmed Paşa Cami’dir. Bu konuda camilerde yapılacak onarım ve müdahale biçimlerinin diğer yapı türlerinden önce belirlenmesi ve vakıf içerisinde en sık onarılan yapı olması etkili olmuş olmalıdır.

4.2.1.3 Yapının kullanım değeri

Osmanlı Dönemi: Çalışmanın ilk bölümünde bahsedildiği üzere, vakıf yapıları Osmanlı Dönemi’nde halka götürülmesi gerekli olan ancak merkez yönetimin dâhil olmadığı hizmetlerin tamamını gerçekleştirmektedir. Osmanlı Dönemi’nde toplumun ihtiyaçlarını karşılayan bu türden yapıların onarımları çoğu durumda çevre halkı için önem taşıdığı için gerçekleştirilmiştir. Vakıf yapıların kullanıcıları onarım sürecinde şikâyet, mali destek gibi yollarla önemli roller oynamışlardır (Akar, 2010, s. 92). Örneğin, cami ve mescitlerin onarılarak bölge halkının ibadetini aksatmadan yapabilmesi onarım isteklerinde sık rastlanan bir konudur. Kale ve surların onarımı da kentlerin korunması konusunda önem taşıdığı için sıklıkla gerçekleştirilen onarım faaliyetleri arasında olmuştur. Sözelimi Kayseri Kalesi’nin bazı bölümlerinin yıkılması üzerine 1553 yılında, halk güvenlik kaygısıyla surların onarılması için kadı huzurunda devlete başvuruda bulunmuş, hatta taleplerinin kabul edilmesi durumunda onarım işinde çalıştırılmak üzere bin kişilik işçi desteği sağlayacaklarını dahi vaat etmişlerdir (İnbaşı’ndan aktaran; Aydın, 2013, s. 211-212). Gedik Ahmed Paşa İmaretinde

görüldüğü üzere 1746 senesinde medrese öğrencileri ve imareten faydalanan diğer kişiler imaretin işlememesi şikâyetinde bulunmuşlar bu şikâyetten sonra vakfın gelirlerinin imarete yapılacak onarım için keşif çalışması yapılmıştır. Osmanlı Dönemi'nde kullanım değeri dolayısıyla sıklıkla onarılan bir diğer yapı türü hamamlardır. Hamamlar, vakıflara önemli kazançlar getirmenin yanısıra en temel ihtiyaçlardan olan vücut temizliğinin yerine getirilmesini sağlamaktadırlar. Vücut temizliği ihtiyacı aslında sosyal nitelik taşısa da İslam halkı için dinsel bir gereği getirmeye aracı olmaktadır (Cezar, 1985, s. 31). Müslümanların yapması gereken abdest alma işlemi ve sürekli olarak “büyük miktarda yiyeceklerle işlem yapan imaret çalışanlarının” (Ergin, 2010, s. 6) yapması gereken temizlik hamamlarda gerçekleşmektedir. Hamamlar, aynı zamanda sosyal hayatta oldukça önemli yeri olan; bebek için kırk hamamı, sünnet, evlilik, askere gitme gibi törenlerin yapıldığı yerlerdir (Ergin, 2010).

Cumhuriyet Dönemi: Günümüz modern koruma anlayışı içinde de bir yapı veya yapı grubunun “korunması gerekli kültür varlığı” niteliğini kazanabilmesi için aranan özelliklerden biri, kullanım değeridir. Ancak bu değer günümüzde, geçmişteki faydacı anlayışa sahip değildir. Kullanım değeri “yapının içinde bulunduğu toplumun, sosyal, kültürel, ekonomik ve politik yaşantısına” (ICOMOS, 2013) ve bunlardan doğan ihtiyaçlarına göre değişiklik gösterebilmektedir. Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS) (2013) kullanım değerini, “yapının özgün kullanımının ya da toplumun onun için öngördüğü yeni kullanımın yapıya kattığı değer” olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla bir vakıf eserin özgün işleviyle veya kültürel kimliğini ve mekansal özelliklerini koruyarak adapte edildiği yeni işleviyle topluma yararlı bir amaç için kullanılıyor olması kullanım değerini koruduğu anlamına gelmektedir. Özetle yapını onarımı için öncelik sağlayıp, onarım sürecini kolaylaştıran kullanım değeri (Venedik Tüzüğü, 1964) uluslararası koruma ilkelerinin takip edildiği ve benimsendiği Cumhuriyet Dönemi'nde de vakıf yapıların korunması bağlamında önemini koruyan bir etken olmuştur.

4.2.2 Tahrifatın sebepleri

Yapılarda tahribata neden olan etkenler insan kaynaklı ve doğa kaynaklı olmak üzere iki başlıkta incelenebilir. Vakıf yapılarının tahribine ve yok olmasına neden olan doğal

sebepleri doğal afetler ve zamanla gelişen doğal süreçler oluşturmaktadır. İnsan kaynaklı tahribat sebepleri başında ise vakıf kurumunun işleyişinin idari, hukuki ve ekonomik yönden bozulması gelmektedir. Çünkü bu işleyişin bozulması başka tahribat sebeplerinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Vakıf sistemin bozulması dışında kültürel varlıklara zarar veren ortak etkenler olan; hızlı kentleşme, yapının kullanım ve ekonomik değerini kaybetmesi, yapıların uygunsuz biçimde kullanılması ve işlevlendirilmesi, savaş işgal, isyan ve vandalizm benzeri şiddet olayları (Ahunbay, 1996, s. 38-45; Madran, 1986, s. 38-45) doğal olarak vakıf yapıları için de tahribat sebebidir.

Aşağıda Gedik Ahmed Paşa Vakfında yer alan yapıların bozulma süreçleri incelenerek tespit edilen bozulma sebepleri doğal ve insan kaynaklı tahribatlar sınıflandırmasına göre ele alınacaktır.

4.2.2.1 Doğal sebepler

Vakıf eserlerin tahribine ve yok olmasına neden olan doğal sebepleri doğal afetler ve zamanla gelişen doğal süreçler oluşturmaktadır.

Zamanla gelişen doğal sebepler: Uzun yıllar doğada pek çok dış etkene maruz kalan yapıların malzemeleri zamanla yaşlanır ve yıpranır. Yapıların sürekli bakım ve onarımları sağlanmazsa, süreçlerin sonunda yapılarda büyük ölçekli hasarlar görülebilir. Vakıf eserlerde meydana gelen fiziksel yıpranmaların bir bölümü su, nem, rüzgâr, kar, yağmur, güneş, don, yer altı suyu gibi yapının bulunduğu iklim, konum ve zemin özellikleri gibi çevre koşulları sonucunda oluşmaktadır. Bitki kökleri, mantarlar, bakteriler ve böcekler gibi organizmalar da yapının fiziksel hasar görmesine sebep olabilmektedir. Bunların yanı sıra kötü işçilik veya hatalı yapı malzemesi ve teknik kullanımından kaynaklanan problemlerin süreçleri hızlandırmaya etkisi büyüktür (Ahunbay, 1996, s. 45).

Fiziksel yıpranmaların gelişme hızı yapıların inşasında tercih edilen malzemenin türüne göre önemli ölçüde değişiklik göstermektedir. Örneğin, değirmenlerin inşasında ve kırsal bölgelerde bulunan küçük boyutlu hamamların soyunmalık bölümünün inşasında, ahşap malzeme kullanılması bu tür yapıların diğerlerine göre daha önce yıpranmasına

sebeptir. Nitekim Gedik Ahmed Paşa Vakfı'na ait Afyonkarahisar, Denizli ve Kütahya'da bulunan değirmenlerden hiçbiri günümüze ulaşamamıştır. Benzer şekilde vakfin kırsal bölgede bulunan Denizli Işıklı'daki Hamamı'nın soyunmalık bölümünün ahşap olduğu ve bu sebeple günümüze ulaşamadığı düşünülmektedir.

Külliyelerde aynı tarihlerde inşası gerçekleşen birçok yapı türü günümüze ulaşabilmişken, mutfak yapılarının çok azının ulaşması yine bu yapıların inşasında kullanılan malzeme ve inşaat kalitesiyle ilgili olmalıdır. Zira Vakfın Afyonkarahisar'daki imaretin 1635 senesinde kullanılmaz hale gelip, ahşapları satılacak kadar harap hale geldiği bilinmektedir. 1636 ve 1667 yıllarında ise yapının şiddetle onarıma ihtiyaç duyduğu hakkında keşif kaydı tutulmuş ardından onarımları gerçekleşmiştir. 1746 senesinde işlemez duruma gelen imaretin, 1788- 1789 tarihli vakıf muhasebe defterindeki giderleri göz önünde bulundurulunca bu tarihte sonra yapının bir kez daha onarım geçirdiği düşünülmektedir. Farklı dönemlerde geçirdiği pekçok onarıma rağmen imaret günümüze ulaşamamıştır.

Vakfın günümüze ulaşamayan yapılarından bir diğeri Denizli'deki mescittir. İnşasında, çoklukla yığma taş, ahşap ve kerpiç gibi, basit malzeme kullanılan mescitlerin de zamanla pek çoğu yok olmuş veya ancak sık sık yapılan onarımlar sayesinde günümüze ulaşabilmişlerdir (Seçkin ve Sönmezler, 2002, s. 219).

Genellikle ahşap olarak tek katlı ve çabucak yapılan dükkânlar inşalarında seçilen malzemenin dış etkenlere dayanıksız olması sebebiyle daha kolay tahrip olmaktadır. Örneğin Afyonkarahisar'da 1668 senesinde gerçekleşen deprem, külliye ait pek çok yapının büyük ölçüde zarar görmesine sebep olurken, 15 dükkânın tamamının yıkılmasına sebep olmuştur. Ahşaptan inşa edilen dükkânların yangınlardan çok kolay etkilendikleri, çarşılarda sıkça çıkan yangınlarda büyük zararlara yol açtığı bilinmektedir. Büyük ekonomik zararlar sonucunda taş dükkânların inşasını öngören yönetmelikler çıkmasına rağmen bu yapılar ancak XIX. yüzyılın sonlarına doğru kârgir yapılara dönüştürülmüşlerdir (Akar, 2009, s. 272; Cezar, 2001, s. 123).

Sonuç olarak, günümüze ulaşan ve iyi durumda olan vakfa ait yapılara baktığımızda; Afyonkarahisar'daki külliye yapıları, medrese hamam ile İstanbul'daki

Gedikpaşa Hamamı ve Kütahya'daki Büyük Bedesten'in tamamı iyi işçilik ve malzemeyle inşa edilmiştir. Günümüze ulaşamayan yapıların malzeme ve inşa tekniği ile ilgili kesin bilgiye sahip olmamakla birlikte, bu yapı türlerinin mevcut örnekleri değerlendirildiğinde vakfa ait değirmen, dükkân, imaret, mektep, zaviye, mescit gibi yapılarda, genellikle daha basit malzeme ve inşa tekniği kullanıldığını bilinmektedir. Diğer taraftan sözü geçen yapıların yok olma sebepleri belgelerle tespit edilemediğinden, bu yapıların günümüze ulaşamamasını kesin olarak sadece malzeme veya inşa tekniklerine bağlamak yanlış olacaktır.

Doğal afetler: Tarihi yapıların hasar görmesinin en önemli nedenlerinden biri de doğal afetlerdir. Doğa doğal afetler, Osmanlı Dönemi'nde birçok yapının tahribine hatta tümüyle yok olmasına neden olmuştur. Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla deprem, sel, rüzgâr gibi doğal afetlerde sonra vakıf eserin onarımını hemen yapılması için gerekli önlemler alınmakta normal bir onarım için izlenen sürece ve kurallara uyum aranmamaktadır. Böyle durumlarda, ilk yardım alışımlışın dışında olarak devlet hazinesinden yapılmakta, kişilerden para toplanmakta, bölgenin ileri gelenleri yardımcı olmaktadır. Osmanlı Dönemi'nde doğal afetlerin yol açtığı tahripler ve sonrasında gerçekleştirilen onarım çalışmalarlarıyla ilgili olarak Erdoğan'ın *Osmanlı Dönemi'nde Anadolu Camilerinde Restorasyon Faaliyetleri* adlı çalışmasında paylaştığı veriler konuya açıklık getirmektedir. Erdoğan (1968, s. 150), yüz yirmiye aşkın belge üzerinde yaptığı incelemede, camilerin harap hale gelerek esaslı onarımlar geçirmesine yol açan sebepleri çoğunlukla deprem, yangın, şiddetli geçen kış mevsimleri, şiddetli yağışlar ve rüzgârlar olarak belirlemiştir.

Daha sık meydana gelen ve daha güçlü kasırgalar, daha uzun süren hava sıcaklıkları ve yükselen deniz ve akarsu seviyeleri gibi normalin dışında seyreden iklimsel olaylar vakıf yapıları üzerinde yıkıcı etkilere sebep olabilmektedir. Konuyla ilgili olarak Gedik Ahmed Paşa Vakfı'na ait gayrimülklerin dağıldığı Şeyhlü'yü (Işıklı) ve Homa yerleşimlerini örnek vermek mümkündür. XVI. yüzyılın sonu ve XVII. yüzyılın başlarına gelindiğinde hem Işıklı'nın hem de Homa'nın birçok açıdan küçüldüğü görülür. Bu küçülmede, ekonomik kriz, savaşlar, Suhte ve Celali İsyamları yanısıra bölgede yaşanan anormal iklimsel olayların ekonomik ve sosyal etkilerinin de rolü olmuştur. (Ertaş, 2011, s. 279-280, 293). Özellikle XVI. ve XVII. yüzyıllar arasında

etkili olan daha çok Akdeniz ve Avrupa coğrafyasında etkisini gösteren en az 1 derecelik sıcaklık düşüşünün, uzun kurak dönemlerin yaşandığı, buzulların yayılım alanlarının genişlediği ve beklenmedik yoğun yağışların görüldüğü bir dönem yaşanmıştır. Litaretürde “Küçük Buzul Çağı” olarak adlandırılan bu dönem Osmanlı coğrafyasında da etkili olmuştur. Anormal iklim olaylarının sebep olduğu akarsu debi artışları ve sel baskınlarıyla birlikte özellikle Homa ve Şeyhlü'nün bulunduğu Çivril Ovası gibi etrafi dağlarla çevrili, çok sayıda akarsuyun bulunduğu ovalar sular altında kalmış ve tarım alanları bataklığa dönüşmüştür. Sıklıkla meydana gelen baskınlarından kurtulmak isteyen insanlar, iç bölgelere ya da daha yüksek bölgelere göç etmek durumunda kalmışlardır (Ertaş, 2011, 279). Bir tarihi yerleşmenin terk edilmesi çoğu kez bölgedeki sosyal, ekonomik ya da doğal sorunlarla ilişkilidir ve orada bulunan kentsel dokunun, önemli anıtların bakımsız kalmasına sebep olmaktadır (Ahunbay, 1996, s. 509). Şeyhlü ve Homa çevresinde bulunan Gedik Ahmed Paşa Vakfına ait hamam, mescit, değirmen, dükkân vb. yapılar için bu durumun gerçekleştiğini varsaymak yanlış olmayacaktır. Tüm bu süreç boyunca vakıf için en önemli kaynakları oluşturan çiftlik, köy ve zirai alan gibi irsadi vakıfların işletilmesi ve buralardan alınan vergiler de askıya alınmış olmalıdır. Sonuç olarak vakıf yapılarının dağıldığı bölgelerde etkili olduğunu bildiğimiz anormal hava olaylarının vakfın köy ve zirai alanlardan gelen gelirleri üzerinde olumsuz etkileri olduğu tahmin edilmekte, ancak yapılar üzerinde doğrudan fiziksel tahribata yol açtığına dair belgelerle desteklenmektedir.

Osmanlı Dönemi'nde yangınlar başta İstanbul olmak üzere birçok kentte yapıların yok olmasına, özgünlüklerini kaybetmesine, hatta kentin çehresinin tümünden değişime uğramasına yol açmıştır. Yangınların yol açtığı tahribin boyutları konusunda 1660 yılındaki büyük İstanbul yangınının sonuçları fikir vericidir. Bu yangın sonucunda yüz yirmi saray ve konak, kırk hamam, üç yüz altmış cami ve mescit, birçok medrese, kilise ve pek çok evin yandığı bilinmektedir (Cezar, 1963, s.338; Madran, 1986, s.512). Yangınlar vakfa ait İstanbul'da Gedikpaşa Hamamı ve Denizli'deki bedestende tahribata sebep olmuştur. Gedikpaşa Hamamı 1588,1660, 1719, 1725, yıllarındaki depremlerden zarar görmüş,1865 tarihli Hocapaşa yangınından sonra zarar gören soyunmalık bölümü onarılmıştır. 1852 senesinde Denizli çarşısında çıkan yangını ise Gedik Ahmed Paşa Bedesteni'nden geriye hiçbir iz bırakmamıştır.

Osmanlı'da doğal afetlerin arasında belki de en yıkıcı olanı depremlerdir. Tarih boyunca Osmanlı topraklarında pek çok büyük deprem yaşanmıştır. Bu depremler tarihi yapıların dengesini ciddi biçimde bozarak yapılara zarar vermenin yanı sıra ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel alanlardaki dengeleri de bozmuştur (Demirtaş, 2004, s. 41). 1510 yılında İstanbul'da gerçekleşen çok şiddetli bir depremde 5000 kişi ölmüş, 109 cami ve mescit ile 1300 ev yıkılmıştır. Depremin ardından İstanbul'da geniş çapta onarım ve inşaat etkinlikleri başlatılmıştır. Osmanlı kaynaklarına göre 2 ay 4 gün süren bu etkinliklerde ev başına 20'şer akçe toplanmış, 77000 işçi ve 3000 usta imar ve onarımda görevlendirilmiştir (Danişmend, 1971, s. 416; Madran, 1986, s.510-511). Gedik Ahmed Paşa'nın mülklerinin dağıldığı coğrafyayı oluşturan Denizli, Kütahya, Afyonkarahisar bölgelerine 1. ve 2. derece deprem kuşaklarında yer almaktadırlar ve tarih boyunca bu bölgeleri etkileyen en büyük doğal tehdit deprem olmuştur. Denizli, Osmanlı Dönemin'de sıklıkla meydana gelen şiddetli depremlerden büyük ölçüde etkilenmiştir. Bunlar 1366, 1406, 1568, 1702, 1884, 1899 ve 1906'da tarihli büyük depremlerdir. 30 Eylül 1568'de bölgede meydana gelen depremde, Denizli Kadısının merkeze gönderdiği mektup depremin şiddeti hakkında fikir vermektedir. Mektupta, bölgesinde büyük bir deprem meydana geldiğini belirten kadı, mescitlerin çatılarının ve mihraplarının yıkıldığını, özellikle Sultan Alaadin Cami'nin duvarları ve kubbeleri çatladığı için onarım geçirmesi gerektiğini belirterek onarım için merkezden 20.000 akçe para istemiştir (BOA, MD, 7: 797 / 2181; aktaran Kılıç, 199, s. 673) . 1702 yılındaki depremde yaklaşık 1.213.000 kişi hayatını kaybetmiş, şehir yerleşimi bu depremden sonra şehrin güneyindeki bahçelik alanlara kaymıştır. 1832'lerde şehri ziyaret etmiş olan Texier (2002, s. 383-395) de meydana gelmiş olan depremden dolayı hemen bütün evlerin yıkılmasıyla şehrin daha ziyade bağ ve bahçelerin bulunduğu mahallelere kaydığını belirtir (Texier'den aktaran; Gökçe, 1994, s. 91) 1884'teki depremde ise şehrin 4/5'inin yıkılmıştır (Baykara, 1994, s. 158). 1. derece deprem bölgesi olan Afyonkarahisar'da çeşitli dönemlerde pek çok deprem meydana gelmiş, bu depremlerde medrese, cami, hamam ve imaret ciddi hasar görmüştür. Söz konusu yapılarla ilgili kayıtlardan şiddetli depremlerin ardından esaslı onarımların yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu onarımlardan biri 1668 senesindeki depremden sonra 1670 senesinde külliyyede gerçekleşen onarımlardır. 1794 senesinde yaşanan deprem ise caminin iki ana kubbesinden birisinin yıkılmasına ve ardından büyük bir onarım

gerçekleşmesine sebep olmuştur. Cumhuriyet Dönemi'nde meydana gelen doğal afetlerin Gedik Ahmed Paşa Vakfında tahribata yol açtığına dair kayıtlara rastlanmamıştır.

4.2.2.2 İnsan kaynaklı sebepler

Savaş işgal isyan gibi şiddet olayları, hızlı kentleşme, imar faaliyetleri, yoğun trafik, hava kirliliği ya da insanların anıtlara kasten verdiği vandalizm, yapıların tahrip olmasına sebep olan insan kaynaklı etkenlerdir (Ahunbay, 1996, s. 45). Bunların yanı sıra vakıfların işleyişin idari, yasal ve ekonomik yönden bozulmaya başlaması, kullanım ve ekonomik değerini kaybeden vakıf yapılarının satışlarının gerçekleştirilmesi veya uygunsuz biçimde işlevlendirilmesi ve kullanılması, yetkili kurumların koruma kullanma dengesini gözetmemesi gibi başlıklar, diğer etkenleri oluşturmaktadır.

Vakıfların işleyişin bozulması: Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyılın ilk yarısına kadar devam eden dönemde vakıf yapılarının koruma, bakım ve onarımları konusu vakıf sistemi içerisinde çözülmüştür. Vakıflar kurallar, önlemler ve yaptırımlarla oluşturduğu koruma mekanizması sayesinde belli bir dereceye kadar siyasi, idari ve ekonomik alandaki iktidarsızlıkların ve müdahalelerin dışında kalmayı başarmışlardır (Akbulut, 2007, s. 64). Diğer taraftan özellikle ülke genelindeki dinamiklerin kökten değişimi, vakıf sistemine çeşitli müdahaleleri zorunlu kılmış, yasal, yönetsel ve mali alanda görülen bu müdahalelerin bazıları vakıf sisteminin çözülmesine sebep olacak sonuçlar doğurmuştur.

Vakıfların mal varlıklarına yapılan müdahaleler ülke genelinde yaşanan ekonomik krizlerin neticesinde devletin aldığı mali önlemler ve yeni uygulamalar kapsamında gerçekleşirken; yönetimiyle ilgili müdahaleler devlet yönetiminin merkezileşmesiyle ortaya çıkmış, beraberinde birçok yasal ve yönetsel problemi getirmiştir. Gerek Evkaf Nezareti kurulmadan önce vakıfların yöneticisi olan müteveli ve nazırların görevlerini suistimal etmesi, gerek Evkaf Nezareti kurulduktan sonra (1826) vakıfların denetimi ve yönetiminde görülen usulsüzlükler vakıf sisteminin bozulmasını hızlandıran diğer etkenleri oluşturmuştur (Genca, 2014, s. 538).

Tanzimat'a kadar mütevellî ve nazırların idaresinde yönetilmiş olan vakıflarda, bir şikâyet olmadığı sürece merkezi denetim söz konusu olmamıştır. Bu denetim eksikliğinden faydalanan vakıf üzerinde oldukça geniş yetkileri bulunan bazı mütevellî ve nazırlar, vakıf gelirlerini israf etmiş, ücret karşılığında görevlerini başkalarına yaptırmış, vakıf kaynaklarını vakfiye şartlarına uygun kullanmamışlardır (Genca, 2014, s. 539). Vakıf yöneticilerinin vakıfların parasal kaynaklarını yetersizliğe itmesiyle ilgili örnekleri, çeşitli arşiv belgelerinden izlenebilmektedir (Madran 1986, s. 509-510). Bu belgeler çoklukla onarımından sorumlu olan mütevellînin onarım için teknik ve mali alt yapıyı kurma, gerekli personel ve parasal kaynağı sağlama (Akar, 2010, s. 97) gibi görevlerini bilgisizliği, beceriksizliği yüzünden veya kötü niyetle yerine getirmemiş olmasıyla ilgilidir. Bunların neticesinde yapılar ya bakımsız kalmış ya da çeşitli kimselerin eline geçmiştir (Erdoğan, 1968). Gedik Ahmed Paşa Vakfına ait kayıtlar incelendiğinde, vakıf içi kaynakların doğru yönetilmemesi neticesinde onarımı için gerekli kaynak bulunamayan tek bir yapı Denizli Çarşamba'daki Ahmed Paşa Zaviyesidir. Vakıf yöneticilerinin hamam gelirini vakfiye gereğince zaviyeye değil imarete harcaması, bakımsız kalan zaviyeyi kullanılmaz hale getirmiştir. Zaviyenin durumu, vakıf yapıların korunması açısından olumlu bir tutum olarak algılanan vakıflar arası kaynak aktarımına izin verilmemesinin, kimi zaman vakıf yapıları için olumsuz sonuçlar doğurabileceğini göstermektedir. "Harap hale gelmiş aynı vâkıfa ait farklı amaçları olan vakıflarda bile kaynak aktarımına izin verilmemesi, yapıların onarılması için kaynak bulunamamasına" (Akar, 2010, s. 95) ve vakfın yok olmasına sebep olabilmektedir. Araştırmada vakfın yöneticileri olan nazır ve mütevellînin suistimaline dayanan tahribat sebebi tespit edilmemiştir.

Merkezi yönetimin müdahalesinden kaynaklı problemlerin ise henüz XV. yüzyıl gibi erken bir dönemde başladığı görülmektedir. II. Mehmed Dönemi'nin sonlarında hem askeri hem de ziraî hayatın temelini oluşturan tımar sahiplerine tahsis edilen toprakların, saray adamlarına ve önemli mevki sahiplerine vakıf kurmaları için verilmesi çok yaygınlaşarak, devlet ekonomisinin zayıflamasına sebep olmuştur. Bu durumu ortadan kaldırmak isteyen II. Mehmed, 1478 senesinde Nesh Hareketi olarak adlandırılan bir toprak reformu gerçekleştirmiştir. Buna göre mevcut mülk veya vakıf için sultandan izin ve berat alınmadığı, asıl amacını yerine getirmediği, harap olduğu ve artık

işlemediği öne sürülen cami ve tekke gibi vakıflar neshedilmiş, irsadi vakıflar olarak adlandırılan köyler ve mezraların gelirlerinin vakıflara aktarılması iptal edilmiştir (İnalçık, 1947, s. 70; Köprülü, 1942, s. 26).

Reformdan en çok zarar gören sınıflardan biri, gelir kaynakları ellerinden giden imtiyaz sahibi olduğu araziye (köyler ve mezraları) vakıflaştırarak çocukları ve torunlarına önemli bir gelir sağlayan beyler, paşalar, aristokratik aileler olmuştur (İnalçık, 2016, s. 274-75). Örneğin Afyonkarahisar’da hemen bütün vakıfların II. Mehmed Dönemi’nde tımara çevrildiği görülmektedir. Bolvadin’deki Oyum Ağa’ya ilk önce Gedik Ahmed Paşa, ardından Mezid Paşa Sancak Beyi iken, II. Mehmed “vezirlerinin köyünü dahi tımara çevirmekten geri durmamıştır” (Bulduk, 1993, s. 147). Gedik Ahmed Paşa’nın vakıf mülklerinin bir kısmının, ancak II. Bayezid Dönemi’nde (1481-1512) nüfuzlu ailelerin köyler üzerindeki tasarruf hakları iade edilmesiyle vakfına geri tahsis edildiği görülmektedir. Bunlar, daha önce sipahi kullanımında olan Kulaçlı köyü, Kori-Büki ve Kabacaoğlu mezralarıdır. Bu konu defterde, 16.305 akçe değerindeki söz konusu çiftliklerin Anadolu Beylerbeyi Karagöz Paşa tarafından yanlışlıkla tımara verildiği ancak daha sonra II. Bayezid tarafından yeniden vakfa döndürüldüğü şeklinde kaydedilmiştir (BOA-TD-369, s. 430 aktaran; Bulduk, 1993, s. 312). Bulduk (1993), Gedik Ahmed Paşa Vakfı gibi Afyonkarahisar’daki vakıf kayıtlarının hemen hepsinin “... mutasarrıf iken mensuh olup tımara verilmiş daha sonra vakfiyeti mukarrer dutulub giru mezkure verilmiş” şeklinde başlamasının vakıfların II. Mehmed tarafından tımara çevrilmesi ve II. Bayezid tarafından tekrar eski statülerine kavuşmaları ile ilgili olduğunu belirtmektedir (s. 312). XVII. yüzyıldan itibaren arda arda gelen başarısız fetihlerin etkisiyle gelirleri azalan devletin ek gelir arayışı içine girdiği görülmektedir. Bu durumun vakıflara etkisi, 1622 yılından itibaren miri vakıfların gelirleri hazineye alınması yönünde olmuştur. XVIII. yüzyılın ikinci yarısındaki merkezileşme politikaları ise geleneksel vakıf sisteminin çözülmesinin ilk adımını oluşturmuştur (Çizakça, 200, s. 26). Merkezileşmenin getirdiği yeni bürokrasi ile vakıf hizmetlerini tasfiye ve gelirinin farklı kurumlara paylaşımı ve kurumlar arasında uyumsuzluk gibi konular gündeme gelmiştir.

Vakıf kurumunun merkezi kontrol altına alınması için yapılan en önemli çalışmalardan biri, 1826 yılında Evkaf-ı Hümayûn Nezâreti bünyesinde merkezi yapı oluşturulması ve

taşrada bu nezârete bağlı Evkaf Müdürlüklerinin kurulmasıdır (Akyıldız, 2010, s. 7). Evkaf Nezareti, idaresi on yıldan uzun süredir açıkta kalmış her vakfın idaresini ele alarak bütün vakıf gelirlerini kendi idaresinde toplanmıştır. Tanzimat-ı Hayriye'nin (1839) ilanının hemen sonra, 1840 senesinde bazı irsadi vakıfların gelirlerinin tahsili Maliye Nezareti tarafından yapılmaya başlanmıştır. Gedik Ahmed Paşa Vakfı da 1890 senesinden itibaren Evkaf Nezareti'nce yönetilmeye başlanmıştır. Yeni uygulama gereğince, Nezaret toplanan gelirlerin, %10'u memur maaşları için kesildikten sonra geri kalanın taksitlendirerek vakıflara geri ödenmesi kurgusu ön görülmüştür. Ancak devlet bütçesinde açıklar meydana geldikçe, vakıfların gelirleri devlet giderleri için de kullanılmaya başlanmıştır, sonuç olarak vakıflara yapılacak ödemeler geciktirilmiş ya da engellenmiştir (Çizakça, 2000, s. 27-28; Köprülü, 1942, s.23; Öztürk, 1995, s. 109). Birçok vakfın onarımı için gerekli masrafların Evkaf Nezareti'nce karşılanamamış, vakıf personeline yetersiz maaşlar bağlanmış, pekçok vakıf bina atıl bırakılıp yıktırılmıştır (Beydilli, 2003, s. 354; Genca, 2014, s 552; Köprülü,1942, s. 23). 1858³², 1863³³, 1877³⁴ tarihli nizamnamelerle özellikle Evkaf Nezareti tarafından idare edilen mazbut vakıfların onarımlarının nasıl yürütüleceği ve onarım masraflarının nasıl karşılanacağı ile ilgili esaslar belirlenmeye çalışılsa da (Akgündüz, 1994, s. 117), bu çabaların başarıya ulaştığını söylemek güçtür. “Öyle ki 1909 yılında önerilen Müstağn-i Anha Evkaf Hakkında Kanun ile yapılış amacı ortadan kalkan, işlevsiz hale gelen ve artık yarar sağlamayan vakıf yapıları ile vakıf arsalarının satılması öngörülmektedir” (Ünal ve Mazlum, 2017, s. 69). Özetle, Evkaf Nezareti döneminde vakıf gelir kaynaklarının devletin çeşitli kurum ve kuruluşlarına aktarılması, vakıf gayrimenkul ve topraklarının satılması gibi süreçler sonucunda vakıf gelir kaynaklarının oldukça azalmıştır (Akar, 2011, s.11).

Cumhuriyetin ilk yıllarında, vakıf kurumlarının örgütlemek adına çalışmalar devam etmiştir. 1920 senesinde Evkaf Nezareti, Evkâf ve Şeriye Vekâleti'ne dönüştürülmüş, 1924 tarihinde Şeriye ve Evkaf Vekâleti'nin kaldırılmasıyla Başbakanlığa bağlı Vakıflar Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Ancak Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün yönetim şeklini belirlemek uzun zaman almıştır. Nitekim Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün kuruluşundan

³² Masarifi Hazâin-i Şahanede Rü'yet olunan Bil-Cümle Ebniye Hakkına Nizamname

³³ Evkaf Nizamnamesi

³⁴ Ebniye-i Emîriye Ve Vakfiye İnşaat Ve Tamirâtı Hakkında Nizâmname

ancak on bir sene sonra, vakıfları ilgilendiren kanun kabul edilerek yayınlanmıştır (Ertem, 1990, s. 35-36). Devlet idari yapısının henüz yerine oturmamış olmasına bağlı olarak vakıfların ve vakıflarla ilgili gelir ve harcamaların nasıl ele alınacağı konusundaki belirsizliklerin ve sorunlar uzun yıllar çözülememiştir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü devraldığı kurum gelir kaynaklarını önemli ölçüde yitirmiş bir kurumdur. Buna bağlı olarak, 1935 tarihli 2762 sayılı Vakıflar Kanunu, 1936 tarihli Vakıflar Tüzüğü ve 1936 tarihli 2950 sayılı vakıf malların satılmasıyla ilgili kanun³⁵ ile vakıfların giderek azalan kaynakları ile ilgili düzenlemeler yapıldığı görülür. Yasada cami, mescit, medrese gibi hayrat türünden yapıların dışında kalan akar türünden han, hamam, bedesten gibi yapıların satışına ve başka gayrimenkul ile değişimine imkân veren maddeler bulunmaktadır. Bu durum hem pek çok vakıf yapısının mülkiyet değiştirerek yok olmasına hem de vakıfların korunması konusunda en önemli gelir kaynağı olan akar gelirlerini ortadan kalkmasına sebep olmuştur (Akar, 2011, s. 6). Yasalar ayrıca vakıf malların artık icâreteyn ve mukataa usulü kiraya bağlanamayacağını hükmetmekte, diğer taraftan uzun dönem icâreteyn sistemindeki eski kiracıları, belli bir taviz bedeli karşılığında vakıf yapılarının ortak sahipleri yapmaktadır. Yapılan düzenlemelerle hissedarların bu malları satın almaları için türlü destek ve kolaylık sağlanmıştır (Ergin, 2010, s.8; Öztürk, 2006, s.133-134). Özetle XIX. yüzyıl sonundan itibaren başlayan vakıf gayrimenkulün çeşitli kamu kurum ve kuruluşlara devredilerek veya satılarak dağıtılması durumu 1950'lere kadar devam etmiştir.³⁶ Vakıf eserleri devralan çeşitli kamu kurum ve kuruluşlarının yetki alanlarının yasalarda tanımlı olmaması, kurumlarda uzman yetersizliği ve eğitimsiz kişilerin görev alması gibi problemler uzun süre çözüme kavuşturulamamıştır (Bilgili, 2015, s. 418). Vakıf mülkiyetinden çıkmış vakıf gayrimenkullerin korunmasına yönelik kısmen olumlu bir gelişme ise, 1957 tarihli 7044 sayılı "Aslında Vakıf Olan Tarihi ve Mimari Kıymeti Haiz Eski Eserlerin Vakıflar Umum Müdürlüğüne Devrine Dair Kanun" ile gerçekleşmiştir. Bu kanun hazine, belediyeler veya özel idarelerin mülkiyetine geçmiş vakıf eserlerin mülkiyetinin tekrar Vakıflar Genel Müdürlüğüne

³⁵ Taksitle Satılması ve Kiraya Verilmesi ve Satış Paralarının Kullanılması ve Emaneten İdare Edilen Mülhak Vakıflardan İdare ve Tahsil Masrafı Alınması Hakkında Kanun.

³⁶ Medrese ve mektepler Maarif Vekâletine, Tekke ve zaviyeler şahıs mülkiyetine, türbeler Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğüne, sular, çeşmeler, Kale ve kulelerin arsası belediyelere, şose ve köprüler Nafiâ Vekâletine devredilmiştir (Çal, 1990, s.367-368)

devrini öngörmekte ancak gerçek veya tüzel kişilerin mülkiyetine geçmiş olanları kapsamamaktadır. Bu durumun yansımalarını Gedik Ahmed Paşa Vakfı'nda da görmek mümkündür. Vakfın İstanbul'daki Gedikpaşa Hamamı özel mülkiyete, Kütahya'daki bedesteni ve Denizli'deki hamamı belediye mülkiyetine geçmiştir (Ek 2). Vakıf yapılarının vakıf mülkiyetinden çıkmasının doğurduğu problemlere “İşlevlendirmeye ve Kullanıcıya Bağlı Problemler” başlığında ayrıca değinilecektir.

Savaş, işgal, isyan, vandalizm: Devlet ekonomisinin ve siyasi otoritesinin zayıflaması sonucunda artış gösteren isyanlar ile eşkiyalık olayları, köy ve mezraalar gibi vakıf gelirlerinin büyük bir kısmını oluşturan irsadi vakıfların düzenine zarar getirmiştir. Bu olaylar sırasında vakıf yapıları doğrudan fiziki bir zarara uğramasalar bile irsadi vakıflardan gerekli ödemelerin alınamaması sonucunda vakfın parasal kaynakları azalmakta buna bağlı olarak da vakıf yapılarının onarım ve bakım faaliyetleri aksayıp yavaşlamakta veya hiç gerçekleşmemektedir. Osmanlı Devleti'nde geniş coğrafyaya dağılan ve uzun yıllar etkisini gösteren isyanlardan biri Celali İsyanlardır. Bu isyan diğer pek çok kurum gibi vakıfları da olumsuz yönde etkilemiştir. 1605 yılında Celali İsyanları sırasında, Kütahya ve çevre kazalarında meydana gelen eşkiyalık olayları ve peşi sıra gerçekleşen baskınlar neticesinde pek çok kaza tahrip edilmiştir. Bu olaylar sebebiyle göç etmek zorunda kalan halkın yokluk içine düşerek, vergilerini ödemediği için çektikleri bilinmektedir (Polat, 2013, s. 47-48). Sözü edilen baskınlar içerisinde en dikkat çekici olanlardan biri Taval Halil'in Şeyhlü kazasını 12.000 adamıyla, otuz dört gün süreyle işgalidir. İşgal sırasında Uşak, Güre, Selendi, Simav, Çal, Baklan, Homa ve Geyikler başta olmak üzere Kütahya'nın merkezine birden çok kez baskın düzenlemiş, halkın evlerini yakılıp malları yağma edilmiş, birçok insan öldürülmüştür. Kaçabilen kesim evlerini terk ederek çevre sancaklara yerleşmiştir. Taval ve adamlarının yaptıkları yıkımın ekonomik yansımalarını vakıflara ait belgeler üzerinden takip etmek mümkündür. Örneğin Valide Sultan Vakfı'nın Kütahya ve Afyonkarahisar'da bulunan 14 köyü Taval Halil ve adamları tarafından birkaç defa saldırıya uğramıştır. Bu köylerden çok az hane yerinde kalmış, onlar da dağlarda ve kırsal alanlarda saklanarak hayatlarını sürdürebilmiştir. Bu sebeplerle bahsedilen 14 köyün vakfa vermesi gereken mahsulün alınmadığı vakıf gelir defterlerindeki kayıtlardan izlenebilmektedir (Polat, 2013, s. 38). Benzer bir durum aynı bölgede köy, mezra ve çiftlikleri ve bunlar üzerinde

mülkleri bulunan Gedik Ahmed Paşa Vakfı için de geçerli olduğunu varsaymak akla yatkın görünür. İsyanın yayıldığı bölgelerle Gedik Ahmed Paşa Vakfına ait yapıların dağıldığı Afyonkarahisar³⁷, Kütahya ve Denizli (özellikle Şehylü, Homa ve Geyikler başta olmak üzere) kentleri büyük oranda örtüşmektedir. (Şekil 4.44)

Şekil 4.44 XVII. yüzyıl Anadolu’da çıkan Celali ayaklanmaları görüldüğü bölgeler (Anonim)

İsyanlar dışında kuşkusuz Osmanlı’nın son yıllarında birbiri ardına gelen Balkan ve Kurtuluş Savaşı sırasında yapılar hasara uğramış, kaynak yetersizliği nedeniyle onarım etkinlikleri yavaşlamıştır. Cumhuriyet Dönemi’nde Gedik Ahmed Paşa Vakfı yapılarının isyan, savaş ve işgal gibi durumlar sebebiyle veya vandalizm sonucu tahribata uğradığı tespit edilememiştir. Ancak Gedik Ahmed Paşa Cami ve Gedik Ahmed Paşa Medresesininin I. Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı ve bu savaşı takip eden yıllarda ihtiyaçve zorunluluklar doğrultusunda esir kampı, mühimmat deposu gibi özgün olmayan işlevleriyle kullanıldıkları bilinmektedir.

Hızlı kentleşme: Yönetici kurumlar tarafından kentlerin çağdaş bir görünüme kavuşturulması amacıyla yapılan büyük ölçekli imar faaliyetleri, tarihi yapılara ve kentsel dokuya yönelik insan kaynaklı en önemli tehditlerden birini oluşturmaktadır. İmar faaliyetleri sadece günümüze özgü bir sorun değildir. Osmanlı Dönemi’nde İstanbul ve Edirne gibi büyük kentlerde genellikle büyük külliyelerin yapımı için gerekli kamulaştırmaların bir kısmı bazı nitelikli yapıların tahribine neden olmuştur. (Denel, 1981, s. 1425) Bu tür yıkımlar, III. Selim Döneminde (1789-1808) Batılılaşma

³⁷ Emecen (1988) Afyonkarahisar’ın 1631 ve 1648 tarihlerinde farklı gruplarca baskına uğrayıp yağmalandığını belirtir.

eğiliminin artmasıyla hız kazanmıştır.³⁸ Ancak sözü edildiği üzere XVIII ve XIX. yüzyılda görülen imara dayalı tahribatlar daha çok büyük şehirlerde özellikle de başkent İstanbul'da görülmekte, Gedik Ahmed Paşa Vakfı yapılarının dağılım gösterdiği Afyonkarahisar, Kütahya ve Denizli gibi kentlerde henüz görülmemektedir.

Osmanlı Dönemi'nden başlatabileceğimiz plansız ve hızlı kentleşmenin yıkıcı etkileri, Cumhuriyet Dönemi'nde özellikle 1950'den sonra kırdan kente göçler, nüfus artışı ve gelişen sanayileşmeyle birlikte büyümeye devam etmiştir. Kentlerin gelişimini düzenlemek için hazırlanan imar planlarının koruma amaçlı olmamaları, koruma kanunları ve imar kanunları arasında iş birliğinin kurulamamış olması gelişme adıyla büyük bir yıkımı getirmiştir. Yeni yerleşmelerin inşası, alt yapı, yol genişletme, demiryolu gibi politik ve ekonomik gerekliliği olduğu düşünülen projelerinin tarihi çevrenin bozulmasına ve birçok tescilli ya da tescilsiz tarihi yapıların yok olmasına sebep olmuştur (Madran, 1986, s.512).

İmar planları gereği olarak pek çok tarihi eser yok edilirken bu yapıların büyük çoğunluğunu anıtsal eserlerden çok kent dokusunu oluşturan küçük cami, mescit, hamam, hazire, çınarlı meydan, sebil türünden doku öğeleri olduğu görülür.³⁹ 1950'li 60'lı yıllarda tarihi çevre, kent dokusu gibi temel kavramların çok yeni olması, dönemin zihniyetinde, hatta yakın döneme kadar korunmaya değer bulunanların ancak anıtsal eserler olması bu tür küçük boyutlu kent unsurlarını yıkılabilir kılmıştır. Ayakta kalmayı başaran yapılar için ise yeni tehitler söz konusudur. Modernleşme ve hızlı kentleşme ile birlikte yeni ihtiyaçlara cevap veremeyen bu yapıların bir kısmına uygun olmayan işlevler yüklenmiş, elde kalanların bir kısmı atıl kalmış, bir kısmı vakıfların elinden çıkarılarak, kamu eliyle dağıtılarak mülkiyetlerinin özel kişilere, kurum ve kuruluşlara geçmesine fırsat verilmiştir (Tanman, 2006, s. 21).

³⁸ Devlet eliyle gerçekleştirilen tahribatlara örnek olarak şunları vermek mümkündür. Batılılaşmanın hız kazandığı 1794 senesinde, kullanılmadığı ve masrafa sebep olduğu gerekçesiyle Mimar Sinan'ın Üsküdar Kavak Sarayı yıktırılmış, boşalan alana Selimiye (Nizam-ı Cedid) Kışlası inşa edilerek ızgara planlı İhsaniye ve Selimiye semtlerinin kurulmuştur. II. Mahmud Dönemi'nde, özellikle Haliç kıyısındaki çok sayıdaki sahil sarayı yıktırılarak yerlerine sanayi yapıları inşa edilmiştir. XIX. yüzyılın ilk yarısında İstanbul'daki çeşitli imar faaliyetleri tarihi yapıların ve kentsel dokunun tahrip olmasına sebep olmuştur. Bkz. (Tanman, 2006, s.17).

³⁹ 1935 yılında çıkarılan 2845 sayılı Cami ve Mescitlerin Tasnifine ve Tasnif Harici Kalacak Cami ve Mescit Hademesine Verilecek Muassasat hakkındaki Yasa cami ve mescitleri sınıflandırmakta sınıflama dışında kalanların satışını öngörmektedir (Madran 1996, s. 78).

Çal (1990, s. 371-372)'ın konuyla ilgili yorumu özellikle taşra idarecilerinin “yeni cumhuriyetin yarattığı toplumsal heyecanı yanlış bir imar hevesiyle birleştirerek” tahribatın ölçüsü büyüttükleri yönündedir. Başta belediyeler olmak üzere kurumlar, vakıf yapılarının satılması, gelişi güzel onarımlar geçirmesi ya da yapıların mimari bütünlüklerine ve tarihi kimliklerine uygunsuz şekilde işlevler verilmesi gibi tartışmalı kararlar almıştır (Çal, 1990, s.367-368). Sözelimi, Kütahya için 1948 yılında hazırlanan imar planında eski şehir dokusunun tamamen yıkılması öngörülmektedir (Akçura ve Çapar, 1973, s. 8-10). Akçura ve Çapar (1973) sözü geçen imar planını çalışmalarında şu sözlerle değerlendirmektedir;

1948'de Kütahya için hazırlanan imar planı, yalnız tarihi kent dokusunu değil, mevcut kent bünyesinin tamamını gözden uzak tutmakta, sanki boş bir arazi üzerine yeni bir şehir kuruluymuş gibi davranmaktadır... Kütahya'nın çok cazip ve zengin tarihi iskân dokusu ve sivil mimari eserleri bu plana göre tamamen yıkılmaktadır. Sanırım eğer söz konusu plan uygulanırsa idi, Kütahya'da tek bir tarihi sokak, tek bir tarihi ev kalmaması gerekirdi. Anıt niteliğindeki tarihi eserler muhafaza edilmektedir. Ancak, bunlar da, çevre kaygısından bahsedilmeye dahi olanak vermeyen biçimde, önerilen yeni şehir dokusu içinde serpiştirilmiş şekilde bırakılmaktadır.

Ülkemizde tarihsel yapıların çevreleriyle birlikte ele alınması ancak 1973 tarihli 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu'nda “Kentsel Sit” tanımı'nın mevzuata getirilmesi ile gerçekleşmiştir. Bu yasa ile korunması gerekli eser tanımı tek yapı ölçeğinin dışına çıkarılmış, çevre ölçeğinde korumanın planlama ile gerçekleştirilebileceği belirtilmiştir. 1983 yılında 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (m.7) ile, sit alanları için Koruma Amaçlı İmar Planı yapılmasını zorunlu hale getirmiştir.⁴⁰ 2863 sayılı yasa ile koruma ve planlama çalışmalarında sorumluluk ve yetkileri artan belediyeler, 2005 senesinde 5393 sayılı “Belediye Kanunu” ile daha da geniş yetkilere sahip olmuştur. Yasaya göre belediyeler “kent gelişimine uygun olarak eskiyen kent kısımlarını yeniden inşa ve restore etmek ve kentin tarihi ve kültürel dokusunu korumak amacıyla kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri uygulamak”la sorumludur. Günümüzde de imar kanunları ile koruma kanunları arasında işbirliği kurulması adına gelişmeler devam etmekle beraber, bu sorunun aşıldığını söylemek güçtür. 2008 tarihli 5737 sayılı Vakıflar Kanununa göre; kamu kurum ve kuruluşları, koruma imar planlarını

⁴⁰ Kentsel sit alanları yönetmelikte “.bir arada bulunmaları sebebiyle teker teker taşıdıkları kıymetten daha fazla kıymeti olan, kültürel ve tabii çevre elemanlarının birlikte buldukları alanlar” olarak tanımlanmıştır (Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının Tespiti ve Tescili Hakkında Yönetmelik, 1987 m.3b).

düzenlerken vakıf kültür varlıklarıyla ilgili konularda Genel Müdürlüğü'nün görüşünü almak ve yapılan uygulama imar ve parselasyon planları Genel Müdürlüğü'ne bildirmek zorundadır ve imar düzenlemesi vakıf taşınmazların akar niteliğini koruyacak şekilde yapılmaktadır. Ancak aynı yasanın ikinci maddesinde ise imar planlarında okul, hastane veya spor alanlarında kalan vakıf taşınmazların kamulaştırılmadıkları durumda özel okul, özel hastane veya özel spor tesisi olarak değerlendirilebileceğini (m.2) belirterek vakıfların özgün işlevlerinin değiştirilmesine fırsat verilmektedir.

Hızlı kentleşmenin tahribata sebep olduğu tespit edilen Gedik Ahmed Paşa Vakfına ait yapılar, çoğunlukla Cumhuriyet Dönemi'nde belediye çalışmaları sırasında sırasında cephesine ya da planına müdahale edilmiş yapılardır. 1960'larda yapılan yol genişletme çalışmaları sırasında Gedik Ahmed Paşa Hamamı'nın külhan planı değiştirilerek küçültülmüş, erkekler ve kadınlar bölümünün giriş kapıları yol kotunun altında kalmıştır. İstanbul Gedikpaşa Hamamı'nın yol genişletme çalışmalarında erkekler ve kadınlar bölümü girişleri yol kotunun altında kalmıştır. Hamamın bulunduğu bölge ticaret faaliyetlerinin giderek yoğunlaştığı bir bölgeye dönüşmüş, hamam cephesindeki dükkânlar ve çevresindeki apartmanlaşma sebebiyle görünürlüğünü kaybetmiştir. Kütahya'daki Gedik Ahmed Paşa Bedesteni'nin cephesindeki dükkânlar 1952 yılında yapılan yol genişletme çalışmaları sırasında ortadan kaldırılmıştır. Ayrıca belgeler aracılığı ile desteklemek mümkün olmasa da bugün geride fiziki bir iz bırakmamış olan yapıların imar faaliyetleri sonucunda ortadan kaldırılmış olmaları olasıdır.

Yapıların kullanım değerinin azalması: Bir yapının kullanım değeri içinde bulunduğu toplumun özelliklerine ve ihtiyaçlarına bağlı olduğu için zaman içinde değişiklik gösterebilir. Öyle ki, tarihi yapıların korunmasında çok önemli bir rolü olan bu değerlerin değişen yaşam koşulları ve teknolojik ilerlemelerle azalması, yapının özgün işlevini tümünden kaybetmesine veya bu yapıların terk edilerek işlevsiz kalmasına sebep olabilir.

Özellikle Tanzimat'tan sonra Batılılaşma çabaları içine giren Osmanlı için, Batıdan alınan kurumlara cevap verecek yeni yapılar yapmak zorunluluk haline gelmiştir (Altınoluk, 1998). Örneğin; Hamamlar gerek halkın temizlik ihtiyacını yerine getirmek gibi önemli bir konuya hizmet ettikleri için, gerek yüksek gelir getirmeleri sebebiyle ekonomik ve kullanım değeri yüksek yapılardır. Ancak yüzyıllar boyunca ekonomik ve

kullanım değerini korumayı başaran bu yapıların toplumla ilişkisi XIX. yüzyılda modern yapıların ortaya çıkışı ve özel banyoların evlere girişiyle değişime uğramıştır. Modern apartman dairelerinde bulunan banyolar, belli bir kesim için temizlik amaçlı hamam ziyaretlerini gereksiz kılmış ve hamamların müşteri sayılarının azalmasına sebep olmuştur (Ergin, 2010, s. 6-7). Bu yüzyılda ekonomik gücü banyolu evlere çıkmaya yeterli olmayan kişiler ihtiyaçları doğrultusunda, bazı kesimler de eğlence ve sosyalleşme amacıyla hamamlara gelmeye devam etmiştir (Ergin, 2010, s. 12). Öte yandan birçok hamamın giderek müşteri sıkıntısı çekmeye başladığı bir gerçektir. şahısların kullanımına verilen hamamlardan, ancak işletmecilerin ticari beklentilerini karşılayabilenlerin özgün işlevleriyle kullanılmaya devam ettiği görölmektedir. XX. yüzyıla gelindiği başta modernleşmenin en hızlı gerçekleştiği kent İstanbul'da olmak üzere, çok sayıda hamam kullanıcılarının azalması, kiracılarını ekonomik kaygıları, imar çalışmaları ve en önemlisi konuyla ilgili yasal yaptırımların eksikliği neticesinde bakımsızlıktan harap hale gelmiş, kasten tahrip edilmiş, yıkılmış veya işlevi dışında kullanılmıştır. Hamamların durumuyla ilgili pek çok çalışması bulunan Ünver (1950), hamamların durumu ile ilgili şu tespitlerde bulunmuştur.

(hamamların) “Mühim bir kısmı yalnız dıştan değil, içten perişandır. Çoğu, maksadı hilâfına kullanılmaktadır. Bunda belki iktisadî sebepler hakîmdir. Bazı hamalar yanmıştır, bunlar arasında yapılanlar yoktur. Bir kısmı yıkılmağa mahkûm bırakılmışlar. Mermerleri ve kurnaları para ediyor diye evvelâ onlar kaldırılmıştır. Sonra birkaç hamamın tarihî olduğunu öğrenen sahipleri, aman biz bunları başka şekillerde kullanamayız ve satamayız, başımıza dert olur diye kasden ilerini tamir edilmeyecek derecede tahrip etmişlerdir. Bir kısım hamamlarımız depo olmuştur. Bir kısmı da işliyor, işletenler de idare edemediklerinden haklı olarak şikâyetilerdir. Zira bilhassa iş bulmağa gelen bekârlar arasında temiziliğe rağbet kalmamıştır” (s. 202).

Vakfa ait üç hamamdan İstanbul ve Afyonkarahisar'daki olmak üzere ikisi hala özgün işlevleriyle işletilmektedir. Diğer taraftan modernleşmeyle beraber özel banyoların evleri girmesi bu tür yapıların temizlik amacıyla kullanımını olumuz yönde etkilemiştir. Bu noktada bir yapı türünün her örneği için kullanım değerindeki değişimin aynı hız ve etkide yaşanmadığının altını çizmek gerekir. Sözelimi Gedik Ahmed Paşa Vakfı yapıları üzerinden bu konuya açıklık getirmek gerekirse hamam örneği üzerinden ilerlemek uygun olacaktır. Çünkü Gedik Ahmed Paşa Vakfı'nda birden fazla örneği olan tek yapı türü hamamlardır. Vakfa ait İstanbul ve Afyonkarahisar'daki hamamlar

günümüzde mevcut ve işler vaziyetteyken Denizli'deki hamamın neden harap halde olduğu konusuna açıklık getirmek için vakfa gelir getirmek ve halkın temizlik ihtiyacını karşılamak gibi iki temel hizmeti bulunan bu üç hamamın ne derece başarılı ticari kurumlar oldukları, kullanım değerlerini ne zamana kadar koruyabildikleri gibi konuları üzerinde durulmalıdır. Bu değerlendirme ancak yapıların bireysel özellikleri, buldukları bölgelerin özel yapısı ve dâhil oldukları tarihsel süreçler irdelendiğinde yapılabilir.

İstanbul Gedikpaşa Hamamı'nın yüzyıllardır çarşı bölgesi olma özelliği taşıyan Bayezit-Eminönü bölgelerine yakınlığı ve büyüklüğü ile ön plana çıktığı görülmektedir. Çarşıda ve dükkânlarda çalışanlardan oluşan kalabalık bir müşteri gruplarına sahip bu tür hamamlar oldukça büyük inşa edilir ve ticaretle yoğun uğraşılan semtlerde önemli bir yer tutmaktadır (Cezar, 1985, s. 32-33; Eyice, 1997, s.414). Nitekim Seyehatnamesinde İstanbul hamamlarından, kullanıcı profiline göre tasnifleyerek bahseden Evliya Çelebi Gedikpaşa Hamamı'nın çarşıda çalışan müşterilerin yanısıra özellikle tımar sahiplerine tahsis edildiğini belirtir (Evliya Çelebi, 2006, s. 150). 1752'de tutulan kayıtlardan öğrendiğimiz üzere Gedikpaşa Hamamı da elli altı çalışanın olması çok sayıda müşterisi olduğunu düşündürmektedir. Hamamla ilgili bir diğer dikkat çekici konu evsiz ve kimsesiz olup belli kurallar dâhilinde hamamların külhanların barınmalarına izin verilen kişileri tanımlamak için kullanılan "Külhanbeyliği" ile olan ilişkisidir. Reşat Ekrem Koçu'nun külhanbeyliğinin kaldırıldığı 1846 yılına kadar Gedikpaşa Hamamı'nda çalışan külhanbeyi sayısını 40 olarak tespit etmiştir (Haskan, 1995, s. 163; Yazıcı, 2007, s.24). Bu sayı ile Gedikpaşa Hamamı İstanbul hamamları içinde en çok külhanbeyi barındıran hamam yapmaktadır (Göktaş, 1994, s. 164; Yılmaz, 2016, s. 58)

Hamamı kullanım değerini etkileyen bir diğer konu bekâr odalarının Osmanlı'dan günümüze kadar, Gedikpaşa'da semtinde rastlanılan bir yerleşim biçimi olmasıdır (Çağlayandereli, 2005, s. 99-101; Evliya Çelebi, 2006, s. 147) İçlerinde banyo bulunmayan bu tip konutlarda kalan kimseler temizlik ihtiyacını bölgedeki hamamlardan karşılıyor olmalıdırlar. Dolayısıyla hamam bekâr odalarında kalanlar için temizlik külhanbeyleri içinse hem hem temizlik hem barınma gibi temel ihtiyaçları karşıladığı için sözkonusu gruplar için ayrıca önem taşımaktadır. Son olarak, XX. yüzyıldan günümüze Gedikpaşa Hamamının yer aldığı bölge şehrin turizm

bölgelerinden biri haline gelmiştir. Hamamın kullanım değeri konusunda turistlerden oluşan yeni müşteri kitlesinin etkisini de azımsamamak gerekir.

Afyonkarahisar'daki Gedik Ahmed Paşa Hamamı'nın gerek geçmişte gerek günümüzde şehrin merkezinde konumlanan bir külliye'nin parçası olmasından dolayı Afyonkarahisar halkı tarafından yoğun olarak kullanılmıştır (Okuyucu, 2017). 1550-1553 yılları arası tutulan kayıtlardan vakfın Kütahya Sancağın'a bağlı gelirleri arasında en büyük geliri yıllık 9.820 akçeyi Afyonkarahisar'daki hamamının gelirleri oluşturmuştur (TD.438, s. 136.td. 575, v.9a; aktaran Bulduk, 1993, s. 341). Hamamın, çevreden kolay algılanabilmesi, geleneksel yapı karakterinin korunması, günümüzde halk tarafından hala tercih edilmesine yönelik etkenlerdir (Okuyucu, 2017, s. 144). Yapının çevreyle ilişkisini de değerlendirdiğimizde Gedik Ahmed Paşa Hamamı üç hamamı arasından en iyi durumdaki hamamdır.

Sonuç olarak Afyonkarahisar'daki Gedik Ahmed Paşa Hamamı'nın deprem sebebiyle bir süre kullanılamaz hale geldiği ve onarılamadığı dönem dışında (1668-1670) İstanbul ve Afyonkarahisar'daki her iki hamam da inşa edildikleri tarihten günümüze değin sıklıkla onarılmış, sürekli işler vaziyette kalmışlardır. Sözü geçen iki hamam, zamanın yarattığı tahribata, kentleşmeye, giderek azalan müşteri sayısına, yangınlara ve depremlere rağmen özgün işlevlerini koruyarak varlıklarını sürdürürken aynı şeyi Denizli'deki hamamı için söylemek zordur. Vakfın sağlam kalabilmiş diğer yapılarıyla kıyasla Denizli'deki hamam daha sade ve küçük boyutta ve daha basit malzeme ile inşa edilmiştir. Aynı zamanda çok daha küçük bir yerleşim bölgesinde yer alan Işıklı'daki Ağalar Hamamı'nın durumunu farklı kılan en önemli etkenlerden biri bölgede yaşanan sosyal ve ekonomik sorunlardır. Işıklı bölgesinde yaşanan iklim değişikliği, isyanlar ve her ikisinin beraberinde getirdiği pek çok ekonomik sorun yerleşimin terk edilip küçülmesine, buradaki vakıf topraklarının ve yapılarının bakımsız kalmasına ve işletilemez hale gelmesine sebep olmuştur. En azından bu yıllara ait vakıf muhasebe defterlerinde bölgede bulunan gayrimüklere ait gelir kaydı tespit edilememiş olması söz konusu toprakların değirmelerin ve hamamın işletilmediğini ya da bahsi geçen sorunlar nedeniyle bu yıllara ait kayıtların sağlıklı şekilde tutulmadığını düşündürmektedir. Konumu dolayısıyla diğer iki hamam kadar kullanıcı potansiyeline sahip olmayan ve mimari nitelikleri dolayısıyla da mütevazı olduğunu

söyleyebileceğimiz Işıklı'daki hamam korunmaya değer görülmemiş, zamanla kaderine terk edilmiş gibidir.

Hamamlar dışında ticaret yollarının ve üretim şekillerinin değişimiyle bedesten han gibi ticari nitelikli vakıf eserler önemini kaybedebilmektedir. Vakfın günümüze ulaşamayan ticari yapılarından biri Afyonkarahisar'daki İmaret Han'dır. Hanın kullanım değerini kaybettiğiyle ilgili yorum yapmak güçtür, çünkü kayıtlar Hanın 1670 yılında perişan halde olduğunu ve onarıma ihtiyaç duyduğu ortaya koymaktadır (AŞS, nr. 511, vr. 47a/296). Önceki bölümlerde bahsedildiği üzere bu hasarın 1668 tarihli depremin sebep olduğu düşünülmektedir (Karazeybek vd., 2005, s.29-30). Yapının 1670 senesine ait keşif kaydı bulunması bu tarihte onarım geçirdiğini düşündürmekte diğer taraftan sonraki yıllara ait vakıf kayıtlarında handan bahsedilmediği görülmektedir. Vakfın günümüze ulaşamayan bir diğer ticari yapısı olan Denizli Bedesteni'nin ise yangın sonucu ortadan kalktığı kayıtlarla tespit edilmiştir. Sonuç olarak İmaret Han ve Denizli Bedesteni için kullanım değerlerini kaybetmiş olmaları tahribat sebebi olarak belirlenemez

Üretim şekillerinin zamanla değişmesine bağlı olarak kullanım değerini kaybeden ticari yapılardan biri de değirmenlerdir. Değirmenler modern un fabrikalarının yaygınlaşmasından sonra işlevlerini büyük oranda yitirmişlerdir. Nitekim vakfın pek çok değirmeni bulunmasına rağmen hiçbiri günümüze ulaşamamıştır. Ancak değirmenlerin ne zaman ortadan kalktıkları tespit edilemediği için, bu durum sadece kullanım değerlerini kaybetmelerine bağlanamaz. Vakfa ait değirmenlerin XV. yüzyılda inşa edildikleri ve inşalarında kullanılan malzeme özellikleri dikkate alınınca modern un fabrikaları kurulmadan çok daha tahrip olmuş olmaları olasıdır. Sonuç olarak Gedik Ahmed Paşa Vakfı'na ait değirmenlerin günümüze ulaşamamasını sadece kullanım değerine bağlamak doğru olmayacaktır.

Bütün bilim ve eğitim kurumlarının 1924 senesinde Maarif Vekâleti'ne bağlanması sonucunda medreseler kapatılmış, modern eğitim sistemine uygun olarak inşa edilen yeni okul binaları medreselerin yerine almış, sonuç olarak yeni bir işlev kazandırılmamış durumdaki medreselerin çoğu atıl hale gelmiştir (Ertem, 1990, s. 52). Tekke, zaviye ve türbeler 1925'te çıkarılan 677 sayılı "Tekke ve Zaviyelerle

Türbelerin Seddine (Kapatılmasına) ve Tübbedarlıklar ile Birtakım Unvanların Men ve İlğasına Dair” yasayla kapatılarak işlevsiz kalmış, uzun yıllar atıl kalan binaların bir kısmı yıkılmış, geri kalanlar yeni işlevlerle varlığını sürdürmüştür (Madran 2002, s. 101). Yasanın uygulama esaslarını belirlemek için 1925’te çıkarılan 2413 sayılı Bakanlar Kurulu kararında, söz konusu yapılardan okul olarak kullanımı uygun görülmeyenleri satılması, buradan gelecek gelir ile yeni okullar inşa edilmesi öngörülmektedir (Madran, 1996, s. 65)

Gedik Ahmed Paşa Vakfı’na ait yapılar arasında özgün işlevini kaybeden yapı Afyonkarahisar’daki medrese olmuştur. 1924 senesinde çıkarılan 430 sayılı Tevhid-i, Tedrisat Kanunuyla medreselerin ve mekteplerin kapatılması medreseyi işlevsiz bırakmıştır. Ancak Gedik Ahmed Paşa Medresesi kapanmasından çok kısa bir süre sonra 1928 yılında yeni işlev kazandırılarak kullanılmaya başlamıştır. Vakfın diğer eğitim yapılarından biri olan Afyonkarahisar’daki Gedik Ahmed Paşa Mektebi bu yasadan etkilenmemiştir çünkü yapının henüz söz konusu yasa çıkmadan çok önce 1832-1883 yılları arasında ortadan kalktığı tahmin edilmektedir. Aynı şekilde Kütahya Beküş köyü Mektebi’yle ilgili kayıtlar da ancak VXII. yüzyıla kadar izlenebilmekte, yapının yasadan önceki bir dönemde ortadan kalktığı düşünülmektedir. Vakfın Denizli Çarşamba’daki zaviyesi, 1925 senesinde çıkarılan Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine (Kapatılmasına) ve Tübbedarlıklar ile Birtakım Unvanların Men ve İlğasına Dair yasa yürürlüğü girmeden çok önce, onarımı için gerekli kaynak bulunamadığı için harap olmuştur. Kütahya’da bulunan türbe yapısının ise ne zaman yok olduğu tespit edilemediği için yasadan etkilenip etkilenmediğini söylemek mümkün değildir.

İşlevlendirmeye ve kullanıcıya bağlı bozulmalar: Çağdaş bir koruma yaklaşımı olan yeniden kullanım; toplumun ihtiyaçlarına karşılık veremeyen ya da kullanılamaz durumdaki yapılara, yeni kullanım olanakları oluşturarak “yapının aktif olarak korunması”nın sağlanmasıdır. “Yeniden kullanım sürecinde yapılar kabul edilebilir bir yaşam standardına yükseltilirken, özgünlüğü, bütünlüğü ve anlamını koruyarak” mekansal ve yapısal özelliklerine uygun ve kamu yararına öncelik verilen yeni kullanım olanaklarının oluşturulmalıdır (ICOMOS, Mimari Mirası Koruma Bildirgesi, 2013) (Madran ve Özgönül, 2005 s. 40). Burada kamu yararına öncelik verilmesinden kasıt, yapının toplumun her kesiminin kullanımına açık toplumsal faaliyete tahsis edilmesidir.

Yeni işlevlerin olumlu etkilerinin yanı sıra, ortaya çıkan yeni gereksinimlerle yapılan müdahaleler yapılarda çeşitli boyutlardaki tahribata neden olabilmektedir. Vakıf yapılarına verilen işlevlerin yapıların tarihi kimliği ile bağdaşmaması ve özgün vakfedilme amacının dışına çıkılması, yapıların tahsis edildiği kullanıcıların ve işletmecilerin kültürel mirası koruma bilincine sahip olmamaları işlevlendirme konusunda sıklıkla rastlanılan problemlerdir (Öztürk ve Esmer, 2019, s. 566). Ayrıca kullanıcıya tahsis edilen yapıların periyodik olarak koruma durumlarının takip edilmemesi yapının özgün kimliğiyle bağdaşmayan müdahalelerin uygulanmasının önünü açmaktadır (Madran, 1973, s.280).

Bu sebeple tarihi yapılarda doğru işlev seçilmesi ve doğru projeler yapılması için göz önünde bulundurulması gereken temel ilkeler ve ölçütler olmalıdır (Madran ve Özgönül, 2005, s.40-41). Bunlar; yeni işlevin yapının mekansal şemasına, hacimsel boyutlarına ve işlevsel ilişkiler kurgusuna uygunluğu ile ilgilidir (Altınoluk, 1998). Bunlar aşağıda sıralanmıştır.

- Yapı için yeni bir işlev belirlendikten sonra, müdahale kararlarında; yapının mimari ve estetik özelliklerini etkileyecek ve değiştirecek, geri dönülmez uygulamalardan kaçınılmalıdır (Gazi ve Boduroğlu, 2015, s. 58; Madran, 1973, s.280) Müdahaleler kaldırılabilir ve değiştirilebilir olmalı, kaldırılması veya değiştirilmesi durumunda yapıya zarar vermemelidir. Yeni işlevin gerektirdiği fiziksel müdahaleler yapının mimari ve bezeme elemanlarını değiştirecek, izlenmesini güçleştirecek veya olanaksızlaştıracak nitelikte olmamalıdır (Madran ve Özgönül, s. 40-41).
- Yeni işlev yapının kitlesel ve mekansal bütünlüğünü bozmamalı, yapının plan şemasını oluşturan mekan boyutlarının değiştirilmesine, ek yapılması veya bir kısmının yıkılması, taşıyıcı sisteme özgün plan şemasını bozacak ya da fazladan yük getirmesine sebep olacak müdahaleler gerektirmemelidir.
- Yeni işlevlerin gereksinimlerinden dolayı mekanik ve elektrik sistemleri revize edilirken aşırı tesisat yükü yüklenmemeli ya da yeni öğeler eklenirken özensiz

ve hatalı uygulamalarla yapıda fiziksel hasarlara sebep olunmamalıdır. Isıtma, havalandırma, aydınlatma tesisatları yapıya zarar verilmeden düzenlenmelidir.

- Yeni işlevin gerektirdiği müdahaleler yapının çevre ile oluşturduğu fiziksel ve işlevsel ilişkisini bozarak, çevresinden kopuk ve dışa kapalı hale getirmemelidir. “Yeni işlevler ve etkinlikler tarihi kentlerin veya kentsel alanların karakteriyle uyumlu olmalı” (ICOMOS, Washington Tüzüğü Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü, 1987), geleneksel faaliyetlerin ve yerel halkın geçimini sağlayan işleri engellememelidir. (ICOMOS, Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimiyle İlgili Valetta İlkeleri, 2011)

Yukarıda geçen ilkeler ve ölçütler dışında, vakıf yapılarının işlevlendirilmesi veya tahsis edilmesi konusunda ilgili esaslar kanunlarca da belirlenmiş durumdadır. 5737’ nolu Vakıflar Kanunu (2008)’ nun 15. maddesine göre tahsis edildikleri amaca göre kullanılmalrı kanun ve kamu düzenine aykırı veya hayrat olarak kullanılması mümkün olmayan vakıflar gayece aynı veya en yakın başka bir hayrata dönüştürülür, akara devredilir veya paraya çevrilebilir. Aynı kanunun 16. maddesi mazbut vakıflara ait hayrat taşınmazlara Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından öncelikle vakfiyeleri doğrultusunda işlev verileceğini belirtir. Mülhak vakfa ait hayrat taşınmazların tahsisinde Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün görüşü alınmaktadır. Tahsis edilen taşınmaz; ticari bir faaliyette kullanılamaz, aksi durumun tespiti halinde taşınmaz, bulunduğu yerin mülki amirliğince tahliye edilmektedir”.

Vakfa ait günümüze ulaşan altı yapı içerisinde hamamlar hariç diğer yapılar XX. yüzyıldan sonra, dönem dönem farklı işlevlerle kullanılmıştır (Ek 3) Bu süreçte birçok kez fiziki müdahalelere uğrayan yapılar özgün özelliklerinin bir bölümünü kaybetmiştir. Hamamlarda ise yapıların daha çok ekonomik değeri ile ilgili olan işletmeciler modernleşmenin getirdiği yeni kaynaklardan ve gelişen teknolojiye faydalanmak arzusuyla hamamların geleneksel karakterine aykırı, izinsiz onarım ve ekler yapmışlardır. Konuyla ilgili örneklere aşağıda yer verilmiştir.

Gedik Ahmed Paşa Cami, 1919-1922 yılları arasında Yunan askeri birlikleri tarafından esir kampı olarak kullanılmıştır. Afyonkarahisar’daki Yunan işgalinin ortadan kalkması

üzerine 1922-1939 senesinde ihtiyaç doğrultusunda Türk askeri birlikleri tarafından mühimmat deposu olarak kullanılmıştır. 1939 senesinde askeri birliklerin yapıyı terk ettikten sonra tekrar özgün işleviyle kullanılmaya devam etmiştir. Söz konusu kullanımlara tahsis edildiği dönemlerde, yapıda meydana hasara ya da yapının planına veya taşıyıcı sistemine müdahale edildiğine dair bilgiye ulaşılamamıştır.

Gedik Ahmed Paşa Medresesi, 1914-1917 yılları arasında Türk askeri birlikleri tarafından esir kampı olarak kullanılmış, 1924'te medrese ve mekteplerin kapatılmasına ilişkin çıkan yasa üzerine kapatılıp, 1928 yılında müze deposu olarak kullanılmaya başlanmıştır. 1931 senesinde başlayan onarımlar neticesinde 1933 senesinde müze olarak işlevlendirilmiş, uzun yıllar müze ve müze deposu olarak kullanılmaya devam etmiştir. Bu kullanımları sırasında medresede, galeri mekanları oluşturabilmek için öğrenci hücreleri arasındaki duvarlar kaldırılmış, yazlık dersane eyvanı duvarla örülerek kapalı bir mekan haline getirilmiştir. Yapı, eserlerin yeni yapılan müze binasına taşınması üzerine 1999-2000 yılları arası İkbâl Afyon Sofrası isimli bir işletme tarafından kiralanmış, ardından 2000-2010 yılları arasında Yunus Emre Sanat Galerisi ve Mağaza-Sanat Cafe olarak işletilmiştir. 2010 senesinde onarım geçiren yapı ve Halk Eğitim Merkezi olarak işlevlendirilen yapı bugün de aynı işlevle kullanılmaya devam etmektedir.

Kütahya'daki Büyük Bedestenin 90'lı yıllardan itibaren meyve sebze hali olarak kullanıldığı bilinmektedir ancak öncesinde farklı bir işlevi olup olmadığı konusu tespit edilememiştir. Meyve sebze hali olarak kullanıldığı dönemde bedestenin özgün plan şeması bozularak dükkânlar genişletilmiş, yapıya sokağa açılan yeni bir kapı eklemiştir. 2010 senesinde onarım geçirerek özgün plan şemasına kavuşan yapı 2010-2013 yılları arası Kütahya El Sanatları Merkezi olarak kullanılmış, 2013 senesinde Bedesten AVM adlı bir işletme tarafından kiralanmıştır. Günümüzde Bedesten AVM olarak kullanılmaya devam etmektedir. Kazandığı yeni işlevle beraber, yapıda kapasite üstü kullanım, estetik değerden yoksun tabela ve pano gibi dekorasyon elemanlarının yoğun kullanımı dükkân içlerinde yapıyla uyumsuz yer kaplamaları gibi koruma sorunları tespit edilmiştir.

Vakfa ait üç hamam da özgün işlevini korumuştur. Ancak hamam işletmecileri zaman içinde ehliyetsiz onarımlar ve niteliksiz eklerle yapıların özgün şemasını bozmuş, sauna, havuz, tuvalet mutfak, çay ocağı, soyunma kabinleri gibi yeni donatılar eklemiştir. Özellikle havuz ve sauna gibi mekânlar oluşturmak adına Gedik Ahmed Paşa Hamamı ve Gedikpaşa Hamamı'nın planlarına ve taşıyıcı sistemlerine ciddi zararlar verilmiştir. Gedik Ahmed Paşa Hamamının planı, 2016'da yapılan son restorasyonla beraber özgün halini almıştır ancak Gedik Ahmed Paşa Hamamı'nın ılıkılık ve sıcaklık planları havuz ve sauna gibi mekanlar oluşturma adına yapının özgünlüğünü etkileyecek müdahalelere maruz kalmıştır.

Harap durumda ve işlevsiz olan Işıklı'daki Ağalar Hamamı dışında tüm yapılarda kullanıcı ihtiyaçları doğrultusunda yapılarda ilave ısınma ve aydınlatma sistemlerine ihtiyaç duyulmuştur. Projelerin, yapının özgün döşemesini ve iç süsleme elemanlarını olumsuz yönde etkilediği tespit edilmemiştir ancak özellikle Gedik Ahmed Paşa Medresesinde estetiğini bozan ve görüntü kirliliğine sebep olan uygulamalara rastlanılmıştır.

5. SONUÇ

Vakıf, kişinin menkul ya da gayrimenkul mal varlığını hayır işlerine tahsis ederek, sürekli olarak kamu hizmeti görecek kuruluşlara dönüştürmesini ifade etmektedir. Osmanlı Dönemi'nde özellikle büyük vakıf külliyesi inşa edenlerin başında hükümdar ve ailesi, yüksek idareci sınıfı oluşturan vezirler ve kumandanlar gelmektedir. II. Mehmed Dönemi'nin önemli siyasi bir figürlerinden olan Gedik Ahmed Paşa, Kütahya, Afyonkarahisar, Denizli kentlerine dağılan vakıf yapılarıyla bu isimlerden biri olmuştur. Gedik Ahmed Paşa vakfı için karşılıksız hizmet veren hayrat türünden ve vakfına gelir getiren akar türünden, pek çok yapı inşa ettirmiş veya satın almıştır. Bunlar; Afyonkarahisar'da tabhaneli bir cami ve imaret, medrese, mektep, han, hamam ve dükkânlar, Kütahya'da mektep, türbe, bedesten, İstanbul'da bir hamam ve dükkânlar, Denizli'de mescit, zaviye, hamam, köprü, bedesten, dükkânlar ve değirmenlerden oluşmaktadır. Gedik Ahmed Paşa'nın vakıf sistemi yoluyla ortaya koyduğu yapılar birçok şehrin sosyal, kültürel, ekonomik açıdan gelişmesine katkı sağlamakta aynı zamanda üretildikleri toplumun kültürel değerlerini, estetik beğenilerini, yaşam tarzını, sosyal ve ekonomik düzeyini yansıtmaktadır. Vakfa ait yapılardan günümüze ulaşan üç hamam, bir cami, bir medrese ve bir bedesten olmak üzere altı yapı ilgili Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlükleri tarafından mimari ve sanat değeri açısından değerlendirilerek tescillenmiş durumdadır.

Gerek geçmişte gerekse günümüzde vakıf yapılarının korunması konusu, inşa edilmeleri kadar önem taşımıştır. Nitekim vakıf kurumu, kamu hizmetlerine yöneltilmiş olan bu binaların uzun yıllar ayakta kalarak işleyebilmesi için kendi içerisinde korumaya yönelik güçlü bir sistem geliştirmeyi başarabilmiştir. Sözgelimi Gedik Ahmed Paşa Vakfı yapıların onarım ve bakım işlemleri, XIX. yüzyılın sonuna kadar vakıf sistemi içinde ve vakfin öz kaynaklarıyla gerçekleşmeye devam etmiştir. Tanzimat Dönemi'ndeki Evkaf Nezareti altında merkezi kurumsal yapıya kavuşan vakıf sistemi, Cumhuriyet Dönemi'nde Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından devralınmıştır. Gedik Ahmed Vakfı ile ilgili ulaşılan kayıtlar, vakfa ait yapıların hem Osmanlı Dönemi'nde

hem de Cumhuriyet Dönemi'nde birçok kez küçük veya büyük ölçekte sayısız onarımdan geçtiğini ortaya koymaktadır. Onarım kayıtlarının yer aldığı tablo takip edildiğinde birkaç önemli nokta göze çarpmaktadır (Ek 1). Bunlara aşağıda yer verilmiştir:

- Gedik Ahmed Paşa Vakfı yapılarından, günümüze ulaşamayan on iki, kısmen yıkılan ve kullanılamaz duruma gelen bir, sağlam ve işler durumda olan beş yapı incelenmiştir. İncelenen on sekiz yapıdan dokuz tanesinin onarım kaydına ulaşılmıştır. Bu yapılar; Gedik Ahmed Paşa Cami, Gedik Ahmed Paşa Medresesi, Gedik Ahmed Paşa Mektebi, Gedik Ahmed Paşa Hanı, Gedik Ahmed Paşa İmaret, Gedik Ahmed Paşa Hamamı, Gedikpaşa Hamamı, Işıklı Ağalar Hamamı, Gedik Ahmed Paşa Bedestenidir.
- Yapılara ilişkin ulaşılan en eski onarım kaydı 1636 yılına en yenisi 2016 yılına aittir.
- Ulaşılabilen kayıtlardan XVII. yüzyılda ve 2000 yılından sonra onarımların sıklaştığı görülür. XVII. yüzyılda Afyonkarahisar'da külliye ait tüm yapıların birden çok kez onarım geçirdiği, 2000 yılından sonra ise, bu döneme ulaşan altı yapının tamamının onarım geçirdiği görülmektedir.
- XIX yüzyıldan itibaren onarılan yapıların sayılarında azalma görülmektedir. Bu durum yapıların mevcudiyeti ile doğru orantılıdır. 1852 senesinde Denizli Bedestenin yangın sonucu ortadan kalmasıyla birlikte, tespit edilen 18 yapı içinden günümüze 6 yapının ulaştığı düşünülmektedir. Dolayısıyla sonraki dönemlerde sadece bu yapılara ait yeni onarım kayıtları oluşturulmuştur.
- Osmanlı Dönemi'nde "meremmetçi" adını alan personellerin yapıların bakım ve ufak onarım işleriyle belirli periyodlarla ilgilenmesi ciddi yapısal sorunların oluşmasını önlemiş olmalıdır. Esaslı onarımlara çoklukla büyük afetlerin sebep olduğu hasarlar sonucu, genellikle de şiddetli depremlerden sonra ihtiyaç duyulmuştur.
- Genellikle Afyonkarahisar'daki külliye ait yapıların (cami, medrese, mektep, han, hamam imaret) onarımlarının birlikte ele alındığı görülür. Özellikle XVII. yüzyıla ait külliye yapılarının en az dördünü kapsayan birkaç sene aralıklarla

düzenlenmiş kayıtlar bulunmaktadır. Bu durum onarım kaydı tutulmuş olsa dahi, onarımların belirlenemeyen bir nedenle gerçekleşemediğini, bu sebeple tekrardan onarım için başvuru veya keşif kaydına tabi tutulduklarını veya yapıların sıklıkla onarımını gerektiren, ortak bir etken olduğunu düşündürmektedir. Kimi araştırmacılar, sıklıkla gerçekleşen onarımları, Afyonkarahisar bölgesinde de etkili olan Celali Ayaklanmalarına veya bölgede meydana gelen şiddetli depremlere bağlamaktadır.

- En sık onarılan yapı Gedik Ahmed Paşa Camidir. Cami her yüzyılda birkaç kez onarım geçirmiştir. Camiyle ilgili toplam 13 onarım kaydı tespit edilmiştir. En çok onarım kaydına rastlanan ikinci yapı, 9 onarım kaydı ile medresedir. Onarımlar çoklukla yapıların üst örtüsünde hasarlar ve malzeme bozulmaları meydana gelmesi sebebiyle gerçekleşmiştir.
- XX. yüzyıldan önce bezeme programına ilişkin detay içeren tek belge Gedik Ahmed Paşa Camiye aittir. 1703 senesinde düzenlenmiş onarım sonrası keşif raporu niteliğindeki bu belge, yapının bezeme programı ve kapı, pencere gibi donatılarının onarımına ilişkin detaylı bilgiler içermektedir. Belgeden edinilen bilgiler ışığında, iç mekanda kubbe içlerinde, kemer yüzeyleri ve tonozlarda, ayrıca son cemaat yeri kubbelerinde bulunan bezemelerin 1703 tarihli onarımda yenilendiği anlaşılmaktadır. 1939-1946 yılları arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılan onarımda, caminin o dönemki mevcut bezeme programının korunduğundan bahsedilmektedir. Aradan geçen sürede caminin bezeme programıyla ilgili başka onarım kaydına rastlanmadığından, günümüzdeki bezeme programının 1703 tarihli onarımda yenilen program olduğu düşünülmektedir.
- Yapıların XX. yüzyılla işlevlendirildiği ve yapılarda buna yönelik birtakım onarımlar yapıldığı görülür. Gedik Ahmed Paşa Medresesi'nin 1931 senesinde müze olarak işlevlendirilmesi, ardından 2010 senesinde Halk Eğitim Merkezi olarak işlevlendirilmesi bu türden onarımlardır. Benzer şekilde Kütahya Büyük Bedesten de 2008 senesinde Kütahya El Sanatları Merkezi olarak işlevlendirilmek üzere bir restorasyon yapılmıştır. Onarım belgeleri incelendiğinde ve araştırmacıların yorumları dikkate alındığında yalnızca XX.

yüzyılda değil önceki dönemlerde de yapıların kimi mekanlarında, farklı amaçlarla kullanılmak üzere onarımlar yapıldığını söylemek mümkündür. Sözgelimi, Gedik Ahmed Paşa Medresesinin kuzeydoğu köşesinde sonradan birleştirilmiş olan iki hücrenin sıbyan mektebi olarak kullanıldığından söz edilmekte, bu kullanıma yönelik pencere ve kapı düzenlemelerinde değişiklikler yapıldığı bilinmektedir. Benzer olarak 1785 yılında Gedik Ahmet Paşa Camisi'nin sağ tarafındaki tabhanenin kütüphane olarak düzenlenmesi adına birtakım onarımlar yapıldığına dair belgeler bulunmaktadır.

Vakıf yapılarının bakım ve onarım süreçlerinin başlamasına sebep olan etkenlere baktığımızda ise, bunları insan kaynaklı ve doğal sebepler olmak üzere iki başlık altında değerlendirebiliriz. Doğal sebepler, zamanla gelişen fiziksel yıpranmalar ve doğal afetlerdir. Zamanla gelişen fiziksel yıpranmalar, yapının bulunduğu iklim, konum ve zemin özellikleri gibi çevre koşullarına bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Doğal afetlerden ise özellikle depremler ve yangınlar Gedik Ahmed Paşa Vakfı yapıları üzerinde doğrudan tahribata sebep olmuştur. Afyonkarahisar'ın deprem bölgesi olması sebebiyle burada bulunan Gedik Ahmed Paşa Vakfına ait tüm yapılar, farklı dönemlerde sıklıkla gerçekleşen şiddetli depremler sırasında hasar görmüştür. Bir diğer tahribat sebebi, yangınlardır. İstanbul'daki Gedikpaşa Hamamı farklı dönemlerde meydana gelen yangınlardan etkilenmiş, Denizli'deki bedesten ise çarşı bölgesinde çıkan yangın sonucunda yok olmuştur.

İnsan kaynaklı tahribat sebeplerinden belki de en etkilisi, vakıf kurumunu işleyişinin bozulması sonucu, vakıf gelir kaynaklarının ve mülkiyetlerinin kaybedilmesi konusudur. Vakıf gelir kaynakları Osmanlı Dönemi'nde çeşitli uygulamalarla devletin diğer kamu kurum ve kuruluşlarına aktarılmaya başlanmış, bu durum yapılan satış ve devir işlemleriyle 1950'lere kadar Vakıflar Genel Müdürlüğüne devam ettirilmiştir. Söz konusu uygulamaların sonucunda, günümüzde Gedik Ahmed Paşa Vakfı yapıları olan Afyonkarahisar'daki Gedik Ahmed Paşa Cami, Gedik Ahmed Paşa Hamamı ve Gedik Ahmed Paşa Hamamı hala Vakıflar Genel Müdürlüğü mülkiyetinde iken Kütahya Büyük Bedesten ve Denizli Ağalar Hamamı bağlı oldukları belediyelerin mülkiyetine, İstanbul Gedik Ahmed Paşa Hamamı özel mülkiyete geçmiş durumdadır (Ek 2). Gedik Ahmed Paşa Vakfı üzerinden de görülmektedir ki, özellikle yasaların akar türünde han, hamam, bedesten gibi yapıların mülkiyetini korumada yetersiz kalışı, hem

vakıfların korunması konusunda önemli olan öz gelirleri ortadan kaldırmakta, hem de mülkiyeti el değiştiren bu yapıların, ehliyetsiz onarımlar geçirmesine hatta bakımsız bırakılarak harap hale gelmelerine sebep olmaktadır.

İnsan kaynaklı tahribat sebeplerinden bir diğeri işlevlendirmeye ve kullanıcıya bağlı problem olarak tespit edilmiştir. Bu problemler, yapılara verilen işlevlerin tarihi kimliklerine ve özgün işlevlerine uygun olmaması, yapıların tahsis edildiği kullanıcıların ve işletmecilerin kültürel mirası koruma bilincine sahip olmamaları ve kullanıcıya tahsis edilen yapıların periyodik olarak takip edilmemesidir. Tüm bu problem yapıların özgün kimliğiyle bağdaşmayan müdahalelerin uygulanmasının önünü açmaktadır. Gedik Ahmed Paşa Vakfına ait hamamlar benzer nedenlerle birçok kez fiziki müdahalelere uğrayarak özgün özelliklerinin bir bölümünü kaybetmiştir. Üç hamamda da işletmeciler yapıların geleneksel karakterine aykırı, izinsiz onarım ve ekler yapmıştır. Bunlar arasında yalnızca Gedik Ahmed Paşa Hamamı 2016 yılındaki son restorasyon sırasında özgün plan şemasına döndürülmüştür. Benzer şekilde 1933 senesinde müze olarak işlevlendirilen, uzun yıllar müze ve müze deposu olarak kullanılan ve bu kullanımı sırasında plan şemasında ciddi değişiklikler yapılan Gedik Ahmed Paşa Medresesi ancak 2010 senesindeki son restorasyonda özgün plan şemasını almıştır. Önceki kullanıcıları tarafından plan şeması değiştirilmiş olan Kütahya Büyük Bedesten, 2008 senesinde yapılan restorasyonla özgün plan şemasına döndürülmüştür. Yapı, 2010 senesinden itibaren Bedesten AVM adını alarak ticari bir işlevle kullanılmaya başlanmıştır. Ancak işlevi ve planı özgün olsa dahi yapıda kapasite üstü kullanım, tabela ve pano gibi dekorasyon elemanlarının yoğun kullanımı, yapının karakterine uyumsuz eleman ve malzeme kullanımı gibi koruma sorunları tespit edilmiştir.

Çalışmanın son kısmında vakfa ait günümüze ulaşmış tescilli yapıların özgünlüklerini ne oranda koruyabildikleri fiziksel ve işlevsel başlıklarında değerlendirilmiştir (Ek 5, Ek 6, Ek 7, Ek 8, Ek 9, Ek 10). Yapının fiziksel özgünlüğü değerlendirirken özgün, az değişmiş, büyük ölçüde değişmiş ölçütleri kullanılmıştır. Yapısal müdahalelerin en az olduğu, müdahalenin bütünü genel ifadesine uyumlu, görünüş, doku ve biçim yönünden aykırı olmayan malzemelerle yapıldığı, fiziksel karakteristik özelliklerin, yapı elemanlarını ve özgün detayların korunduğu yapılar “özgün” olarak tanımlanmıştır. Plan öğelerine küçük veya orta ölçekli yapısal müdahalelerin olduğu, yapılan müdahalenin

geri dönüşe uygun olduğu, yeni bilgiler edinildiğinde yapıya zarar vermeden kaldırılarak daha uygun olanlarla değiştirilmesi mümkün olan yapılar “az değişmiş” olarak tanımlanmıştır. Yapının özgünlüğünü önemli ölçüde kaybettirecek büyük ölçekte müdahalelerin olduğu, özgün haline döndürmesi güç olan değişimler geçirmiş yapılar “büyük ölçüde değişmiş” olarak tanımlanmıştır. Bu ölçütler doğrultusunda, günümüze ulaşan yapılardan fiziksel özgünlüğü “özgün” olarak tanımlanan yapı Gedik Ahmed Paşa Camidir. “Az değişmiş” olarak tanımlanan; Gedik Ahmed Paşa Medresesi, Gedik Ahmed Paşa Hamamı, Gedikpaşa Hamamı ve Gedik Ahmed Paşa Bedestenidir. “Büyük ölçüde değişmiş” olarak tanımlanan yapı ise Ağalar Hamamıdır (Ek 4).

Sonuç olarak Osmanlı Dönemi’nden günümüze değin Gedik Ahmed Paşa Vakfi yapılarının onarım sayıları, onarımlarda yapılan müdahale biçimleri, mülkiyet durumları, işlevsel ve fiziksel özgünlükleri gibi kriterleri dikkate alındığında, başta dini nitelikli yapılar olmak üzere hayrat türünden yapıların ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Mülkiyetinde kalmış olan yapıların daha iyi korunduğunu söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Acar, T. (2013). Tabhaneli camilerin tipolojisi üzerine bir deneme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28, 303-326.
- Acar, T. (2016). Tabhaneli camilerin inşa ve duvar teknikleri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(37), 311-326.
- Ahunbay, Z. (1996) *Tarihi çevre koruma ve restorasyon*. İstanbul: YEM Yayınları.
- Ahunbay, Z. (2004). Mektep- Mimari. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde, 29, 7-9.
- Akar, T. (2009). Osmanlı kentinde ticari mekânlar: bedesten-han-arasta-çarşı mekânları. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 7(13), 267-292.
- Akar, T. (2009). Tarihi ve ticari merkezlerde koruma ve kullanım sorunları. *Dosya Dergisi*, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, 14(1), 43-49
- Akar, T. (2010). Tanzimat öncesinde vakıf kurumu ve yapıların korunması. *Vakıflar Dergisi*, 33, 89-110.
- Akar, T. (2011). Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Vakıf Kültür Varlıklarının Korunması. *Erdem*, 1, 1-36.
- Akbaş, N. (2017). Osmanlı kaynaklarına göre gedik ahmed paşa'nın kırım seferi. *Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2, 14-26.
- Akbulut, İ. (2007). Vakıf kurumu, mahiyeti ve tarihi gelişimi. *Vakıflar Dergisi*, 30, 61-72.
- Akbulut, O. N. (2008). *Evliya Çelebi'ye göre Güneybatı Anadolu (Aydın, Denizli, Muğla)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Muğla Üniversitesi, Muğla.
- Akçura, T. ve Çapar, M. (1973). İmar planında tarihi kent dokusu ve tarihi eserlerle ilgili tutumların incelenmesi. *Mimarlık Dergisi*, 8, 8-10.
- Akgündüz, A. (1994). Eski hukukumuzda vakıf malların tamiri ve muhafazası. *Vakıf Haftası Dergisi*, 11, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Akgündüz, A. (1996). Gedik. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde, 13, 541-543

- Akgündüz, A. (2001). Osmanlı devleti'nde vakıflar, hükümleri ve çeşitleri. *Türkler Ansiklopedisi* içinde, 10, 447-460 (825-850)
- Akgündüz, A. (2013). *İslam hukukunda ve Osmanlı tatbikatında vakıf müessesesi*. III. Baskı. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Akok, M. (1956). Kütahya Büyük Bedesteni. *Vakıflar Dergisi*, 3, 81-84.
- Akyıldız, A. (2010). Şer'iyye ve evkaf vekâleti, *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde, 39, 7-8
- Altınoluk, Ü. (1998). Binaların yeniden kullanımı program tasarım uygulama. İstanbul: YEM Yayınları
- Anameriç, H. (2008). Osmanlılarda kütüphane kültürü ve bilimsel yaşama etkisi. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 19, 53-78.
- Angiolello, G. M. (2011). *Fatih Sultan Mehmet*. (Pınar Gökpar, Çev.). İstanbul: Profil Yayınları.
- Arabacıoğlu, P. ve Aydemir, I. (2007). Tarihi çevrelerde yeniden değerlendirme kavramı. *Megaron Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi E-Dergisi*, 2(4), 204-212. Erişim adresi: <http://www.megaronjournal.com/tr/jvi.aspx?pdire=megaron&plng=tur&volume=2&issue=4>
- Arık, O. M. (1969). Erken devir Anadolu Türk mimarisinde türbe biçimleri. *Anadolu*, 11, Erişim adresi: <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12575/42137>
- Aru, K. A. (1949). *Türk hamamları etüdü*. İstanbul: İstanbul Matbaacılık.
- Aslanapa, O. (1986). *Osmanlı Devri mimarisi*. İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- Aslanapa, O. (2005). *Osmanlı Devri mimarisi*, İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- Atabek, Ö. F. (1997). *Afyon (vilayeti) tarihçesi*. Akkoyun. T (Ed.). Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları.
- Ateş, İ. (1982). Hayri ve sosyal hizmetler açısından vakıflar. *Vakıflar Dergisi*, 15, 55-89.
- Ateş, İ. (1983). Vakfiyelerde dualar beddualar. *Vakıflar Dergisi*, 17, 5-54.
- Atsız, H. N. (1970). *Âşıkpaşaoğlu tarihi*. III. Baskı. İstanbul: Ötüken Yayınları.

- Aydın, R. (2013). *Osmanlı İmparatorluğunda onarım faaliyetleri: Kayseri örneği*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Aykaç, P. (2009). Kentsel korumada farklı uygulama ve yaklaşımlar. *Dosya Dergisi*, 14(2), 1-5. Erişim adresi: <http://www.mimarlarodasiankara.org/index.php?Did=3209>
- Ayverdi, E. H. , Barkan, Ö. H. (1970). *İstanbul vakıflar tahrîr defteri 953 (1546) târîhli*, İstanbul; İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü Yayınları.
- Ayverdi, E. H. (1973). *Osmanlı mimarisinde Fatih Devri III*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Ayverdi, E. H. (1982). *Avrupa'da Osmanlı mimari eserleri, Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk- IV*. II. Baskı. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Ayverdi, E. H. (1989). *Osmanlı mimarisinde Fatih Devri IV 1451-1480*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Ayverdi, E. H. (2002). Fatih. Güzel, H.S., Çiçek, K. ve Koca, S. (Ed.). *Türkler Ansiklopedisi* içinde, 9, 338-354 (626-653).
- Ayverdi, E. H. ve Yüksel, İ. A. (1976). *İlk 250 senenin mimarisi*. İstanbul: Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Baltacı, C. (1976). *XV-XVI. asırlarda Osmanlı medreseleri*. İstanbul: Fetih Cemiyeti Yayınları
- Baltacı, C. (2004). Mektep. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde, 29, 6-7
- Barkan, Ö. L. (1942). Osmanlı İmparatorluğunda bir iskân ve kolonizasyon metodu olarak vakıflar ve temlikler 1- istila devirlerinin kolonizatör Türk dervişleri ve zaviyeler. *Vakıflar Dergisi*, 2, 279-386.
- Başkan, Y. (2012). Fatih Sultan Mehmed Dönemi'nde Karaman bölgesinden İstanbul'a nakledilen nüfus. *Tarih Dergisi*, 55, 107-134.
- Başkanlığı, O. A. D. (1993). *438 numaralı muhâsebe-i vilâyet-i anadolu defteri (937/1530) I*. Ankara: T.C. Başbakanlık, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı.
- Bayar, M. (2012). Gedik Ahmet Paşa Külliyesi ve vakfiyenâmesi. *Taşpınar Dergisi*, 1(8), 45-52.

- Bayartan, M. (2008). Osmanlı şehirlerinde vakıflar ve vakıf sisteminin şehre kattığı değerler. *Osmanlı Bilimi Araştırmalar Dergisi*. 10(1), 157-175.
- Baykara, T. (1994). Denizli. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde, 156-159.
- Bayrakal, S. (2007) *Erken Dönem Osmanlı minberleri (1300-1500)*. (Doktora Tezi), Ege Üniversitesi, İzmir.
- Berki, A. H. (1969). Vakıflar ve vakıfların maruz kaldığı tecavüz ve ihmaller. *Vakıflar Dergisi*, 8, 335-340.
- Berki, Ş. (1965). Vakıfların gördüğü çeşitli hizmetler. *Vakıflar Dergisi*, 6, 85-93.
- Beydilli, K. (2003). Mahmud II. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde, 27, 352-357.
- Bilgili, B. (2015). Kaybolan kültür varlıkları ve yeniden yapımlarının değerlendirilmesi: İstanbul tarihi yarımadadan örnekler. *5.Tarihi Eserlerin Güçlendirilmesi ve Geleceğe Güvenle Devredilmesi Sempozyumu*, Erzurum, Sempozyum Kitabı, 415-430.
- Bir, A. ve Kayral, M. (1998). Osmanlı Dönemi'nde Anadolu'da kullanıldığı bilinen alttan çevirmeli su değirmenleri ve su kaldırma düzenleri. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 2, 173-186.
- Boran, A. (2002). Türk sanatında kale mimarisi. *Türkler Ansiklopedisi* içinde, c.7,878-892 (1307-1328).
- Bostan, İ. (2003). Cezayir-i bahr-ı sefid eyaletinin kuruluşu. *Tarih Dergisi*, 38, 61-78.
- Bozkurt, N. (2003). Medrese. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde. 33, 323-327.
- Bulduk, Ü. (1993). *xvi. asırda Karahisarı-I Sahib sancağı*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Cantay, G. (2002). Erken dönem Osmanlı mimarisi. *Türkler Ansiklopedisi* içinde, 12, 86-102 (136-160)
- Cantay, G. (2002a). *Osmanlı külliyelerinin kuruluşu*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Cener, S. (1970). *Kütahya Osmanlı Devri mimari eserleri*. (Yayımlanmamış Lisans Bitirme Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

- Cengiz, A. (2008). *viii. yüzyılda Karaman (Lârende) şehrinin fiziki ve sosyo- ekonomik yapısı*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Cerasi, M. (2001). *Osmanlı kenti*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Cerasi, M. M. (1999). *Osmanlı kenti. Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. yüzyıllarda kent uygarlığı ve mimarisi*. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları.
- Cezar, M. M. (1963). Osmanlı Devrinde istanbul yapılarında tahribat yapan yangınlar ve tabii âfetler. İstanbul: *Güzel Sanatlar Akademisi Türk Sanatı Tarihi Ve İncelemeleri* c. I, 327-414.
- Cezar, M. M. (1981). xiv-xvi yüzyıllar Türk şehrinde çarşının konumu ve çarşıların en tipik yapısı. *Akademi Dergisi*, 10, 12-25.
- Cezar, M. M. (1985). *Tipik yapılarıyla Osmanlı şehirciliğinde çarşı ve klasik dönem imar sistemi*. İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları.
- Cirtil, S. (2008). Denizli Çivril'deki su yapıları. Boran, A., Aytekin, O. ve Top, M. (Ed.). *Prof. Dr. Abdüselam Uluçam Armağanı* içinde. (s.71-96). Ankara: Van Çevre ve Kültür Derneği Yayınları.
- Çağatay, N. (1978). İslam'da vakıf kurumunun miras hukukuna etkisi. *Vakıflar Dergisi*, 11, 1-7.
- Çağlayandereli, M. (2005). *Bir sosyal sorun olarak kentsel doku değişimi ve çöküntü mahalleleri: Gedikpaşa örneği*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Çakmak, Ş. (2001). Erken Dönem Osmanlı mimarisinde taçkapılar (1300-1500). Ankara: Yayınları Kültür Bakanlığı.
- Çakmak, Ş. (2001a). Işıklı' da Gedik Ahmet Paşa Hamamı. *Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu*, 179,184. (Prof. Dr. Gönül Öney'e Armağan). İzmir.
- Çal, H. (1990). *Türkiye'nin Cumhuriyet Dönemi eski eser politikası*. (Yayımlanmış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Çal, H. (1990). Türkiye'de Cumhuriyet Devri taşınmaz eski eser tahribatı ve sebepleri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 34(1-2), 358-378.
- Çal, H. (1994). Tarih içinde Afyonkarahisar şehrinin fiziki gelişimi. *3. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, (22-24 Ekim 1993). Afyonkarahisar: Afyon Belediyesi Yayınları.

- Çavdar, T. (2006). Vakıf kütüphaneleri. *Vakıflar Dergisi Özel Sayısı*, 54-57.
- ÇEKÜL, (2010). Tarihi ve kültürel mirası koruma proje ve uygulamalarını özendirme yarışması. İstanbul: Tarihi Kentler Birliği
- Çelebioğlu, B. , Ozan, Z. A. (2017). İstanbul Gedik Paşa tarihi kent dokusuna yönelik bir araştırma. *Megaron Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi E-Dergisi*, 12(4), s. 553-571. Doi: 10.5505/megaron.2017.21347
- Çelik, Z. (1986). 19. yüzyılda Osmanlı başkenti değişen İstanbul, çev. Deringil, S. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Çetin, M. (2015). *Tarihi belgeler ışığında Denizli*. Çetin, N.E ve Yıldız. A. (Ed.). Denizli: Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Çevrimli, N. (2017). Vakfiyelere göre vakıf, banı, bina unvan ve sıfatları. *Sanat Tarihi Dergisi*, 26, 193-219.
- Çizakça, M. (2000). *Osmanlı Dönemi vakıflarının tarihsel ve ekonomik boyutları*. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi (TÜSEV), 21-31.
- Çobanoğlu, A. V. (2002). Külliye. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde. 26, 542-544.
- Çoşkun, B. S ve Binan, D. (2013). Cumhuriyet Dönemi'ndeki koruma ve onarım süreçlerine İstanbul'daki anıtsal yapılar üzerinden bir bakış. *Tasarım Kuram Dergisi*, 9(15), 103-126. doi: 10.23835/tasarimkuram.240900
- Çulphan, C. (1975). *Türk taş köprüleri: Ortaçağdan Osmanlı Devri sonuna kadar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Danişmend, İ. H. (1971). *İzahlı Osmanlı tarihi kronolojisi*. c.1. İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Denel, S. (1982). Batılılaşma sürecinde ebniye nizamnameleri ve kentsel mekanların değişimine etkileri üzerinde bir deneme, IX. Türk Tarih Kongresi, 21-25 Eylül 1981, Ankara (III. Cilt), 1425-1437
- Demiralp, Y. (1997). *Erken Dönem Osmanlı medreseleri (1300-1500)*. (Yayımlanmış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.
- Demirtaş, M. (2004). XVI. yüzyılda meydana gelen tabii afetlerin İstanbul'un sosyal ve ekonomik hayatına etkilerine dair bazı misaller. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(2), 37-50.

- Denkhalbant, A. (2003). Kütüphane (mimari). *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde. 27, .32-35.
- DİA (2000). İshak Paşa. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde. 22, 537-538.
- Efendi, Ö. H. (1999). *İthaf-ül ahlaf fi ahkam'il-evkaf*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Emecen, F. (1988). Afyonkarahisar. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde, 1, 444-446.
- Erdoğan, M. (1968). Osmanlı Devrinde Anadolu Camilerinde Restorasyon Faaliyetleri. *Vakıflar Dergisi*, 7, 149-207.
- Ergin, N. (2010). İstanbul hamam kültüründe süreklilik ve değişim: Çemberlitaş Hamamı'nın öyküsü. *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, 133, 1-18.
- Ergin, N. (2017). 1752 İstanbul'unda hamamların ve hamam çalışanlarını haritasını çıkarmak. Faroqhi. S. (Ed), *Ekmek aslanın ağzından: osmanlı şehirlerinde hayatlarını kazanmak için mücadele eden zanaatkârlar* içinde (s.125-153). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Erken, S. (1983). *Türkiye'de vakıf abideler ve eski eserler*. (İlaveli 2. Baskı). Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Ertaş, M. Y. (2009). Avarız defterlerine göre xvii. yüzyılda Homa kazası, Ertaş, M.Y. ve Tüzün, S. (Ed). *Eskiçağdan Cumhuriyete Homa (Gümüşsu) tarihi* içinde (s.107-129), Isparta: Gümüşsu Belediyesi Kültür Yayınları.
- Ertaş, M. Y. (2011). Avarız defterlerine göre xvii. yüzyılda Şeyhlü (Işıklı) kazası, Söğüt, B. (Ed). *Eumeneia, şeyhlü, ışıklı* içinde (s. 253-298). İzmir: Ege Yayınları.
- Ertem, A. (1990). *Cumhuriyetin ilk yıllarında vakıflarla ilgili uygulamalar*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Ertem, A. (1997). *Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi'nde sosyal bütünleşme açısından vakıflar*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Ertem, A. (2011). Osmanlı'dan günümüze vakıflar. *Vakıflar Dergisi*, 36, 25-66.
- Ertuğ, Z. T. (2000). İmaret. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde, 22, 219-220.
- Ertuğrul, A. D. (2009). Hamam yapıları ve literatürü. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 7(13), 241-266.

- Erünsal, İ. (2011). Fatih Devri kütüphaneleri ve Molla Lütüfi hakkında birkaç not. *Tarih Dergisi*, 33, 57-78.
- Eryavuz, Ş. (2002). Kervansaray. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde, 25, 301-302
- Evliyâ Çelebi, b. Derviş Mehemed Zillî. (2006) *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*. Dankoff, R, Kahraman, S.A. ve Dağlı, Y. (Ed), I. Kitap, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Evliyâ Çelebi, b. Derviş Mehemed Zillî. (2005). *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*. Dankoff, R, Kahraman, S.A. ve Dağlı, Y. (Ed.). IX. Kitap, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Eyice, S. (1960). İznik'te "Büyük Hamam" ve osmanlı devri hamamları hakkında bir deneme. *Tarih Dergisi*, 11(15), 99-120.
- Eyice, S. (1963). İlk Osmanlı devrinin dini ve içtimai bir müessesesi: zaviyeler ve zaviyeli camiler. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 23(1-2), 3-80. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuifm/issue/881/9774>
- Eyice, S. (1992). Bedesten. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde, 5, 302-311.
- Eyice, S. (1997). Hamam (Tarih ve Mimari). *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde, 15, 402-430.
- Eyice, S. (2001). Kale. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde, 24, 234-242.
- Faroqhi, S. (2004). *Osmanlı'da kentler ve kentliler: kent mekanında ticaret, zanaat ve gıda üretimi, 1550-1650*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Forèsti, G. F. (1486), Supplementum cronicarum, Georgius de Rusconibus Erişim adresi: <https://daten.digitale-sammlungen.de/0004/bsb00040458/images/index.html?fip=193.174.98.30&seite=360&pdfseitex=>
- Gazi, A, ve Boduroğlu. E. (2015). İşlev değişikliğinin tarihi yapılar üzerine etkileri; Alsancak levanten evleri örneği. *Megaron Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi E-Dergisi*, 10(1), 57-69. doi: 10.5505/megaron.2015.86570
- Genca, E. (2014). Osmanlı hukukunda vakıfların denetimi (evkaf-ı hümayun nezareti). *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 72(1), 531 – 554. Erişim adresi: <https://mecnua.istanbul.edu.tr/tr/yazi/-59004600710031006800330075005F0046002D0049003100>

- Giakoumis, K. (2002). Osmanlıların Otranto ve Apulia Seferi (1480-1481). (Akpınar, K., Çev.). *Türkler Ansiklopedisi* içinden, 9, 373-382 (689-710)
- Goodwin, G. (2001). *Osmanlı mimarlığı tarihi*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Gökbilgin, M. T. (1968). XVI. asırda Karaman eyaleti ve Larende (Karaman) vakıf müesseseleri. *Vakıflar Dergisi*, VII (sayıdan ayrı basım), 29-38.
- Gökçe, T. (1994). XVI. ve XVII. yüzyıllarda Lazıkıyye (Denizli) kazası, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi, İzmir.
- Gökçe, T. (1996). 934 (1528) Tarihli bir deftere göre anadolu vilâyeti medreseleri ve müderrisleri. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 11, 163-177.
- Gökçe, T. (2006). Bir tahrir üç defter: 1697-1698 tarihli avarız defterlerine göre siraz (seraz) şehri. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 6(1). 51-76.
- Gönçer, S (1936). Üç mimari abidemiz. *Taşpınar Dergisi*, 47. Afyonkarahisar: Afyon Belediyesi Yayınları.
- Gönçer, S. (1991). *Afyon İli Tarihi*. C. II. Afyonkarahisar: Karınca Matbaacılık.
- Göktaş, U. (1994). Külhanbeyi Edebiyatı. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde, 5, 164
- Gümüştü, O. (1997). XVI. yüzyıl Larende (Karaman) kazasında yerleşme ve nüfus. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Güneş, H. T. (2012). I. Dünya Savaşı yıllarında afyonkarahisar esir kampı. *Taşpınar*, 8, 30-38.
- Güneş, H. T. (2012). I. Dünya Savaşı yıllarında Afyonkarahisar esir kampı-2, *Taşpınar*, 9, 32-43.
- Güneri, H. (1978). Vakıf işletmeleri. *Vakıflar Dergisi*, 11, 25-48.
- Gürses Söğüt, S. (2015) Yeni belgelerle 1865 Hocapaşa yangınının sınırları, *Toplumsal Tarih Dergisi*, 263, 74-80
- Hammer-Purgstall, J. V. (2008). *Devlet-i Osmaniye Tarihi*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Haskan, M.N. (1995). *İstanbul hamamları*. İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları.

- Hasol, D. (2010). *Ansiklopedik mimarlık sözlüğü*, İstanbul: YEM Yayınları
- Hızlı, M. (1994). Osmanlı vakıf sisteminde "rakabe". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(1).
- Hoca Saadettin Efendi. (1992). *Tacü't tevârih III*. Paramaksızoğlu, İ.(Ed.) Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ICOMOS. (1987). Tarihi kentlerin ve kentsel alanların korunması tüzüğü. ICOMOS: Washington.
- ICOMOS. (1994). Nara Özgünlük Belgesi. ICOMOS, UNESCO, ICCROM: Nara.
- ICOMOS. (2011). Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimiyle İlgili Valetta İlkeleri.
- ICOMOS. (2013). Mimari Mirası Koruma Bildirgesi
- İbn Kemal. (1957). Tevarih-i ali osman VII. defter, Turan, Ş. (Ed.) , Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- İhsanoğlu, E. (2002). Osmanlı medrese geleneğinin doğuşu. *Bellekten*, 66(247), s.849-903.
- İlgar, Y. (1991). Karahisar-ı sahib sancağında şeri mahkeme sicilleri ve sicillerden seçmeler. 2. *Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, 133-149. Afyonkarahisar: Afyon Belediyesi Yayınları.
- İnalcık, H. (1947). Bursa şer'iyeye sicillerinde fatih sultan mehmed'in fermanları. *Bellekten*, 11(44), s. 702-709.
- İnalcık, H. (1993). Çiftlik. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde, 8, 313-314.
- İnalcık, H. (2002). Kırım hanlığı. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde. 25, 447-450.
- İnalcık, H. (2003). Mehmed II. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde, 28, 395-407.
- İnalcık, H. (2003). *Osmanlı Dönemi Klasik Çağ (1300-1600)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İnalcık, H. (2009). *Devlet-i 'aliyye: osmanlı imparatorluğu üzerine araştırmalar-I*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- İnalcık, H. (2013). Vezir (Osmanlılar). *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde. 43, 90-93.
- İnalcık, H. (2016). *Akademik ders notları 1938-1986-Timur, İnkılap Tarihi-Osmanlı*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- İnan, K. (2002). Fatih Sultan Mehmed -İstanbul'un fethi ve etkileri. *Türkler Ansiklopedisi* içinde. 9, 279-311(510-572)
- İnan, K. (2002a). II. Bayezid Dönemi. *Türkler Ansiklopedisi* içinde, 9, 383-392 (711- 728)
- İnbaşı, M. (2000). Kayseri kalesi. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 11, 825-848.
- İnceoğlu, F. (2004). Denizli'de değirmencilik. *Geçmişten Günümüze Denizli Dergisi*, 1, 14-15.
- İşpirli, M. (2003). Medrese (Osmanlı Dönemi). *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde, 28, 327-333.
- Kalyon, M. (2000). *Kütahya'da Selçuklu-Germiyan Ve Osmanlı eserleri*. Kütahya: Kütahya Belediyesi Kültür Yayınları.
- Kamacı, Ebru. (2014). 2863 Sayılı KTVKK nın Uluslararası Yasal Düzenlemeler Bağlamında Değerlendirilmesi, *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, DOI: 10.4305/METU. JFA. 2014/2.1
- Karaçağ, A. (1992). Denizli-Gümüşsuyu ve Işıklı'daki Türk eserleri. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Karademir, M. (2017). Afyon Gedik Ahmet Paşa Cami taçkapısı. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (SEFAD)*, 38, 493-506. <https://doi.org/10.21497/sefad.377494>
- Karakaya, E. (1996). Gedikpaşa Hamamı. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde, 13, 547-548.
- Karaman, S. (2013). Afyonkarahisar Hamamları. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Karazeybek, M., Polat, Z. P. ve İlgar, Y. (2005). *Afyonkarahisar vakıf eserleri*, Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları
- Kâtip, Çelebi (2008). *Kitab-ı Cihanüma*. Özukan, B. (Ed.). İstanbul: Boyut Yayıncılık.

- Kayaoğlu, İ. (1978). Vakfın menşei hakkında görüşler. *Vakıflar Dergisi*, 11, 49-57.
- Kazıcı, Z. (2014). *Osmanlı'da vakıf medeniyeti, osmanlı medeniyet tarihi 2*. İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- Kejanlı, D.T. Akın, C. T. ve Yılmaz, A. (2007). Türkiye'de koruma yasalarının tarihsel gelişimi üzerine bir inceleme. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(19), 179-196. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esosder/issue/6133/82249>
- Kerman, Z. (2002). Evliya Çelebi'ye göre Afyonkarahisar. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 17-22. Erişim adresi: <https://sbd.aku.edu.tr/IV1/3ZeynepKERMAN.pdf>
- Keskin, M. Ç. (2016). Bayezid paşa: vezir, entelektüel, sanat hamisi. *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 48, 1-37. DOI: 10.18589/oa.583339
- Keskin, M. Ç. (2017). Osmanlı Vilayet-İ Rûm'unun inşası (baniler, vakıflar, mimari aktörler): Yörgüç Paşa ailesinin mimari etkinliği/1429-1494). (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul
- Kılıç, O. (1999). *Mühimme defterlerine göre XVI. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti'nde meydana gelen depremler*. Eren, G. (Ed.). *Osmanlı Ansiklopedisi V* içinde (s.671-677) Ankara: Yeni Türkiye Yayınları,
- Kiel, H. R. (1996). Gedik Ahmed Paşa. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde. 13, 543-544.
- Kiel, M. (2016). İvranye. *TDV İslam Ansiklopedisi* Ek-1, 683.
- Konuk, N. (2010). *Yunanistan'da Osmanlı mimarisi-I*. Ankara: Stratejik Araştırma Merkezi (SAM) Kültür Yayınları.
- Konyalı, İ. H. (1967). *Abideleri ve kitabeleri ile karaman tarihi, ermenek ve mut abideleri*. İstanbul: Yeni Kitap Basımevi.
- Konyalı, İ. H. (1997). *Abideleri ve kitabeleri ile Konya tarihi, IV*. Konya: Enes Kitap Sarayı.
- Kök, Ş. (2014). *Denizli yöresinin su değirmenleri*. Denizli: Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Köprülü, B. (1952). Evvelki hukukumuzda vakıf neviyetleri ve icareteynli vakıflar. *İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 18(1-2), s. 215-257. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuhfm/issue/9110/113969>

- Köprülü, F. (1938). Vakıf müessesesi ve vakıf vesikalarının tarihi ehemmiyeti. *Vakıflar Dergisi*, 1, 1-7.
- Köprülü, F. (1942). Vakıf müessesesinin hukuki mahiyeti ve tarihi tekamülü. *Vakıflar Dergisi*, 2, 1-37.
- Köprülü, F. (1942). Vakıflar (Ali Himmet Berki). *Vakıflar Dergisi*, 2, 450-460.
- Köseoğlu, N. (1952). *İstanbul hamamları*. Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Bülteni (TTOK), 128, 3-8.
- Kuban, D. (1968). Anadolu-Türk şehri tarihî gelişmesi, sosyal ve fiziki özellikleri üzerinde bazı gelişmeler. *Vakıflar Dergisi*, 7, 53-73.
- Kuban, D. (2007). *Osmanlı mimarisi*. İstanbul: YEM Yayınları.
- Kudde, E. (2007). Küçük Mustafa Paşa erkekler bölümü restorasyon projesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Kunter, H. B. (1938). Türk vakıfları ve vakfiyeleri üzerine mücmel bir etüd. *Vakıflar Dergisi*, 1, 1-7.
- Kunter, H. B. (1962). *Türk abidelerinin idare, muhafaza, bakım ve onarımı mevzuunda tatbik edilmiş olan esaslar*. Uluslararası I. Türk Sanatları Kongresi Tebliğleri, Ankara, 1959, s. 260-267
- Küçükdağ, Y. (1992). Konya'da bir Mevlevi manzumesi (piri mehmed paşa zaviyesi ve vakfiyesi). *Vakıf Haftası Dergisi*, 9, 159-178.
- Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu - 2863 sayılı (1984), Mevzuatı Geliştirme Yayın Genel Müdürlüğü Mevzuat Bilgi Sistemi e.mevzuat, [<http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.aspx?MevzuatKod=1.5.2863&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=>], Erişim Tarihi (13.03.2013).
- Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun-5226 sayılı (2004), Türkiye Büyük Millet Meclisi, [<http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5226.html>] Erişim Tarihi (13.03.2013).
- Küpeli, Ö. (1999). Afyonkarahisar din bilginlerinden Şeyh Recep Efendi'nin terekesinde yer alan kitaplar. *Taşpınar Dergisi*, 1, 33-37. Erişim adresi: https://www.academia.edu/2634655/Afyonkarahisar_Din_Bilginlerinden_%C5%9Eeyh_Recep_Efendinin_Terekesinde_Yer_Alan_Kitaplar

- Küpelî, Ö. (2001). *Afyonkarahisar'da kervansaraylar, bedestenler ve hanlar. afyonkarahisar kütüğü I, 359-370*. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları.
- Küpelî, Ö. (2001). Osmanlılar Dönemi'nde Afyonkarahisar. *Afyonkarahisar Kütüğü içinde, 1,133-147*. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları.
- Lowry, H. W. (2008). *Osmanlı Dönemi'nde Balkanları şekillenmesi 1300-1550, kuzey yunanistan'ın fetih, yerleşme ve altyapısal gelişimi*. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları.
- Lowry, H. W. (2009). *Osmanlıların ayak izlerinde. Kuzey Yunanistan'da mukaddes mekanlar ve mimari eserleri arayış yolculukları*. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları.
- Lowry, H. W. (2010) *Erken dönem Osmanlı Devletinin yapısı*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Madran, E. (1978). Kültürel varlıkların korunması ve onarılması. *Vakıflar Dergisi, 11, 271-291*.
- Madran, E. (1985). Osmanlı devleti'nde eski eser ve onarım üzerine gözlemler. *Belleter, 49(195), 503-546*.
- Madran, E. (1996). Cumhuriyetin ilk otuz yılında (1920-1950), koruma alanının örgütlenmesi-I. *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi, 16(1-2), 59-97*.
- Madran, E. (1997). Cumhuriyet'in İlk otuz yılında (1920-1950) koruma alanının örgütlenmesi -II. *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi, 17(1-2), 75-97*.
- Madra, E. ve Özgönül, N. (2005). *Son yasal düzenlemelerde kültür ve tabiat varlıklarının korunması ve yerel yönetimler el kitabı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Mazlum, D. ve Özlem, Ç.Ü. (2017). Osmanlı'da "ihya" uygulamaları; 19. yüzyıl İstanbul'unda yeniden inşa edilen cami ve mescitler. *Mimarist, 60, s. 67-76*. Erişim adresi: <http://www.mimarist.org/mimar-ist-dijital/>
- Mehmed Süreyya Efendi. (1995) *Sicill-i osmânî yahud tezkire-i meşâhir-i osmâniyye*, (nşr., A. Yuvalı, A. Aktan ve M. Keskin) İstanbul: Sebil Yayınnevi.
- Mita, Rudina (2015). The role of ALBANIAN personalities in the Ottoman Empire, *Mediterranean Journal of Social Sciences, Vol 6 No 2 S2, s.189-196*. DOI: 10.5901/mjss.2015.v6n2s2p189

- Mumyalmaz, Y.A. (2015). Tarihi yapıların deprem güvenliğinin belirlenmesi ve gedik ahmed paşa camii örneği. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- Karazeybek, M., Polat. Z. Ve İlgar. Y. (2005). *Afyonkarahisar'da vakıf eserleri*. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları.
- Nesli, A. (2018). Eski eserlerin korunmasının hukuk tarihi yönüyle incelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 20 (1), s.431-478. Erişim adresi: <https://hukuk.deu.edu.tr/cilt-20-sayi-1-2018/>
- Ocak, A. H. (1978). Zaviyeler (dini, sosyal ve kültürel tarih açısından bir deneme). *Vakıflar Dergisi*, 12, 247-269.
- Okuyucu, E. (2017). Afyonkarahisar Gedik Ahmet Paşa (Taş) Medresesinin işlevsel sürdürülebilirliğinin analizi. *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 34(2), 125-152. DOI: <http://dx.doi.org/10.4305/metu.jfa.2017.2.2>
- Oral, Z. (1958). Fatih Sultan Mehmed'in Gevale kalesi ile karaman illerinin fethi. *Vakıflar Dergisi*, 4(ciltten ayrı basım), 81-89.
- Orman, İ. (2012). Türbe. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde, 41, 464-466.
- Öncel, F. (2014). Osmanlı bedestenleri bağlamında “Kayseri Hançerli Sultan vakfi bedesteni. *Megaron Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi E-Dergisi*, 9(1), 55-69.
- Önge, Y. (1981). Eski türk hamamlarında su tesisatı ile ilgili bazı detaylar. *İstanbul, I. Uluslararası Türk İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi*, İTÜ. 15, 213-223.
- Önge, Y. (1988). *Anadolu Türk hamamları hakkında genel bilgiler ve Mimar Koca Sinan'ın inşa ettiği hamamlar*. Mimarbaşı Koca Sinan yaşadığı çağ ve eserleri I, 403- 428. İstanbul: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Önge, Y. (1997). *Türk mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde su yapıları*. 1. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Özcan, R. (2016). Arşiv belgeleri diliyle su değirmenleri (âsiyâb). *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi*. 40, 195-203. Erişim adresi: <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/64592/22156.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Özdeğer, M. (1992). Vakıf müesseselerinin kuruluş ve işleyiş tarzları hakkında genel bir değerlendirme. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(10), 1-29.

- Özguven, B. (1997). Barut ve tabya: rönesans mimarisi bağlamında fatih sultan mehmed kaleleri. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Azsöz, G. Erşan, Ş. Özkök, M. K. (2015). Erken ve Klasik Dönem (14.-17. yy) Osmanlı köprülerinin tarihsel gelişimlerinin ve yapım tekniklerinin incelenmesi: Edirne/Uzunköprü örneği. 3. Köprüler Viyadükler Sempozyumu; Kongre Sempozyum Bildiriler Kitabı, Bursa: TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası, 129-142.
- Öztürk, N. (1999). Sosyal siyaset açısından Osmanlı Dönemi vakıfları. *Osmanlı Ansiklopedisi* içinde, V, Ankara: Yeni Türkiye Yay. 34-43.
- Öztürk, N. (2001). Osmanlı Dönemi'nde vakıflar. *Türkler Ansiklopedisi* içinde, 10, 433-446 (797- 824)
- Öztürk. N. (2006). Mukâtaalı vakıf. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde, 31, 132-134.
- Öztürk. E ve Esmer. M (2019). İstanbul'daki 16-18. yüzyıllara ait medreselerin mevcut işlevlerinin koruma amaçlı değerlendirilmesi, *Kent Akademisi Kent Kültürü ve Yönetimi Hakemli Elektronik Dergisi*, 12(3), 561-574. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kent/issue/49318/581257>
- Parlak, S. ve Tanman, M. B. (2011). Tekke. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde, c.40, s. 370-379
- Pitcher, D. E. (2007). *Osmanlı imparatorluğu'nun tarihsel coğrafyası*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Polat, S. (2013). Osmanlı taşrasında bir celali yıkımının izleri: Tavi Halil'in Kütahya (kazaları) baskını ve sosyo-ekonomik yansımaları. *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 6 (12), 35-50. Erişim adresi: <http://www.gaziakademikbakis.com/makale/gab-T-2018-156>
- Sarıcaoğlu, E. (2007). Osmanlı vakıfları hakkında tartışmalar, *Vakıflar Dergisi*, 30, s. 51-61
- Sarlık, M. (1992). 2. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyum Bildirileri, Afyonkarahisar: Afyon Belediyesi Yayınları
- Say, S. K. (2011). *Kubbeye doğru, erken dönem osmanlı hamamlarında eğrisel örtüye geçiş sistemleri*. İstanbul: Tarihçi Kitabevi
- Sevgen, N. (1959). *Anadolu kaleleri*. Ankara: Doğu Ltd Şirketi Matbaası.

- Sezer, T. (2006). *Osmanlı yer adları*. Ankara: TC. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, yayın no: 21.
- Singer, A. (2004). *Osmanlı'da hayırseverlik: Kudüs'te bir Haseki Sultan imareti*. (Şendil, D. (Çev.)). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Söğüt, S. G. (2015). Yeni belgelerle 1865 Hocapaşa yangınının sınırları. *Toplumsal Tarih*, 263, 74-80. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/308890196_Yeni_Belgelerle_1865_Hocapasa_Yangini'nin_Sinirlari
- Sönmez, Z. (1995). *Başlangıcından 16. yüzyıla kadar anadolu Türk-İslam mimarisinde sanatçılar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Sönmez, Z. (1991). Ayas Ağa. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde. 4, 201.
- Seçkin, S. ve Sönmezler, Ş. (2002). İstanbul mescitleri. *Türkler Ansiklopedisi* İçinde, 12, 139-148 (218-231)
- Sözen, M. ve Tanyeli, U. (2007). *Sanat kavram ve terimleri sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Sümer, F. (2001). Karmanoğulları. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde. 24, 454-460.
- Şabudak, Ö. (2014). Tarihsel süreçte bir kentsel değişim örneği: gedikpaşa. *İnsan & Toplum Dergisi*, 4(7), 85-112. DOI: <http://dx.doi.org/10.12658/human.society.4.7.M0062>
- Şibil, B. (1985). Vakıfların mali bünyesi ve kaynakları. *II. Vakıf Haftası (3-9 Aralık 1984) (Konuşmalar ve Tebliğler)*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay., 111- 112.
- Şikârî, K. (2005). *Zamanın kahramanı Karamanîler'in tarihi*. Sözen, M. Ve Sakaoğlu, N. (ed). İstanbul: Karaman Valiliği-Karaman Belediyesi Yayını.
- Tanman, B. (2006). İstanbul'da tarihi eser kaybı. *Mimarist*, 20, 17-22. Erişim adresi: <http://www.mimarist.org/mimar-ist-dijital/>
- Tanman, M. (1996). Gedik Ahmed Paşa külliyesi. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde, 544-547.
- Tansel, S. (1999). *Osmanlı kaynaklarına göre Fatih Sultan Mehmed'in siyasi ve askeri faaliyeti*. Ankara: Türk tarih Kurumu Yayınları.

- Uysal, A. O. (1997). Afyon, kütahya ve denizli çevresinde araştırmalar. *Türk Etnografya Dergisi*, 20, 77-113.
- Uysal, A. O. (1997). Zaviyeli camilerde minare problemi. *Türk Etnografya Dergisi*, 20, 47-63.
- Uzluk, F. N. (1962). Karaman-oğulları hakkında iki ağıt. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 10, 67-99.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1929). *Kitabeler*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1932). *Kütahya şehri*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1965). Değerli Vezir gedik ahmet paşa ıı. bayezid tarafından niçin katledildi? *Belleten*, 29 (15), 491- 497.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1972). *Osmanlı tarihi, istanbul'un fethinden kanuni sultan süleyman'ın ölümüne kadar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1975). Sultan Bayezid ve Cem Sultan mücadelesi ile neticesi, *Osmanlı Tarihi* içinde, c. II. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ünver, S. (1950). Türk hamamları. *Tarih Dünyası*, 5, 198-203.
- Varlık, M. Ç. (1987). VXi. yüzyılda Kütahya şehri ve eserleri. *Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türklük Araştırmaları Dergisi*. 3, 189- 271.
- Venedik Tüzüğü (Tarihi Anıtların ve Yerleşmelerin Korunması ve Onarımı için Uluslararası Tüzük). (1964). ICOMOS Türkiye, Diğer Uluslararası Bildirgeler, 25.04.2020 tarihinde erişildi.
- Yaşar, S. (2007). *Siyasal sosyal ekonomik yönleri ile afyon (1923-1960)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Yazıcı, N. (2007). Osmanlılarda yetimlerin korunması üzerine bazı değerlendirmeler. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1, 1-46.
- Yediyıldız, B. (2012). Vakıf. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde. 42, 479-486.
- Yerasimos, S. (2005). 15.-16. yüzyıl Osmanlı mimarları: bir prosopografya denemesi: *Afife Batur'a Armağan Mimarlık Ve Sanat Tarihi Yazıları* içinde (s. 37-62). İstanbul: Literatür Yayınları.

- Yıldız, A. (2014). Karaman kalesi, 2013 kurtarma kazısı. 23. *Müze ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, Mardin: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Yılmaz, F. B. (2018). *Hac menzîlnâmelerin'de osmanlı şehirleri*. İstanbul: Simurg Yayınları.
- Yılmaz, İ. (2017). Osmanlı Klasik Dönemi'nde vakıf yapıların korunmasında onarım aşamaları. *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 36-60.
- Yılmaz, S. (2016). Külhanbeyliği kavramı üzerine. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 3(8), 47-73.
- Yüksel, A. T. (2003). Türk-islâm medeniyetinde vakıfların yeri ve önemi. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11, 47-54.
- Yüksel, H. (2007). Anadolu beyliklerinde vakıflar. *Vakıflar Dergisi*, 30, 35-51.
- Zinkeisen, J. W. (2011). *Osmanlı İmparatorluğu tarihi (1453-1574)*. c.2. (Epceli, N. (Çev.) Afyoncu, A (Ed.)). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı: Gülşen Hazal Çatalbaş

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sanat Tarihi

Yüksek Lisans Öğrenimi: Kadir Has Üniversitesi Kültür Varlıklarını Koruma Programı

Ekler

Ek 1: Belgeler Aracılığı ile Tespit Edilen Onarımlar,

Ek 2: Günümeze Ulaşan Yapılarda İşlev Değişikliği

Ek 3: Günümeze Ulaşan Yapıların Yapısal Ve İşlevsel Özlülük Durumları

Ek 1: Belgeler Aracılığı ile Tespit Edilen Onarımlar

	Yapı	Yer	Yer																					
			1636	1666	1667	1670	1696	1703	1746	1794	1823 1829	1831 1835	1848	1849	1895	1928 1932	1938 1948	1965 1969	1978	1991	2001	2008	2010	2016
Günümüze Ulaşan Yapılar	Gedik Ahmed Paşa Cami	Afyonkarahisar	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
	Gedik Ahmed Paşa Medresesi	Afyonkarahisar	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
	Gedik Ahmed Paşa Hamamı	Afyonkarahisar	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
	Ağalar Hamamı	Denizli	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
	Gedikpaşa Hamamı	İstanbul	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
	Büyük Bedesten	Kütahya	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
	Denizli'de mescit	Denizli	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
Günümüze ulaşmayan Yapılar	Gedik Ahmed Paşa Mektebi	Afyonkarahisar	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	
	Beküş Köyü Mektebi	Kütahya	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	
	Gedik Ahmed Paşa Kütüphanesi	Afyonkarahisar	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	
	Gedik Ahmed Paşa İmaret	Afyonkarahisar	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	
	Fahriye Hanım Türbesi	Kütahya	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	
	Çarşamba Köyü Ahmed Paşa Zaviyesi	Kütahya	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	
	Köprü	Denizli	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	
	İmaret Hanı	Afyonkarahisar	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
	Lazkiye Bedesteni	Denizli	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
	Dükkanlar	Afyonkarahisar İstanbul ve Kütahya	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
	Değirmenler	Denizli, Kütahya ve Afyonkarahisar	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•

KR: Keşif raporu,
MK: Mahkeme kararı,
OKR: Onarım sonrası keşif raporu,
MD: Vakıf muhasebe defteri
VGM: Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivi
BA: Belediye arşivi
KVMGM: Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulları arşivi

Ek 2: Günümüze Ulaşan Yapıların Mülkiyet Durumları

Günümüze Ulaşan Yapıların Mülkiyet Durumları				
Vakıf Türü	Yapı Türü	Yapı	Yer	Mülkiyet durumu
Karşılıksız Dini ve Sosyal Hizmet Veren Yapılar	Çok işlevli Yapı tabhaneli cami	Gedik Ahmed Paşa Cami	Afyonkarahisar	Vakıflar Genel Müdürlüğü
	Eğitim yapıları	Gedik Ahmed Paşa Medresesi	Afyonkarahisar	Vakıflar Genel Müdürlüğü
Vakfa Gelir Getiren İktisadi Yapılar	Hamamlar	Gedik Ahmed Paşa Hamamı	Afyonkarahisar	Vakıflar Genel Müdürlüğü
		Ağalar Hamamı	Denizli	Çivril Belediyesi
		Gedikpaşa Hamamı	İstanbul	Özel Mülkiyet
	Ticari yapılar	Büyük Bedesten	Kütahya	Kütahya Belediyesi

Ek 3: Günümüze Ulaşan Yapılarda İşlev Değişikliği

Vakıf Türü	Yapı türü	Yapı	Yer	Durumu	Zaman Çizelgesi													
					1914-1917	1919	1922	1928	1933	1939	1971	1989	1990'lar	1999	2000	2010	2013	
Karşılıksız dini sosyal hizmet veren yapılar	Çok işlevli yapı tabhaneli Cami	Gedik Ahmed Paşa Cami	Afyonkarahisar	Mevcut														
	Eğitim yapıları Medrese	Gedik Ahmed Paşa Medresesi	Afyonkarahisar	Mevcut	Esir kampı (Türk askeri birlikleri tarafından)	Esir kampı (Yunan askeri birlikleri tarafından)	Mühimmat deposu (Türk askeri birlikleri tarafından)	Müze deposu (Taş eserler)	Eski Eserler Müzesi (Arkeolojik ve Etnografik eserler)		Müze deposu (Taş eserler)	Türk İslam Eserleri Müzesi		İkbal Afyon Sofrası	Yunus Emre Sanat Galerisi-Mağaza-Sanat Cafe	Halk Eğitim Merkezi		
Vakfa Gelir Getiren İktisadi Yapılar	Ticari yapıları	Büyük Bedesten	Kütahya	Mevcut									Meyve sebze hali (tarihi kesin olarak tespit edilememiştir).			Kütahya El Sanatları Merkezi	Bedesten AVM	

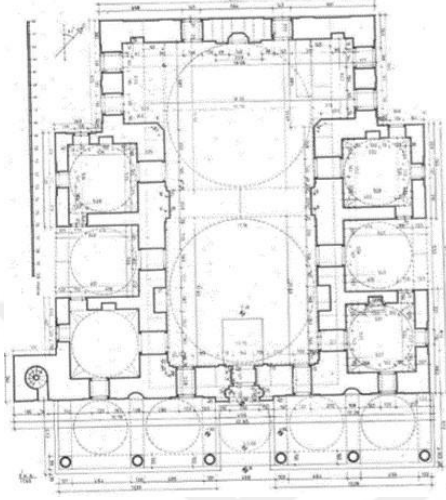

Ek 4: Günümüze Ulaşan Yapıların Yapısal Ve İşlevsel Özgünlük Durumları

Günümüze Ulaşan Yapıların Özgünlük Durumları				İşlevsel Özgünlük			Yapısal Özgünlük			Mülkiyet Durumu
Vakıf Türü	Yapı Türü	Yapı	Yer	Özgün	Özgün değil	Atıl durumda	Özgün	Az değişmiş	Büyük ölçüde değişmiş	
Karşılıksız Dini ve Sosyal Hizmet Veren Yapılar	Çok işlevli Yapı tabhaneli cami	Gedik Ahmed Paşa Cami	Afyonkarahisar	x			x			Vakıflar Genel Müdürlüğü
	Eğitim yapıları	Gedik Ahmed Paşa Medresesi	Afyonkarahisar	x				x		Vakıflar Genel Müdürlüğü
Vakfa Gelir Getiren İktisadi Yapılar	Hamamlar	Gedik Ahmed Paşa Hamamı	Afyonkarahisar	x				x		Vakıflar Genel Müdürlüğü
		Ağalar Hamamı	Denizli			x			x	Çivril Belediyesi
		Gedikpaşa Hamamı	İstanbul	x				x		Özel Mülkiyet
	Ticari yapılar	Büyük Bedesten	Kütahya	x				x		Kütahya Belediyesi

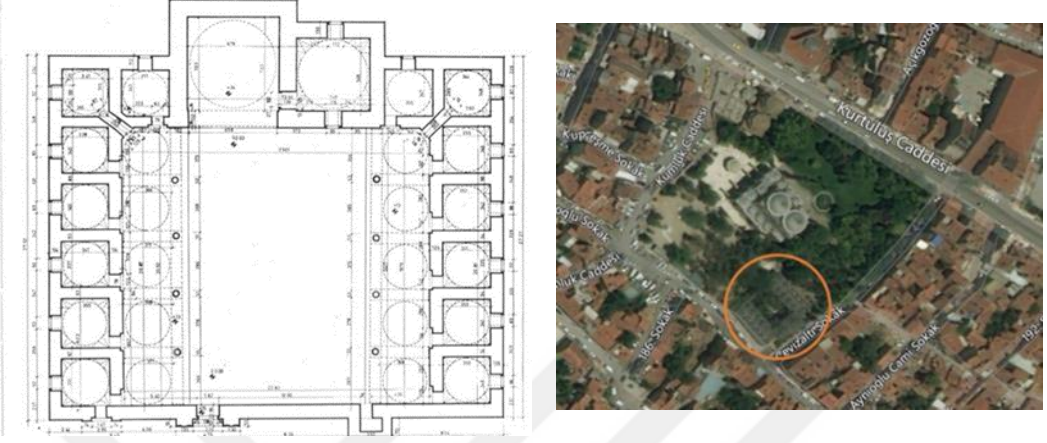
Gedik Ahmed Paşa Vakfından Günümüze Ulaşan Yapılar

Ek 5 (Gedik Ahmed Paşa Cami), Ek 6 (Gedik Ahmed Paşa Medresesi),
Ek 7 (Gedik Ahmed Paşa Bedesteni), Ek 8 (Gedikpaşa Hamamı), Ek 9
(Gedik Ahmed Paşa Hamamı), Ek 10 (Ağalar Hamamı)

Ek 5: Gedik Ahmed Paşa Cami

Yapının Adı: Gedik Ahmed Paşa Cami			
Yeri: Afyonkarahisar		Yapım Tarihi: 1472	
Mülkiyeti: Vakıflar Genel Müdürlüğü		Mimarı: Ayas bin Abdullah	
			
Yapının Özgün İşlevi: Dini		Günümüzdeki İşlevi: Dini	
Onarım Belgesi tespit Edilen Tarihler Tarihleri: 1636, 1667, 1670, 1696, 1703, 1794, 1823-1829, 1834-1835, 1849, 1895, 1938-1948, 1965, 2008			
Koruma Durumu: Korunmuş		Tescil Durumu: Var	
Gözlemler			
Taşıyıcı yapı durumu: Özgündür, son cemaat yerindeki sütunlar 1939-1946 yılları arasında yapılan onarımlar sırasında özgün malzeme kullanılarak yenilenmiştir			
Üst örtü durumu: Deprem sebebiyle hasar görmüş olan iki ana kubbe 1795 senesindeki onarım sırasında yenilenmiştir. Korozyona uğramış olan tüm çatı örtüsü 2008 yılındaki son onarımda yenilenmiştir. Günümüzde iyi durumdadır.			
Cephe durumu: Özgündür. Doğu ve batı cephede çatı ve yüzey suyu drenajından kaynaklanan neme bağlı tş bozulmaları bulunmaktadır.			
Plan şeması durumu: Özgündür, yapının plan şemasında hiçbir dönemde müdahalede bulunulmamıştır.			
Malzeme durumu: 1939- 1946 yılları arasındaki onarımda sırasında caminin dış kaplamaları tamamen sökülerek, özgün malzemeye uygun (sarımtırak küfeki taşı) özelliklerine yakın malzemeye kaplanmıştır. Son onarımda yüzey temizliği ve derz dolgusu yapılmıştır. Günümüzde sağlam durumdadır.			
Bezeme durumu: 1703 tarihli onarımda yenilenen bezeme programı 1939-1946 yılları arasında ve 2008 yılında yapılan onarımlar sırasında orijinale yakın olacak şekilde korunmuştur. Günümüzde sağlam durumdadır.			
Fiziksel Özgünlük	Özgün: + Az değişmiş: Büyük ölçüde değişmiş:	İşlevsel Özgünlük	Özgün: + Özgün değil: İşlevsiz:

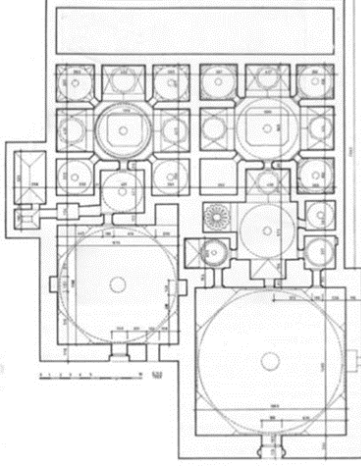
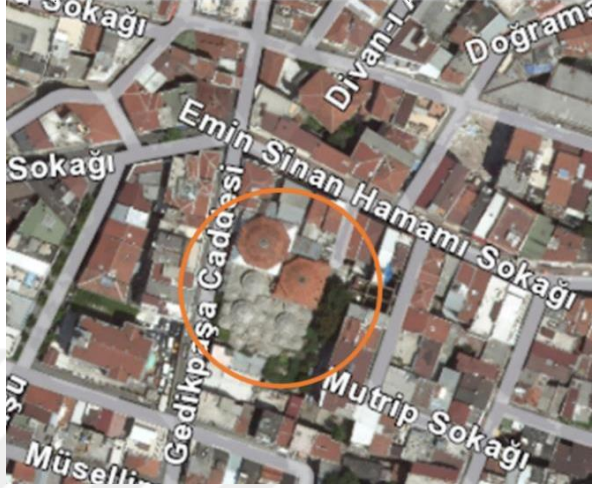
Ek 6: Gedik Ahmed Paşa Medresesi

Yapının Adı: Gedik Ahmed Paşa Medresesi			
Yeri: Afyonkarahisar		Yapım Tarihi: 1475-78	
Mülkiyeti: Vakıflar Genel Müdürlüğü		Mimarı: Ayas bin Abdullah	
			
Yapının Özgün İşlevi: Eğitim		Günümüzdeki İşlevi: Sosyal-eğitim	
Onarım Belgesi tespit Edilen Tarihler Tarihleri: 1636, 1667, 1670, 1696, 1829, 1931, 1938-1948, 1978, 2010			
Koruma Durumu: Korunmuş		Tescil Durumu: Var	
Gözlemler			
Taşıyıcı yapı durumu: Sağlam durumdadır, müdahale görmemiştir.			
Üst örtü durumu: Özgündür, 2008 yılındaki son onarımda yenilenmiştir. Günümüzde iyi durumdadır.			
Cephe durumu: Hava olaylarına ve trafiğe bağlı olarak yüzey kiri bulunmaktadır			
Plan şeması durumu: Daha önceki onarımlarda müze olarak işlevlendirilmesi adına planlarına müdahale edilen öğrenci hücreleri 2010 senesinde özgün haline getirilmiştir. Son onarım sırasında revaklar doğrama algısı yaratmayan camekan ekiyle, yapıya zarar vermeyecek şekilde kapatılmıştır. Revak kemerlerinin iç kısmına yerleştirilen camekanlar, kemer düzeninin verdiği algıyı bozmadığı ve taşıyıcılara fazladan yük bindirmediği gözlemlenmiştir			
Malzeme durumu: Avluda ahşap zemin üzerine kuzey güney aksında yerleştirilmiş olan ahşap örtü medresenin özgün karakterine mekanın algılanmasını güçlendirmektedir. Atölyelerde üretilen ürünlerin sergilenmesi ve satışının gerçekleşmesi amacıyla revak bölümüne tezgâhlar yerleştirilmiş, revaklar doğrama algısı yaratmayan camekan ekiyle, yapıya zarar vermeyecek şekilde kapatılmıştır. Mevcut durumda kemerlerin iç kısmına yerleştirilen camekanlar kemer düzeninin verdiği algıyı bozmadığı ve taşıyıcılara fazladan yük bindirmediği gözlemlenmiştir			
Bezeme durumu:			
Fiziksel Özgünlük	Özgün: Az değişmiş: + Büyük ölçüde değişmiş:	İşlevsel Özgünlük	Özgün: + Özgün değil: İşlevsiz:

Ek 7: Büyük Bedesten

Yapının Adı: Büyük Bedesten (Gedik Ahmed Paşa Bedesteni)			
Yeri: Kütahya		Yapım Tarihi: XV. yüzyıl ikinci yarısı	
Mülkiyeti: Kütahya Belediyesi		Mimarı: Bilinmiyor	
			
Yapının Özgün İşlevi: Ticari		Günümüzdeki İşlevi: Ticari (Bedesten AVM)	
Onarım Belgesi tespit Edilen Tarihler Tarihleri: 1928-1932, 2008			
Koruma Durumu: Korunmuş		Tescil Durumu: Var	
Gözlemler			
Taşıyıcı yapı durumu: Önceki onarımlarda müdahale görmüştür. Günümüzde özgün ve sağlam durumdadır.			
Üst örtü durumu: 2008 senesindeki onarımda yenilenmiştir. Günümüzde özgün ve sağlam durumdadır			
Cephe durumu: 2008 senesindeki onarımda yenilenmiştir. Günümüzde özgün ve sağlam durumdadır.			
Plan şeması durumu: Daha önceki onarımlarda müdahaleye uğrayan plan şeması yapılan son onarımla özgün haline getirilmiştir. Özgün planda batı cepheye yapıya bitişik olan iki tonozlu dükkân günümüzde mevcut değildir. Dükkânların izlerini bu cephede görmek mümkündür. Bedesten AVM işleviyle kullanımına bağlı olarak yapıda “kapasite üstü kullanımı” sorunu tespit edilmiştir. Dükkân içi ve cephesi dışında ürün depolanması ve teşhiri için ortak mekan olan çarşı sokağını kullanmaları, yapının algılanmasına engel olmaktadır. Bu durum ayrıca yapının iki kapısının kullanım dışı bırakılmasına sebep olmuştur.			
Malzeme durumu: İç mekanda estetik değerden yoksun tabela ve pano gibi dekorasyon elemanlarının yoğun şekilde kullanılmaktadır. Ayrıca kimi dükkân içlerinde yapıyla uyumsuz yer kaplamaları kullanıldığı görülmektedir. Dışarda ise Hürriyet Caddesine açılan doğu cephede yer yer yosun oluşumuna rastlanmıştır.			
Bezeme durumu: 2008 yılındaki son restorasyon sırasında onarım görmüştür,			
Fiziksel Özgünlük	Özgün: Az değişmiş: + Büyük ölçüde değişmiş:	İşlevsel Özgünlük	Özgün: + Özgün değil: İşlevsiz:

Ek 8: Gedikpaşa Hamamı

Yapının Adı: Gedikpaşa Hamamı			
Yeri: İstanbul/ Fatih		Yapım Tarihi: 1474	
Mülkiyeti: Özel		Mimarı: Bilinmiyor	
			
Yapının Özgün İşlevi: Ticari		Günümüzdeki İşlevi: Ticari-Hamam	
Anarım Belgesi Tespit Edilen Tarihleri: 1991, 2010			
Koruma Durumu: Korunmuş		Tescil Durumu: Var	
Gözlemler			
Taşıyıcı yapı durumu:			
Üst örtü durumu. Üst örtüde yer yer yer bitkilenmelere ve üst örtü kaplamaları korozyona rastlanmıştır.			
Cephe durumu: Hamamın kadınlar bölümü de erkekler bölümün giriş cepheleri yapıya bitişik yapılan yapılaşma sebebiyle görünürlüğünü yitirmiştir. Gedikpaşa Caddesine bakan cephe dükkânlarla kapatılmış durumdadır. Tüm dış cephede hava olaylarına ve hava kirliliğine bağlı olarak kirlenme, aşınma, yıpranma, yüzey kaybı, eskime, çürüme, renk değişimi vb. hasarlar mevcuttur. Özgün malzeme ile uyumsuz siva ve boya onarımları rastlanmıştır.			
Plan şeması durumu: Plan şeması özgün değildir. Erkekler ve kadınlar hamamı sıcaklık ve ılıklik bölümlerinin planları sauna, havuz gibi donatılar eklemek amacıyla değiştirilmiştir. Erkekler hamamı soyunmalık bölümünün kadınlar hamam soyunmalık bölümüne bitişik olan duvarına bir kapı açılmıştır.			
Malzeme durumu: Kadınlar hamamında giyinme kabinlerinde ve kapılarda PVC doğrama malzeme kullanılmıştır, hem zemin hem asma katta niteliksiz korkuluklar kullanılmıştır. Erkekler hamamı kapılarında da PVC malzeme kullanılmıştır. Sauna için halvet hücrelerinin tavanına asma tavan yapılı, duvarlar mermer oturma- yatma sedirlerinden tavana dek ahşap malzeme ile kaplıdır			
Bezeme durumu: Erkekler soyunmalık bölümünde üst örtüde özgün olmayan iki adet bezeme görülmüştür			
Fiziksel Özgünlük	Özgün: Az değişmiş: + Büyük ölçüde değişmiş:	İşlevsel Özgünlük	Özgün: + Özgün değil: İşlevsiz:

Ek 8: Gedik Ahmed Paşa Hamamı

Yapının Adı: Gedik Ahmed Paşa Hamamı			
Yeri: Afyonkarahisar		Yapım Tarihi: 1475-78	
Mülkiyeti: Vakıflar Genel Müdürlüğü		Mimarı: Ayas bin Abdullah	
			
Yapının Özgün İşlevi: Ticari- sosyal		Günümüzdeki İşlevi: Ticari- sosyal	
Onarım Belgesi Tespit Edilen Tarihleri: 1667, 1670, 1848, 1938-48, 1965, 2016			
Koruma Durumu: Korunmuş		Tescil Durumu: Var	
Gözlemler			
Taşıyıcı yapı durumu: Özgündür ve sağlam durumdadır.			
Üst örtü durumu: Son onarım sırasında üst örtü yüzeyleri yenilenerek çinko levhalarla kaplanmıştır, sağlam durumdadır.			
Cephe durumu: Özgün olmayan elemanlar bulunmaktadır. Erkekler hamamı giriş kapısı ve pencere düzenlerinde değişiklikler yapılmıştır.			
Plan şeması durumu: Erkekler hamamı ılıklik ve kadınlar hamamı ılıklik bölümleri müdahale görmüştür. Son onarımda özgün haline getirilmiştir. Külhan planı yol genişletme çalışması sırasında değiştirilmiştir. Her iki soyunmalık bölümüne de ahşap giyinme kabinleri yerleştirilmiş, erkekler hamamı soyunmalık bölümüne mutfak düzenlenmiştir.			
Malzeme durumu: Hamamın caddeye bakan doğu ve kuzey cephelerinde, cephe boyunca araç trafiğine bağlı olarak kirlenme görülmektedir. Erkekler hamamı ılıklik ve sıcaklik bölümünde üst örtüde yer yer rutubet izine rastlanmıştır.			
Bezeme durumu: Kadınlar hamamı sıcaklik bölümünde özgün olmayan iki adet bezeme tespit edilmiştir.			
Fiziksel Özgünlük	Özgün: Az değişmiş: + Büyük ölçüde değişmiş:	İşlevsel Özgünlük	Özgün: + Özgün değil: İşlevsiz:

Ek 10: Ağalar Hamamı

Yapının Adı: Ağalar Hamamı			
Yeri: Denizli/Çivril		Yapım Tarihi: XV. yüzyıl ikinci yarısı	
Mülkiyeti: Çivril Belediyesi		Mimarı: Bilinmiyor	
			
Yapının Özgün İşlevi: Ticari		Günümüzdeki İşlevi: Kullanılmıyor	
Onarım Belgesi tespit Edilen Tarihler Tarihleri: 2001			
Koruma Durumu: Korunamamış		Tescil durumu: Var	
Gözlemler			
Taşıyıcı yapı durumu: Sıcaklık bölümünde kuzey kuzey eyvanı külhandan ayıran duvarda dikey yönde derin çatlaklar mevcuttur.			
Üst Örtü Durumu: Güneyde ılkılığa bitişik, kısmen yıkılmış tuvalet ve traşlık olarak nitelendirilen mekanın üst örtüsü tamamen yıkılmıştır. Hamamın üst örtüsünün tamamında ciddi derecede bitkilenme ve yosunlaşma mevcuttur. Külhan ve sıcaklık mekanlarının üst örtüsünün bir bölümü, toprak altında kalmıştır.			
Cephe durumu: İlkılığın güney duvarında, sonradan açılmış küçük bir mazgal pencere bulunur. İlkılığın doğu dış cephesinde kapı açıklığına benzer bir niş ve dilatasyon izleri bulunur. İzlerin hamamın bu köşesinde bitişik olarak yapılan daha sonra yıkılan ahır yapısına ait olduğu düşünülmektedir. Kuzeydoğu cephesi, güneydoğu cephesinin bir kısmı ve iç mekanları üst örtü hizasına kadar toprak ve molozla doludur.			
Plan şeması durumu: Yapı özgün plan şemasını koruyamamıştır. Soyunmalık bölümü tamamen, batı cephesinin güney yönündeki mekan kısmen yıkılmış durumdadır. İlkılığın batısındaki mekanın güney duvarının tamamı, batı duvarının ise bir kısmı yıkılmıştır. Bu mekanın batı duvarının güney ucundan doğuya doğru uzanan, muhdes bir duvar vardır. Sıcaklık bölümünde batı yöndeki eyvanın kemeri sonradan duvar örülerek kapatılmıştır.			
Malzeme durumu: İç mekanda duvar sıvaları büyük oranda tahrip olmuştur. Tüm dış cephe boyunca derz ve harç boşalması, parça yüzey kaybı, iç mekanda rutubetlenmeler mevcuttur. Sıcaklık mekanının doğu ve yönündeki eyvanların zemininde çökme mevcuttur.			
Bezeme durumu: Önceki çalışmalarda sıcaklık kubbe eteklerindeki üçgen kuşaklarının altında olduğu belirtilen bezemeler günümüze ulaşamamıştır.			
Fiziksel Özgünlük	Özgün: Az değişmiş: Büyük ölçüde değişmiş: +	İşlevsel Özgünlük	Özgün: Özgün değil: Atıl durumda: +